

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛТАВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ КОНДРАТЮКА

ISSN 2521-1579

ГУМАНІТАРНИЙ ВІСНИК

ПОЛТАВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ЮРІЯ КОНДРАТЮКА

Збірник наукових праць

Педагогіка

Філософія

Фізичне виховання та спорт

Філологія

Історія

HUMANITIES BULLETIN

OF POLTAVA NATIONAL TECHNICAL
YURI KONDRATYUK UNIVERSITY

Scientific Publications Collection

Pedagogy

Philosophy

Physical education and sport

Philology

History

Випуск 1

Присвячений 120-ій річниці з дня народження Юрія Кондратюка

Полтава – 2017

НАУКОВА РАДА:

ОНИЩЕНКО В. О., доктор економічних наук, професор, ректор Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка, *голова наукової ради збірника*;

ТОПУЗОВ О. М., доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, віце-президент НАПН України;

КОРОБКО Б. О., доктор технічних наук, доцент, перший проректор – проректор з науково-педагогічної роботи Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка;

СІВІЦЬКА С. П., кандидат економічних наук, проректор з науково-педагогічної, соціальної роботи та міжнародного співробітництва Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка;

МУРАВЛЬОВ В. В., кандидат технічних наук, доцент, проректор з науково-педагогічної роботи Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка;

ІВАНИЦЬКА І. О., кандидат хімічних наук, доцент, декан гуманітарного факультету Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка, *заступник голови наукової ради збірника*.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

РИБАЛКО Л. М., доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, професор Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка, *головний редактор*;

АГЕЙЧЕВА А. О., кандидат педагогічних наук, доцент, заступник декана гуманітарного факультету, *заступник головного редактора*;

БОЙКО Г. М., доктор педагогічних наук, професор, професор Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка;

БЕЛЬМАЗ Я. М., доктор педагогічних наук, професор Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка;

ЛАВРЕНТЬЄВА О. О., доктор педагогічних наук, професор Державного вищого навчального закладу «Криворізький державний педагогічний університет»;

АЛЯЄВ Г. Є., доктор філософських наук, професор Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка ;

МЄШКОВ В. М., доктор філософських наук, професор Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка;

БЕЗУГЛА Л. Р., доктор філологічних наук, професор Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка;

ПЕРЕДЕРІЙ І. Г., доктор історичних наук, доцент Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка;

АНДРСЄВА О. В., доктор наук з фізичного виховання і спорту, професор Національного університету фізичної культури і спорту України;

СТРІЛЕЦЬ В. В., кандидат педагогічних наук, доцент Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка;

КОЧЕРГА Н. К., кандидат історичних наук, доцент Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка;

МОРОЗ Ю. М., кандидат педагогічних наук, доцент Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка;

ГОРДІЄНКО Ю. В., кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка.

Відповідальний за випуск – кандидат хімічних наук, доцент, декан гуманітарного факультету ***Іваницька І.О.***

Відповідальність за достовірність наведених фактів, грамотність, автентичність цитат та посилань несуть автори статей.

УДК [009](06)(477.53)
ББК 60я43
Г93

ISSN 2521-1579

**Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
(Серія КВ № 22902-12802Р від 28.08.2017 р.)**

*Рекомендовано до друку вченою радою гуманітарного факультету
Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка
(протокол № 13 від 22 травня 2017 року).*

**ГУМАНІТАРНИЙ ВІСНИК
ПОЛТАВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ТЕХНІЧНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ЮРІЯ КОНДРАТЮКА**
Наукове видання
Збірник наукових праць

**HUMANITIES BULLETIN
OF POLTAVA NATIONAL TECHNICAL
YURI KONDRATYUK UNIVERSITY**
Scientific publications
Scientific Publications Collection

Гуманітарний вісник Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка : зб. наук. праць [ред. кол.; гол. ред. Л. М. Рибалко]. – Полтава : ПолтНТУ імені Юрія Кондратюка, 2017. – Вип. 1. – 352 с.

У збірнику подано результати наукових досліджень із актуальних проблем педагогіки, філософії, історії, філології, фізичного виховання та спорту; висвітлено наукову та освітню діяльність гуманітарного факультету Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка.

Видавець: Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка;
36011, м. Полтава, Першотравневий проспект, 24, тел. (+380)532-56-98-94, e-mail: gv.pntu@ukr.net

© ПолтНТУ імені Юрія Кондратюка, 2017
© Автори, 2017

ЗМІСТ

Іваницька І. О. РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДІЯЛЬНОСТІ ГУМАНІТАРНОГО
ФАКУЛЬТЕТУ ПолтНТУ ІМЕНІ ЮРІЯ КОНДРАТЮКА8

Розділ 1. Педагогіка

Топузов О. М. ЯКІСТЬ ВІТЧИЗНЯНОЇ ОСВІТИ – ШЛЯХ ДО
ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ.....12

Рибалко Л. М. КОМПЕТЕНТІСНО ОРІЄНТОВАНЕ НАВЧАННЯ –
СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ОСВІТИ В УКРАЇНІ.....20

Самодрин А. П. ПЕДАГОГІЧНИЙ НАРИС ШКОЛИ
ДУХОВНОГО БУТТЯ.....29

Грицай Н. Б. ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ СТУДЕНТІВ
З МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ БІОЛОГІЇ.....42

СЕМЕНОВСЬКА Л. А. ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ВИКОРИСТАННЯ
ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ У ФОРМУВАННІ
СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНОГО ДОСВІДУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ.....49

Miyer T. I. PALETTE OF LEARNING METHODS.....58

Трубачева С. Е. ДИДАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЕКТУВАННЯ
ПРОФЕСІЙНО ЗОРІЄНТОВАНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА
В УМОВАХ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ.....67

Барановська О. В. ДИДАКТИЧНІ УМОВИ МІЖПРЕДМЕТНОЇ
ІНТЕГРАЦІЇ В СТАРШІЙ ШКОЛІ В УМОВАХ
ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ.....74

Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. ДИДАКТИКО-МЕТОДИЧНІ
ЗАСАДИ СУЧАСНОГО УРОКУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
У СТАРШІЙ ШКОЛІ.....80

Гончарова Н. О. STEM-ОСВІТА В УКРАЇНІ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....89

Стрілець В. В. СТРУКТУРА І ЗМІСТ ПРОФЕСІЙНОЇ ПИСЬМОВОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ
НАФТОГАЗОВОЇ ГАЛУЗІ.....96

Жалій Т. В. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ПРАВОНАВЧИХ ДИСЦИПЛІН В УМОВАХ ПЕДАГОГІЧНОГО ВИШУ.....	104
Волошко Л. Б. ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ В КОНТЕКСТІ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ.....	111
Корягіна Н. В. ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ДО ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ З ГАЛУЗІ ПРИРОДОЗНАВСТВА.....	117
Беседа Н. А. САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ОСНОВ МАССАЖУ.....	127
Тур О. М. КРИТЕРІЇ ТА РІВНІ СФОРМОВАНOSTІ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ІЗ ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	133
Горохівська Т. М. ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА ПРОФЕСІЙНОЇ УСПІШНОСТІ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ.....	142
Дмитренко О. В., О. Л. Балацька ЗНАЧЕННЯ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ У НАВЧАННІ ІНШОМОВНОГО СПІЛКУВАННЯ.....	150
Шкляєва Г. О. КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА: АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ.....	157
Якименко Н. О. ДИДАКТИЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ З ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАСОБАМИ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ.....	166
Жамардій В. О., Омеляненко О. В. ВИЗНАЧЕННЯ МОТИВАЦІЇ ТА ІНТЕРЕСІВ СТУДЕНТІВ ДО НАВЧАЛЬНИХ ЗАНЯТЬ ІЗ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ВНЗ.....	174
Васильєва Н. В. ОБҐРУНТУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ У КОНТЕКСТІ ВИХОВАННЯ МУЗИЧНО-АКАДЕМІЧНОЇ ТВОРЧОСТІ ОБДАРОВАНИХ СТУДЕНТІВ.....	181
Жалій Р. В. ФОРМУВАННЯ ВАЛЕОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ В УМОВАХ ТЕХНІЧНОГО ВИШУ.....	189

Розділ 2. Філософія

- Філіна І. О.* ОСОБЛИВОСТІ АНТРОПОГЕННОГО КОЛОВОРОТУ В БІОСФЕРІ.....197
- Мартинюк В. М.* КОМУНІКАТИВНИЙ ПРОЦЕС У ВІРТУАЛЬНОМУ ПРОСТОРІ: МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ РЕГУЛЯТОРИ.....207
- Денисовець І. В., Вощенко В. Ю.* СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ВІДОБРАЖЕННЯ ПОВСЯКДЕННОСТІ.....212

Розділ 3. Фізичне виховання та спорт

- Бугаєвський К. А.* ВИВЧЕННЯ ЗНАЧЕНЬ ПОКАЗНИКІВ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ТИПУ ОСОБИСТОСТІ ТА СТАТЕВОГО ДИМОРФІЗМУ СПОРТСМЕНОК В КОМАНДНИХ ВИДАХ СПОРТУ.....222
- Мороз Ю. М.* СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК РЕКРЕАЦІЙНОЇ ГАЛУЗІ.....230
- Гордієнко Ю. В., Літус Р. І.* ВАРІАТИВНИЙ МОДУЛЬ «ПАУЕРЛІФТИНГ» ДЛЯ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ З ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ 7-9 КЛАСІВ.....238
- Бугаєвський К. А.* ПРАКТИЧНЕ ВИКОРИСТАННЯ ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ПІСЛЯ ПЕРЕНЕСЕНОЇ ТРУБНОЇ ПОЗАМАТКОВОЇ ВАГІТНОСТІ246
- Синиця Т. О.* ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ ЧЕРЛІДЕНГУ В УКРАЇНІ253
- Микитенко Н. М.* ВИЗНАЧЕННЯ ПРОВІДНИХ МОТИВІВ СТУДЕНТОК ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ТЕХНІЧНОГО ПРОФІЛЮ ПІД ЧАС ЗАНЯТЬ ФІЗИЧНИМ ВИХОВАННЯМ.....261

Розділ 4. Філологія

- Агейчева А. О., Комарова О. І.* ГОЛОВНІ АСПЕКТИ ГРАМАТИЧНИХ ПРОБЛЕМ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ПЕРЕКЛАДУ.....269
- Ісаєнко Т. К.* РОДОВІ ПРИЗВИЩА ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА.....277

<i>Дерев'янюк Л. І.</i> СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНА КОРЕЛЯЦІЯ ОПОЗИТИВНИХ ПРИЙМЕННИКОВО-СУБСТАНТИВНИХ ТЕМПОРАТИВІВ.....	283
<i>Грінченко Н. О.</i> ТРУДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ ТА АДАПТАЦІЇ НАЗВ АНГЛОМОВНИХ КІНОФІЛЬМІВ, ЩО МІСТЯТЬ ВЕРБАЛЬНІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ФОНОВИХ ЗНАНЬ.....	290
<i>Мізіна О. І.</i> ДЕРИВАТОЛОГІЧНІ СПОСТЕРЕЖЕННЯ ПРО СПОСІБ ТВОРЕННЯ ЖІНОЧИХ ВЛАСНИХ ІМЕН В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ.....	298
<i>Кравченко А. С.</i> МОТИВ ВІДЧУЖЕННЯ У ТРАГЕДІЇ В. ШЕКСПІРА «ТІМОН АФІНСЬКИЙ» ТА РОМАНИ Е. Л. ДОКТОРОУ «ГОМЕР І ЛЕНГЛІ».....	307
<i>Ситник О. І., Скурта С. Д.</i> ВЖИВАННЯ МЕТАФОР В МЕДИЧНОМУ ДИСКУРСІ.....	314

Розділ 5. Історія

<i>Передерій І. Г.</i> ПЕРІОДИЗАЦІЯ ПОЛІТИЧНОГО МИСЛЕННЯ В. ЛИПІНСЬКОГО: ІСТОРИОГРАФІЧНІ СТЕРЕОТИПИ ТА НОВІТНІ ПІДХОДИ В ОСМИСЛЕННІ ПРОБЛЕМИ.....	323
<i>Pistolenko I. O., Kocherga N. K.</i> TO THE QUESTION OF FAMOUS SCIENTISTS, ENGINEERS, INVENTORS, SPECIALISTS OF THE POLTAVA REGION IN HISTORY OF ROCKET AND SPACE TECHNOLOGY.....	331
<i>Нарадзько А. В.</i> БЛАГОДІЙНІСТЬ У РОЗВИТКУ ПОЧАТКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ КИЇВСЬКОГО НАВЧАЛЬНОГО ОКРУГУ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.....	337
<i>Капко С. М.</i> НЕФОРМАЛЬНІ МОЛОДІЖНІ ОБ'ЄДНАННЯ ТА КОМСОМОЛ ПОЛТАВИ У РОКИ «ПЕРЕБУДОВИ»:. СПІВПРАЦЯ ЧИ КОНФРОНТАЦІЯ.....	342

СЛОВО

заступника наукової ради збірника

УДК 37.013.7

РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДІЯЛЬНОСТІ ГУМАНІТАРНОГО ФАКУЛЬТЕТУ ПолтНТУ ІМЕНІ ЮРІЯ КОНДРАТЮКА

І. О. Іваницька,

кандидат хімічних наук, доцент, декан гуманітарного факультету

ПолтНТУ імені Юрія Кондратюка,

e-mail: hfpntu@ukr.net

Гуманітарний факультет Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка є наймолодшим. Він створений у 2012 році за ініціативи ректора університету Володимира Олександровича Онищенка, доктора економічних наук, професора, Заслуженого працівника освіти України, який напружено та плідно працює над розгалуженням спеціальностей підготовки фахівців для забезпечення потреб роботодавців не лише Полтавського регіону, а й країни у цілому.

Саме цей якісно новий підрозділ в складі університету забезпечує реалізацію концепції всебічного розвитку університету, дає можливість поєднати здобутки технічної, природничої та гуманітарної наук, долучитися до незворотних процесів інтеграції й глобалізації освіти, готувати майбутніх фахівців з різних гуманітарних спеціальностей, конкурентноспроможних на ринку праці.

Гуманітарний факультет Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка – це можливість реалізувати концепцію всебічного розвитку вищого навчального закладу, поєднати здобутки технічної та гуманітарної науки, долучитися до незворотних процесів інтеграції й глобалізації освіти та знання, готувати сучасних фахівців здатних не губитися на ринку праці, а шукати і знаходити його найбільш перспективні пропозиції.

Впровадження в університеті спеціальностей гуманітарного профілю зумовлено викликом часу – проблемою гуманізації та гуманітаризації освіти, технічної зокрема. Гуманізація, тобто звернення до людини, як вищої цінності, і гуманітаризація – розвиток сучасних знань про людину і суспільство є актуальними та затребуваними у сучасному глобалізованому суспільстві.

Нині на факультеті здобувають вищу освіту понад 450 студентів денної і заочної форм навчання за спеціальностями:

– «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» галузі знань «Культура і мистецтво» (спеціалізація «Документознавство та інформаційна діяльність») освітній рівень «бакалавр», «магістр»;

– «Фізична реабілітація» освітній рівень «бакалавр»;

– «Фізична культура і спорт» галузі знань «Освіта» освітній рівень «магістр»;

– «Філологія» галузі знань «Гуманітарні науки» (спеціалізація «Германські мови та літератури (переклад включно)») освітня програма «Англійська мова. Переклад») освітній рівень «бакалавр».

Сучасний рівень і перспективи розвитку науки та виробництва в Україні базуються на використанні засобів автоматизації та інформатизації різних галузей, що потребує фахівців відповідного рівня. Саме тому вдосконалення системи документообігу є одним із пріоритетних напрямів розвитку науково-технічного прогресу. А це потребує глибокого володіння навичками організації, упровадження, ведення і розвитку системи документообігу з урахуванням особливостей документного забезпечення виробничої, рекламно-інформаційної та адміністративно-управлінської галузей.

Принципово новою, але пов'язаною із давніми традиціями розвитку студентського спорту в університеті, стала підготовка фахівців із фізичної культури, фізичної реабілітації, рекреації, фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової роботи.

Глобалізація науково-технічних зв'язків, розширення міжнародної співпраці, співробітництво із зарубіжними партнерами, збільшення потоку туристів із різних країн створили соціальне замовлення на висококваліфікованих перекладачів, здатних швидко і якісно забезпечити письмовий і усний переклад у різних галузях, сприяти налагодженню партнерських стосунків із зарубіжними партнерами та підприємствами.

У складі гуманітарного факультету п'ять кафедр:

- ✓ кафедра українознавства, культури та документознавства;
- ✓ кафедра фізичного виховання, спорту та здоров'я людини;
- ✓ кафедра іноземної філології та перекладу;
- ✓ кафедра філософії та соціально-політичних дисциплін;
- ✓ кафедра історії.

Серед них три кафедри є випусковими: кафедра українознавства, культури та документознавства; кафедра фізичного виховання, спорту та здоров'я людини; кафедра іноземної філології та перекладу.

«Документознавство та інформаційна діяльність», що тепер є спеціалізацією у межах спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», спрямоване на підготовку фахівців, здатних на високому професійному рівні організувати і забезпечити документообіг організацій, підприємств, установ з використанням сучасних інформаційних технологій.

Фахівці з документознавства та інформаційної діяльності здійснюють своєчасне аналітичне оброблення даних усіх галузей соціально-економічного життя, вирішують питання професійної підготовки та підвищення кваліфікації управлінців, шукають резерви кадрово-управлінського потенціалу, вдосконалюють стиль і культуру ділових відносин. А це означає, що спеціалізація «Документознавство та інформаційна діяльність» – важлива й особливо потрібна в наш мобільний, інформаційний насичений час.

Спеціальність «Філологія», (спеціалізація «Германські мови та літератури (переклад включно)»), має на меті підготовку перекладачів, орієнтованих, у першу чергу, на технічну галузь.

Розширення міжнародної співпраці, стабільні контакти із зарубіжними партнерами, збільшення потоку туристів із різних країн світу вимагають професійного спілкування при веденні ділових переговорів, висококваліфікованого перекладу технічної та економічної документації, що зумовлює потребу у фахівцях з перекладу, які б вільно володіли іноземними мовами і сприяли налагодженню партнерських стосунків із зарубіжними інвесторами та підприємствами.

Як в Україні, так і у Полтавській області зокрема, особливо стрімко посилюється розвиток нафтогазової та будівельної галузей, підприємства яких відчують постійну необхідність у забезпеченні перекладу іноземною чи державною мовами. Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка (ПолтНТУ) має необхідний кадровий і науковий потенціал та матеріально-технічну базу для здійснення підготовки перекладачів науково-технічного спрямування.

Бакалавр з філології бере участь у письмовій та усній комунікації та забезпеченні інформації у різних галузях народного господарства, науки, техніки, освіти, культури шляхом перекладу різножанрових текстів з іноземної мови на державну і навпаки. Освітній рівень *бакалавра* професійного спрямування «*переклад*» є базовим для продовження підготовки фахівців за освітніми рівнями *спеціаліста* та *магістра*.

Безумовно, великого суспільного значення набуває й підготовка фахівців з «Фізичної реабілітації», які могли б компетентно і кваліфіковано працювати з контингентом, котрий за станом здоров'я потребує оздоровлення за спеціальними програмами. Не менш важливою є підготовка фахівців з «Фізичної культури та спорту», яка є невід'ємною складовою виховання і розвитку сучасної молоді.

Відкриття даної спеціальності, а саме «Фізична культура і спорт», спрямоване на розвиток фізичних та моральних якостей студентства, на закріплення в підсвідомості молоді основних знань про здоровий спосіб життя, як основу зміцнення здоров'я і профілактику хвороб. Адже проблема фізичної реабілітації та здоров'язберезувальних технологій є надзвичайно актуальною в сучасному поступі. Нинішнє суспільство характеризується прогресивним

зниженням стану здоров'я українців і зростанням числа тих осіб, які потребують реабілітації, тобто відновлення втраченого здоров'я.

Саме тому не менш важливим є питання якісної підготовки майбутніх фахівців із фізичної реабілітації у ВНЗ, здатних володіти фаховими знаннями, вміннями та навичками, готових до постійного професійного зростання, соціальної та професійної мобільності, ефективної роботи за фахом на рівні світових стандартів і творчо підходити до вирішення неординарних питань, тобто компетентних фахівців, які глибоко розуміють і знають свою роль у суспільстві, вміють творчо використовувати набуті знання на практиці.

Планування та реалізація діяльності гуманітарного факультету здійснюється відповідно до Перспективної програми інноваційного розвитку Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка, Статуту ПолтНТУ, Закону України «Про вищу освіту», Закону України «Про освіту», Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність», нормативно-розпорядчих документів МОН України та ПолтНТУ, стратегії розвитку факультету, законодавчої бази у галузі вищої освіти України.

На факультеті діє студентське самоврядування, метою якого є забезпечення виконання студентами своїх обов'язків та захисту їх прав, сприяння гармонійному розвитку особистості студента, формуванню навичок майбутнього організатора, керівника. Основними завданнями органів студентського самоврядування є: забезпечення і захист прав та інтересів студентів; забезпечення виконання студентами своїх обов'язків; сприяння навчальній, науковій та творчій діяльності студентів; створення необхідних умов для проживання і відпочинку студентів, різноманітних студентських гуртків, товариств, об'єднань, клубів за інтересами.

На факультеті плідно працює профспілкова організація студентів, яка надає студентам допомогу та кваліфіковану консультацію з питань стипендіального забезпечення, проживання в гуртожитку, навчання, оздоровлення, спорту та дозвілля.

Деканатом та кафедрами організуються виховні, спортивні та культурно-масові заходи для студентів, екскурсії до музеїв, відвідування театру, виставкових зал тощо.

Важливе місце в навчальному процесі на факультеті займає виховна робота, метою якої є створення на факультеті інтелектуального середовища для підготовки висококваліфікованих, всебічно освічених спеціалістів, добropорядних, культурних громадян української держави, патріотів своєї Батьківщини.

Розділ 1. Педагогіка

УДК 373.1

ЯКІСТЬ ВІТЧИЗНЯНОЇ ОСВІТИ – ШЛЯХ ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ

О. М. Топузов,

*доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України, віце-президент НАПН України,
директор Інституту педагогіки НАПН України,
e-mail: profstop@ukr.net*

У статті порушено проблему забезпечення якості вітчизняної освіти в контексті реалізації європейського вибору нашої держави, інтеграції системи освіти України до європейського освітнього простору. Науково обґрунтовано шляхи успішного вирішення проблеми забезпечення європейських стандартів якості вітчизняної освіти як одного з найважливіших аспектів інтеграції України до європейського освітнього простору, входження до Європейського Союзу. Окреслено основні дидактичні питання, які постануть перед загальною середньою освітою у процесі інтеграції вітчизняної системи освіти в європейський освітній простір. Проаналізовано основні напрями забезпечення якості вітчизняної загальної середньої освіти в контексті європейської інтеграції.

Ключові слова: *європейська інтеграція України, якість освіти, європейський освітній простір, загальна середня освіта.*

Постановка проблеми. Проблема якості вітчизняної освіти нині є актуальною та гострою в контексті інтеграції України до європейського освітнього простору. Адже європейська інтеграція України нині відбувся не лише у сфері політики, а й у освіті, що є запорукою незворотності Європейського Вектору розвитку держави, найліпшою гарантією її сталості та успішності. Саме тому перед Україною стоїть завдання забезпечення європейських стандартів якості вітчизняної освіти як одного з найважливіших аспектів інтеграції України до європейського освітнього простору, входження до Європейського Союзу (далі – ЄС).

Проблема якості освіти визнається освітніми інституціями ЄС як одна з ключових, а її оптимізація вважається однією з необхідних умов соціально-економічного поступу, розвитку людського капіталу.

Якість освіти розглядається як відповідність певній нормі, стандарту, що гарантує необхідний стан і результативність освітнього процесу, їх здатність забезпечити психологічний і соціальний розвиток людини, відповідність потребам і очікуванням особистості, запитам окремої соціальної групи та суспільства в цілому [2].

Якість освіти можна розглядати в абсолютному (відповідність освіти потребам та запитам особистості й суспільства), так і у відносному вимірі (відповідність освіти Державному стандарту, навчальній програмі). Саме тому якість освіти має не лише педагогічну та психолого-педагогічну значущість, а й соціальну, економічну, зрештою – політичну [3, с. 5]. Адже якісна освіта громадян - це показник людського капіталу держави [1], гарантія її конкурентоспроможності в політичній, економічній, науковій, культурній [3, с. 5], навіть військовій сферах. Давно відомі приклади таких країн, як Японія або Сінгапур, в яких відсутні корисні копалини, але які є розвинутими та заможними завдяки освіченості та працелюбству свого населення. Таким чином, якість освіти має значення для розвитку, конкурентоспроможності, безпеки та стабільності сучасної держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема якості вітчизняної освіти цікавить багатьох учених. Так, якість освіти як педагогічний феномен, методологічні та теоретико-методичні засади забезпечення якості освіти (у т. ч. загальної середньої) досліджували Н. М. Бібік, Л. С. Ващенко, Ю. О. Жук, В. Г. Кремень, О. І. Локшина, В. І. Луговий, Т. О. Лукина, О. І. Ляшенко, О. В. Овчарук, О. І. Пометун, О. Я Савченко, М. М. Слюсаревський, О. В. Сухомлинська та ін.; стандартизації як важливій складовій механізму забезпечення якості загальної середньої освіти присвячено праці Н. М. Бібік, О. І. Ляшенка, О. І. Пометун, О. Я Савченко; порівняльно-педагогічні дослідження з теорії та практики забезпечення якості середньої освіти в Україні та країнах ЄС здійснювали Г. С. Єгоров, О. І. Локшина, В. І. Луговий, Т. О. Лукина, О. В. Овчарук, А. А. Сбруєва та ін.

Результати цих досліджень є вагомим теоретико-методичним доробком, на основі якого необхідно розбудовувати стратегію і тактику інтеграції системи освіти України до європейського освітнього простору, вирішувати теоретико-методологічні та практичні проблеми забезпечення європейської якості вітчизняної освіти, що постає як необхідна умова євроінтеграції.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є визначення освітніх аспектів європейської інтеграції України, окреслення стратегічних завдань та напрямів забезпечення якості загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу. Вхідження України до освітнього Європейського простору передбачає її реформування. Для цього необхідно розв'язати щонайменше вісім основних стратегічних завдань:

1. Актуалізувати наявний науково-педагогічний потенціал, реалізувати можливості українських вчених-педагогів, науково-дослідних установ, Національної академії педагогічних наук у цілому для прогнозування, програмування, науково-методичного забезпечення пріоритетних напрямів співпраці з ЄС у галузі освіти, здійснення європейської інтеграції системи освіти України. Вітчизняна педагогічна наука має необхідний для цього потенціал.

2. Спираючись на наукові прогнози, розробляючи проекти та програми, ухвалити стратегічні управлінські рішення, які створять дорожню карту входження системи освіти України до європейського освітнього простору, визначать стратегічні напрями її реформування. Нині необхідна комплексна програма розвитку й реформування системи освіти України на найближчі 10 років (наприклад, на 2015-2024 роки), крізь яку червоною ниткою проходили б прагнення інтегрувати вітчизняну систему освіти в європейський освітній простір, досягти європейського рівня якості освіти, але водночас зберегти її культурну своєрідність, примножити багатотисячолетні здобутки.

3. Реформувати фінансування системи освіти України. Сучасна система фінансування закладів освіти є недостатньо прозорою, не забезпечує розвитку матеріально-технічної бази навчальних закладів, матеріальної зацікавленості педагогів у результатах своєї діяльності. Реформування вітчизняної системи фінансування закладів освіти має здійснюватися через: 1) диверсифікацію джерел фінансування (створення умов для ширшого залучення коштів спонсорів та меценатів, організації недержавних цільових фондів, які виділятимуть навчальним закладам гранти під конкретні освітні проекти та ін.); 2) вдосконалення механізмів фінансування навчальних закладів громадами, наприклад, шляхом уведення податку на нерухомість, надходження з якого спрямовуватимуться на потреби навчальних закладів; 3) встановлення тісного зв'язку між освітніми результатами учнів та фінансовими надходженнями навчальних закладів, адресного фінансування навчання учня тощо.

4. Сприяти впровадженню сучасних наукових підходів й інноваційних освітніх технологій. У зв'язку із цим актуальним постає подальше впровадження компетентнісного підходу, що, з одного боку, полегшить європейське і міжнародне освітнє співробітництво (оскільки методологія компетентнісного підходу відома, визнана й затребувана в Європі й світі), з другого боку, це не перешкоджатиме реалізації вітчизняних науково-теоретичних та методичних напрацювань з особистісно зорієнтованого і діяльнісного підходів, оскільки сутнісно компетентнісний підхід суголосний з ними. Однак не варто обмежуватися лише реалізацією відомих дидактичних і методичних розробок. Європу цікавитиме не пасивне

тиражування освітнього досвіду України, а те продуктивне й ініціативне в освіті. Саме тому варто з самого початку орієнтуватися на створення власних освітніх технологій, збереження та розвиток наявної бази прикладних науково-педагогічних досліджень.

5. Продовжити демократизацію навчальних закладів. Передовсім це завдання розв'язується шляхом делегування навчальним закладам більших повноважень і відповідальності та подальшого розвитку інститутів самоврядування, ширшого залучення місцевих громад до прийняття стратегічних рішень і вирішення проблем закладів, створення умов для дієвого соціального партнерства та ін.

6. Підвищити якість підготовки майбутніх учителів і викладачів педагогічних університетів задля досягнення європейської якості дошкільної та загальної середньої освіти. Необхідно приділити увагу вищим педагогічним навчальним закладам та закладам післядипломної педагогічної освіти: визначити та модернізувати зміст освіти, привести його у відповідність до європейських стандартів, впроваджувати інноваційні методи, організаційні форми та засоби навчання, проводити відповідні масові наукові заходи, створювати умови для стажування найкращих учителів, викладачів та студентів в європейських країнах.

7. Стимулювати й розвивати міжнародне співробітництво вітчизняних навчальних закладів. Використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій дає змогу здійснювати його з мінімальними матеріальними витратами.

8. Створювати умови для освітньої мобільності. І це стосується не лише випускників загальноосвітніх навчальних закладів та студентів, а й учнів шкіл. Не слід боятися конкуренції з боку європейських навчальних закладів, її необхідно прагнути, оскільки це потужний стимул підвищення якості вітчизняної освіти, оптимізації освітньої діяльності українських навчальних закладів, залучення зарубіжного досвіду, впровадження освітніх інновацій. Учні, які прагнутимуть скористатися освітньою мобільністю, висуватимуть до себе та навчальних закладів додаткові вимоги. Це сприятиме зростанню якості навчання, зокрема – іноземним мовам. Варто зауважити, що багато з вітчизняних педагогів і психологів ХІХ-ХХ століття мали європейську освіту.

Ці стратегічні завдання не охоплюють розв'язання всіх проблем європейської інтеграції, інтеграції системи освіти України до європейського освітнього простору, однак вказують на найважливіші питання, без вирішення яких неможливо досягти очікуваних результатів.

Безумовна перевага інтеграційного потенціалу ЄС полягає в уважному й шанобливому ставленні до культурних особливостей європейських країн, які вже стали або лише прагнуть стати його членами. Це повною мірою сто-

сується й систем освіти. Відповідальними за освіту в Європейському Союзі є держави-члени, а структури ЄС відіграють лише допоміжну роль. Інституції ЄС сприяють розвитку якісної освіти шляхом: заохочення співпраці між державами-членами, сприяння неперервному навчанню громадян ЄС, проведення заходів, які мають на меті збільшення рівня мобільності громадян ЄС, розроблення спільних освітніх програм, обміну інформацією та вивченню мов ЄС. Європейська спільнота не вимагає від своїх членів нівелювати особливості їхніх освітніх систем, які зумовлені культурно-історичними чинниками, визначають національний характер. Однак вступ до ЄС, інтеграція до європейського освітнього простору передбачатимуть досягнення нової, вищої якості вітчизняної освіти, зокрема загальної середньої. Фактично, досягнення європейських стандартів якості загальної середньої освіти (хоч вони й досі неписані).

Без забезпечення належної якості освіти ми не досягнемо європейських стандартів якості життя. Адже в сучасній Європі саме якість і рівень освіти визначають соціальний статус та якість життя громадян.

Досягнення європейської якості освіти в Україні забезпечить вирішення економічних, політичних та культурних завдань європейської інтеграції нашої країни, розбудови заможного і демократичного суспільства. Саме тому в контексті як європейської інтеграції, так і забезпечення належної якості життя населення, держави й суспільства варто розглядати освітню сферу як пріоритетну.

Нині Україна вже має досвід європейської інтеграції у сфері вищої освіти, бере активну участь в Болонському процесі. Однак вітчизняна вища освіта не зможе бути якісною та європейською, якщо ми не приділятимемо належної уваги якості дошкільної та загальної середньої освіти. Адже студенти – це колишні учні. Від якості їхньої загальної середньої освіти, від набутих ними в загальноосвітньому навчальному закладі знань, умінь, навичок, досвіду діяльності, ціннісних ставлень, тобто від сформованих у них компетентностей залежить успішність навчання цих юних громадян у вищих навчальних закладах. Виходячи з цього, нам необхідно визначати й ставити завдання співробітництва з країнами ЄС в галузі загальної середньої освіти, брати активнішу участь у відповідних європейських освітніх проектах.

Інтеграція в європейський освітній простір надасть змогу по-новому сформулювати, а потому й вирішувати основні дидактичні питання загальної середньої освіти, а саме:

- які цілі та завдання сучасної освіти й навчання в контексті розгортання євроінтеграційних процесів;

- який зміст загальної середньої відповідатиме цим оновленим цілям та завданням;

– які ключові компетентності учнів має формувати загальна середня освіта України на сучасному етапі; як усе це впливатиме на Державні стандарти початкової та базової, повної загальної середньої освіти, навчальні плани, навчальні програми;

– які методи та засоби навчання нададуть змогу ефективно реалізувати зазначені цілі та зміст;

– які форми організації навчання залишаться актуальними, будуть одночасно ефективними, надійними та економічними за нових умов; за якими параметрами реформуватиметься класно-урочна система навчання в контексті масового впровадження інформаційно-комунікаційних технологій;

– за якими критеріями та показниками й за допомогою яких технологій здійснюватимуться контроль та оцінювання результатів навчання та освіти;

– яким буде та як функціонуватиме цілісний процес навчання в загальноосвітньому навчальному закладі за умов упровадження результатів дослідження зазначених вище питань;

– якими будуть вимоги до навчально-методичного забезпечення загальної середньої освіти в Україні;

– якою повинна бути якість загальної середньої освіти в Україні в контексті європейської інтеграції.

З огляду на зазначене, одним з пріоритетів інтеграції системи освіти, зокрема загальної середньої освіти України до європейського освітнього простору, є забезпечення її європейської якості [3, с. 22].

Однією з тенденцій розвитку національних систем освіти держав-членів ЄС є стандартизація. Однак це національні освітні стандарти. Слід відмітити, що поняття «європейські стандарти якості освіти» стосується переважно напрацювань у галузі вищої освіти, породжених Болонським процесом. Щодо загальної середньої освіти, то ці стандарти, як нормативні документи, ще перебувають у віддаленій перспективі. Однак поняття «європейські стандарти якості загальної середньої освіти» не є пустим. Ми можемо знайти в ньому сукупність принципів, норм і вимог до якості загальної середньої освіти, які характерні для держав-членів ЄС, що обговорюються в процесі їхнього освітнього співробітництва. Ці вимоги можуть бути «прочитані» та осмислені нашими освітянами, можуть стати дороговказом для розвитку, мірилом результатів діяльності загальноосвітніх навчальних закладів України.

ЄС заохочує своїх держав-членів підвищувати якість освіти за двома стратегічними напрямками: 1) шляхом установлення цільових показників та оприлюднення позицій держав-членів щодо досягнення їх; 2) через обговорення питань, що становлять взаємний інтерес. Можна аргументовано стверджувати, що поліпшення якості освіти та забезпечення рівного доступу до неї є одним з пріоритетів внутрішньої політики держав-членів ЄС. Це

треба враховувати в процесі європейської інтеграції України, приділяти цим проблемам більше уваги в процесі розбудови вітчизняної системи освіти.

Європейська інтеграція України та входження вітчизняної системи освіти в європейський освітній простір створюють сприятливі умови та породжують нові перспективи розвитку української педагогічної науки. Це твердження повною мірою стосується розвитку теоретико-методичних основ та створення нових перспектив практичного впровадження результатів досліджень з дидактичної прогностики.

Одним з найважливіших завдань дидактичної прогностики має стати передбачення якості загальної середньої освіти в майбутньому (зокрема в контексті розв'язання економічних, політичних, соціальних та культурних завдань, які поставлених перед нашою країною її європейським вибором).

Отже, інтеграція вітчизняної системи освіти до європейського освітнього простору є одним з найважливіших механізмів реалізації європейського вибору нашого суспільства. Здійснення цієї інтеграції потребує забезпечення європейської якості вітчизняної освіти. Досягнення такої якості вітчизняної освіти є найважливішим з очікуваних освітніх результатів європейської інтеграції нашої країни. Водночас без поступу в забезпеченні європейської якості вітчизняної освіти не варто очікувати значних досягнень за іншими напрямками європейської інтеграції України (технологіях, економіці, політиці тощо).

Висновки. Інтеграція України в європейський освітній простір, необхідність забезпечення європейської якості вітчизняної освіти змушують по-новому формулювати й вирішувати основні дидактичні питання загальної середньої освіти. Одними з найважливіших напрямів забезпечення якості загальної середньої освіти, які постають у контексті європейської інтеграції є: проведення цільових досліджень європейського освітнього простору з метою виявлення європейських вимог до якості освіти; визначення оптимальних шляхів інтеграції до європейського освітнього простору вітчизняної системи освіти; сприяння освітній мобільності українських учнів і студентів; активізація участі представників навчальних закладів України в освітніх програмах ЄС, вивчення досвіду підручникотворення та експертизи навчальної літератури, який напрацьовано в державах-членах та інституціях ЄС. Важливу роль у розв'язанні теоретичних і прикладних завдань вітчизняної педагогічної науки, які зумовлені процесом європейської інтеграції нашої держави, має відіграти педагогічна прогностика.

Достатньо перспективними в Україні стануть подальші дослідження з проблематики вироблення стратегії й тактики реалізації освітньої складової європейської інтеграції нашої держави, результати яких дадуть змогу визначити та обґрунтувати стратегічні напрями освітньої співпраці з ЄС.

Список використаних джерел

1. Кремень В. Г. Якісна освіта в контексті загально цивілізаційних змін / Василь Григорович Кремень // Проблеми якості освіти: теоретичні і практичні аспекти : матеріали методологічного семінару АПН України. 15 листопада 2006 року, м. Київ. – К. : СПД Богданова А.М., 2007. С. 7-16.
2. Методика і технології оцінювання діяльності загальноосвітнього навчального закладу : посібник / О. І. Ляшенко, Т. О. Лукина, І. Є. Булах, М. Р. Мруга. – К. : Педагогічна думка, 2012. – 160 с.
3. Організаційно-методичне забезпечення моніторингових досліджень якості загальної середньої освіти : монографія / за ред. Ляшенко О. І. – К. : Педагогічна думка, 2013. – 160 с.
4. Топузов О. М. Забезпечення якості загальної середньої освіти: на шляху до європейських стандартів / О. М. Топузов // Український педагогічний журнал. – Київ, 2015. – № 1. – С. 16-27.

Топузов О. М.

КАЧЕСТВО ОТЕЧЕСТВЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ – ПУТЬ К ЕВРОПЕЙСКИМ СТАНДАРТАМ

В статъе затронута проблема качества отечественного образования в контексте реализации европейского выбора нашего государства, интеграции системы образования Украины в европейское образовательное пространство. Научно обоснованы пути успешного решения проблемы обеспечения европейских стандартов качества отечественного образования как одного из важнейших аспектов интеграции Украины в европейское образовательное пространство, вхождение в Европейский Союз. Определены основные дидактические вопросы, которые возникнут перед средним образованием в процессе интеграции отечественной системы образования в европейское образовательное пространство. Проанализированы основные направления обеспечения качества отечественного общего среднего образования в контексте европейской интеграции.

Ключевые слова: *европейская интеграция Украины, качество образования, европейское образовательное пространство, общее среднее образование.*

Topuzov O. M.

QUALITY OF DOMESTIC EDUCATION – THE WAY TO EUROPEAN STANDARDS

In the article the problem Quality Education in the context evropeyskoho Implementation Choice nasheho state, system integration of Ukraine in education evropeyskoe obrazovatelnoe space. Scientific obosnovany WAYS successful solutions Provision evropeyskyh problems standartov otechestvennoho Quality Education As one crucial aspektov integration of Ukraine in evropeyskoe obrazovatelnoe prostranstva, vhozhdenye in Evropeyskyy Union.

The main didactic questions that arise before secondary education in the process of integrating the domestic education system into the European educational

space are determined. The main directions of ensuring the quality of domestic general secondary education in the context of European integration are analyzed.

Integration of national education system to European education is an essential component of European integration na-shoyi state, one of the major mechanisms of realization of the European choice of our society. Implementation of this provision requires the integration of European quality of education, particularly secondary. Achievements such as national education is the most important of the expected educational outcomes yevro-peyskoyi integration of our country. However, no progress in ensuring the quality of national education yev-ropeyskoyi should not expect major advances in other areas of European integration of Ukraine (technologies ekono-mitsi, politics, etc.). Such is the importance of quality education for competitiveness, development and functioning of all spheres of modern society.

Quite promising in Ukraine will further dosli-dzhennya issues with a strategy and tactics implementation of the educational component of European integration, the results of which will enable to identify and substantiate the strategic areas of educational cooperation with the EU for the period 2025 .; with comparative educational topics that will provide an opportunity to identify trends in the European educational space.

Keywords: European integration of Ukraine, quality of education, European educational space, general secondary education.

Стаття надійшла до редакції 18.05.2017 р.

УДК 373.013.016

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ТА ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ НА ЗАСАДАХ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ

Л. М. Рибалко,

доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник,
професор кафедри фізичного виховання, спорту та здоров'я людини
ПолтНТУ імені Юрія Кондратюка,
e-mail: lina-rybalko@ukr.net

У статті розкрито проблему професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичної реабілітації та фізичного виховання на засадах компетентнісного орієнтованого підходу. Обґрунтовано науково перелік фахових компетентностей майбутніх фахівців з фізичної реабілітації та фізичного виховання, подано опис результатів навчання студентів за напрямом підготовки «Здоров'я людини» та за спеціальністю «Фізичне виховання та

спорт». Доведено, що основними категоріями навчання на засадах компетентнісного підходу є компетентності та результати навчання.

Ключові слова: *компетентнісний підхід, фахові компетентності, майбутній фахівець з фізичної реабілітації, майбутній фахівець з фізичного виховання.*

Постановка проблеми. Професійна підготовка майбутніх фахівців в умовах ВНЗ є однією з актуальних проблем сучасної вищої освіти. Адже молоде покоління має бути не лише готовим до професійної діяльності, життя при наявних соціально-економічних реформах, а й мати здатність легко пристосуватися до змінних умов сьогодення та бути конкурентоспроможними на ринку праці. Саме тому перед ВНЗ постає завдання якісної професійної підготовки компетентних фахівців відповідної спеціалізації, які глибоко усвідомлюють свою роль у суспільстві, вміють творчо використовувати набуті знання, вміння та навички на практиці.

Наразі постає необхідність у висококваліфікованих фахівцях з фізичної реабілітації (фізичної терапії, ерготерапії за міжнародною кваліфікацією) та фізичної культури й спорту як на державному, так і регіональному рівнях. Про це засвідчує прогресивне зниження стану здоров'я українців, наявність тисячі людей з фізичними вадами та хронічними хворобами, які потребують відновлення втрачених фізіологічних і фізичних можливостей, а тому й фізичної реабілітації й адаптивної фізичної культури.

Саме тому не менш важливим є питання якісної професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичної реабілітації та фізичного виховання, здатних володіти фундаментальними знаннями, вміннями та навичками, готових до постійного професійного зростання, соціальної та професійної мобільності, ефективної роботи за фахом на рівні світових стандартів і творчо підходити до вирішення неординарних питань. Адже, створення оптимальних умов для життєдіяльності людей, які потребують відновлення втраченого контакту з довкіллям, корекції та наступної психолого-педагогічної реабілітації, трудової адаптації й інтеграції в соціум, належить до першочергових державних завдань. Про це йдеться в затвердженій Указом Президента України цільовій комплексній програмі «Фізичне виховання – здоров'я нації».

Професійна підготовка майбутніх фахівців із фізичної реабілітації та фізичного виховання має носити випереджальний характер, урахувати багаторівневість вищої професійної фізкультурної освіти та впроваджувати інноваційні підходи до навчання. Запоруку підвищення якості професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичної реабілітації та фізичного виховання

вбачаємо на засадах компетентнісно орієнтованого навчання, результатом якого є компетентний фахівець зі сформованими фаховими компетентностями.

Затребуваність суспільства у компетентних фахівцях з фізичної реабілітації пояснюється: по-перше, погіршенням стану здоров'я населення, зокрема учнівської та студентської молоді; по-друге, наявністю безлічі хворих людей та інвалідів, які потребують постійної фізичної реабілітації та адаптації; по-третє, необхідністю розширення послуг з комплексу заходів спортивно-оздоровчого характеру, спрямованих не лише на реабілітацію та адаптацію до нормального соціального середовища людей з обмеженими можливостями, а й загального фізичного оздоровлення широких верств населення, які зацікавлені у формуванні та зміцненні свого стану здоров'я. Необхідність постає і у компетентних фахівцях фізичного виховання і спорту, завдання яких залучення молоді до спорту та здорового способу життя, розширення сфери послуг для населення щодо використання здоров'язбережувальних технологій з метою активізації рухової активності й оздоровчо-рекреаційних заходів задля актуалізації здорового способу життя, а потому й формування, зміцнення та збереження здоров'я людини.

Упровадження компетентнісного підходу в професійній підготовці майбутніх фахівців з фізичної реабілітації та фізичного виховання в системі фізичного виховання потребує відповідного науково-методичного супроводу на основі змістового наповнення освітньої програми відповідно до дії Закону України «Про вищу освіту», який вступив у дію з 2015 року.

Упродовж 2015-2016 рр. викладачами кафедри фізичного виховання, спорту та здоров'я людини ПолтНТУ імені Юрія Кондратюка під керівництвом професора Рибалко Л.М. розроблено освітні програми: підготовки магістра із фізичної культури і спорту, викладача вищих навчальних закладів (фізичне виховання) галузі знань 01 «Освіта» спеціальності 017 «Фізична культура і спорт», та підготовки бакалавра із фізичної реабілітації та рекреації, фітнес-тренера галузі знань 022 «Охорона здоров'я» спеціальності 227 «Фізична реабілітація». Основним складником освітніх програм є перелік визначених та схарактеризованих фахових компетентностей майбутніх фахівців та опис результатів навчання за кожною спеціальністю. При роботі над проектом керувалися методичними рекомендаціями щодо розроблення освітніх програм (авт. В.М. Захарченко, В.І. Луговий, Ю.М. Рашкевич, Ж.В. Таланова) [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування змісту вищої освіти на засадах компетентнісного підходу є предметом низки наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних учених. Чимало науковців (В. Захарченко, С. Калашнікова, В. Луговий, Ю. Рашкевич, Ж. Таланова) компетентнісний підхід пов'язують з утвердженням студентоцентричного навчання, в основу якого покладені чітко визначені результати навчання та відповідні компетентності [4].

Навчання на засадах компетентнісного підходу, як стверджує Ю. Рашкевич, орієнтоване на студента (орієнтир на вихід), в основі якого є компетентнісна модель фахівця (профіль), створена за участі, поряд із викладачами, роботодавців, випускників, професійних організацій тощо [1].

Концепція студентоцентричного навчання є досить молодою. Утвердилася вона в навчальних закладах США у другій половині ХХ століття. Її розробниками були J. Watson та B. Skin, хоча лідером цього напрямку був R. Mager, який висунув концепцію застосування спеціальних формулювань (instructional goals) для результатів, які спостерігалися в процесі навчання [2].

Сучасного розмаху концепція студентоцентричного навчання досягла після 2000 р. у зв'язку з розвитком Болонського процесу. Важливим внеском в її імплементацію стали матеріали міжнародного проекту «Гармонізація освітніх структур в Європі», Тюнінг (Tuning educational structures in Europe, TUNING), який ініційований європейськими університетами (координатором проекту є Університет Деусто, Іспанія) за активної підтримки Європейської Комісії з метою поєднання політичних цілей Болонського процесу та Лісабонської стратегії реформування європейського освітнього простору [7]. Компетентнісному підходу до побудови освітніх програм і результатам навчання присвячено низку Болонських семінарів, монографій та статей.

Формулювання цілей статті. Метою статті, в якій розкриті результати наукового дослідження, є обґрунтування особливостей формування фахових компетентностей у майбутніх фахівців з фізичної реабілітації та фізичного виховання у ВНЗ і представлення результатів навчання студентів в системі фізичного виховання та їх характеристика.

Виклад основного матеріалу. Навчання на засадах компетентнісного підходу передбачає утвердження студентоцентризму й викладання, заснованого на прозорості кваліфікацій і об'єктивності результатів навчання.

Основними стратегічними напрямками такого навчання є [1, с. 23]:

1. Визначення переліку основних загальних компетентностей, які характеризують універсальні навички та вміння студентів, формою представлення яких є здатності.
2. Розроблення переліків основних фахових компетентностей в межах виділених предметних галузей.
3. Визнання ролі Європейської кредитно-трансферної системи та перетворення її у Європейську кредитну трансферно-накопичувальну систему.
4. Упровадження інноваційних підходів до навчання, викладання та оцінювання.

5. Забезпечення якості освіти в освітньому процесі.

Основними категоріями навчання на засадах компетентнісного підходу є компетентності та результати навчання, які на сьогодні є ключовими у Європейському просторі вищої освіти.

Компетентності розглядаються як динамічне поєднання знань, навичок і умінь [6, с. 27]. Формування в свідомості студентів компетентностей є завданням ВНЗ, які передбачені й спроектовані у освітніх програмах.

Компетентності формуються з різних навчальних дисциплін і оцінюються на різних етапах. Їх особливістю є те, що вони набуваються поступово, формуються цілою низкою навчальних дисциплін або модулів на різних етапах вивчення за відповідною програмою, і, навіть, можуть починати формуватися в рамках програми одного рівня вищої освіти, а закінчувати формування на іншому, вищому рівні.

Під результатами навчання розуміється інтегральний показник того, що повинен знати та розуміти студент, бути здатним продемонструвати вміння та навички після завершення навчання. Результати навчання можна відносити до окремого модуля або також до періоду навчання (освітньої програми першого, другого чи третього циклів). Адже вони визначають вимоги до присудження кредитів [5].

Отже, в основу студентоцентричного навчання, а тому й компетентнісно орієнтованого, покладено ідею максимального надання студентам шансів отримати перше місце роботи на ринку праці, підвищення її «вартості» у роботодавців (придатності до працевлаштування), задоволення тим самим актуальних потреб останніх. Саме тому не може бути жодного протиставлення результатів навчання компетентностям, адже між ними є глибока діалектична єдність: інтеграція результатів навчання в їх динамічному поєднанні приводить до набуття особами, які навчаються, відповідних компетентностей; тоді як оволодіння певною компетентністю вимагає засвоєння конкретних знань, умінь, навичок, тобто результатів навчання.

Загальноприйнятим є поділ компетентностей на дві групи:

– фахові, або предметно-спеціальні, компетентності (subject specific competences);

– загальні компетентності (generic competences, transferable skills).

Згідно з міжнародним проектом Тюнінг (Tuning educational structures in Europe, TUNING) [7] перші залежать від предметної галузі й визначають профіль освітньої програми та кваліфікацію випускника. Вони роблять кожну освітню програму індивідуальною)

Загальними компетентностями студент оволодіває в процесі виконання даної освітньої програми, але вони носять універсальний, не прив'язаний до предметної галузі характер. Прикладами загальних компетентностей є

здатність до навчання, креативність, володіння іноземними мовами, базовими інформаційними технологіями тощо.

Загальними компетентностями майбутніх фахівців з фізичної реабілітації та фізичного виховання визначено:

1) *критичність та самокритичність* (здатність ставити завдання та їх вирішувати, для досягнення бажаних результатів із фізичної культури та спорту використовувати потрібну інформацію та методологію, збирати дані, аналізувати їх та пропонувати рішення);

2) *якість та етичні зобов'язання* (знання стандартів, необхідних для наукового дослідження і публікування, включаючи критичну обізнаність та інтелектуальну чесність);

3) *креативність* (працювати самостійно, проявляти ініціативу та керувати часом. Здатність організовувати комплексні завдання протягом певного періоду часу та представляти результат вчасно);

4) *міжособистісні навички та командна робота* (здатність працювати в команді, спілкуватися рідною мовою як усно, так і письмово, виконувати керівну роль; правильно розмовляти та писати згідно з різними комунікаційними стилями, а саме: неофіційного, офіційного та наукового);

5) *інструментальні* (здатність володіти базовими інформаційними технологіями (ІТ), використовувати ІТ для впровадження проєктів).

Загальні компетентності мають відповідати фаховим компетентностям. При розробленні освітніх програм їх розвиток обов'язково повинен бути запланований. Саме тому результати навчання є сукупністю компетентностей, що визначають знання, розуміння, уміння, цінності, інші особистісні якості, яких набув студент після завершення освітньої програми.

Фаховими компетентностями майбутніх фахівців з фізичного виховання визначено:

– здатність до організаційно-управлінської діяльності в галузі фізичної культури і спорту, маркетингової діяльності з фізкультурно-спортивних послуг;

– здатність здійснювати спортивну підготовку в обраному виді спорту на основі положень дидактики, теорії та методики фізичної культури і вимог стандартів спортивної підготовки;

– здатність використовувати актуальні для певного виду спорту технології управління станом спортсмена, включаючи педагогічний контроль і корекцію;

– здатність планувати, проводити, інтерпретувати результати наукового дослідження та використовувати їх у практичній діяльності;

– здатність здійснювати педагогічну діяльність у галузі фізичної культури та спорту в освітньому просторі ВНЗ, проводити самостійну науково-дослідну роботу в галузі та оформлювати її результати;

– здатність оцінювати фізичні здібності та функціональний стан осіб, які займаються фізичною культурою і спортом, застосовувати ефективні методи наукового дослідження в самостійній науково-дослідній діяльності в області теорії та методики фізичного виховання, спортивного тренування, оздоровчої та адаптивної фізичної культури;

– здатність до викладацької діяльності за освітніми програмами вищої освіти галузі фізичної культури та спорту;

– здатність визначати фізіологічні та біохімічні особливості рухової активності та характер її впливу на організм людини з урахуванням статі і віку;

– здатність використовувати сучасні засоби комплексного оздоровлення людини, розробляти, планувати, використовувати та аналізувати фізкультурно-оздоровчі заходи з особами всіх нозологічних форм, гендерних і вікових груп.

Розробляючи освітню програму підготовки магістрів із фізичної культури і спорту, викладачів вищих навчальних закладів (фізичне виховання) результати навчання формулювали таким чином, щоб можна було однозначно визначити факт та якість їх досягнення студентами. Адже результати навчання тісно пов'язані з компетентностями.

При розробленні переліку результатів навчання користувалися таксономією Блума:

1. Знання (Knowledge) – здатність запам'ятати або відтворити факти (терміни, конкретні факти, методи і процедури, основні поняття, правила і принципи тощо) без необхідності їх розуміння.

2. Розуміння (Comprehension) – здатність розуміти та інтерпретувати вивчене. Це означає уміння пояснити факти, правила, принципи; перетворити словесний матеріал у, наприклад, математичні вирази; прогнозувати майбутні наслідки на основі отриманих знань.

3. Застосування (Application) – здатність використати вивчений матеріал у нових ситуаціях, наприклад, застосувати ідеї та концепції для розв'язання конкретних задач.

4. Аналіз (Analysis) – здатність розбивати інформацію на компоненти, розуміти їх взаємозв'язки та організаційну структуру, бачити помилки й огріхи в логіці міркувань, різницю між фактами і наслідками, оцінювати значимість даних.

5. Синтез (Synthesis) – здатність поєднати частини разом, щоб одержати ціле з новою системною властивістю.

6. Оцінювання (Evaluation) – здатність оцінювати важливість матеріалу для конкретної цілі.

Оскільки результати навчання асоціюються із тим, що студент може робити після завершення навчання, то згадані дієслова можуть служити основою для формулювання результатів навчання за кожним рівнем.

Висновки. Навчання на засадах компетентнісного підходу передбачає утвердження студентоцентризму й викладання, заснованого на прозорості кваліфікацій і об'єктивності результатів навчання. Основними категоріями навчання на засадах компетентнісного підходу є компетентності та результати навчання, які на сьогодні є ключовими у Європейському просторі вищої освіти. Компетентності розглядаються як динамічне поєднання знань, навичок, умінь і здатностей. Під результатами навчання розуміється інтегральний показник того, що повинен знати та розуміти студент, бути здатним продемонструвати вміння та навички після завершення навчання.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів такої багатогранної проблеми компетентнісно орієнтоване навчання майбутніх фахівців з фізичної реабілітації та фізичного виховання. Подальшого вивчення потребують питання визначення та наукового обґрунтування педагогічних умов ефективного формування фахових компетентностей у майбутніх фахівців з фізичної реабілітації та фізичного виховання.

Список використаних джерел

1. Рашкевич Ю.М. Болонський процес та нова парадигма вищої освіти: монографія / Ю.М. Рашкевич. – Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2014. – 168 с.
2. Рыбалко Л. Реалізація компетентнісного підходу у підготовці майбутніх фахівців із фізичної реабілітації / Ліна Рыбалко // Педагогічні науки : зб. наук. праць. – 2015. – Вип. 64. – С. 52-59.
3. Рыбалко Л. Упровадження інноваційних підходів до навчання – шлях модернізації змісту освіти / Ліна Рыбалко // Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. 2016. – Вип. 31. – С. 3-10.
4. Розроблення освітніх програм. Методичні рекомендації / Авт.: В.М. Захарченко, В.І. Луговий, Ю.М. Рашкевич, Ж.В. Таланова / За ред. В.Г. Кременя. – К. : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2014. – 120 с.
5. BolonskyiProcessNewParadigmHE.pdf. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.erasmusplus.org.ua/2014-05-30-14-56-19/prezentatsii/category/3-materialy-natsionalnoi-komandy-ekspertivshchodo-zaprovadzhennia-instrumentiv-bolonskoho-protsehu.htm>.
6. ECTS Users' Guide. – European Communities, 6 February 2009. [Electronic resource]. – URL: ec.europa.eu/education/lifelong-learning-policy/doc/ects/guide_en.pdf.
7. Tuning educational structures in Europe, TUNING. [Electronic resource] – URL: www.unideusto.org/tuningeu.

Рыбалко Л. Н.

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ПОДГОТОВКА БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ ПО ФИЗИЧЕСКОЙ РЕАБИЛИТАЦИИ И ФИЗИЧЕСКОМУ ВОСПИТАНИЮ НА ОСНОВЕ КОМПЕТЕНТНОСТНОГО ПОДХОДА

В статъе раскрыто проблему формирования профессиональных компетенций студентов в ВУЗе на основе компетентностно

ориентированного обучения. Обоснованно научно перечень профессиональных компетентностей будущих специалистов по физической реабилитации, эрготерапии и физическому воспитанию, подано описание результатов обучения студентов по направлению «Здоровье человека» и по специальности «Физическое воспитание и спорт». Доказано, что основными категориями обучения на основе компетентностного подхода являются компетентности и результаты обучения.

Сделаны выводы о том, что обучение на основе компетентностного подхода предусматривает собой утверждение студентоцентризма и преподавания, основанного на прозрачности квалификаций и объективности результатов обучения.

Ключевые слова: компетентностный подход, профессиональные компетентности, будущий специалист по физической реабилитации, будущий специалист по физическому воспитанию.

Rybalko L. M.

PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS ON PHYSICAL REHABILITATION AND PHYSICAL EDUCATION BASED ON THE COMPETENCIAL APPROACH

In the article the problem of formation of professional competencies based on competency based learning students in high school. Scientifically substantiated list of professional competence of future specialists in physical rehabilitation and physical education contains a description of learning outcomes of students in the direction of «Human Health» and specialty «Physical education and sport».

Proved that the main categories of training on the basis of competence approach is competence and learning outcomes. The introduction of competence approach in the training of future specialists in physical rehabilitation and physical education in the physical education requires appropriate scientific and methodological support, which serves an educational program.

When the results of the study refers to integral factor that needs to know and understand the student to be able to demonstrate skills after graduation. Learning outcomes can be attributed to a single module or as to the period of study (education first, second or third cycle). After all, they determine the requirements for awarding credits. Based learning studentotsentrychnoho put the idea to provide students with maximum chances to get the first job in the labor market, increasing their "value" of employers (suitability for employment), thereby satisfying the actual needs of the latter. That is why there can be no opposition of learning outcomes competences, because between them is profound dialectical unity, integration of learning outcomes in their dynamic combination results in the

acquisition by students corresponding competencies; while mastering certain competence requires mastering the specific knowledge, skills, learning outcomes.

Training on the basis of competence approach involves establishing a studentotsentryzmu and teaching based on objectivity and transparency of qualifications learning outcomes. The main categories of training on the basis of competence approach is competence and learning outcomes that are key for today in the European Higher Education Area. Competencies considered as a dynamic combination of knowledge, skills, abilities and capabilities. Formation in the minds of students competences is the purpose of education programs. When learning outcomes refers to integral factor that should know and understand the student to be able to demonstrate skills after graduation.

Keywords: *kompetentnostnyu approach, professional competence, the future for physical rehabilitation specialist, specialist on future physical education.*

Стаття надійшла до редакції 24.05.2017 р.

УДК 167.7 + 373.6

ПЕДАГОГІЧНИЙ НАРИС ШКОЛИ ДУХОВНОГО БУТТЯ

А. П. Самодрин,

*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри економіки, маркетингу, соціальної роботи
та економічної кібернетики, завідувач Лабораторії економіки освіти регіону
Кременчуцького інституту Університету імені Альфреда Нобеля,
e-mail: samod.54@mail.ru*

Стаття стосується погляду автора на педагогічну систему з позиції її відповідності завданням нашого часу – розширення (переходу) зони особистісної свідомості людини в область готовності до соціального впливу світу на хід земного життя. Обґрунтовано науково, що гуманітарна складова освіти відповідає завданню цілісності освіти суспільства – ноосферності. Пояснено, що виховна система шкіл не в повній мірі уявляє спектр інтересів своїх вихованців, перевівши зусилля виховного впливу на посилення викладання основ наук не лише вчителів, але і сім'ю.

Ключові слова: *освіта, біосфера, регіон, особистість.*

Постановка проблеми. *Кожна школа – точка росту соціального життя, економіки, точка найвищої турботи про життя і добробут людини – розпочинається з душі дитини. В школі все мусить бути облаштованим для ствердження духовних сил людини і їх опанування свідомістю. Мислення*

необхідно виховувати і разом із ним неперервно уточнювати мету освіти як новий світогляд засадами *ноосферної науки в нетрях освіти – синтез фундаментальної науки й освітньої логістики* як засобу оптимальної доставки її до масового різночинного користувача.

Не вдосконалення інтелекту (філософія освіти – хитромудрість), а свідома життєдіяльність в процесі взаємодії учителя і учня озброює органи відчуття діяти цілеспрямовано, продуктивно і еволюціонувати разом – розум не творить протиприродно, бо він є часткою природи. Школа – ікона тої життєвої території біосфери, якій вона служить. Кредо школи – ідея кращого життя для людини. Кредо виховання – зближення людини з її життям через пізнання самого себе. Найкоротший шлях до виховання здобутків особистості – батьки:

– батько як модель активної спорідненої діяльності, доставленої дитині деонтологічно в доступний спосіб у вигляді комунікативної основи суспільства як гри-праці для вибудови громадянської позиції особистості, зорієнтована на її майбутні життєві здобутки берегами душі з усуненням можливості помилок посередництвом здобутого життєвого досвіду – проєктивний розум: істина, краса, совість;

– мати – життєдайна велич і найрідніша природа, її правда, добро, смисл і вірне серце, що завжди надіється і любить, які би ми не були.

Треба усвідомити, те що нині відбувається, створено попереднім життям поколінь споріднених особистостей. Те, що буде далі – створюємо ми. Ми, єдність батьків, учителів і учнів, є невидимим мостом у майбутнє, собою вибудовуємо це майбутнє. Як саме нам посередництвом школи концентрувати наші духовні потуги?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З метою визначення стану дослідженості обраної проблеми у вище означеному контексті нами охоплено коло наукових думок, зокрема: В.І. Вернадського, І. Кеплера, М. Д. Кондрат'єва, Ф. Т. Моргуна, В. Паулі, С. Д. Рудишина, Г. С. Сковороди, В. О. Сухомлинського, В. А. Ткаченка, М. Ф. Федорова, Г. К. Ушакова, С. Френе, М. Г. Холодного, Й. А. Шумпетера, К. Г. Юнга [1-21] та багатьох ін.

Формулювання цілей статті. Метою статті є спроба наблизитися до питання концептуалізації школи духовного виробництва життя абрисомнайважливіших чинників трансформації методологічних і теоретичних положень формування освітнього каналу особистості часу ноосфери.

Виклад основного матеріалу. Один з найкрупніших фізиків-теоретиків ХХ ст. Вольфганг Паулі (1900-1958) у 1950-х рр. здійснив унікальне як для вченого-натураліста історико-наукове осмислення досягнень видатного попередника – Йоганна Кеплера (1571-1630) – німецького філософа, математика, астронома, астролога і оптика, відомого насамперед відкриттям законів руху планет, названих законами Кеплера на його честь[8]. Й. Кеплер – яскравий представник ХVІІст., коли в результаті колосальних духовних зусиль із материнського тіла магіко-

анімістичного підходу до вивчення природи виросло на той час абсолютно нове природниче мислення. Й. Кеплер-дослідник становить ту постать, чії ідеї знаменують важливий проміжний етап між попереднім магіко-символістичним і сучасним кількісно-математичним описанням природи. На той час світогляд не поділявся на релігійний і науковий. Тож по суті богослов'я посередництвом особистості Й. Кеплера отримало наукове описання триєдиного Бога: Отця, Сина, Духа святого. В. Паулі, користуючись методологією К.Г. Юнга (вчення про архетипи)[20], відшукує в міркуваннях Й. Кеплера первообразисвітобудови як вроджені інстинкти, які надихнули вченого взятися за математичний апарат. Адже пізнання, за К.Г. Юнгом, включає в себе поряд із раціональним досвідоме відображення, передчуття ще непізнаного, символічне. Саме з цих аналіз простирається сила духа, вся робота душі, її свобода. Архетипічна картина Й. Кеплера, встановлена В. Паулі, дозволяє триєдинство Боже зображати так: Я по суті – Бог-отець, моя Мета – Бог-син, рух у напрямі Мети – Бог-дух святий. Отже, Будь-який рух «кудись» по суті є рухом «до самого себе», адже кожне живе є втілення святої Трійці.

Ідея буття народу як нації так само важко ним шукане, як і дух – і думається, що національна ідея України і слідом інших для епохи ноосфери як до стану, куди стрімко просувається біосфера Землі – це ідея прояву стараннями вивищеної фундаментальною наукою освіти смислу власного буття, виховання соборної особистості як вихідної точки освіти, пізнання *чому саме, з ким саме і як навчитися жити разом.*

Ідея – диференційована реальність, розпізнана розумом й пронизана духом стає функціонуючим артефактом або життєтворенням настільки, наскільки його потребує життя. Дух – справа життя, фізичний час, неперервний і сприймається лише на віру. Дух – розумна енергія, гармонія, всесвітня Ноосфера. Кожна людина його розпізнає опосередковано спорідненим трудом як своєрідним ключем до розв'язку долі власної особистості як системи «людина–природа». Ідея пізнання духу і дух – комплементарні по суті приналежності, але різнорівневі поняття. Дух притаманний життю в цілому і, зокрема, людині в складі життя, а ідея – надбання конкретної людини – свідомо мислиме нею як синтетичний динамічний об'єкт «людина – світ» (розуміння себе і світу як арени власного життя), де освіта людини становить засіб пізнання власного Я в становленні духу. У великій мірі духовна підтримка особистості з боку соціальних інституцій через прилучення її до ідеї колективного труда визначає умову стійкості системи «людина–природа» в процесі її життєдіяльності. Тому в синергії *віри і освіти як свідомо мислимого* та синтезованого педагогічною функцією для розпізнання потенціалу душі та його складника – духовного потенціалу особистості – рушійна сила людського розвитку *apriori*.

Відсутність віри при формуванні свідомості породжує страх непізнання з відступом до тварності, буттєвої ентропії, знедолення народів і націй. Заглянемо до словника: *нація* (від *patio* (лат.) – плем'я, народ), історична спільність людей, що складається в ході формування спільності їх території, економічних зв'язків, літературної мови, деяких особливостей культури і характеру, які складають її ознаки [13, с. 867]. Це так і не так.

Щодо української нації – у неї є не тільки локальний географічний вимір (перетин фізичної і економічної географії) – Україна як держава, але і глобальний, і космічний – її тіло, душа і дух. Точка перетину їх – *мислячалюдина*. Сьогодні національним питанням стає не лише географічна територія, а організація комунікаційних зв'язків на планеті засадами освітньої логістики як горизонтів мислення у видовому і родовому прояві життєдіяльності народу в цілому і кожного його представника. Виживати – правильно єднатися: в сім'ю, соціальну групу, державу – з одного боку; природою власної душі – з тілом (здоров'я) і духом (очікуваним майбутнім).

Поміркуємо разом з мислителями різних часів з цього приводу. За Г.С. Сковородою (1722–1794), все те, що існує у великому світі, існує і в малому, і що можливе в малому світі, те можливе й у великому, згідно їх відповідності й через єдність всенаповнюючого духа. Тимчасове життя є сон мислячої нашої сили. Прийде час, сон закінчиться, мисляча сила прокинеться, і всі тимчасові радості, насолоди, печалі й страхи цієї тимчасовості зникнуть. В інше коло буття вступить дух наш, і все тимчасове, наче сон того, хто прокинувся, знищиться. Дух і вічність є те саме – наголосив Г. С. Сковорода [10].

Ми вже дійшли до того місця в розвитку нашого знання, де світ став уловлювати думки філософа Г. С. Сковороди і сродно В. І. Вернадського (1863–1945), який як натураліст залишив нам всепроникаючі знаки руху свого великого розуму: життя всюдне і є неперервним у часі, мінеральний світ є похідною від життя; геологічна роль людини і людства – здійснити перехід біосфери в ноосферу і для цього організувати вибухоподібне поширення наукової свідомості; організація науки є ноосферним явищем, забезпеченим освітою. В.І. Вернадський написав: «Лише завдячуючи умовностям цивілізації нерозривний і кровний зв'язок усього людства з рештою живого світу забувається, і людина намагається розглядати окремо від живого світу буття цивілізованого людства. Але ці спроби штучні й нетривкі, коли йдеться про вивчення людства в загальному зв'язку його з усією природою [2, с. 13]. У світі реально існують тільки особистості, які усвідомлюють і висловлюють наукову думку, проявляють наукову творчість – духовну енергію [1, с. 29]. Явища життя взагалі, а культурного людства зокрема, пов'язані зі збільшенням звільненої, здатної до виконання роботи світової енергії, чого ми не помічаємо в жодному іншому природному

явищі, окрім можливо радіоактивності, або ж ще не доведених космічних процесів в зорях і, можливо, неіснуючому світовому ефірі [21].

М. Г. Холодний (1882–1953) вважав, що розум людини зростає і розвивається на основі неперервного і активного пристосування його до явищ природи, він не може створювати нічого, що заперечувало би закономірність структури космосу або закономірний хід його еволюції, так як сам він є породженням того ж космосу, еволюціонуючої матерії. За М.Г. Холодним, людина – від народження до смерті – лише одна світлова хвиля. І як ця хвиля, виникаючи в ефірі, в найкоротшу мить свого існування вириває із темряви все, чого торкнеться, так і свідомість окремої людини на найкоротшу мить кидає на оточуючий її Всесвіт світло живого споглядання, дослідження і думки. Завдячуючи повторам і наступності людських свідомостей ці окремі спалахи світла зливаються в один потужний і неперервний світловий потік. Людська думка стає наче б то свідомістю Всесвіту, адекватною йому в просторі та часі [17, с. 174–189].

За В. А. Ткаченком (1935 р.н.), діяльність людини має бути адаптована до сприйняття світу як єдиної цілісної системи і себе в ній як частини, елемента. Саме за такого випадку стороння втрата енергії людством буде неможливою. Шляхом творчого поєднання духовної живої свідомості й дослідно-наукового знання, добутого трудом усього людства, можливо домогтися єдиного знання про єдину світобудову не на географічних або економічних постулатах, а на субстанціях Віри і Розуму. Якщо ми хочемо отримати реальні картини світу, нам необхідно «проснутися» і змінити стереотипи переконань людства на власні переконання. Є лише один шлях до розвитку – *шлях до свого внутрішнього Всесвіту, і він не мислиться без духовного народження*. Духовність – це біологічний вид енергії, яка закладена в нас космічним розумом. Духовність передбачає правильні дії кожного над собою, своєю енергетикою, неймовірний потенціал схованого від розуміння власною особистістю [5, с. 12–16], що потребує нової школи і нової системи виховання в ній на основі єдності душі, духу і тіла.

Шукане «дух» для кожної людини становить вмістилище функції її свідомості, що діє як засіб її навігації і як рушійна сила життєдіяльності. Свідомість невпинно розширюється, асиметрично зростає домінанта її мислимого і мислимо-проробленого на перетині онтогенезу і філогенезу, будуючи структуру особистості вихованням і освітою. Г.К. Ушаков (1973 р.) як психіатр виділяє такі головні етапи становлення свідомості:

- до 1 року – неспання, невсипущість;
- від 1 року до 3 років – предметна свідомість;
- від 3 до 9 років – індивідуальна свідомість;
- від 9 до 16 років – колективна свідомість;

- від 16 до 22 років – рефлексивна, вища соціальна свідомість [18].

Особистість є Вчитель, що прояснює єдність функції виховання і освіти в Особі. Чим масштабніша для розуму діяльнісна ніша індивіда, тим все рішучіше для успішності його кроків у житті постає космізм знань і стан усвідомленості особистістю (присвоєння) вселенського порядку як об'єкту «число-ім'я-космос», стан захопленості фрагментами космічності через п(е)редМетне вивчення і цілісне уявлення з відповідним відображенням у самосвідомості з Метою координації вчинків й для саморегуляції. Щоб бути у гармонії зі Світом, індивіду мислячому притаманно бути насамперед у гармонії з самим собою, власною природою – трансцендентуючим суб'єктом, стаючи суб'єкт-суб'єктом історії особистісного буття.

Саме в трансцендентній фазі світосприйняття людини та її відчуттях накопичується сила духу як нерозгорнутий простір-час, мрія, навіювання, марево нових ідей, ірраціональність. В. Ріман у світлі створеної ним геометрії увів для аналізу простору функцію (функція Рімана) – вона неперервна в усіх ірраціональних точках і розривна (диференційована) – в усіх раціональних точках речовинної осі [13, с. 1122]. Звідси домінантна (профільна) діяльність особистості є персоніфіковано диференційованою протягом терміну земного буття як певна її функціональна структура (з певною траєкторією), що відшукує дух і при цьому організовує свій розум синтезом ірраціонального і раціонального знання, «цефалізуючи (термін Дж. Дана) ноосферу» (Г.С. Смірнов [12]), простирається в напрямі Всесвітньої Ноосфери. Відмітимо, становлення сучасного суспільства і громадянськості України у складі світової культурної спільноти відбувається за значного опору, в тому числі – з боку освіти.

Сьогодні розпочалася «ноосферна битва» за цей простір людини, за цей потенціал-«ортогенез» (В. Грант [3]) і ця битва стає носити все агресивніший гібридний характер – фізичний, кровопролитний на фоні психологічних і психопатологічних, а від так – і фізіологічних, і генетичних зрушень. Утриматися в житті індивід зможе лише «ухопившись освітою» особистісно за космос як світопорядок і його дух... Тобто зрозуміти вічну ноосферу життя і відобразити її своєю свідомістю – збудувати ноосферу в собі й біосфері планети. В іншому випадку – втрата координації, недолуге існування, деградація й поступове самоусунення недоосвіченого людства з арени життя на Землі. Споживацька поведінка людини призводить не лише до зростання біомаси людства, а й до дистрофії його мислительного начала.

П. А. М. Діраком ще в 1960-х роках були помічені труднощі в електродинаміці, що гальмують процес наукового пізнання світу. Питання не лише в труднощах, а у причинах їх виникнення [5, с. 52-56]. Значить – недопрацює освіта і людський геном, в разі відсутності соціального запиту

на творчість школою по суті чиниться схильність особистості пришвидшено втрачати гени творчості. Протидія деградації – усвідомлена детермінація власного Я як персоніфіковано диференційованої траєкторії життєдіяльності індивіду, де становлення особистісно-о-Світнього базису відбувається як організація самоорганізації пізнавальної функції особистості за засадах упровадження ноосферної соціокультури пізнання з опорою на гуманізм.

В. О. Сухомлинський розглядав гуманізацію на соціальному, державному рівнях як принцип існування взаємин між суспільним і особистим, як сутність педагогіки, її принцип, як мету формування взаємин, як базисний компонент змісту формування стосунків, яким мають бути пронизані навчальні плани, програми, підручники й інші засоби навчання, як якість способів виховання [14].

Соціальна культура нашого часу потребує поєднати аксіологію буття й свідомості умовами *егоцентричної* особистості всепланетно насамперед (власне Я – попереду Ми і оточуючої Природи) (Конференція ООН «Ріо+20», Ріо-де-Жанейро, 2012 р.). А це значить, що метод доставки до сучасної людини нової наукової картини світу, не зважаючи на прогресивність епохи інформатизації і технологізації, «провис» і стрімко деформується системою освіти, бо розумом оминаємо космізм знань і тим самим усуваємо духовну координату, зокрема готуючи особистість до практики як до «спрощеної чистої науки», яка надалі нівелює як людський праксис, так і спотворює життєву нішу людства, елімінує людський геном і при цьому декларативно й цинічно вимагає для людини більш гідного життя і свобод.

Сучасна людина не замислюється над питанням власної свідомості, недооцінюючи цей *дар* життя і її посередницьку функцію поміж індивідом та його духом, а педагогічна наука замість надання можливості відкриття дитиною або ж молодою людиною самої себе як ідеї власного буття (щоб та зуміла спроектувати власне майбутнє), продовжує тиражувати людину для ринкового суспільства переважно як мобільного професіонала.

У свою чергу суспільство до стану «цивілізація» переносить ідея, забезпечена освітою як мета, метаформа. Ідея взагалі не суб'єктивна, але і не об'єктивна, вона проєктивна, – за М.Ф. Федоровим [15]. Додамо – вона: *освітня*. Наразі, під гаслом збагачення якості освіти несвідома сучасна школа здійснює «охолодження» точок росту соціальної активності й часто руйнацію процесів самоорганізації особистості в напрямі соціальної кооптації, виробляє зверх текучість виробничої сили за рахунок формального впровадження технології профільного навчання. То ж, яка освіта – така і економіка...

У 2003 р. Ф.Т. Моргун у корисній для освітян нарисній роботі «Куди йдеш, Україно?» за науку честі визнає таку, що служить ідеалам добра і гуманізму, саме вона, за його переконанням, укаже правильний шлях у

майбутнє. Основну роль для розвитку людини і людства повинні взяти на себе «філософи, гуманісти й екологи...». При цьому вчений-аграрій *наголосив на загальності ідей В.І. Вернадського для нашого часу*: «...І якщо ідея ноосфери стане для нас основою життя сьогодні і в майбутньому, це буде означати, що духовні сили народів невичерпні, бо вони на правильному шляху, який веде до вічного і щасливого життя людства на планеті». На цій *фундаментальній основі*, де складне сформульовано досить доступно (а це біда науки: складне доводити більш складнішим, замість навпаки), Ф.Т. Моргун пропонує створювати національну державу, її економіку; добиватися розквіту мови, культури і науки; долю свого народу вбачає у долі жінки-матері, сестри, доньки, заступниці й Березині – одвічної Покрови. Цим самим від імені простого народу – народної маси – вченим-мислителем висловлено запит освіти на *образ майбутнього*, який би символізував *шлях України* і націлював долю кожного українця на ідеали-святині [7, с. 24–28].

Ідея природовідповідної організації людини існує як гіпотеза, як привид, міф, що не може вийти самостійно (без Учителя) за горизонт реальності. Тож її якомога швидше і наполегливіше слід уносити в практику життя науковим проривом у педагогічній теорії – концентрацією мети наукового пошуку з належною оцінкою реальності (бар'єрів) – як *педагогічну організацію регіону біосфери*. Виховання мислителів – справа державної ваги і безпеки нації.

Наголосимо, що саме гуманітарна складова освіти відповідає завданню цілісності освіти суспільства – ноосферності. Виховна система шкіл не в повній мірі уявляє спектр інтересів своїх вихованців, перевівши зусилля виховного впливу на посилення викладання основ наук не лише вчителів, але і сім'ю. Коли молода людина 15-16 років конкретно замислюється над своїм майбутнім і придивляється до свого місця в житті, то школа надає їй рецепт – в тенетах ринкової економіки знаходити дорогу до найбільших зисків від власної діяльності в супереч особистісним інтересам і по суті зраджуючи себе.

Є спосіб як віднайти вихід з цієї історичної спійманки – фундаменталізація шкільної освіти – модернізувати зміст освіти загальноосвітньої школи силами інтегративної освіти на природознавчій основі з уключенням до основної і старшої ланки навчального закладу елементів антропології, онтології, логіки поряд з загально філософськими проблемами: життя, творча еволюція, етика.

На часі – фундаменталізація загальної освіти збагаченням творчої енергії поряд з модернізацією педагогічної освіти її науковим поглядом на ноосферну перспективу. Це завдання змусило нас сформулювати принцип додатковості-доповнювальності для педагогіки (2005 р.) так: «будь-яка «нова педагогіка», що претендує на більш глибоке описання педагогічної реальності й на більш широке коло застосування, ніж «стара», повинна

вмішувати «попередню» як граничний випадок». Маємо проблему – у широкому (спектрі) освіченості (суспільно-індивідуального наближення до мети – по новому усвідомити космізм знань, еволюціонізм, науково-технічний прогрес, екологізм біосфери Землі, розвиток людства, соціальність, життєдіяльність особистості, профільність, творчий потенціал особистості щодо гармонізації людини і природи) віднайти для особистості певний *промінь* її духовності – профільний канал особистісної творчої еволюції (особистісно-профільно-професійно-суспільно-космічно-орієнтований). Педагогічна наука і практика постійно має орієнтуватися на «завтрашній день», прогнозувати і проектувати якості нової людини, випереджати суспільні запити на людську творчість. Тривалість освітнього каналу на перспективу – питання нашого часу. Насамперед відмітимо, що настав час активного педагогічного супроводу людини всього її життя і протягом усіх вікових сегментів її життєвої траєкторії.

М. Д. Кондрат'єв [4], Й. Шумпетер [19] передбачили коливання економіки з довжиною хвилі 50-60 років, напівперіоди хвилі – етапи спаду або підйому економіки відповідно тривають 25-30 років.

Якщо 1991-1996 рр. – візьмемо за початок спаду економіки України, то на 2016-2021 рр. прийдеться її дно й одночасно етап активної модернізації змісту освіти і засобу його доставки до особистості – профільно-професійна школа. Але для такого «точного» профільного супроводження людини в житті необхідна життєтворча, розумна! школа, яка б виховувала й супроводжувала кожного! учня у життя власною траєкторією розвитку (еволюції) як стійку особистість, виокремивши в ній як головний чинник стійкості її ж таки споріднену (провідна діяльність + доповнювані діяльності = спектр діяльності особистості) або профільну діяльність та суб'єкт-суб'єктний її педагогічний супровід (педагогічну підтримку).

Кібернетика учіння на цьому шляху – сутнісний елемент профільного навчання. Фізична організація матерії і її кібернетична організація (антиентропійна), – це сторони дійсності, які не виключають, а взаємодоповнюють одна одну – на часі гуманітарної школи.

Сьогодні освітній продукт стає все в більшій мірі залежним від техносферного «задуму», що, у свій час, формується під впливом раціонального інформаційно-мережевого метапродукту: змісту освіти як складної технології, взаємодії інтелектуального й прикладного характеру діяльності, помноженої (доповненість, додатковість) діяльності особистості, *ніби то?* коеволюційної ідеї. Але школі слід усвідомити, що наука не є сама по собі чистим розумом, на певному відрізку історії вона людинозалежна, виконує соціальне замовлення певного виду. Ми живемо в час завищеної самооцінки масової людини, живемо в борг за рахунок ненароджених поколінь. Для прориву такої близькодії, щоб

уникнути хиби розвитку на майбутнє, слід формувати освітні системи як генератори мислі, що продукуватимуть «великі особистості» (слідом за В.І. Вернадським [21]), що зможуть організовувати самоорганізацію в суспільстві за космічним правилом, генерувати енергію творчості як синтез віри і розуму, опираючись на принципи розвитку особистості в світлі геології інтелекту. Школі потрібні науковці-вчителі: при цьому правильно започатковується «творча брунька» душі, символ фракталу-інтересу, такий іманентний стан душі, «коли гра-робота здатна переходити в роботу-гру», – за С. Френе [16], найліпше. Якщо душа ідейно не охоплює справу життя – справа втікає від неї через невміння.

У час кризи (суд, зважування вчинків) ідеологізована душа завжди потребує нового масштабу охоплення (нового судження для осуду), прагне віднайдуться такі особистості в минулій історії, які значно випередили свій час – вони і є нашими сучасниками з розвитку ідеї. При цьому мету розвитку варто впізнавати і дитині, і дорослому одночасно – взаємоопосередковано і взаємодоповнено, як даність часу. Відмітимо, термін «освіта» – не тотожний (рос.) «образование». Освіта – не лише впізнаний образ, а і дотик до природи, її звуки, пахощі, все, чим смакуємо, окормлюємо душу – добро як гармонія пізнаного, краса, істина; стан, коли світ проникає в людину, задовольняє її потреби і запиту, урівноважує її як носія рефлексій у цьому світі й одночасно доповнює людиною розумною Космос; це і видовий устрій суспільства, сім'ї і роду, і людський вчинок, і віра, любов і надія; це і стан інформаційного буття і дух життя; критерій зрілості особистості і її професійної здатності, виразник її людяності. Освіта – «ось» «vita» (С.Д. Рудишин [9]).

Пам'ятаймо, що освітні огріхи – це повернення до тварності й до зневаги особистості, приниження її честі й гідності: призводять до унеможливлення демократії в сучасному її вимірі, а за ними – хаос сприйняття світу і вкорочений земний шлях для людини. Через недолугість української освіти протягом століття третина нашої нації сходить нанівець (на основі індексу людського розвитку). А скільки тих, за висловом Федора Трохимовича Моргуна з його антропогеоцентричним уявленням буття [6], переораних поколінь українців-господарів, кого обманула доля, хто нехтуючи собою ненавмисно, ішов за гаслами-ідеологемами. Продуктом «(недо)освіти» стають «(недо)люди» і їх «(недо)держави»... з вадами як (недо)ліками, прийнятими як ідеологічне плацебо від власної освітньої системи. Нова школа – не нова ковдра для сну, а терновий колючий вінець на чолі нової української епохи, який стимулює думку кожного українця до змін на краще його життя.

Смислом життя людини безумовно є її адаптація до Космосу посередництвом екологічного мислення. Проте, вершин екологічного мислення в особистості досягне та школа, де любов і жага життя перевершує смисл життя, а педагог є тому початок... Антропоцентризм є одночасно

антропокосмізмом, адже світ в людині – мікрокосм відображає людину в світі – макрокосм (за Г. С. Сковородою [10; 11]). Нова школа потребує педагогіки занурення людини у ріку життя.

Нове мислення необхідно виховувати з глибин особистості осередками сучасних реалій з побудовою життєвої перспективи як наскрізної поетапної задачі для людини і разом з ним вивищувати освітню мету як новий світоглядний горизонт засадами ноосферної науки в нетрях космізованої системи освіти – синтез фундаментальної науки і освітньої логістики як засобу оптимальної доставки освіти до масового різночинного сортаментно розпізаного користувача. На черзі дня педагогічної науки з новою силою виникає проблема зрілості особистості з особливою гостротою для її розв’язання в стінах школи: вимагає в основу нової школи покласти систему виховання цінностей особистості як морально-естетичного осередку вираження її свободи волі станом честі та гідності. Система виховання особистості – абсолютний примат над іншими системами педагогічного супроводу людини. В основу місії виховання взяти думку про те, що сутністю сучасної культури планети стає дуальність – збереження гармонії людини з природою, пошук суспільної гармонії з побудовою цивілізації.

Висновки. Отже, попереду – ноосфера як епоха Гармонії. До неї потрібно бути готовими як до даності життя. І ми в змозі це зробити, йдучи невинно, помалу, крок-за-кроком, наполегливо, усвідомлено, на принципах об’єднання науки і духовності. Ідея України – ноосферна освіта як поклик синхронізувати Людину і Космос, особистість українця і світ; примноження виробництва мислительної енергії для синергії розвитку в напрямі інноваційного прогресу засобами інноваційної людини на засадах науки і культури в складі духовно зорієнтованої, а від тоді, космічно зрілої особистості.

Список використаних джерел

1. Аксенов Г. П. «Личность есть драгоценнейшая, величайшая ценность» (В.И. Вернадский: ноосфера, творчество, нравственность): Из цикла «История этических учений» / Геннадий Петрович Аксенов . – М. : Знание, 1990 . – 64 с. – (Новое в жизни, науке, технике ; 11. Этика).
2. Вернадский В. И. Живое вещество / В. И. Вернадский / Сост. В. С. Неаполитанская, Н. В. Филиппова . – М.: Наука, 1978. – 385 с., 1 л. портр.
3. Грант В. Эволюционный процесс: Критический обзор эволюционной теории / В. Грант. – Пер. с англ. – М.: Мир, 1991. – 488 с.
4. Кондратьев Н. Д. Мировое хозяйство и его конъюнктуры во время и после войны / Н. Д. Кондратьев. – Вологда, 1922. – 258 с.

5. К основам физического взаимодействия: материалы IX междунар. Научн.-практ. Конф. МАБЭТ «Грани познания : пространственно-временная субстанция живых волн» 7-8 сентября 2015 г. / под науч. ред. проф. В.А. Ткаченко. – Днепропетровск: МАБЭТ, 2015. – 232 с.
6. Моргун Ф. Т. Крестьянин – мировая душа / Ф. Т. Моргун. – Белгород : «Крестьянское дело», 2000. – 160 с.
7. Моргун Ф. Т. Куди йдеш, Україно? / Ф. Т. Моргун. – Полтава : Полтавс. літератор, 2003. – 244 с.
8. Паули В. Физические очерки: сборник статей / В. Паули. – М.: Изд-во «Наука», 1975. – 256 с.
9. Рудишин С. Д. Основи біогеохімія : навч. посібник / С. Д. Рудишин . – К.: ВЦ «Акадеція», 2013. – 248 с. – (Серія «Альма-матер»).
10. Сковорода Г. С. Твори; [у 2-х т.] т. 1 / Григорій Сковорода. – К. : АТ «Обереги», 1994. – Т.1. – 528 с.
11. Сковорода Г. С. Твори; [у 2-х т.] т. 2 / Григорій Сковорода. – К. : АТ «Обереги», 1994. – 480 с.
12. Смирнов Г. Цефализация ноосферы: эволюция разумного вещества на рубеже тысячелетий // <http://glonoos.com/wp-content/uploads/>
13. Советский энциклопедический словарь (3-е изд.; гл. ред. А. М. Прохоров; ред. кол. М. С. Гиляров, А. А. Гусев, И. Л. Кнунянц, М. И. Кузнецов и др.). – М. : Сов.энциклопедия, 1984. – 1600 с., ил.
14. Сухомлинский В. А. Павлышская средняя школа / В. А. Сухомлинский. – М. : Просвещение, 1979. – 393 с.
15. Федоров Н. Ф. Философия общего дела (т. 2) / Н. Ф. Федоров. – М., 1913.
16. Френе С. Избранные педагогические сочинения (пер. с франц.) / Селестен Френе. – М. : Прогресс, 1990. – 304 с.
17. Холодный Н. Г. Избранные труды / Н. Г. Холодный. – К. : Наукова думка, 1982. – 444 с.
18. Ушаков Г. К. Детская психиатрия (учебник для педиатр. мед.питии) / Г.К. Ушаков. – М. : Медицина, 1973. – 392 с.
19. Шумпетер Й. А. Теорія економічного розвитку. Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу / Йозеф А. Шумпетер/. ; [пер. з англ. В. Старка]. - К. : Видавничий дім «Кисво-Могилянська академія», 2011. – 242 с.
20. Юнг К. Г. Архетипи і колективне несвідоме / К. Г. Юнг. – Львів: Астролябія, 2013. – 588 с.
21. Я верю в силу свободной мысли... : письма В. И. Вернадского И. И. Петрункевичу; вступ. слово акад. В. С. Соколова // Новый мир. – 1989. – №12. – С. 204–221.

Самодрин А. П.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ОЧЕРК ШКОЛЫ ДУХОВНОГО БЫТИЯ

Статья касается взгляда автора на педагогическую систему с позиции ее соответствия задачам нашего времени – расширения (перехода) зоны личностного сознания человека в область готовности для социального влияния мира на ход земной жизни. Обоснованно научно, что гуманитарная составляющая образования отвечает задаче целостности образования

общества – ноосферности. Объяснено, что воспитательная система школы не в полной мере представляет спектр интересов своих воспитанников, переводя усилия воспитательного воздействия на усиление преподавания основ наук не только учителей, но и семью.

Ключевые слова: образование, биосфера, регион, личность.

Samodryn A. P.

PEDAGOGICAL OUTLINE OF THE SCHOOL OF SPIRITUAL BEING

Article of refers to the author's view of the pedagogical system from the point of view of its correspondence to the tasks of our time - the expansion (transition) of the zone of a person's personal consciousness into the field of readiness for the world's social influence on the course of earthly life.

It is scientifically scientifically grounded that the humanitarian component of education meets the task of the integrity of society's education - the noosphere. It is explained that the educational system of the school does not fully represent the range of interests of its pupils by translating the efforts of the educational impact on strengthening the teaching of the fundamentals of the sciences not only for teachers but also for the family.

The new thinking is necessary to raise from the depths of personalities mesh modern realities of building a life perspective as a cross-cutting phased problems for humans and with it vyvyschuvaty educational purposes as a new ideological horizon principles noosphere science in slums kosmizovanoyi education system - a synthesis of fundamental science and education logistics as a means of optimal delivery education to mass Raznochinnaya sortamentno recognized user. At the turn of the day teaching science with a bang mature personality is a problem particularly acute for its solution in school, requires a new school based education system to put personal values as a moral and aesthetic cell expression of free will as honor and dignity. The system of education of the individual - the absolute primacy over other systems pedagogical support person. Based mission to nurture the idea that the essence of modern culture world is duality - maintaining harmony between man and nature, searching social harmony in building civilization.

The idea of Ukraine - noosphere education as a call to synchronize Man and Space, Ukrainian identity and the world; augmenting the mental energy production synergy of innovation progress towards human means innovation based on science and culture as part of spiritually oriented, and since then, space mature personality.

Keywords: education, biosphere, region, personality.

Стаття надійшла до редакції 19.05.2017 р.

ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ СТУДЕНТІВ З МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ БІОЛОГІЇ

Н. Б. Грицай,

доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри біології та медичної фізіології
Рівненського державного гуманітарного університету,
e-mail: grynat1104@ukr.net

У статті проаналізовано особливості дослідницької діяльності студентів-біологів під час опанування дисципліни «Методика навчання біології». З'ясовано сутність науково-дослідної роботи студентів, визначено її види. Розкрито значення курсових і кваліфікаційних робіт з методики навчання біології, а також захисту дослідницьких методичних проектів. Схарактеризовано алгоритми дослідницької роботи майбутнього вчителя біології. Встановлено значення роботи наукових гуртків методичного спрямування, проблемних груп, студентського наукового товариства у науково-методичному становленні майбутнього вчителя біології. Визначено основні засоби формування педагога-дослідника в галузі методики біології.

Ключові слова: методична підготовка; методика навчання біології; педагогічні університети; дослідницька діяльність; науково-дослідницька робота; майбутні вчителі біології.

Постановка проблеми. Сучасній вітчизняній освіті потрібен учитель, який би не механічно відтворював певні методичні догми, а вносив би у навчально-виховний процес новизну, оригінальність та творчість. Недаремно однією з найважливіших функцій методичної діяльності вчителя є дослідницька.

Учитель-дослідник знає, якими методами краще подати навчальний матеріал у різних класах, які завдання поставити учням, які використати засоби активізації пізнавальної діяльності школярів, як підвищити їхні пізнавальні інтереси, розвинути самостійність і креативність. Тому серед методичних компетентностей педагогів окремо виділяють дослідницьку, яка передбачає постановку і вирішення методичної проблеми, володіння методами науково-методичного дослідження, активну участь в експериментальній роботі щодо підвищення ефективності навчального процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідницький метод навчання привертав увагу багатьох педагогів, філософів та психологів,

зокрема Ж.-Ж. Руссо, Дж. Дьюї, Ж. Піаже, О. Герда, Б. Райкова, В. Наталі, К. Ягодовського, О. Булдовського, І. Лернера, А. Алексюка та ін.

Проблемою формування дослідницьких умінь школярів займалися С. Буднік, О. Міхно, П. Мороз, О. Резіна, О. Соколюк, Г. Ягенська та ін.

Окремі аспекти використання дослідницького підходу в навчанні студентів вищих навчальних закладів вивчали О. Васько, М. Князян, В. Раскалей, Т. Рудюк, Л. Щербак, Г. Козак, О. Божко та ін.

Особливості організації дослідно-орієнтованого (дослідницько-орієнтованого) навчання студентів у магістратурі визначено в наукових працях Н. Бідюк, А. Сбруєвої, В. Третька та ін.

Проте дослідницька діяльність майбутніх учителів з методики навчання біології не була предметом спеціальних наукових пошуків.

Формування цілей статті. Мета статті – з'ясувати особливості дослідницької діяльності студентів з методики навчання біології.

Виклад основного матеріалу. Науково-дослідна (дослідницька) робота студентів (НДРС) є важливою ланкою методичної підготовки майбутніх учителів біології. Методичною підготовкою називаємо цілеспрямоване формування методичних знань, умінь та компетентностей у контексті розв'язання методичних задач зі шкільного курсу біології [3].

Під час науково-дослідної роботи майбутні педагоги набувають дослідницьких умінь і в подальшому можуть працювати не лише як учителі-практики, а і як учителі-методисти. Крім того, науково-дослідна робота є першою ланкою у формуванні майбутнього науковця в галузі методики навчання предмета.

У результаті теоретичного аналізу наукових джерел встановлено, що в педагогічній літературі немає єдиних підходів до тлумачення поняття «науково-дослідна робота». До того ж вчені вживають й інші терміни: «науково-дослідницька робота», «наукова робота», «науково-дослідна діяльність» тощо.

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови вказано, що терміни «дослідний» і «дослідницький» мають два значення: 1) пов'язаний з науковим дослідженням; 2) призначений для ведення дослідів (наприклад, дослідні машини) [2, с. 321].

Науково-дослідна робота має бути спрямована на розвиток у майбутніх учителів нахилів до пошукової діяльності, творчих здібностей і дослідницьких компетентностей.

Методист-біолог Л. Орлова визначає дослідницьку роботу студентів як керований процес, що полягає у спільній діяльності викладача і студента, спрямований на формування в студента дослідницьких умінь, де викладачеві відводиться коригуюча і контролююча функції [7, с. 247].

Н. Зеленко розглядає науково-дослідну роботу як вид самостійної роботи студентів. Так, дослідниця зазначає, що самостійна робота поділяється на три види: наукову (підготовка доповідей, курсова і дипломна робота, підготовка публікацій, робота в методичних гуртках, науково-студентських та наукових лабораторіях, педагогічних клубах), навчальну (аналіз лекції, підготовка до семінару, до лабораторних робіт) і громадську (робота у ВНЗ, громадських, спортивних організаціях) [4, с. 79].

Учений М. Криловець, спираючись на низку досліджень, стверджує, що традиційною залишається система студентської науково-дослідної роботи з таких напрямів:

– навчально-дослідницька робота (вивчення курсів психолого-педагогічних та фахових дисциплін; виконання курсових, бакалаврських, дипломних, магістерських робіт; виконання дослідницьких завдань під час практик);

– науково-дослідницька робота, яка виконується у позанавчальний час (робота в наукових гуртках; участь у наукових конференціях, семінарах; співробітництво у виконанні робіт із держбюджетної тематики; публікації в наукових виданнях, збірниках праць);

– організаційно-масові заходи (предметні олімпіади, огляди, конкурси наукових робіт тощо) [5, с. 104].

О. Таможня зазначає, що науково-дослідницька діяльність передбачає часткові дії (застосування методів порівняння, абстрагування, узагальнення, групування, класифікації, конкретизації, систематизації, формулювання правил і понять, суджень, гіпотез, побудова доказів, прогнозування дій) та комплексні дії (розв'язання методичної проблеми, аналіз програми, підручника та навчально-методичного комплексу, робота з науковою літературою, підготовка наукового повідомлення, доповіді, участь у дискусії, узагальнення педагогічного досвіду і т.д.) [9, с. 173].

Погоджуємося із визначенням О. Семеног, яка тлумачить науково-дослідну роботу студентів як окрему систему, спрямовану на озброєння студентів методологією наукової роботи, збагачення дослідницького досвіду, стимулювання розвитку самостійності, творчого потенціалу, інтелектуальних здібностей, особистісного і професійного самовизначення [8, с. 210].

У контексті пропонованого дослідження науково-дослідною роботою з методики навчання біології будемо вважати діяльність студентів під керівництвом викладача, яка полягає у використанні методів наукового пізнання для вирішення професійних завдань, удосконалення навчально-виховного процесу з біології в загальноосвітніх навчальних закладах.

До видів НДРС у системі методичної підготовки майбутніх учителів біології відносимо виконання курсових, бакалаврських та магістерських

робіт з методики навчання біології, написання статей і тез, проведення наукових досліджень під час педагогічної практики, участь у науково-практичних конференціях, конкурсах наукових робіт, роботу в наукових гуртках, проблемних групах, студентському науковому товаристві, навчально-дослідних лабораторіях.

Важливе місце в НДРС займає педагогічна практика, яка створює умови для розвитку професійних якостей, дослідницьких умінь, вияву індивідуального методичного стилю майбутніх педагогів. У ході педагогічної практики студенти засвоюють емпіричні методи наукових досліджень (анкетування, спостереження, тестування та ін.), ґрунтовно вивчають одну із проблем методики викладання біології (методичне міні-дослідження), виконують експериментальну частину курсової, бакалаврської чи магістерської роботи. Цікавим є проведення групового методичного міні-дослідження з актуальної проблеми методики навчання біології, тема якого визначається або науковими інтересами кафедри (керівника), або науковою проблемою, над якою працює колектив школи, в якій студент проходить практику.

Під час методичної підготовки студентів обов'язковим є виконання курсових робіт з методики навчання біології. У процесі підготовки курсової роботи одночасно відбувається перевірка теоретичних знань, формування умінь застосовувати ці знання на практиці, а також розвиток у майбутніх учителів навичок приймати рішення у конкретній педагогічній ситуації. Під час написання курсових робіт студенти мають можливість проявити своє методичне мислення, творчість, розкрити індивідуальний методичний стиль.

Я. Болюбаш додає, що курсова робота є одним із видів індивідуальних завдань навчально-дослідницького, творчого чи проектно-конструкторського характеру, який має на меті вироблення вміння самостійно працювати з навчальною і науковою літературою, електронно-обчислювальною технікою, лабораторним обладнанням, використовуючи сучасні інформаційні засоби та технології [1]. Крім того, завданнями курсової роботи є такі: розвинути в студентів вміння використовувати науковий (понятійний) апарат дослідження, навчити аналізувати різні погляди на проблему й обґрунтовувати власну думку, узагальнювати та робити висновки, логічно структурувати матеріал, удосконалити вміння публічного виступу, сформувані первинні вміння і навички проведення наукових пошуків.

Наступним етапом науково-дослідної роботи майбутніх учителів біології є виконання кваліфікаційного дослідження. Ця тривала й копітка діяльність має починатися не на випускному, а на II–III курсах.

На наш погляд, алгоритми дослідницької роботи майбутнього вчителя з виконання бакалаврської роботи ґрунтовно розроблено в дослідженні В. Оніпко:

Перший рік роботи (II курс) – вибір наукового керівника і теми дослідження; складання плану дослідження; складання картотеки літератури з теми дослідження; опрацювання не менше 15–20 основних робіт зі своєї проблеми; підготовка доповіді або реферату з проблеми і виступ з повідомленням перед студентами, вчителями або батьками учнів.

Другий рік роботи (III курс) – вивчення та конспектування додаткової літератури з проблеми; підготовка теоретичної частини дослідження (у чорновому варіанті); підбір і апробація діагностичних методик з проблеми дослідження (тести, анкети, плани бесід, програми спостережень тощо); підбір дидактичного матеріалу, наочних посібників, необхідних для проведення роботи з теми свого дослідження; складання програми дослідно-експериментальної роботи.

Третій рік роботи (IV курс) – уточнення змісту теоретичної частини дослідження; проведення дослідно-експериментальної роботи в школі зі своєї проблеми; обробка результатів дослідження; оформлення роботи для захисту, підготовка самого захисту; пошук опонентів для виступу на захисті роботи; підготовка відгуку наукового керівника про роботу; оформлення додатків до кваліфікаційної роботи; захист роботи у присутності членів Державної екзаменаційної комісії [6, с. 205–206].

До вищесказаного можна додати, що особливостями кваліфікаційних робіт з методики навчання біології є те, що майбутні вчителі мають представити власний методичний продукт: посібники, збірники, дидактичний матеріал, розробки уроків, сценарії позакласних заходів, плани екскурсій тощо. Ці напрацювання в майбутньому будуть використовувати студенти молодших курсів, що підвищує практичну цінність виконаної роботи.

Особливою формою НДРС вважаємо захист наукових проектів. Наприклад, з методики навчання біології можна запропонувати такі теми проектів: «Навчання біології у профільній школі», «Використання міжпредметних зв'язків на уроках біології», «Розвиток критичного мислення школярів на уроках біології», «Інноваційні технології навчання на уроках біології», «Комп'ютер як засіб навчання біології» та ін.

Позитивною у науково-методичному становленні майбутнього вчителя біології є участь в роботі наукових гуртків методичного спрямування, проблемних груп, студентського наукового товариства.

Погоджуємося з М. Криловцем у тому, що студенти, працюючи декілька років над однією темою, проходять увесь шлях науково-методичного дослідження – від визначення його мети до експериментальної перевірки ефективності розробленої системи навчання. У цьому випадку дослідницька робота студентів, що виконується в позанавчальний час, виходить спочатку на курсову, а потім на дипломну роботу [5, с. 272].

Формуванню дослідницької компетентності майбутніх учителів біології сприяє також участь студентів у науково-методичних конференціях, наукових семінарах, конкурсах наукових робіт, публікаціях спільно з викладачами, під керівництвом яких вони виконують наукові дослідження.

Важливе значення для формування дослідницьких умінь майбутніх педагогів має діяльність навчально-дослідних лабораторій методичного спрямування у вищих навчальних закладах.

Висновки. Отже, науково-дослідна робота майбутніх учителів біології має велике значення у їхній методичній підготовці, сприяючи формуванню дослідницької компетентності студентів, розвитку їхніх творчих здібностей, методичного мислення, розширенню науково-педагогічного світогляду студентів, виробленню індивідуального методичного стилю. Курсові та кваліфікаційні роботи забезпечують повторення, розширення, узагальнення та систематизацію теоретичних знань студентів з методики навчання біології, формування умінь і навичок реалізувати ці знання на практиці. Особистісно орієнтований підхід до вибору теми роботи, методично грамотно організована підготовка студентів до виконання дослідження, об'єктивні критерії оцінювання, заохочення методичної креативності студентів – основні шляхи формування справжнього педагога-дослідника в галузі методики біології.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні зарубіжного досвіду дослідницької діяльності майбутніх учителів біології і впровадженні кращих досягнень у практику вищих педагогічних навчальних закладів України.

Список використаних джерел

1. Болюбаш Я. Я. Організація навчального процесу у вищих закладах освіти : навч. посібник для слухачів закладів підвищення кваліфікації системи вищої освіти / Я. Я. Болюбаш. – К. : ВВП «КОМПАС», 1997. – 64 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
3. Грицай Н. Б. Теорія і практика методичної підготовки майбутніх учителів біології : монографія / Н. Б. Грицай. – Рівне : О. Зень, 2016. – 440 с.
4. Зеленко Н. В. Взаимосвязь проектирования и самопроектирования методических компетенций в системе общетехнической и методической подготовки учителя технологии : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02, 13.00.08 / Зеленко Наталия Васильевна. – Астрахань, 2006. – 406 с.
5. Криловець М. Г. Система методичної підготовки майбутніх учителів географії : дис... доктора пед. наук : 13.00.02 / Криловець Микола Григорович. – К., 2009 – 482 с.
6. Оніпко В. В. Професійна підготовка вчителя природничих дисциплін до роботи у профільній школі : монографія / В. В. Оніпко. – Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2011. – 376 с.
7. Орлова Л. Н. Система методической подготовки учителей биологии в педагогическом вузе : дис. ... доктора пед. наук: 13.00.02 / Орлова Людмила Николаевна. – Омск, 2005. – 382 с.

8. Семенов О. Професійна підготовка майбутніх учителів української мови і літератури : монографія / Олена Семенов. – Суми : ВВП «Мрія-1» ТОВ, 2005.– 404 с.

9. Таможняя Е. А. Система методической подготовки учителя географии в педагогическом вузе в условиях модернизации образования : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.02 / Таможняя Елена Александровна. – М., 2010. – 490 с.

Грицай Н. Б.

ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ СТУДЕНТОВ ПО МЕТОДИКЕ ОБУЧЕНИЯ БИОЛОГИИ

В статье проанализированы особенности исследовательской деятельности студентов-биологов во время освоения дисциплины «Методика обучения биологии». Выяснена суть научно-исследовательской работы студентов, определены ее виды. Раскрыто значение курсовых и квалификационных работ по методике обучения биологии, а также защиты исследовательских методических проектов. Охарактеризованы алгоритмы исследовательской работы будущего учителя биологии. Установлено значение работы научных кружков методического направления, проблемных групп, студенческого научного общества в научно-методическом становлении будущего учителя биологии. Определены основные средства формирования педагога-исследователя в области методики биологии.

Ключевые слова: методическая подготовка; методика обучения биологии; педагогические университеты; исследовательская деятельность; научно-исследовательская работа; будущие учителя биологии.

Hrytsai N. B.

THE RESEARCH ACTIVITIES STUDENTS IN METHODS OF TEACHING BIOLOGY

The article features research devoted to biology students in the study subject «Methods of teaching biology» in pedagogical universities. Research work is an important component of methodical training of future teachers of biology. Methodical training is to create teaching knowledge, skills and competences.

One of the methodical competences is research. The author has found the essence of research work of students identified its species (writing term papers, bachelor and master's works, participation in conferences, implementation of research projects, training articles, work in scientific circles, teaching and research laboratories). Research work on methods of teaching biology interpreted as activities of students under the guidance of a teacher, which is to use the methods of scientific knowledge to solve professional tasks, improving the educational process in biology in secondary schools.

The article reveals the importance of the course and qualification work on methods of teaching biology and the protection of methodical research

projects. The author argues that such work deepens methodical knowledge, to form abilities to apply them in practice, the creation of copyright methodical product (manuals, collections, didactic material for lessons scenarios extracurricular activities, plans excursions). Author gave current topics research papers on methods of teaching biology.

Algorithms research future biology teacher described in the article. The work of scientific circles methodological perspective, problematic groups, student scientific society is important in the scientific methodology of future biology teacher. By means of forming identified the main teacher-researcher in biology techniques: personality oriented approach to the choice of topics, methodically organized properly prepare students to perform research, objective evaluation criteria and methodology to encourage creativity of students.

Keywords: *methodical training; methods of teaching biology; pedagogical University; research; research work; future teachers of biology.*

Стаття надійшла до редакції 7.06.2017 р.

УДК 378.22: 01.895

ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ У ФОРМУВАННІ СОЦІАЛЬНО- ПРОФЕСІЙНОГО ДОСВІДУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

Л. А. Семеновська,

*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри загальної педагогіки та андрагогіки
ПНПУ імені В. Г. Короленка,
e-mail: semen_lara@rambler.ru*

Розкрито педагогічні основи використання інтерактивних методів навчання («мозковий штурм», робота в малих групах, комплексно-аналітичне моделювання, проблемні завдання, метод обговорення конкретних ситуацій/метод кейсів (case-stady) та ін.). На основі фундаментальних праць педагогів, психологів та філософів охарактеризовано сутність, ознаки й навчально-методичні особливості організації інтерактивної суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача та студентів як провідної умови формування соціально-професійного досвіду майбутніх учителів.

Ключові слова: інтерактивні методи навчання; навчальна взаємодія; педагогічний процес; суб'єкти взаємодії; соціально-професійний досвід; професійна підготовка майбутніх педагогів.

Постановка проблеми. Випереджувальний розвиток системи вищої освіти в Україні, цільові орієнтири якого відбито в Законах України «Про освіту» (1996 р.), «Про вищу освіту» (2014 р.); Державній програмі «Вчитель» (зі змінами 2011 р.), Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (2013 р.), актуалізує потребу використання інноваційних форм і методів роботи зі студентами під час аудиторних занять та виконання ними самостійної роботи. У наш час все більше уваги приділяється створенню умов, що сприяють реалізації творчого потенціалу студентів, формуванню в них соціально-професійного досвіду. У зв'язку з цим виникає необхідність теоретичного обґрунтування особливостей застосування принципово нових педагогічних форм, методів і технологій, що дозволяють проектувати й здійснювати процес підготовки майбутніх учителів як послідовну трансформацію навчання в професійну діяльність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури свідчить, що феномен інтерактивності як універсального й ефективного засобу вдосконалення навчально-виховного процесу досліджено в низці фундаментальних праць. Значну цінність становлять такі аспекти студіювання: філософські основи міжособистісної взаємодії, розкриття її діалогічної сутності (В. Андрущенко, М. Бахтін, В. Біблер, О. Бодальов, В. Кремень та ін.); психолого-педагогічні засади інтерактивного навчання в контексті вивчення активності людини, механізмів активізації її навчально-пізнавальної діяльності (Б. Ананьєв, Л. Виготський, Д. Ельконін, В. Давидов, А. Леонтьєв, В. Лозова, В. Паламарчук, С. Рубинштейн та ін.); методологічне підґрунтя педагогічної взаємодії (А. Бойко, Г. Балл, І. Бех, О. Киричук та ін.); сукупність провідних теоретичних ідей інтерактивного навчання (В. Білоусова, Н. Волкова, О. Гончар, М. Кларін та ін.); організаційно-педагогічний інструментарій впровадження інтерактивних методів навчання в освітню практику (А. Вербицький, І. Зимня, О. Крупченко, С. Смирнов, С. Ступіна та ін.).

Формулювання цілей статті. Опрацювання значного масиву наукових джерел дає підстави говорити, по-перше, про значний науковий інтерес до проблеми; по-друге, про спорадичність і багатовекторність думок щодо перспектив її розвитку в умовах реформування освіти України, тож метою нашої статті є обґрунтування педагогічних засад використання інтерактивних методів навчання у професійно-педагогічній підготовці майбутніх учителів.

Виклад основного матеріалу. У результаті наукового пошуку з'ясовано, що більшість учених, які вивчають особливості організації педагогічного

процесу у вишах (В. Луговий, Є. Лузік, Н. Кузьміна, Г. Онкович, І. Прокопенко та ін.), погоджуються з тим, що процес засвоєння знань пов'язаний із розвитком пізнавальних умінь, а їх практичне застосування має ґрунтуватися на безпосередньому використанні навичок професійної дії та активної участі у фаховій діяльності. У зв'язку з цим дослідники велику роль відводять інтерактивним методам навчання, моделюванню практичних ситуацій на заняттях, що передбачають механізм «спроб і помилок», а отже, дозволяють засвоїти професійні вміння та навички за допомогою осмислення власного соціально-педагогічного досвіду.

Аналіз наукової літератури свідчить, що інтерактивні методи (від англійського «inter» – взаємний, «act» – діяти) передбачають проблемне навчання за допомогою дії, навчання у співпраці студентів із викладачами, а також один з одним. Так, Є. Полат і С. Ступіна підкреслюють, що інтерактивні методи дозволяють задіяти не лише свідомість особистості, але й її почуття, емоції, вольові якості [7; 9]. На нашу думку, доцільно акцентувати такі переваги інтерактивного навчання: усвідомлення студентами включеності в педагогічний процес; розвиток у них особистісної рефлексії; формування активної суб'єктної позиції в пізнавальній діяльності; інтеріоризація моральних норм і правил спільної діяльності; розвиток навичок спілкування; підвищення когнітивної, соціальної та фізичної активності; формування групи як єдиного навчального колективу; стимулювання пізнавального інтересу й фасилітативних процесів у ході навчальної роботи студентів; розвиток у них навичок аналізу та самоаналізу на тлі групової рефлексії; формування мотиваційної готовності викладачів і студентів до міжособистісної взаємодії не лише в навчальних, але й в інших ситуаціях.

Звернення до філософських джерел свідчить, що сутнісний зміст інтеракції розкрито у фундаментальних працях М. Бахтіна. Учений обґрунтував «принцип діалогу», який залежно від сфери застосування (свідомість, культура, мова тощо) набуває свого конкретного змісту. Головною умовою такої взаємодії виступає її емоційно-вольова спрямованість у площині «Я – Інший». Саме такий «діалог на вищому рівні» перетворюється у взаєморозуміння, отже, забезпечує конструктивність у вирішенні проблеми [2]. Пізніше британський учений С. Артур розглядав феномен діалогу як визначальну характеристику існування людини в системі «Ти – Я». На думку вченого, особистість не може самоідентифікуватися в оточуючому світі, не порівнюючи себе з іншими людьми. З огляду на це, С. Артур закликав усвідомлювати, що діалог – це найдовший «шлях до самого себе» для кожного з суб'єктів взаємодії на

засадах взаємності, рівності, відкритості, тобто на глибоких міжособистісних відносинах [1].

Отже, інтерактивна взаємодія в навчальному процесі може бути представлена особливими взаємозумовленими комунікаційними зв'язками, які водночас виступають ієрархічно визначеними рівнями спілкування. Перший рівень передбачає взаємодію в системі «Я – Образ культури» (викладач – дидактичний зміст, студент – дидактичний зміст). У даному випадку основне завдання для викладача долучити студента до надбань людської культури через участь у діалозі. Інтерактивна взаємодія на цьому рівні реалізується шляхом звернення освіти до наукової картини світу в цілому, і передовсім, до світу культури, до світу людини. Другий рівень спілкування здійснюється в системі «Я – Інший» (студент – студент, викладач – студент) на основі акцентування особистісного відношення викладача до студента. З огляду на це, педагог повинен створювати комфортні психолого-педагогічні умови для виникнення й розвитку міжособистісних контактів у навчальній групі, що вимагає від нього, по-перше, професійного володіння методикою організації навчальної взаємодії, зокрема застосування особистісно орієнтованих освітніх технологій, гармонійного поєднання індивідуалізації навчання й колективного духу за допомогою справжньої людської солідарності в організації студентського життя; по-друге, забезпечення спеціальної діяльності щодо формування комунікативних умінь та навичок (тренінги, ігри, диспути тощо). Управління третім (внутрішнім) рівнем спілкування в системі «Я – Сам» передбачає оволодіння студентом і викладачем спеціальними методами й прийомами саморозуміння й саморегуляції в ході спілкування (оволодіння діагностичними методиками, коригування власної поведінки та іміджу, усвідомлення своїх здобутків і невдач та ін.).

Наукові положення Д. Ельконіна і В. Давидова склали базис для усвідомлення суб'єктної сутності навчання. У системі Д. Ельконіна та В. Давидова сучасні вчені виокремлюють три етапи: перший – постановка навчальної задачі (використання проблемно-творчих методів навчання); другий – спільне вирішення задачі (організація діалогічної навчальної взаємодії); третій – оцінка результатів вирішення задачі, формування вагомості мотивації та самооцінки, усвідомлення необхідності застосування пошукових і діалогічних методів навчання [4, с. 188; 5, с. 445–451; 9, с. 273–280]. Фундаментальні ідеї П. Гальперина і Н. Талізінної стали засадничими аспектами теорії поетапного формування розумової діяльності особистості, що базувалася на вченні про перетворення зовнішньої предметної діяльності на внутрішню психологічну діяльність [10, с. 32–33]. Доцільно також зауважити, що для визначення сутності інтерактивного навчання вагоме значення мали творчі пошуки Я. Голанта, який у 60-х рр. ХХ ст. досліджував основні моделі навчання.

Учений обґрунтував активну й пасивну моделі в навчальній діяльності. Термін «пасивне навчання» вживався вченим досить умовно, оскільки Я. Голант був свідомий того, що будь-яке навчання передбачає певний рівень пізнавальної активності студента як суб'єкта [8].

Розвиваючи вказані наукові положення, Л. Воскобітова визначила інші важливі характеристики інтерактивних методів, які забезпечують принципово нову побудову взаємодії в системі «викладач – студент». Учена довела, що вони завжди пов'язані із «зануренням» студента в ситуацію професійної діяльності, яка передбачає застосування знань шляхом виконання певних елементів професійної діяльності. Крім цього, дослідниця з'ясувала, що використання інтерактивних методів вимагає спеціальної розробки дидактичного забезпечення. В основу таких завдань, як правило, покладаються матеріали з реальної освітньої практики, тому й добір навчального контенту повинен здійснюватися з позицій діяльнісного підходу. У своїх наукових роботах Л. Воскобітова підкреслювала, що в процесі інтерактивної навчальної взаємодії зі студентами, значною мірою трансформується роль викладача й характер взаємодії студентів між собою. Викладач, який застосовує інтерактивні методи навчання, свідомо відмовляється від традиційної ролі педагога, який володіє знанням і транслює його, натомість викладач позиціонує себе на одному рівні взаємодії зі студентами, які об'єднані творчим пошуком відповіді на поставлене запитання чи виконання певної дії. Змінюється й взаємодія між студентами, які всі разом залучаються до професійної діяльності, оскільки роль спостерігачів дозволяє студентам, які навіть і не виконують безпосередньо завдання, активно слідкувати за роботою інших, аналізувати її, порівнювати із власним досвідом [3].

Узагальнення досвіду свідчить, що інтерактивна педагогічна взаємодія, яка організовується в процесі професійної підготовки майбутніх учителів, характеризується високим ступенем інтенсивності спілкування його учасників, їх міжособистісної комунікації; різноплановістю й динамікою процесів взаємообміну змістовими напрямками, видами, формами та прийомами діяльності; цілеспрямованою рефлексією учасниками своєї навчальної діяльності й взаємодії. Отже, інтерактивна педагогічна взаємодія, що забезпечується застосуванням інтерактивних методів, спрямована на вдосконалення моделей поведінки й діяльності студентів як рівноправних учасників педагогічного процесу.

Результати аналізу освітньої практики дозволяють стверджувати, що у вищому навчальному закладі можуть бути використані такі інтерактивні методи, як активне включення (метод Донахью), «круглий стіл», «експертна оцінка», «сократівський метод», «мозковий штурм» («мозкова атака», «банк ідей»), «кейс-метод», дидактична гра та ін. Доводячи виняткову ефективність «мозкового

штурму», Н. Морєва проводить думку, що для цього методу є характерним прийом інверсії, згідно з яким вирішення завдання досягається шляхом зворотного перетворення, або пошуку розв'язку в зворотному напрямі. З огляду на це авторка пропонує кілька варіантів застосування даного методу: прямий мозковий штурм (передбачає пряму постановку проблемного завдання); зворотний мозковий штурм (застосовується при створенні будь-якої модифікації і полягає у виявленні в існуючому явищі, процесі, предметі максимальної кількості недоліків і розробці шляхів їх усунення в досліджуваній моделі); тіньовий мозковий штурм (передбачає одночасну присутність/відсутність, участь/неучасть «генераторів ідей» у рішенні поставленої проблеми); комбінований мозковий штурм (використання прямого та зворотного мозкового штурму в різних комбінаціях); індивідуальний мозковий штурм (студент самостійно генерує ідею і дає їй власну оцінку) [6]. Сучасні дослідники пропонують інші варіації вказаного методу та способи його організації: «вільне плавання» (студенти висловлюються в будь-який момент); «круговий турнір» (почергове висловлювання здійснюються по колу); «заплющення очей» (студенти говорять із заплющеними очима, що сприяє їхній розкутості, отже й збільшенню кількості ідей); «дзижчання бджоли» (кібернетична система комунікації) та ін. [9].

Проведене дослідження свідчить, що активізації студентів на занятті, формуванню навичок співпраці, творчому обговоренню поставленого завдання сприяє організація роботи в малих групах (3 – 7 осіб), при цьому кожен учасник під час групової роботи виконує певну роль (наприклад, організатор, виконавець, хронометрист тощо). В освітній практиці використовуються різні способи розподілу на групи (довільний, за номерами, за інтересами та ін.). Після колективного обговорення, відкритого діалогу між членами групи приймається рішення, яке аргументовано презентується всім членам колективу.

Одним із найбільш затребуваних у наш час інтерактивних методів є комплексно-аналітичне моделювання. Даний метод полягає в поданні дидактичного контенту (реального фізичного об'єкта, процесу або явища) у вигляді абстрактної схеми. Перед студентами ставляться максимально чіткі й конкретні завдання. Побудовані моделі бажано перевіряти на практиці, порівнювати між собою. Використання даного методу покликане сприяти скороченню кількості й рівня критичних помилок в практичній професійній діяльності, збільшенню її ефективності.

Матеріали дослідження переконують, що формуванню професійного досвіду майбутніх педагогів значною мірою сприяють творчі завдання, які завжди носять проблемний характер і вимагають від суб'єктів навчальної взаємодії творчого підходу. Узагальнення освітньої практики свідчить, що, в цілому, проблемні завдання становлять основу будь-якого інтерактивного методу, вони не передбачають єдиного правильного рішення, а тому їх

використання сприяє створенню атмосфери ділового зацікавленого спілкування всіх суб'єктів навчання, мотивуючи студентів до творчої реалізації завдань. Тож основною складністю в роботі викладача є добір проблемних завдань, які повинні відповідати певним вимогам: 1) викликати інтерес у того, хто навчається; 2) спиратися на вже існуючі знання; 3) лежати в «зоні найближчого розвитку»; 3) забезпечувати предметні знання; 4) розвивати професійне мислення.

Перспективним характером щодо застосування на практичних і лабораторних заняттях, на наш погляд, відзначається метод обговорення конкретних ситуацій/метод кейсів (case-study). Конкретна ситуація являє собою виклад послідовності подій із набором фактів у вигляді схем, таблиць, графіків. Із неї впливає реальна проблема, яка потребує вирішення. Майбутній педагог повинен проаналізувати ситуацію, вибрати релевантну інформацію, структурувати її для чіткої характеристики даної проблеми та сформулювати можливі шляхи її вирішення. Ефективне застосування цього методу передбачає реалізацію низки умов щодо змісту навчання (характер матеріалу для обговорення повинен відбивати специфіку професійної діяльності, а обсяг наданої інформації повною мірою й об'єктивно відображати проблему, не перевантажуючи студентів зайвими деталями; конкретна ситуація, навколо якої відбувається обговорення, має викликати інтерес, бути достатньо складною та водночас адаптованою до тих знань, які викладач планує актуалізувати, а також передбачати декілька альтернатив розв'язку) та організації навчального процесу (бажано, щоб навчальна група нараховувала 15-20 студентів; за умови великої кількості студентів доцільно використовувати прийом змагання, запропонувавши учасникам кожної групи розв'язати завдання раніше за суперника; дотримання алгоритму: індивідуальне вивчення студентами змісту конкретної ситуації – формулювання викладачем основних питань «кейсу» – об'єднання студентів у мікрогрупи – презентація «результатів-рішень» кожною групою – загальне обговорення – аналіз ситуації та підбиття підсумків дискусії викладачем – оцінювання якості роботи студентів із «кейсом»).

Висновки. Отже, з метою формування соціально-педагогічного досвіду майбутніх учителів доцільно використовувати широкий спектр інтерактивних методів навчання, які можуть бути схожими між собою, включати в себе кілька методів або презентувати змінений варіант одного й того ж методу. Утім визначальним є те, що в процесі їх застосування студент займає позицію активного суб'єкта, творчого дослідника, здатного до спільної конструктивної роботи щодо досягнення дидактичної мети.

Досвід упровадження інтерактивних методів навчання до професійно-педагогічної підготовки свідчить, що вони істотно збагачують навчальний процес, підвищують пізнавальний інтерес студентів, орієнтують їх на практичну

спрямованість знань і дають широкі можливості для соціально-професійного становлення майбутніх педагогів у вищому навчальному закладі. Нестандартна організація навчального процесу створює умови для багатовимірного засвоєння навчального матеріалу, розвитку навичок аналізу й самоаналізу, становлення активної суб'єктної позиції. Водночас маємо підкреслити, що до низки проблем, які виникають у ході використання інтерактивних методів слід віднести: по-перше, значні зусилля викладача стосовно їх теоретичного обґрунтування, а також створення відповідного освітнього середовища; по-друге, низьку мотивацію деяких студентів (принцип добровільності є домінуючим в реалізації інтерактивних методів); по-третє, методи інтерактивного навчання не завжди узгоджуються із встановленими часовими рамками традиційного навчання. Перспективи подальших наукових розвідок у даному напрямі вбачаємо у визначенні педагогічних умов застосування інтерактивних методів навчання в процесі вивчення студентами психолого-педагогічних дисциплін.

Список використаних джерел

1. Artur S. J. The German and Russian Ideology on M. Bakhtin / S. J. Artur. – London : Routledge, 1997. – 213 p.
2. Bakhtin M. M. The dialogical imagination / M. M. Bakhtin. – Oxford : University Press, 1981. – 217 p.
3. Воскобитова Л. А. Материалы тренинга по интерактивным методикам / Л. А. Воскобитова. – М. : Наука, 2005. – 123 с.
4. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; гол. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040.
5. Малафійк І. В. Дидактика : навч. посібн. для студентів педагогічних спеціальностей та вчителів / І. В. Малафійк. Рівне : РДГУ, 2004. – 470 с.
6. Морєва Н. А. Технологии профессионального образования / Н. А. Морєва. – М. : Академия, 2005. – 432 с.
7. Полат Е. С. Новые педагогические технологии в системе образования / Е. С. Полат. – М. : Владос, 2001. – 221 с.
8. Ситаров В. А. Дидактика : учеб. пособ. для студентов высш. пед. учеб. заведений / под ред. В. А. Сластенина / В. А. Ситаров. – М. : Издательский центр «Академия», 2002. – 368 с.
9. Ступина С. Б. Технологии интерактивного обучения в высшей школе / С. Б. Ступина. – Саратов : Наука, 2009. – 52 с.
10. Чайка В. М. Основы дидактики : навч. посібн./ В. М. Чайка. – К. : Академвидав, 2011. – 240 с.

Семеновская Л. А.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ В ФОРМИРОВАНИИ СОЦИАЛЬНО-ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОПЫТА БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ

Раскрыты педагогические основы использования интерактивных методов обучения («мозговой штурм», работа в малых группах, комплексно-

аналитическое моделирование, проблемные задания, метод обсуждения конкретных ситуаций/метод кейсов (case-study) и др.).

На основе фундаментальных трудов педагогов, психологов и философов охарактеризованы сущность, признаки и учебно-методические особенности организации интерактивного субъект-субъектного взаимодействия преподавателя и студентов как ведущего условия формирования социально-профессионального опыта будущих учителей.

Ключевые слова: *интерактивные методы обучения; учебное взаимодействие; педагогический процесс; субъекты взаимодействия; социально-профессиональный опыт; профессиональная подготовка будущих педагогов.*

Semenovska L. A.

PEDAGOGICAL FUNDAMENTALS FOR THE USE OF INTERACTIVE TEACHING METHODS IN THE FORMATION OF SOCIALLY-PROFESSIONAL EXPERIENCE OF FUTURE TEACHERS

Pedagogical foundations for the development of interactive learning in the works of B. Ananiev, L. Vygotskyi, A. Leontiev, S. Rubinstein and others (research the problem of human activity, activation of its education and cognitive activity); V. Bilousova, O. Kyrychuk, M. Klarin, V. Kremen, O. Savchenko and others (grounding of scientific and pedagogical foundations of educational interaction); M. Bakhtin, V. Bibler, O. Bodalov, V. Miasyshchev and others (learning the problem under study in philosophical and psychological dimensions) are revealed in the article.

It is found out that interactive learning is a special form of cognitive activity organization, which involves specific and projected goals implemented by methods that are based on the principles of interaction, students' activity, reliance on the group experience, compulsive feedback. It is revealed this connection creates an educational environment that is characterized by openness, participants' interaction, equality of their arguments, accumulation of mutual knowledge, possibility of mutual assessment and control. It is proved that the key concept that defines the content of interactive learning is «interaction».

The interaction is understood as a direct interpersonal communication, the most important feature of which is recognized the person's ability «to take the role of others», to imagine how the communication partner or group perceives him, to interpret the situation and design his own actions correspondingly. It is proved that interactive pedagogical interaction is characterized by a high degree of communication intensity of its participants, their communication, exchange of activities, change and variety of their types, forms and methods, purposeful reflection by the participants of their activities and interactions.

Interactive pedagogical interaction, the implementation of interactive pedagogical methods is aimed at changing, improving of behavior models and the activity of educational process participants. Generalization of scientific sources and practical experience has shown that as a formation condition of socially-professional experience of future teachers the following methods are used: method of role-playing game; method of situational problem solving («case-study»); method of project activities (projects, presentations); dialogical method etc.

Keywords: *interactive teaching methods; interaction; pedagogical process; subjects of interaction; socially-professional experience; training of future teachers.*

Стаття надійшла до редакції 24.05.2017 р.

УДК 373.091

PALETTE OF LEARNING METHODS

T. I. Miyer,

doctor of pedagogical sciences, associate professor,

e-mail: pedtatmi@gmail.com

У статті розкриваються особливості організації різних способів учіння з огляду на взаємодію вчителя з учнями в умовах функціонування локального освітньо-інформаційного простору уроку. Учіння «я навчаю себе» охарактеризовано з огляду на репродуктивно-наслідувальний, пошуково-виконавчий та творчий способи виконання дій. Учіння «мене навчають інші» розглянуто в контексті репродуктивно-наслідувальному та частково пошуково-виконавчого способів виконання дій. Учіння «я навчаю інших» презентовано як процес наповнення інформацією локального освітньо-інформаційного простору уроку. «Учіння у взаємонавчанні» розглянуто на рівні способів співпраці учнів між собою.

Ключові слова: *навчально-дослідницька діяльність, способи учіння, викладання, організація та управління навчально-дослідницькою діяльністю.*

Teaching and research activity of younger pupils is organized using these types of learning: "I teach myself", "I am taught", "I teach the others" and learning "in mutual teaching". Each of these types has its didactic learning tools. Instead, common to them is that the interaction of the activity of the teacher and the student (students) is carried out in local educational and informational space of a lesson as

in the structural component of the hierarchically ordered system of spaces and environments that functions by implementing the communication process with the following conditions: the presence of common things for individuals of communication space and a common system of communication; an adequate understanding of the information direct meaning of individual words, phrases, expressions in general; not directly expressed opinions; the optimal combination of verbal and non-verbal communication; prevention and overcoming potential communication barriers; taking into account unique people's individuality of communication, their communicative knowledge, skills, experience and abilities.

Let's take a more detailed look at each type of learning and specify the processes taking place in the local educational and informational space of the lesson.

Type of learning "I teach myself" is considered by us as an individual form of performing teaching and research activity as a whole or its individual component and is characterized by varying degrees of complexity and ways of performing actions as part of the activities. The basis of reproductive and imitative action execution method determines conscious and self-reproduction of knowledge and (or) direct application of the acquired skills to achieve the goal of teaching and research. For a part of the executive-search method of implementation of activities, characterized by the solution of the standard learning tasks using instructional materials and algorithms, the use of knowledge on the model, including simple options for their species, implementation of the skill to choose actions or perform a simple transfer of skills. Creative way to perform actions as components of teaching and research activities can be realized through: the use of non-standard implementation method of teaching and research activity; the use of learning in non-standard situations and to perform tasks that are different by global, latent subtext, creative nature or open type solution and so on.

In summary, the manner of this type of learning can be described as follows: as part of teaching and research activities the teacher distinguishes training and cognitive task (an exercise, a situation, practical work, etc.) and offers to the student. He does not interact with the other students and makes only his own efforts, performs the required actions. If teaching and research activities do not require a phased implementation, the content of teaching and learning tasks (exercises, situations, practical work, etc.) is responsible for the content of the volume of research in general.

Extension of information in the local educational media space of the lesson during the learning "I teach myself" can be described as follows: the teacher "fills" the communicative space of the classroom with the information that reveals the essence of the problem (exercise, situation, practical work, etc.) that is proposed for implementation. If necessary, comments on its content or the manner of performance, introducing prepared didactic tools (methods, tools) for the motivation of students' cognitive activity and independence when working. If necessary, the teacher may conduct individual counseling of students to include

mechanisms for recalling information. The above is realized through the "return" of the student to the local educational and informational space of the lesson, which discussed the information needed to complete the task. For example, the teacher may invite students to recall the algorithm (the rule, the scheme, etc.) which they were making in the previous lesson during "brainstorming".

On the impact of the implementation of learning "I teach myself" affect:

- Adequate (high) level of formation of a student's ability to learn core competencies-define the purpose of activities, consistently perform tasks, to perform self-monitoring and self-evaluation;
- Adequate (high) level of formation of the general teaching and research skills, including: intellectual, creative, perceptual and informational, organizational and adaptive, reflective and analytical;
- Adequate (high) level of formation of special teaching and research skills, including: basic and complex skills of practical and experimental skills;
- Availability of interest in the content of teaching and research activity;
- Significance of the contents for the student;
- Optimum number of previous revision;
- Expression of optimal mental performance and emotions, feel the functional excitement at the time of fulfillment of actions or activities in general;
- Selection of techniques of pedagogical influence on the student, considering his individual characteristics, educational opportunities, personal aptitudes;
- Enable the self-selection of the type of task.

In learning "I teach myself" teaching practice should be considered as multifunctional, the one that includes teaching and the organization and management of teaching and research activities of students. Teaching is to offer options for tasks; implementation of best ways to check the correctness of their implementation. In contrast to the student's active and productive activity motivation is a dominant component of this type of learning.

Management of teaching and research activities in the process of implementation of student learning "I teach myself " is characterized by: cycles (turns to self-control, self-assessment, direct or indirect supervision of the teacher (checking by algorithm , code , etc.), orientation (individual counseling of those students who have shown the need) hand expression (refers to verbal communication of a teacher with the student, during which assistance is provided indirectly through asking questions, the meaning of which stimulates them to recall the necessary information).

Type of learning "I am taught" as the pair (group) form of the teaching and research activities can be represented by reproductive-mimetic or part of an executive-search ways to perform activities as a whole or its separate component . Analyzed kind of learning is characterized by cognitive activity, as reflected in the auditory,

visual, or auditory and visual learner focus on the content of the information coming from the teacher (student) to local educational and informational space of the lesson. The information of a teacher or a student can be carried out using a specially chosen equipment (textbooks, teaching materials, video, audio, etc.) or (and) be accompanied by appropriate illustrating (using maps, tables, diagrams, charts, albums, atlases, models, herbaria, collections of images on the slides, etc.).

Way of performing learning "I am taught" can be described as follows: as part of teaching and research activities educational and cognitive task is singled out (an exercise, situation, practical work, etc.), the teacher tells the students of the class (groups of students) the content and method of performing. Children's actions are subjected to auditory, visual or auditory perception of content of the information which goes to the local educational and informational space of the lesson. Also, students' actions are directed to the focused and conscious appropriation of the perceived content; are characterized by a high (adequate) level of cognitive activity; take partial manifestation of independence in motor activity aimed at a brief note-taking of the perceived information.

During the course of learning "I am taught" the dissemination of information to local educational and informational space of the lesson can be described as follows: teacher motivates the children to conscious and active perception of information and awareness of its content, in other words: motivates "to connect" to the local educational and informational space of the lesson "download" information from it and assign its meaning. Then the teacher (student) "fills" the communicative space of the classroom with the information, in other words does teaching. Alongside he organizes motor skills of the children aimed at a brief note-taking of the perceived information and controls the flow of thinking processes (analysis, synthesis).

On the impact of the implementation of learning "I am taught" affect:

- Adequate (high) level of formation of students' key competencies ability to learn-to show interest in the content of the information, exert willpower;
- Medium (sufficient, high) level of formation of common educational and research skills, including: social-interactive, intellectual and creative, perceptual and informational, organizational-adaptable, reflective and analytical;
- Medium (sufficient, high) level of formation of special teaching and research skills, including: basic and complex skills of practical and experimental skills;
- Availability of interest to the content of teaching and research activity;
- Content data;
- Appropriate usage of different ways of illustrating the educational information;
- Expression of optimal mental ability to work and experience the excitement of functional status at the time of the action or activity in general.

Teaching, that accompanies learning "I am taught" should include ways (methods) of motivation students to auditory, visual, auditory and visual focus on the content of information that is distributed to local educational and informational space of the lesson. Areas of the teacher's activity for the organization of teaching and research activities of students in the process of implementation of this type of learning are: providing benevolent learning environment, the usage of different sources of information, including the involvement of a single (first) student (groups of students) to fill with the information the local educational and informational space of the lesson, providing when needed timely, correct and appropriate assistance to the student who verbally fills with the information local educational and informational space of the lesson.

Management of teaching and research activities of students in the process of performing the learning "I am taught" is characterized by: the cyclical nature - control of the teacher's side, self-control by the student's side (if any plan or scheme of presentation); orientation-individual counseling of the student (group of students) who is (are) fills (fill) with the information the local educational and informational space of the lesson; dissipation-advising students on the specifics of "downloading" information from the local educational and informational space of the lesson.

Type of learning "I teach the others" is considered as a pair (group) form of cognitive activity of the student (group of students), which aims at direct participation involved in verbal filling of local educational and informational space of the lesson with the information, which is necessary to carry out teaching and research activities and was prepared by a pupil (group of students) in advance. Preparation by a student (student group) the information for the informational message in the classroom shall be done in accordance with the criteria "Main", "reliable", "consecutive", "available", "sketchy" and involves reasoning the method (illustration, demonstration) of the information to be used for verbal filling of the local educational and informational space of the lesson.

Method of implementation: the teacher tells the students the content of the task as one of the possible options for doing homework. If a student (group of students) agrees to fulfill this task the teacher provides consulting to those who are interested in the source (s) that contain the desired information, and method of processing the content of the material (materials), introduces the criteria of preparation for saying in class, determines the possible forms of presentation of completed tasks, specify the time for its execution, and indicates which class a student (students) will (be) able to act as a teacher and to present their own work.

Extension of information in the local educational-informational media space of the lesson while completing learning "I teach the others" can be described as follows: fulfilling the information of the communicative space of the classroom a student (sometimes a group of students) joins who is (are) pre- prepared the

information for saying. The teacher organizes both verbal activity of the student who fills with the information the local educational and informational space of the lesson and motivates the rest of the students in the class to conscious and deliberate "downloading" of the information from space and the appropriation of its content, controls the process of information to the communication space (in particular, draws attention to the compliance of time regulations allocated for the message).

For the efficiency of the implementation of learning "I teach the others" affect:

- Satisfactory (high) level of formation of a student's ability to learn core competencies-define the purpose of activity or to take certain teacher to organize own work and implement it according to the goal-in different ways (recollect, find) perform necessary knowledge and ways of working to accomplish a task, make great efforts, to apply the skills and abilities of self-control and self-assessment;

- High level of formation of common educational and research skills, including social-interactive, intellectual, creative, perceptual and informational, organizational, adaptive, reflective and analytical;

- High level of formation of special teaching and research skills, including: basic and complex skills of practical temper and experimental skills;

- Availability of interest in the content of teaching and research activity;

- The use of various means of illustration and demonstration;

- Expression of optimal mental performance and experience the excitement of functional status at the time of the action or activity in general.

Teaching accompanying learning "I teach the others" should contain the way to inform the content of the research problem, identifying the sources of information of the student (students), predictions of possible difficulties in the process of performing the task, ways of counseling with the aim of their removal, determining the optimal form of generalization of final results and options of support during their presentation.

The organization of teaching and research activity of the student (group of students) in the course of his (their) learning "I teach the others": setting goals and objectives of learning, motivation of student (groups of students) to the choice of the optimal method of filling the local educational and informational space of the lesson by the information as given of its quantity, quality, emotional representation, and appropriate use of visual aids, providing a positive atmosphere, discipline, providing, if necessary appropriate and timely verbal support in the process of completing the communication by the students, stick to regulations with the implementation of learning.

Management of teaching and research activities of students in the process of learning "I teach the others" is characterized by: the cyclical nature – teacher's control, self-disciple of a student (if any plan, summary, reference compendium,

circuit or algorithm, based on the perception of the information) mutual control (at the condition of giving assessment criteria of results, performing by the student (student group) learning) orientation-individual verbal support by the student who fills with the information local educational and informational space of the lesson, student advising on the feasibility of using different means; automatic behaviour – monitoring the effectiveness of the processes of "downloading" information from the communication space and appropriation of its contents by performing tests, assignments on a correspondence between entries, tasks, which provide the ending (additions, clarifications) of the content of sentences and so on.

Learning "in mutual teaching" is regarded as co-personal, co-sequential or co-interacting way of students' interaction with each other, aiming to perform teaching and research as a whole or its separate components.

Learning "in mutual teaching" by co-introduction of individual forms of interaction between students is implemented as follows: each student (group of students) perform teaching and research assignments (by exercises, situation, practical work, etc.), if teaching and research activities are presented by one task. When a part of educational-research activity distinguishes different types of work, each student takes one and the same work, but the steps are performed independently, independently of the other students. The interaction is a manifestation of the stage turns, presenting the results and their discussion.

Jointly-consistent interaction between students is built as follows: the teacher integrates students into groups according to their educational opportunities. Then informs the content of teaching and research tasks (exercises, situations, practical work , etc.), which is common to all students, but each group performs consistently. That is, the first group of students, having done the task, sends the second group the received results. The second group, having learned the material, provided by the first group, determines the correctness of its implementation. Based on the data performs its tasks and sends the final result to the third group of students.

The actions of the third group of students are directed to verify the correctness of the assignment of the previous two groups of students and the task that is directly placed in front of them. Content gets complicated gradually from the first to the third group. Presentation of the results of all groups of pupils is made by the third group.

Learning "in mutual teaching" by implementing co-interacting forms of cognitive activity is realized through the simultaneous interaction of students, during which each of them assumes the result obtained in joint activities.

Way of performing the learning "in mutual teaching" can be described as follows: the teacher tells the students the content of teaching and research activity as a whole or its individual component, specifies the method of combining the students into

groups, names possible forms of presentation of completed task, informs the criteria according to which effectiveness of joint activities of students will be determined.

Operation of the local educational and informational space of the lesson in the context of learning "in mutual teaching": teacher motivates students to active communication, during which organizes and controls the way the students "fill" with the information the communicative space; actively "download" the information from it and assign its content. For the performance of the implementation of learning "in mutual teaching" affects:

- Satisfactory (high) level of formation of core competency skills to learn – to determine the purpose of joint activities or take a determined one by the teacher; design joint activities and provide options for cooperation, organize own work and sell it under the committed goal-setting and designed by a personal contribution to the joint venture; recall knowledge and ways of activities, required for the fulfillment of the task, make efforts to exercise self-control and self-assessment;

- Medium (sufficient, high) level of formation of common educational and research skills, including: social-interactive, intellectual and creative, perceptual and informational, organizational, adaptive, reflective and analytical;

- Medium (sufficient, high) level of formation of special teaching and research skills, including: basic and complex skills of practical and experimental skills;

- Show interest in the content of teaching and research activities;

- Awareness of the purpose and significance of the students for future activities;

- Participate in polylogical dialogue, debate, play and quickly update the required information;

- Expression of optimal mental performance and experience the excitement of functional status at the time of the action or activity in general;

- Have a common goal;

- Awareness of the importance of each team member to achieve results.

Learning "in mutual teaching" is accompanied by teaching that contains optimally chosen content of educational and research activities and the way students interact with each other; predicting possible ways of motivation of students to active cooperation with the aim of producing media content and its local educational and informational space of the lesson; the definition of criteria assessment of learning outcomes "in mutual teaching".

Management of teaching and research activities of students in the process of learning this type is characterized by: the cyclical nature – teacher's control, self-learner and mutual control of students; focus – individual counseling of individual students, groups of students (if necessary); hand expression – the presence of verbal communication that seeks to discuss with students the goals and objectives of the ways to achieve them. Thus, focusing on different types of learning makes it possible to organize teaching and research activities of junior pupils with a maximum benefit of each child.

Миер Т. И.

ПАЛИТРА СПОСОБОВ УЧЕНИЯ

В статье раскрываются особенности организации различных способов учения. Изложение материала осуществляется с учетом взаимодействия учителя с учащимися в локальном образовательно-информационном пространстве урока. Способ учения «я учу себя» рассматривается как индивидуальная форма учебно-исследовательской деятельности и характеризуется на уровнях репродуктивно-подражательного, поисково-исполнительного и творческого способов выполнения действий. Способ учения «меня учат другие» представляется как парная (групповая) форма деятельности, которая имеет выявление в репродуктивно-подражательном или частично поисково-исполнительном способах выполнения действий. Способ учения «я учу других» рассматривается как парная (групповая) формы познавательной активности ученика (группы учеников), которая направлена на непосредственное участие в вербальном наполнении локального образовательно-информационного пространства урока информацией. «Учение во взаимообучении» раскрывается как совместно-взаимодействующий, совместно-последовательный и совместно-индивидуальный способы взаимодействия учащихся между собой, направленные на выполнение определенных действий.

Ключевые слова: учебно-исследовательская деятельность, способы учения, преподавание, организация и управление учебно-исследовательской деятельностью.

Miyer T. I.

PALETTE LEARNING METHODS

The article describes the features of four types of learning. The material is written from the point of interaction of teachers and students in local educational and informational space of the lesson.

Type of learning "I teach myself" is considered as an individual form of performing teaching and research activity and characterized at the levels of reproductive and imitative, executive-search and creative ways to perform actions. Type of learning "I am taught" is represented as the pair (group) form of activities that are expressed by reproductive-mimetic or part of an executive-search ways to perform activities.

Type of learning "I teach the others" is considered as a pair (group) form of cognitive activity of the student (group of students), which aims at direct participation involved in verbal filling of local educational and informational space of the lesson with the information. Learning "in mutual teaching" is regarded as co-personal, co-sequential or co-interacting way of students' interaction with each other, aiming to perform actions.

Keywords: teaching and research activities, types of learning, teaching, organization and management of teaching and research activities.

Стаття надійшла до редакції 2.06.2017 р.

ДИДАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЕКТУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО ЗОРІЄНТОВАНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В УМОВАХ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ

Трубачева С. Е.,

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,

старший науковий співробітник відділу дидактики

Інституту педагогіки НАПН України,

e-mail: trubachevas@gmail.com

Стаття присвячена проблемі проектування професійно зорієнтованого освітнього середовища, яке розглядається як умова ефективної реалізації завдань профільного навчання в старшій школі. У статті розкрито його дидактичні особливості, розглянуто концептуальні засади його створення, структура та функції. Висвітлено основні аспекти його проектування: концептуальний; організаційно-управлінський; змістовий; технологічний, які розробляються на базі освітньої технології професійної орієнтації учнів.

***Ключові слова:** професійно зорієнтоване освітнє середовище; профільне навчання.*

***Постановка проблеми.** Мета сучасної освіти полягає в створенні оптимальних умов для розвитку і становлення особистості як суб'єкта діяльності і суспільних відносин, розвиток в ній механізмів самореалізації, саморозвитку, адаптації, саморегуляції, самозахисту, самовиховання та інших якостей, необхідних для становлення образу особистості та її взаємодії з людьми, природою, культурою, цивілізацією. Значну роль у цьому процесі відіграє профільна та професійно орієнтована підготовка молоді. Профільна підготовка відрізняється від загальноосвітньої більш конкретними професійно зорієнтованими характеристиками мотивів, мети, засобів і результатів навчальної, продуктивної, творчої діяльності, які виступають у вигляді певних вимог. Старшокласникамають перейти від більш загального, точніше загальноосвітнього до більш конкретного профілю діяльності, який передбачає певну спеціалізацію, конкретизацію навчальної діяльності навколо визначеної групи професій [1; 2]. Ефективному здійсненню такої підготовки має посприяти створення спеціального професійно орієнтованого освітнього середовища, яке забезпечить учням можливість реалізувати себе, максимально розвинути свої природні здібності, врахувати освітні потреби.*

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі розробки професійно орієнтованого освітнього середовища останнім часом присвячена значна кількість робіт, проте вони в більшій мірі стосуються системи вищих та професійних навчальних закладів (Гаркович О. Л., Єжова О. О., Заболотня Ю. В., Ярошинська О. О., та ін.), дидактичні особливості розв'язання цієї проблеми в умовах профільного навчання в старшій школі майже не досліджувались.

Формулювання цілей статті. Стаття має на меті висвітлити дидактичні засади створення освітнього середовища в умовах профільного навчання. Визначити його основні функції, схарактеризувати основні структурні елементи, які розробляються на базі технології професійного самовизначення учнів.

Виклад основного матеріалу. У широкому сенсі освітнє середовище трактується як сукупність факторів, що визначають зміст і технології навчання і розвитку особистості, соціокультурні та економічні умови, що впливають на освіту, інформаційний базис, тип міжособистісних відносин, способи взаємодії особистості з навколишнім середовищем. Освітнє середовище включає в себе цільові установки, вимоги до освіти, соціокультурні ресурси, авторські моделі педагогічної діяльності викладачів і потенціал педагогічного колективу, нормативно-правові документи, що регулюють відносини у сфері освіти, матеріально-предметну і рекреаційну базу навчального закладу [3]. Усі ці чинники і умови виникають як під впливом соціально-економічних процесів, так і цілеспрямовано створюються в системі освітнього закладу. При цьому передбачається залучення особистості до активної взаємодії з середовищем, яке починається там, де здійснюється взаємодія між суб'єктами навчання, де вони спільно починають його проектувати і будувати як предмет і ресурс своєї спільної діяльності, і де між суб'єктами навчання починають вибудовуватись певні зв'язки і відносини [1; 2; 3]. Освітнє середовище навчального закладу розглядається як штучно побудована система, структура і складові якої сприяють досягненню цілей навчально-виховного процесу.

Професійно зорієнтоване освітнє середовище у навчальному закладі визначається відповідним ціннісно-смісловим спрямуванням, орієнтацією на формування ключових, предметних і професійно спрямованих компетентностей молоді, має забезпечити умови для реалізації їх індивідуальної освітньої траєкторії. Під професійно орієнтованим освітнім середовищем ми розуміємо сукупність спеціально організованих психолого-педагогічних умов, що забезпечують якість підготовки в компетентісному форматі: їх навчально-практичну, дослідницьку та проектну активність, соціальну мобільність, готовність до профільного та професійного самовизначення з подальшим

самовдосконаленням. Воно формується як відкрита система, яка акумулює в собі цілеспрямовано створювані на єдиних ціннісно-цільових засадах предметні, міжпредметні та метапредметні освітні ситуації.

Процес проектування моделі професійно орієнтованого освітнього середовища навчального закладу включає в себе такі аспекти: концептуальний (виявлення функцій і структурних характеристик середовища, критеріїв його ефективності); організаційно-управлінський (розробка нормативно-установчих документів, підготовка педагогів до застосування освітніх технологій в умовах компетентнісного підходу, ініціація та створення проектних груп); змістовий (трансформація змістових і процесуальних характеристик освітнього процесу у відповідності з запропонованою моделлю освітнього середовища навчального закладу); технологічний (впровадження проектних та дослідницьких технологій в навчальний процес).

Методологічними орієнтирами проектування освітнього середовища в старшій школі є особистісна спрямованість, принципи гуманізації та гуманітаризації, розгляд змісту освіти як однієї із умов для становлення особистості, успішного входження її у життя суспільства. Провідними стають не засвоєння формальних знань і навичок, а гуманність стосунків, свобода самовиявлення, культивування індивідуальності, творча самореалізація особистості. В якості концептуальної основи доцільно також враховувати дидактичні особливості технології професійної орієнтації. Під професійною орієнтацією розуміють педагогічну технологію, мета якої полягає в тому, щоб допомогти молоді виявити здібності і нахили до певних професій, розвинути професійні інтереси і виховати готовність працювати в інтересах особистості, суспільства, держави [3].

Професійна орієнтація включає в себе:

1) професійне просвітництво, яке забезпечує молодь інформацією про світ професій, навчальні заклади, можливості професійної кар'єри. Ознайомлення учнів та випускників навчальних закладів з сучасними видами трудової діяльності, соціально-економічними і психофізіологічними особливостями різних професій, потребами в кваліфікованих кадрах, вимогами, що пред'являються професіями до людини, можливостями професійно-кваліфікаційного зростання і самовдосконалення в процесі трудової діяльності. Професійне просвітництво формує у молоді мотивовані професійні наміри, в основі яких лежить усвідомлення ними соціально-економічних потреб і своїх психофізіологічних можливостей;

2) професійне виховання, яке формує у молоді працьовитість, працездатність, професійну відповідальність; психологічну підтримку – методи, що сприяють зниженню психологічної напруженості, формування позитивного настрою та впевненості в майбутньому;

3) професійне консультування з питань вибору професії, працевлаштування, можливостей отримання професійної підготовки. Здійснюється надання допомоги учням у професійному самовизначенні та надання рекомендацій учням про можливі напрямки професійної діяльності, найбільш відповідних його психологічних, психофізіологічних, фізіологічних особливостей, на основі результатів психологічної, психофізіологічної та медичної діагностики;

4) професійний розвиток особистості і підтримку професійної кар'єри, включаючи зміну професії та професійну перепідготовку.

Очевидним є те, що в цьому процесі більш значущим є сформованість в учнів не розрізнених знань, а узагальнених та універсальних умінь – метаумінь, які проявляються в здатності розв'язувати життєві та професійні проблеми. Зокрема, для профільного та професійного самовизначення учнів важливою є сформованість вміння вчитися, сформованість потреби до безперервної освіти й самоосвіти протягом всього життя, які є складовими компетентності професійного самовизначення старшокласників [3].

Основними функціями професійно орієнтованого освітнього середовища є: навчальна функція – досягнення освітніх результатів у вигляді компетентностей через опору на освітнє середовище, його інформаційний, технологічний, комунікативний потенціал; виховна функція – виховання громадянина, патріота, психологічно стійкої, толерантної особистості на основі моделювання виховних ситуацій за допомогою психологічних та міжособистісних аспектів освітнього середовища; соціокультурна функція - орієнтація на ціннісно-смісловне входження випускника в культуру, в тому числі професійну; інтегративна функція проявляється як в змісті освіти (через інтеграцію знань різних галузей науки, створення міжпредметних проектів, інтеграцію основної і додаткової освіти тощо), так і в об'єднанні всіх суб'єктів освітнього процесу для досягнення загальних цілей; адаптивна функція забезпечує умови повноцінного включення суб'єкта в освітній процес з урахуванням його індивідуальності, а також сприяє перетворенню середовища у відповідності з новими вимогами.

Основними структурними елементами професійно орієнтованого освітнього середовища, які реалізують окреслені функції, є:

- *навчально-методичний комплекс*: зміст освіти, який реалізується через базові загальноосвітні предмети, профільні предмети, курси за вибором, факультативи, гуртки. Технології та методи організації навчання у профільних навчальних закладах, орієнтовані на проектні та дослідницькі види діяльності. Зміст профільного навчання має базуватися на фундаментальному ядрі змісту освіти, що включає: систему знань про світ, його природну, соціальну, технологічну та інші складові; інтегровані знання

стосовно цілісної картини світу, узагальнені та систематизовані знання щодо майбутніх професій, метазнання і універсальні способи навчальної діяльності, які забезпечують умови для формування ключових компетентностей та інших метаособливостей особистості (позицій, поглядів, світогляду, системи цінностей, когнітивних схем, досвіду, установок, готовності до вибору майбутньої професії) [4];

- *матеріально-технічна база*: традиційні предметні кабінети, місця для самостійної роботи (лабораторії, бібліотеки, комп'ютерні класи). Освітній простір навчального закладу має включати в себе поряд з традиційними кабінетами (де здійснюється навчальна діяльність з навчальних предметів) місця для самостійної роботи (лабораторії, бібліотеки, комп'ютерні класи з доступом до різноманітних баз даних), простір позанавчальної діяльності;

- *професійно орієнтована навчальна діяльність поза школою*: довузівська підготовка у ВНЗ (існують факультети довузівської підготовки, які окрім того, що дають базові знання для вступу до ВНЗ також орієнтують абітурієнтів як майбутніх фахівців з обраних спеціальностей та спеціалізацій), ознайомлювальні екскурсії (відкриті дні для відвідування ВНЗ, на виробництво і т.ін.), спеціальні школи та гуртки;

- *комунікативна складова*: взаємовідносини між учнівським і педагогічним колективами та взаємовідносини усередині кожного з них.

До інформаційно-освітніх ресурсів професійно орієнтованого освітнього середовища можна віднести: різноманітність видів і форм професійно-орієнтованої роботи, їх багатофункціональність і доступність; відображення в цих видах робіт ціннісних установок соціуму; можливості організації соціально-професійних видів діяльності; відповідність цих робіт специфіці професійних інтересів підростаючого покоління з врахуванням потреб та індивідуальних можливостей особистості; наявність умов для самопізнання і саморозвитку; можливості використання інноваційних форм і технологій у роботі з молоддю для формування цілісного світосприйняття, умінь отримувати і використовувати метапредметні знання не тільки в рамках навчального процесу, але і при вирішенні проблем в реальних життєвих ситуаціях.

За критерії успішності профорієнтаційного процесу в умовах профільного навчання беруться: пізнавальний (наявність необхідних уявлень про світ праці, загальні і спеціальні уміння, навички; знання суспільної значущості і змісту професій; відомості про стан власного здоров'я та фактори впливу на нього обраної професії); ціннісно-орієнтаційний (наявність мотиву вибору шляху перспективного навчання; позитивне ставлення до ситуації вибору, активна позиція прийняття рішення; вміння оцінювати індивідуальні здібності і реальні можливості при виборі майбутньої професії; наявність альтернативних варіантів подальшого

навчання) та діяльнісно-перетворювальний (уміння визначати мету вибору профілю навчання і скласти програму її досягнення; самоаналіз ситуації вибору майбутньої професії, самоконтроль і корекція професійних планів; самоактуалізація потенційних можливостей, формування готовності до ухвалення рішення про вибір профілю).

Висновки. Таким чином реалізації завдань профільного навчання значною мірою сприятиме створення в навчальному закладі професійно орієнтованого освітнього середовища. У ході його проектування мають бути враховані методологічні та дидактичні засади організації профільного навчання в старшій школі, доцільним також є урахування дидактичних особливостей професійно орієнтованої технології навчання молоді. Ефективність його функціонування залежить від якості структурних складових та інформаційно-освітніх ресурсів навчального закладу.

Список використаних джерел

1. Заболотня Ю. В. Дидактичне проектування інформаційно-освітнього середовища вищого навчального закладу : автореф. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.09 – теорія навчання [Електронний ресурс] / Ю. В. Заболотня ; Криворізький пед. ін-т ДВНЗ «Криворізький нац. ун-т». – Кривий Ріг , 2012. – 20 с. – Режим доступу: <http://www.kdpu-library.ucoz.ru>

2. Каташов А. І. Педагогічні основи розвитку інноваційного освітнього середовища сучасного ліцею : автореф. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 – теорія педагогіки [Електронний ресурс] / А. І. Каташов ; Луганський державний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка. – Луганськ, 2001. – 20 с. – Режим доступу: <http://www.sportpedagogy.org.ua>

3. Трубачева С. Е. Формування навчальних компетентностей в умовах професійно зорієнтованого освітнього середовища навчального закладу / С. Е. Трубачева, С. І. Трубачев // Педагогика: традиции и инновации : матер. IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 17–18 лют. 2017 р.). – Херсон : Вид. дім «Гельветика», 2017. – Ч. II. – С. 105–108.

4. Фундаменталізація змісту освіти у старшій школі: теорія і практика : кол. монографія / [авт. кол.: Г. О. Васьківська, В. І. Кизенко, С. Е. Трубачева, С. П. Бондар, Л. А. Липова та ін.] ; за наук. ред. д-ра пед. наук Г. О. Васьківської. – К. : Пед. думка, 2015. – 288 с.

Трубачева С. Э.

ДИДАКТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПРОЕКТИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНО ОРИЕНТИРОВАННОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ В УСЛОВИЯХ ПРОФИЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ

Статья посвящена проблеме проектирования профессионально ориентированной образовательной среды, которая рассматривается как условие эффективной реализации задач профильного обучения в старшей школе. В статье раскрыты ее дидактические особенности, рассмотрены

концептуальные основы ее создания, структура и функции. Освещены основные аспекты проектирования: концептуальный; организационно-управленческий; содержательный; технологический, которые разрабатываются на базе образовательной технологии профессиональной ориентации учащихся.

Ключевые слова: профессионально ориентированная образовательная среда; профильное обучение.

Trubacheva S. E.

DIDACTIC FEATURES OF THE PROFESSIONALLY ORIENTED EDUCATIONAL ENVIRONMENT IN THE CONDITIONS OF PROFILE TRAINING

The article is devoted to the problem of designing professionally oriented educational environment, which is seen as a condition for effective implementation of profile education in high school. The article reveals its didactic features, the article considers the conceptual basis of its establishment, structure and functions. The article covered the main aspects of design: conceptual; organizational and management; substantial; technological, which are developed on the basis of education professional orientation of pupils.

Methodological guidelines for the design of the educational environment in high school are a personal orientation, the principles of humanization and humanitarization, consideration of the content of education as one of the conditions for the formation of personality, the successful entry of it in society. The implementation of the objectives of the profile of learning will greatly contribute to the establishment of a school of professionally oriented educational environment. In the course of his design shall be taken into account methodological and didactic basis for the organization of profile training in high school, it is reasonable given the didactic characteristics of professional-oriented technologies of training of young people. Effectiveness depends on the quality of the structural components, information and educational resources of the institution. The information and educational resources of the professionally oriented educational environment include: a variety of types and forms of professionally-oriented work, their versatility and accessibility; a reflection in these types of work values of society; the possibility of organizing social and professional activities; the compliance of these works to the specific professional interests of the younger generation, taking into account the needs and individual possibilities of the person.

Keywords: professionally oriented educational environment, vocational training.

Стаття надійшла до редакції 24.05.2017 р.

ДИДАКТИЧНІ УМОВИ МІЖПРЕДМЕТНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В СТАРШІЙ ШКОЛІ В УМОВАХ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ

О. В. Барановська,

*кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник відділу дидактики
Інституту педагогіки НАПН України,
e-mail: baranovska@i.ua*

У статті аналізуються проблеми міжпредметної інтеграції та її ролі в організації профільного навчання в старшій ланці загальноосвітніх навчальних закладів. Проаналізовано зарубіжний досвід, а також напрацювання українських дидактів з питання профілізації української школи, міжпредметної інтеграції. Наводяться основні визначення ключових понять: профільна школа, інтеграція навчання, міжпредметні зв'язки. Доведено, що профільне навчання має базуватися на сконструйованому на нових засадах змісті навчання, нових підручниках та навчальних посібниках, зміні звичних форм організації навчального процесу, інтеграції навчального змісту, міжпредметних зв'язках. Визначаються дидактичні умови реалізації інтегративного підходу в профільній школі в єдності інваріантної та варіативної складових.

Ключові слова: *старша школа; профільне навчання; міжпредметна інтеграція; міжпредметні зв'язки; профорієнтація.*

Постановка проблеми. Ефективність освіти в старшій ланці школи пов'язується з реалізацією інтегрованого та компетентнісного підходів до навчання в умовах її профільності. Серед обов'язкових умов: зміна тривалості навчання, можливість вибору навчального закладу, конструювання нового змісту навчання, створення нових підручників і практичних посібників, варіативність форм організації навчального процесу, підготовка та перепідготовка педагогічних кадрів, створення міцної психологічної та профорієнтаційної підтримки старшокласників, міжпредметна інтеграція, реалізація міжпредметних зв'язків, формування міжпредметної компетентності тощо.

Проблема дослідження полягає у недостатній розробленості дидактичних можливостей міжпредметної інтеграції в умовах модернізації старшої школи за ключовими напрямками – профілізація, наближення до практики та сучасних технологій виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У різних країнах впроваджуються свої види і форми профільного навчання. У більшості країн

Європи (Англія, Голландія, Данія, Норвегія, Фінляндія, Франція, Швеція, Шотландія та ін.) учні мають визначитися з вибором напрямку з 7 класу: академічний (шлях до вищої освіти) чи професійний (прикладний). Організація профільної підготовки в країнах Європи варіюється від жорстко фіксованого переліку обов'язкових курсів (Німеччина, Франція) до широкого вибору курсів – 15–25 за семестр (Англія, США, Шотландія та ін.). У США профільне навчання триває два-три роки наприкінці навчання і включає такі варіанти профілів: академічний, загальний і професійний. Варіативність здійснюється за рахунок розширення бази курсів за вибором.

У вітчизняній дидактиці (у тому числі радянського періоду) неодноразово розглядалися питання диференціації навчання. Робилися спроби запровадити елементи профільного навчання у практику загальноосвітніх шкіл. У 1966 році вводилися дві форми диференціації змісту навчання за інтересами учнів: факультативні заняття у 8–10 класах та школи (класи) з поглибленим вивченням окремих предметів. Після реформи 1984 року запроваджено 11-річний термін навчання та навчання з 6-річного віку. Для старшокласників (10–11 кл.) пропонувалися три напрями: 10–11-ті класи загальноосвітньої школи; середні професійно-технічні училища та середні спеціальні навчальні заклади профільного навчання. Частково проблема профорієнтації та професійного самовизначення учнів усе ж таки розв'язувалася: існували навчально-виробничі комбінати; проводились уроки трудового навчання і практика на виробництві влітку для старших класів; професійно-технічні навчальні заклади тощо. Але кардинально перебудувати навчальний процес для старшої школи у напрямі профілізації не вдалося. Проблема останнім часом загострилася і постала потреба у визначенні резервів підвищення ефективності навчального процесу на засадах компетентнісного та інтегрованого підходів і розкритті механізмів їх використання у професійній діяльності педагогів.

Аналіз Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (2011) показав, що на рівні стандарту базовий навчальний предмет може вивчатись як інтегрований курс або як курс, побудований за модульним принципом, де кожен модуль реалізує визначений стандартом зміст відповідного компонента освітньої галузі. Особливо це стосується освітньої галузі «Мови і літератури», метою якої є розвиток особистості учня, формування в нього мовленнєвої і читацької культури, комунікативної і літературної компетентностей, гуманістичного світогляду, ціннісних орієнтацій тощо. Ключовим моментом є міжпредметна інтеграція, зокрема, створення компаративних курсів з літератури, наявність культурологічної складової у змісті природничих предметів і т.ін. Зазначається, що результатом застосування міжпредметних зв'язків має бути *міжпредметна компетентність*, тобто *здатність учня застосовувати щодо міжпредметного кола проблем знання, уміння, навички, способи діяльності*

та ставлення, які належать до певного кола навчальних предметів і предметних галузей [4].

До основних завдань, виокремлених *Концепцією профільного навчання в старшій школі*, віднесено: сприяння життєвому і професійному самовизначенню учнів; забезпечення можливостей для конструювання кожним учнем власної освітньої траєкторії; цілеспрямована підготовка учнів до успішного продовження навчання на наступних рівнях освіти за обраним напрямом; створення умов для здобуття окремих професій для потреб ринку праці [5].

На сучасному етапі проблема інтеграції навчання та впровадження міжпредметних зв'язків у навчально-виховний процес старшої школи розглядається за різними аспектами. Зокрема, науковці відділу дидактики Інституту педагогіки НАПН України порушують проблеми інтеграції навчання у контексті фундаменталізації змісту освіти (Барановська В., Васьківська Г., Захарчук Н., Кизенко В., Косянчук С., Кравчук О., Трубачева С.). У колективній монографії «Фундаменталізація змісту освіти у старшій школі в умовах профільного навчання» зазначається, що профільне навчання спрямоване на формування цілісності особистості за розвитку життєвої, світоглядної, наукової, культурної і професійної компетентностей учнів [7, с. 21–22].

Науковці з різних позицій розглядають порушену проблему. Наприклад, О. Барановська міжпредметну інтеграцію аналізує як тенденцію у світовій педагогіці, яка має вплинути на зміну підходів до конструювання підручника, зокрема у напрямі міжпредметної інтеграції змісту навчання, виходу на сучасні технології та практичну його зорієнтованість, формування міжпредметної компетентності [1; 2].

Г. Васьківська акцентує на важливості метапредметного підходу до формування системи знань про людину, розглядаючи його як один із принципів сучасного підручникотворення. Автор досліджує потенційні можливості знань про людину для підготовки старшокласників до самостійного життя за умови реалізації метапредметного підходу в змісті сучасного підручника [3]. С. Косянчук розглядає проблему формування ціннісно-сміслових орієнтацій учнів засобами змісту сучасного підручника. Зазначається, що диференціація змісту навчання у старших класах здійснюється на основі співвідношення базових і профільних предметів, курсів за вибором, а ефективність засвоєння знань в умовах профільного навчання залежить від того, наскільки збережено послідовність і наступність в освіті між основною і старшою школою [6]. С. Трубачева, розглядаючи дидактичні засади реформування змісту шкільної освіти, вважає, що найперспективнішими видами проектної діяльності, з огляду на її потенційні психолого-педагогічні можливості, є колективні міжпредметні чи надпредметні проекти як інтегруючий чинник і чинник сучасної освіти. Це

сприяє не тільки систематизації знання, але й наближенню їх до реальних потреб і творчої самореалізації учнів [7].

Відтак, можна зазначити, що профілізація української школи та інтеграція змісту навчання відповідає світовим тенденціям розвитку освіти і базується на багатому історичному досвіді.

Формулювання цілей статті. Метою статті є наукове обґрунтування дидактичних умов міжпредметної інтеграції в старшій школі в умовах профільного навчання.

Виклад основного матеріалу. Серед існуючих рівнів інтеграції наукового знання (інтрадисциплінарний, інтердисциплінарний, супрадисциплінарний та трансдисциплінарний) реалізуються у практиці школи перші два: інтрадисциплінарний та інтердисциплінарний. На інтрадисциплінарному рівні процеси інтеграції відбуваються у межах окремих наук – суспільних, природничих чи технічних, що мають спільні принципи, методи та ін. Характерно, що в одному конкретному предметі можуть відбиватися результати і методи досліджень наукових дисциплін (біологія і фізика, фізика і хімія, хімія і біологія тощо). Інтердисциплінарні зв'язки підтверджують органічну єдність світу, ведуть до укрупнення предметних одиниць тощо.

У середніх загальноосвітніх закладах інтеграційні процеси відбуваються переважно на прикладному рівні, тобто об'єднання (синтез) певних навчальних предметів у самостійні педагогічні системи для забезпечення цілісності знань і вмінь учнів (переважно старшокласників), а також з метою профорієнтації та ознайомлення з сучасними технологіями. При цьому обов'язковим є психологічний супровід учнів і використання сучасних технологій навчання, що також забезпечують реалізацію курсів за вибором.

Введення в старшій школі спеціальних курсів міжпредметного узагальнювального характеру і добір відповідних технологій їх реалізації сприятимуть ознайомленню учнів із новими галузями знань. Це орієнтуватиме учнів на майбутню професію в межах обраного профілю, розкриваючи практико-орієнтований аспект знань, що здобуваються у процесі навчання [1].

Аналіз теоретичних напрацювань у галузі міжпредметної інтеграції та міжпредметних зв'язків дали змогу визначити дидактичні умови реалізації інтегративного підходу в умовах профільного навчання за єдності інваріантної та варіативної складових: створення системи міждисциплінарних понять; добір змісту фундаментальних та суспільно-гуманітарних наук для формування предметного змісту старшої школи; визначення кола сучасних технологій реалізації профільного навчання. Створення системи міждисциплінарних понять – це, перш за все, відповідність визначень понять у змісті споріднених предметів; розведення спільних наукових понять для різних предметів і

термінів побутового використання; знищення розрізненості між окремими програмами споріднених навчальних предметів; можливість розглядання одного й того самого явища, предмета з різних точок зору. Добір змісту фундаментальних і суспільно-гуманітарних наук для формування предметного змісту старшої школи має здійснюватися на основі переосмислення існуючої класифікації навчальних предметів. Тут інтеграція навчальних предметів дасть можливість учням оволодівати узагальненими, сукупними знаннями, які розширять потенціал світовідчуття задля повноцінного формування особистості. Визначення кола сучасних технологій реалізації профільного навчання має базуватися на пріоритетності і придатності їх формування і розвитку технологічного мислення [1, с. 9].

Здійснення міжпредметної інтеграції в старшій школі в умовах профільного навчання передбачає: виявлення й окреслення зв'язків між предметами; створення системи завдань міжпредметної спрямованості; визначення технологічних шляхів реалізації міжпредметних зв'язків; створення програм, підручників, практичних посібників, дидактичних матеріалів як струнку систему; розроблення адекватних форм контролю і діагностики сформованості міжпредметних зв'язків в учнів; вихід на практичну користь для учня профільного навчання.

Висновки. На сучасному етапі впровадження профільного навчання на основі міжпредметної інтеграції є закономірно обумовленим. Перехід до профільного навчання має відбуватися поступово та забезпечувати надійну базу для старшокласника, яка дасть йому змогу визначитися з професійним вибором для самозабезпечення життєвого шляху та робити реальні кроки для досягнення поставленої мети.

Список використаних джерел

1. Барановська О. В. Дидактичні умови міжпредметної інтеграції в профільній школі / О. В. Барановська // Інноваційний потенціал світової науки – XXI сторіччя : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 19–22 квіт. 2016 р.). – Запоріжжя : ГО «Соціальна дія», 2016. – С. 8–9. – (Секція «Педагогічні науки та освітні технології»).
2. Барановська О. В. Міжпредметні зв'язки у підручнику для профільної школи: практична зорієнтованість та технологізація / О. В. Барановська // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць / [ред. кол. ; голов. ред. – О. М. Топузов]. – К. : Пед. думка, 2016. – Вип. 16. – С. 17–26.
3. Васьківська Г. О. Метапредметний підхід до формування системи знань про людину як один із принципів сучасного підручникотворення / Г. О. Васьківська // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць / [ред. кол.; наук. ред. – О. М. Топузов]. – К. : Пед. думка, 2012. – Вип. 12. – С. 42–50.
4. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://guonkh.gov.ua/reforma_osviti/zagal_os/2144.html

5. Концепція профільного навчання в старшій школі: Затв. рішенням колегії М-ва освіти і науки України від 25.09.03 № 10/12-2 / АПН України. Ін-т педагогіки ; [уклад.: Л. Березівська, Н. Бібік, М. Бурда та ін.] // Інформ. зб. МОН України. – 2003. – № 24. – С. 3–15.

6. Косянчук С. В. Формування ціннісно-сміслових орієнтацій учнів засобами змісту сучасного підручника / С. В. Косянчук, Г. О. Васьківська // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць / [ред. кол., голов. ред. В. М. Мадзігон; наук. ред. О. М. Топузов]. – К. : Пед. думка, 2011. – Вип. 11. – С. 107–120.

7. Трубочева С. Е. Дидактичні засади реформування змісту шкільної освіти / С. Е. Трубочева // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : зб. наук. праць Уманського держ. пед. ун-ту імені Павла Тичини. – К. : Наук. світ 2002. – С. 32–34.

8. Фундаменталізація змісту освіти у старшій школі: теорія і практика : кол. монографія / [авт. кол.: Г. О. Васьківська, В. І. Кизенко, О. В. Барановська, С. В. Косянчук, С. Е. Трубочева та ін.] ; за наук. ред. д-ра пед. наук Г. О. Васьківської. – К. : Пед. думка, 2015. – С. 21-22

Барановская Е. В.

ДИДАКТИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ МЕЖПРЕДМЕТНОЙ ИНТЕГРАЦИИ В СТАРШЕЙ ШКОЛЕ В УСЛОВИЯХ ПРОФИЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ

В статье анализируются проблемы межпредметной интеграции и ее роли в организации профильного обучения в старшем звене общеобразовательных учебных заведений. Проанализирован зарубежный опыт, а также наработки украинских дидактов по вопросу профилирования украинской школы, межпредметной интеграции. Приводятся основные определения ключевых понятий: профильная школа, интеграция обучения, межпредметные связи. Доказано, что профильное обучение должно базироваться на сконструированном на новой основе содержании обучения, новых учебниках и учебных пособиях, изменении привычных форм организации учебного процесса, интеграции содержания образования, межпредметных связях. Формулируются дидактические условия реализации интегративного подхода в профильной школе в единстве инвариантной и вариативной составляющих.

***Ключевые слова:** старшая школа; профильное обучение; межпредметная интеграция; межпредметные связи; профориентация.*

Baranovska O. V.

DIDACTIC CONDITIONS OF INTERSUBJECT INTEGRATION IN HIGH SCHOOL UNDER PROFILE TRAINING

The article analyzes the problems of intersubject integration and its role in the organization of vocational education in upper secondary schools link. The foreign experience of specialized training, defined its advantages and disadvantages. Special attention is devoted to developments concerning Ukrainian didactics profiling Ukrainian school, intersubject integration. The question of the impact of the integration of scientific knowledge on the process of integration of educational material to high school. We give basic definitions of key concepts: profile school, integration studies,

intersubject communication. It is noted that there is now need to define reserves efficiency of educational process on the basis of competence and integrated approaches and mechanisms for disclosing their use in professional work of teachers.

The analysis of the theoretical developments in the field of intersubject integration and intersubject relations in teaching possible to determine the educational conditions for the implementation of integrative approach in profile school in unity invariant and variable components: establishing a system of intersubject concepts; adjustments artificial classification (differentiation) and fundamental social and human sciences; priority systems of modern technology, modern production bases.

Proved that specialized education should be based on constructed on the basis of new learning content, new textbooks and teaching aids, changing the usual forms of educational process, integration of educational content, intersubject communication. Determined didactic conditions of realization integrative approach profile school in unity invariant and variable components.

Keywords: *high school; profile training; intersubject integration; intersubject communication; guidance.*

Стаття надійшла до редакції 14.06.2017 р.

УДК 373.5:37.04(811.161.2:371.321.3)

ДИДАКТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ СУЧАСНОГО УРОКУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У СТАРШІЙ ШКОЛІ

Н. В. Бондаренко,

*кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник відділу навчання української мови та
літератури Інституту педагогіки НАПН України,
e-mail: nelly.bondarenko@ukr.net*

С. В. Косянчук,

*кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник відділу дидактики
Інституту педагогіки НАПН України,
e-mail: 358svk@bigmir.net*

Обґрунтовується необхідність переосмислення ролі та ієрархії функцій української мови в державі й освітньому просторі з огляду на суспільно-політичну ситуацію в країні, що переживає воєнну агресію.

Необхідність актуалізації найзапитанішої об'єднувальної функції мови в структурі мовної освіти розбудовників майбутньої України розглядається у контексті освітньої реформи, метою якої є якісні зрушення в освіті й формування компетентної особистості, здатної обстоювати загальнодержавні й гуманістичні цінності. Порушено актуальні дидактичні й методичні проблеми, запропоновано шляхи їх розв'язання у річищі досягнень сучасної педагогічної науки.

Ключові слова: профільне навчання; українська мова; сучасний урок.

Постановка проблеми. У соціумі загалом і на уроках зокрема реалізується більшість функцій української мови, з-поміж яких основними справедливо вважають пізнавальну й комунікативну. Тривалий час естетична функція української мови обстоювалася як провідна, що проявлялось у популяризації мови як об'єкта замилювання, джерела естетичної насолоди, речі в собі безвідносно до змісту того, про що повідомлялось. Зокрема, основним завданням уроків, присвячених Дню української писемності і мови, було розкрити красу, багатство, виразність, милозвучність, естетичну самодостатність, солов'їність мови. Звісно, важливість такого підходу беззаперечна, однак реалії диктують необхідність переосмислення ролі та ієрархії функцій української мови.

У контексті сучасних викликів, коли під загрозою саме існування України як держави, а українців як нації, виникла нагальна потреба радикально змістити акценти й вивести на чільне місце найбільш запитану об'єднувальну функцію мови, яку дехто неправомірно ставив насамкінець ієрархії після експресивної та естетичної.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У Концепції фундаменталізації змісту освіти у старшій школі в умовах профільного навчання зазначається, що кардинальні зміни соціально-економічної галузі країни актуалізували нові завдання з підготовки молоді до умов сучасного життя, до свідомої активної участі у різних сферах соціальної практики. «Інтеграція України у світовий освітній простір зумовлює одне з головних завдань – підвищення якості освіти учнів, удосконалення форм і методів навчання [4, с. 5]». Відтак, у цілях і змісті шкільної освіти мають відбутися суттєві зміни, які, як зазначає дидакт О. Савченко, «обов'язково впливають на дидактичні й методичні аспекти організації уроку, оцінювання його ефективності. Це зумовлено тим, що під час уроку вчитель застосовує (більш або менш розгорнуто) всі основні категорії дидактики: мету навчання, зміст, форми, методи, технології, контроль, оцінювання тощо. У проведенні уроку в практичній площині відображаються методологічні установки, цінності, нові методики, ставлення вчителя до дитини [8, с. 336]».

Беззаперечно, мовна освіта має йти шляхом удосконалення технологій реалізації змісту навчально-виховного процесу, аби «наблизити його до вимог сучасного суспільства, що потребує високоосвічених, інтелектуально розвинених і відданих державі, які легко і вільно можуть спілкуватися між собою, утверджуючи статус української мови як рідної і державної. Досягти цього сучасна школа може за умов підвищення рівня навчання мови, розв'язання багатьох методичних проблем, пошуків нових підходів до навчання мови в школах усіх типів [6, с. 10–11]».

Методика української мови як важлива галузь педагогічної науки, що, за словами О. Біляєва, «визначає мету і завдання, принципи, зміст, форми і методи навчання, шляхи засвоєння учнями мовних, правописних та мовленнєвих умінь і навичок, формування засобами предмета національної мовної особистості [1, с. 9], має бути тісно пов'язана з сучасними досягненнями теорії навчання мови. Вивчаючи мову, діти здобувають не лише знання про саму мову, а й про «її граматичну структуру і словниковий склад, історію та закони її розвитку; одержують уявлення про роль мови в ментальності українського народу, в його суспільному житті, розвитку інтелекту людини тощо. Це і становить їхню мовну компетентність [6, с. 12]».

Сучасний урок української мови як варіативна форма організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії, за дослідженнями Н. Якси, має кілька аспектів. Провідними названо: дидактичний (актуалізація знань і способів діяльності; формування нових знань і способів пізнавальної активності, застосування здобутих знань, сформованих умінь і набутих навичок на практиці); методичний (активна діяльність під час виконання вправ, формулювання відповідей на запитання вчителя після пояснення матеріалу, самостійна робота тощо); психологічний (алгоритм – сприйняття, впізнавання → розуміння → осмислення → узагальнення → закріплення → застосування; позитивна навчальна мотивація, врахування вікових та індивідуальних особливостей та ін.). [9, с. 174]. Утім, на переконання В. Бондаря, «будь-які зміни в змісті освіти, поява нових, ефективних технологій навчання (навіть комп'ютерних), не замінять учителя, не зменшать його ролі у навчанні й вихованні дітей. А це основна ознака класно-урочної системи навчання [2, с. 98]». І як продовження цієї думки, наводимо слова Н. Якси: «Нині урок розглядають у контексті сучасної культури, оскільки він одночасно є і продуктом, і носієм культури. Тому кожний урок має відображати культурний аспект, тобто бути показником певного рівня культури як сукупності матеріальних та духовних цінностей [9, с. 175]».

Мовно-мовленнєва діяльність за своєю суттю є метадіяльністю, оскільки будь-які інші дії людини (інтелектуальні, фізичні) якщо не підпорядковуються цій діяльності, то однозначно супроводжують ці процеси.

Мовно-мовленнєва діяльність дає змогу створювати своєрідний образ кінцевого результату за визначеними цільовими стратегіями. У цьому контексті, як зазначає І. Малафіїк, «цільова стратегія уроку виступає закінченою технологією навчання, яка істотно змінює саму організацію процесу навчання. Процес досягнення цілі навчання розпочинається зі здійснення педагогічної дії, змодельованої на основі дидактичної системи, і закінчується отриманням інформації про ступінь її досягнення <...> взаємодіючи з учнем, учитель не може не враховувати рівня його розвитку: початкового запасу знань, особливостей пам'яті, мислення, уяви, його індивідуально-типологічних якостей [5, с. 274].

Отже, сучасний урок української мови у старшій школі слід розглядати як феномен, як динамічну синергетичну систему, як потужний потенціал культуро- і націєтворення, як технологію забезпечення біопсихосоціокультурного розвитку особистості учня.

Формулювання цілей статті. Мета статті – розкрити дидактико-методичні засади сучасного уроку української мови, надати практичні рекомендації вчителям.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку суспільства успіх більшості перетворень, зокрема соціально-економічних реформ, визначається рівнем освіченості громадян, мірою їх готовності до життя у змінюваних умовах. Важлива роль у становленні нового покоління розбудовників європейської України належить українській мові, яка є націєтворчим чинником. Тож маємо враховувати аксіологічну ситуацію й аксіологічну безпеку, адже історичний розвиток суспільства немислимий поза безперервним процесом трансформації цінностей [3]. Відтак, концептуальним змістовим стрижнем уроку української мови має стати виокремлення, акцентування й актуалізація її *об'єднувальної функції*. Мова як запорука державності України, її безпеки, буття українців як нації є основним чинником етнічної ідентифікації українців, їх належності й співпричетності до народу, історії, культури, об'єднання та єдності народу в Україні і всього світового українства. Змістом уроку може бути все, пов'язане з сучасною Україною та обстоюванням її цінностей, основними з-поміж яких є мова.

На уроках української мови реалізуються *аксіологічний, компетентнісний, особистісно орієнтований та діяльнісний* підходи до навчання мови. Перший забезпечує ціннісну матрицю опанування мови. Другий скеровує навчально-виховний процес на формування в учнів ключових знань, умінь, навичок і набуття досвіду їх застосування. Третій – на всебічний розвиток і саморозвиток учня як суб'єкта пізнання і навчальної діяльності з урахуванням його пріоритетів і здібностей. Четвертий підхід спрямовує навчально-виховний процес на опанування учнями видів діяльності, у яких

вони здобувають знання, набувають умінь і навичок, досвіду взаємодії з іншими людьми, суспільством і світом. До цього переліку також варто було б додати акмеологічний аспект як прагнення учасників суб'єкт-суб'єктної сягати вершин опанування мови і комунікативної ефективності.

В уроці фокусуються основні *аспекти навчання мови* – комунікативний, лінгвістичний, пізнавальний, світоглядний, розвивальний, виховний. Важливою вимогою до уроку є реалізація *дидактичних і лінгводидактичних принципів* – вихідних теоретичних положень, керуючись якими вчитель добирає: навчальний (зокрема й дидактичний) матеріал; методи і прийоми його вивчення; організацію навчання на основі сучасних педагогічних технологій.

Конструюючи оптимальний варіант уроку української мови, вчитель має визначити реальні можливості учнів, окреслити зону їх найближчого потенційного розвитку, спрогнозувати максимально можливий освітній результат. Потім добирається оптимальний зміст навчального матеріалу й актуалізується. Виділяється головне, визначається найсприятливіша структура викладу матеріалу, темп навчання; вибирається тип уроку й розподіляється час на кожний етап його структури, здійснюється оптимальне поєднання форм, методів і засобів навчання, подумки самоаналізується спланований урок і за потреби вносяться корективи.

Неодмінною умовою раціонального планування й ефективного проведення уроку є чітке усвідомлення його цілей і задач задля вибору правильної стратегії і тактики діяльності вчителя й учнів.

Цілі уроку мають бути: 1) комплексними (освітня, розвивальна, виховна) і водночас 2) досяжними, чіткими й конкретними; 3) пояснювати, чого можна навчитися, досягнувши їх; 4) називати умови, обставини, за яких «спрацьовує» матеріал уроку; 5) вказувати на критерії досягнення цілей. Розвиткові пізнавальних здібностей учнів сприятиме проблемна постановка теми уроку з відповідною гіпотетичною аргументацією учнів, яку скоригує вчитель (наприклад, «Як ви гадаєте, чому для уроку рідної української мови вибрано саме таку тему?»).

Значна роль на уроці відводиться *мотивації* – усвідомленню необхідності й цінності оволодіння українською мовою, потреби в спілкуванні, конкретних знаннях, уміннях і навичках, практичному їх застосуванні. Мотивованість учнів проявляється в інтересі до вивчення української мови в контексті різноаспектного життя її носіїв, у розумінні цінності ознайомлення з українською дійсністю, мовою, культурою, історією, у творчому ставленні до цього процесу, в розширенні світогляду й ціннісної матриці з допомогою мови, у появі нових ідей і переконань під впливом української мови.

Тип уроку визначається на основі головної дидактичної мети (вивчення, закріплення чи застосування) з урахуванням того, що саме здобувається, формується, закріплюється, – знання чи вміння й навички, чи всі три складники одночасно. Будь-який урок за суттю є комбінованим. Тип уроку визначає лише його основну спрямованість. Істотне значення має побудова (структура) уроку, яка відбиває його склад (з яких частин складається), послідовність частин, їх зв'язок.

Структура уроку основного типу (вивчення матеріалу) зазвичай складається з етапів, детермінованих логікою навчального процесу: актуалізація опорних знань, умінь, навичок, досвіду; засвоєння нових знань, формування умінь, навичок, досвіду; застосування здобутих знань, умінь, навичок, досвіду. Високо цінується такий спосіб подання нового матеріалу, коли вчитель не викладає готові істини, а з допомогою вміло розробленої системи запитань і завдань стимулює розумову діяльність учнів, спонукає їх до того, щоб всі потрібні висновки вони зробили самі.

Пізнавальна й мовленнєва активність учнів упродовж уроку, підтримання їх уваги на належному рівні забезпечуються залученням навчального матеріалу, цікавого за змістом, різноманітного за формою і способами його опрацювання. Відправним моментом вивчення теми, змістовим стрижнем уроку має бути текст, який містить конкретну актуальну пізнавальну інформацію (наприклад, «Цікаві факти про українську мову»).

Вартісною ознакою уроку є використання пошукових методів та інтерактивного навчання, роботи з електронними носіями знань, з Інтернетом, які сприяють розвиткові мотивації, пізнавальної, розумової та мовленнєвої активності й самостійності учня, його творчої особистості. Доцільно створювати на уроці проблемні ситуації, стимулювати в учнів потребу доводити свою думку, аргументувати, переконувати.

Якість уроку залежить від оптимального поєднання й доцільного співвідношення класної, індивідуальної, парної, групової форм роботи, стимулювання проектної діяльності, обговорень, дискусій, прийняття узгоджених рішень тощо.

Характер взаємодії вчителя й учнів має забезпечити таке співвідношення їх діяльності, щоб на уроці переважала активна пізнавальна, інтелектуальна, мовленнєва й комунікативна діяльність учнів (у парах, в групах, індивідуально) зі значною часткою їх самостійності. Саме міра активності й самостійності учнів за необхідної підтримки (не надмірної опіки) вчителя є важливим показником ефективності уроку.

Важливу роль відіграють прийоми, що забезпечують ділову, активну, творчу, доброзичливу, оптимістичну атмосферу на уроці. Вона передбачає розуміння учнями мети виконуваних дій, їх ініціативність, наявність

обопільно зацікавленого мовленнєвого партнерства учителя й учнів та учнів між собою. Позитивний психологічний клімат створюється налаштуванням учнів на успіх, розвиток, збагачення знаннями, здобуття й обговорення цікавої актуальної життєво необхідної інформації.

Раціональне використання часу на уроці означає пропорційний його розподіл між основними структурними елементами уроку, зокрема актуалізацією опорних знань, поданням нового матеріалу, засвоєнням, закріпленням, а також говорінням учителя й мовленнєвою діяльністю учнів, уникнення марнування часу. Ми вкотре повторюємо ці прописні істини, але рідко акцентуємо увагу на тому, що середній школі належить провідне місце в усій системі освіти. Акцентуємо увагу на ключових компонентах [7, с. 8] як невід'ємних складниках формули нової української школи: новому змісті освіти, заснованому на формуванні компетентностей, потрібних для успішної самореалізації в суспільстві; умотивованості вчителя, який має свободу творчості й розвивається професійно; наскрізності процесу виховання, який формує цінності; педагогіці, що ґрунтується на партнерстві між учнем, учителем і батьками; орієнтації на потреби учня в освітньому процесі, дитиноцентризмі; новій структурі школи, яка дає змогу добре засвоїти новий зміст і набути компетентностей для життя; сучасному освітньому середовищі, яке забезпечить необхідні умови, засоби і технології для навчання учнів, освітян, батьків не лише в приміщенні навчального закладу.

Висновки. Динамічні процеси культурного, соціально-економічного розвитку, стрімкі технічні і технологічні зрушення супроводжуються гіпершвидкими процесами створення, накопичення даних, що потребують високої якості навичок обробки текстової, інфографічної, цифрової, аудіо- та відеоінформації, різномірної інформації віртуального середовища тощо. Зростає не тільки соціальна мобільність людини у глобальному масштабі, породжуються проблеми і виклики, без розв'язання яких гальмуватимуться процеси постійного оновлення всіх сфер життєдіяльності людини.

Сучасна мовна освіта має сповідувати полілінгвістичну парадигму підготовки учнівської молоді, заснованої на засадах доцільності та аксіологічності, системності та універсальності, спрямованості на формування світоглядних пріоритетів і позицій молоді, суголосних новітній добі. Якісна мовна освіта має розглядатися як умова і чинник консолідації української нації, українського суспільства задля стабільності та злагоди в державі. Концептуальні засади шкільної мовної освіти мають бути в основі докорінної модернізації найважливіших складових – програм, підручників і педагогічних технологій. Сучасний урок української мови у старшій школі покликаний виконувати важливі завдання мовної освіти. У контексті програмо- й підручникотворення перспективними для розвитку українськомовної

діяльності учнів в умовах профільного навчання вважаємо дослідження таких педагогічно-технологічних ліній реалізації змістового наповнення: освітньо-цільову, гносеологічну, аналітико-синтетичну, компетентнісну, аксіологічну, акмеологічну і соціалізаційну (оцінно-рефлексійну).

Список використаних джерел

1. Біляєв О. М. Лінгводидактика рідної мови : навч.-метод. посіб. / О. М. Біляєв. – К. : Генеза, 2005. – 180 с.
2. Бондар В. І. Дидактика : підруч. для студ. вищ. пед. навч. закл. / В. І. Бондар. – К. : Либідь, 2005. – 264 с.
3. Бондаренко Н. Стан і перспективи програмотворення: дидактико-методичні аспекти / Неллі Бондаренко, Сергій Косянчук // Дидактика: теорія і практика : зб. наук. праць / [за наук. ред. д-ра пед. наук Г. О. Васьківської]. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. – С. 25–33.
4. Концепція фундаменталізації змісту освіти у старшій школі в умовах профільного навчання / Г. О. Васьківська, О. В. Барановська, Н. В. Захарчук, В. І. Кизенко, С. В. Косянчук та ін. // Дидактика: теорія і практика : зб. наук. праць / [за наук. ред. Г. О. Васьківської ; упоряд. С. В. Косянчука]. – К. : Вид-во Ін-ту обдарованої дитини НАПН України, 2015. – С. 5–23.
5. Малафійк І. В. Дидактика : навч. посіб. / І. В. Малафійк. – К. : Кондор, 2005. – 397 с.
6. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах : підруч. для студ.-філол. / [кол. авт.: М. І. Пентиліук, С. О. Караман, О. В. Караман, О. М. Горошкіна, З. П. Бакум [та ін.]; [за ред. М. І. Пентиліук]. – К. : Ленвіт, 2005. – 400 с.
7. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konczepczyia.html>
8. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / О. Я. Савченко. – К. : Грамота, 2012. – 504 с.
9. Якса Н. В. Основи педагогічних знань : навч. посіб. / Н. В. Якса. – К. : Знання, 2007. – 358 с.

Бондаренко Н. В., Косянчук С. В.

ДИДАКТИКО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ СОВРЕМЕННОГО УРОКА УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА В СТАРШЕЙ ШКОЛЕ

Обосновывается необходимость переосмысления роли, иерархии функций украинского языка в государстве и образовательном пространстве в связи с общественно-политической ситуацией в стране, которая переживает военную агрессию. Необходимость актуализации самой затребованной объединительной функции языка в структуре языкового образования строителей будущей Украины рассматривается в контексте

реформы образования, цель которой – качественные сдвиги в образовательной сфере и формирование компетентной личности, способной отстаивать общегосударственные и гуманистические ценности. Подняты актуальные дидактические и методические проблемы, предложены пути их решения в русле достижений современной педагогической науки.

Ключевые слова: профильное обучение; украинский язык; современный урок.

Bondarenko N. V., Kosianchuk S. V.

DIDACTIC AND METHODOLOGICAL BASIS OF MODERN LESSON OF THE UKRAINIAN LANGUAGE IN HIGH SCHOOL

In the article the authors consider actual didactic and methodical problems of the modern lesson of the Ukrainian language in the context of profile training. Based on publications of Ukrainian scientists and research on personal experience the authors propose solutions to problems of the modern lesson of the Ukrainian language in the context of profile training.

It is about the necessity described of the role and hierarchy of functions of the Ukrainian language in state and educational area. The main issue related to the formation of competent personality of high school student to be able to defend the national and humanistic values. Language education in Ukraine there is a need to improve by dint of technology of realization of content educational process.

The Ukrainian language didactics and methodical sciences characterize modern lesson in context organization and realization subject-subjects of interactions. On lessons of Ukrainian language implement axiological, competence, personality and activity-oriented approach to language learning. Lesson of Ukrainian language focus the main aspects of language learning – communicative, linguistic, cognitive, ideological, developmental, educational. An important requirement for the lesson is the realization of didactical and linguodidactical principles. A significant role on lesson has motivation – awareness of the value of the Ukrainian language; the need for communication; practical application of knowledge and skills.

High quality language education should be seen as a condition and factor consolidation of the Ukrainian nation and Ukrainian society to the stability and harmony in the state. Modern Ukrainian lesson in high school called to perform important tasks of language education.

Keywords: profile training; Ukrainian language; modern lesson.

Стаття надійшла до редакції 14.06.2017 р.

STEM-ОСВІТА В УКРАЇНІ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Н. О. Гончарова,

*кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник
відділу STEM-освіти» ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»,
старший науковий співробітник відділу навчання географії та економіки,
Інституту педагогіки НАПН України,
e-mail: leobet@ukr.net*

В статті розкрито міркування вітчизняних та зарубіжних вчених щодо освіти майбутнього і фахівців, які будуть найбільш затребувані через п'ять-десять років. Наголошено на тому, що впровадження STEM-освіти є пріоритетним і актуальним в умовах реалізації проекту Концепції «Нової української школи» і підготовки майбутніх висококваліфікованих спеціалістів. Описано діяльність відділу STEM-освіти Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти».

Ключові слова: *STEM, STEM-освіта, професії майбутнього, вчитель, фахівець, Нова українська школа.*

Постановка проблеми. Говорячи сьогодні про модернізацію освіти, про її реформування, про Нову українську школу, в першу чергу слід розібратися для чого ми це робимо і для кого. Основним в освітньому процесі є виховання особистості, готової до життя в ХХІ столітті, здатної до саморозвитку, самонавчання, самовдосконалення, самореалізації. Освіта має бути випереджальною, тобто зорієнтованою на вирішення не лише сьогоднішніх проблем, а й з поглядом у майбутнє, передбаченням проблемних ситуацій, інтегрувати у собі нові досягнення науки і технологій у поєднанні із найкращими освітніми системами навчання, а також забезпечувати адекватність потенціалу трудових ресурсів.

Суспільство поступово переходить від товарної економіки до інтелектуально-творчої. Більшість футурологів прогнозують те, що дуже скоро певні робочі місця займуть роботи. Тому, щоб досягти успіху в майбутньому, слід вже зараз розвивати ті якості, які не зможуть замінити роботи: креативність, уяву, ініціативність, лідерські якості.

Відносно нове поняття STEM набирає все більшої популярності як в освітньому середовищі, так і стає предметом обговорення на міжнародних форумах з бізнесу, економіки та в сфері ІТ. Не дивно, бо «... залучення лише 1% населення в STEM-професії підвищує ВВП країни на \$ 50 мільярдів. А

потреби в STEM-фахівцях ростуть в двічі швидше, ніж в інших професіях, тому що STEM розвиває здатності до дослідницької, аналітичної роботи, експериментування і критичного мислення» [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом різні аспекти впровадження STEM-освіти в Україні все більше привертають увагу вітчизняних науковців (О. Барна, О. Бутурліна, Д. Васильєва, О. Воронкін, С. Кириленко, Л. Клименко, О. Кузменко, В. Мачуський, Н. Морзе, І. Пархоменко, Н. Поліхун, І. Савченко, В. Сіпій, О. Стрижак, І. Чернецький та ін.); методистів, керівників навчальних закладів та вчителів-практиків (О. Буковська, О. Дзюба, М. Заболотний, І. Кіт, О. Кіт, Н. Лимонова, О. Манжос, В. Хмуренко, І. Шихат-Саркісов, Є. Ярова та ін.).

Формулювання цілей статті. Мета статті – розкрити актуальність, реальність та перспективи впровадження STEM-освіти в Україні.

Виклад основного матеріалу. Акронім STEM (S – science, T – technology, E – engineering, M – mathematics) вживається для позначення популярного напрямку в освіті, який охоплює природничі науки (Science), технології (Technology), інженерію/технічну творчість (Engineering) та математику (Mathematics). Це напрям в освіті, при якому в навчальних програмах посилюється природничо-науковий компонент в поєднанні з інноваційними технологіями. Технології використовують навіть при вивченні творчих, мистецьких дисциплін[3].

Так, додаючи до аббревіатури STEM різні компоненти навчання нас сьогодні з'являються нові аббревіатури: STEAM (A-arts – мистецтво); STREAM, STREM (R-research–винахідництво, R-robotics – робототехніка, Reading+wRiting – читання + письмо) і, відповідно, додані літери свідчать про спеціалізацію і підсилення того чи іншого напрямку в STEM-освіті.

У багатьох країнах (Австралія, Велика Британія, Китай, Корея, Сінгапур, США) STEM-освіта в пріоритеті та успішно функціонує за підтримки державних програм з багатьох причин.

Аналіз науково-літературних джерел [1; 11; 12] дозволяє стверджувати, що по-перше, у найближчому майбутньому в світі і, безумовно, в Україні, буде різко не вистачати: ІТ-фахівців, програмістів, інженерів, фахівців високо технологічних виробництв, а найбільш затребуваними будуть професії у сфері науки, медицини, інформації та Інтернету.

По-друге, у зв'язку з тим, що біо-, нано- та ІТ-технології активно входять у нашу повсякденність з'являться нові професії, пов'язані з технологією і високо технологічним виробництвом на стику з природничими науками: архітектор доповненої реальності, дизайнер одягу, який надруковано на 3D-принтері, архітектор смарт-мереж, планувальник «розумного міста», проектувальник «розумних доріг», архітектор баз даних,

фахівці з етики «нової науки», з персонального брендингу, з утилізації непотрібної інформації, з упорядкування віртуального простору, менеджер аватарів/віртуальний вчитель, спеціаліст з генної інженерії рослин, фахівці вертикальних ферм, молекулярний дієтолог, сіті-фермерта багато інших професій.

По-третє, фахівцям майбутнього потрібна всебічна підготовка і знання з самих різних освітніх областей науки, інженерії та технології.

На думку українського науковця О. Воронкіна, затребуваною стає підготовка спеціалістів у рамках міждисциплінарного розвитку NBIC-технологій (N – нано, B – біо, I – інфо, C – когно). Науковець впевнений, що ці дисципліни в майбутньому шляхом конвергенції утворять єдину науково-технологічну галузь знань [2].

Україна робить певні кроки у напрямку впровадження STEM-освіти. У серпні 2015 року в Державній науковій установі «Інститут модернізації змісту освіти» було створено відділ STEM-освіти. Діяльність даного відділу спрямована на реалізацію таких завдань: вироблення загальної стратегії впровадження та адвокації STEM-освіти в Україні; розробка нормативно-правових документів, науково-методичних матеріалів щодо супроводу впровадження STEM-освіти; забезпечення науково-методичного супроводу експериментальної інноваційної діяльності на базі загальноосвітніх навчальних закладів, які запроваджують STEM-освіту; надання консультативної, науково-методичної, практичної допомоги освітнім закладам, організаціям з питань STEM-освіти; аналіз процесу розбудови STEM-освіти, динаміки впровадження і шляхів підвищення ефективності впровадження інновацій, виявлення проблем та прогнозування подальших тенденцій розвитку напрямів STEM-освіти; створення мережі регіональних STEM-центрів (лабораторій) та формування інформаційної бази щодо освітніх інновацій в галузі STEM-освіти; координація діяльності робочих груп із науковців, педагогів та фахівців у галузі STEM; налагодження комунікаційних зв'язків зі службами та структурами освітньої галузі, іншими установами, які впроваджують STEM-освіту в регіонах України; проведення курсів, науково-практичних семінарів та інших заходів з підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних працівників усіх категорій з питань інноваційної освітньої діяльності у сфері STEM-освіти; проведення наукових досліджень з метою вивчення вітчизняного та зарубіжного досвіду з питань STEM-освіти; поширення досвіду/здобутків у галузі STEM-освіти шляхом публікацій, презентацій під час освітніх заходів різного рівня (науково-практичних конференцій, семінарів, тренінгів, інших масових заходів) [4].

Слід зазначити, що на сьогодні вже закладено певний фундамент для впровадження STEM-освіти. Підписано ряд документів, що регулюють питання впровадження STEM-освіти: Наказ Міністерства освіти і науки

України від 29.02.2016 р. №188 «Про утворення робочої групи з питань впровадження STEM-освіти в Україні»; Наказ Міністерства освіти і науки України від 24.04.2017 № 628 «Про внесення змін до складу робочої групи з питань впровадження STEM-освіти в Україні»; План заходів щодо впровадження STEM-освіти в Україні на 2016-2018 роки, затверджений Міністерством освіти і науки України 05.05.2016 року; рішення Колегії Міністерства освіти і науки України від 21.01.2016 року протокол №1/1-4 «Про форсайтсоціо-економічного розвитку України на середньострокову (до 2020 року) і довгострокову (до 2030 року) часових горизонтах (в контексті підготовки людського капіталу).

Проходить апробація ефективності створення та функціонування Віртуального STEM-центру в рамках науково-дослідної роботи «Науково-методичні засади створення та функціонування Всеукраїнського науково-методичного віртуального STEM-центру (ВНМВ STEM-центр)».

Відмітимо, що одним з функціонуючих центрів STEM-освіти є STEM-лабораторія МАНЛаб – лабораторний комплекс Національного центру «Мала академія наук України», яка пропонує допомогу у наукових та навчальних дослідженнях учням шкіл України в дистанційному та очному режимі у галузях природничого напрямку: фізика, хімія, біологія, географія, астрономія [5].

Відкриття STEM-центрів підтримало м. Запоріжжя. Сьогодні на базі позашкільного навчального закладу Комунарського районного центру молоді та школярів Запорізької міської ради Запорізької області функціонує міський проект «STEM-центр». Це сучасний освітній простір, де створено умови для оволодіння школярами сучасною технікою та технологіями, для розвитку інженерного мислення та інтересу до конструювання і моделювання, для мотивації учнів до активної, винахідницької, новаторської і раціоналізаторської діяльності [9].

Активно підтримує політику впровадження STEM-освіти м. Дніпро. Освітній портал Дніпропетровщини систематично анонсує заходи, які спрямовано на впровадження даного інноваційного напрямку в освіті. Створено STEM-карту експериментальних закладів освіти Дніпропетровської області, які беруть участь в дослідно-експериментальній роботі за темою «Науково-методичні засади створення інноваційної моделі STEM-освіти» [8].

Варто зауважити, що до ідей модернізації змісту освіти долучаються науковці, вчителі, керівники навчальних закладів і підприємств, громадські організації, волонтери та ін. За підтримки сучасних «агентів змін» інновації в напрямку STEM впроваджуються й в інших областях України: Тернопільська, Кіровоградська, Херсонська, Миколаївська та ін.

Ми поділяємо думку І. Шихат-Саркісова про те, що STEM-освіта – це найкраще, що може бути сьогодні в освіті [13]. Можливо, слово «найкраще» звучить досить голосно, проте Міністерство освіти і науки України, бізнес та IT-галузь підтримують ініціативу впровадження STEM-освіти в Україні та вбачають її одним із перспективних інноваційних підходів у процесі модернізації сучасної системи освіти.

Зазначимо, що саме занурення в STEM-орієнтоване навчальне середовище формує в учнів такі необхідні компетентності, визначені у проекті нового базового Закону «Про освіту» для Нової української школи, як:

1) Спілкування іноземними мовами (більшість цікавої літератури, в т. ч. наукової; міжнародних проектів; програм написано англійською мовою).

2) Математична компетентність (математична грамотність) передбачає вміння застосовувати математичні методи для вирішення прикладних завдань у різних сферах діяльності, здатність до розуміння і використання простих математичних моделей і їх побудову для вирішення проблем.

3) Компетентності в природничих науках і технологіях. Наукове розуміння природи і сучасних технологій, а також здатність застосовувати його в практичній діяльності. Уміння застосовувати науковий метод, спостерігати, аналізувати, формулювати гіпотези, збирати дані, проводити експерименти, аналізувати результати.

4) Інформаційно-цифрова компетентність передбачає впевнене, а водночас критичне застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) для створення, пошуку, обробки, обміну інформацією на роботі, в публічному просторі та приватному спілкуванні. Інформаційна й медіа-грамотність, основи програмування, алгоритмічне мислення, роботи з базами даних, навички безпеки в Інтернеті та кібербезпеці. Розуміння етики роботи з інформацією (авторське право, інтелектуальна власність тощо) [10].

А також саме ці навички входять в «top» професійних навичок майбутнього, які актуальні вже сьогодні.

Американський науковець у галузі теоретичної фізики та екології Мітіо Каку у своєму інтерв'ю газеті «TheNewYorkTimes» наголошує на тому, що навчання майбутнього базуватиметься не на запам'ятовуванні, а на творчості, живій уяві, здатності швидко приймати рішення при зміні обставин та мати добре розвинуту інтуїцію [6].

Висновки. Як і будь-яка нова концепція, теорія, система освіти, STEM-освіта має вже своїх прихильників, тих, хто активно її впроваджує в освітній процес вже сьогодні. Друга ж частина опонентів – це ті, хто твердить, що нічого нового в STEM немає.

Ми наголосимо лише на тому, що в умовах швидкоплинності всього, що зараз відбувається в світі, освіта має дуже швидко трансформуватися і, на

нашу думку, впровадження STEM-освіти є важливим, пріоритетним і неминучим для України сьогодні. Водночас існує ряд проблем, які потребують першочергового розв'язання: оновлення нормативно-правової бази; започаткування створення мережі регіональних STEM-центрів (лабораторій); розробка науково-методичного забезпечення та спеціальних засобів навчання, підготовка та перепідготовка науково-педагогічних працівників, створення інформаційної бази розвитку STEM-освіти в Україні з використанням найсучасніших інформаційних технологій тощо.

Зауважимо, що розглянуті питання потребують подальшого дослідження в напрямі вивчення інших аспектів щодо впровадження напрямів STEM в Україні.

Список використаних джерел

1. Атлас нових професій для України (Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nmcdon.org.ua/index.php/joomla-pages/2016-06-01-01-18-36/kerivnykam/item/2804-atlasnovykhprofesiidliaukrainyinstytutpidhotovkykadrivderzhavnoisluzhbyzainiatiostiukrainy>
2. Воронкін О.С. STEM як один із напрямків інноваційного розвитку вітчизняної освіти / О.С. Воронкін // Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Неперервна освіта нового сторіччя: досягнення та перспективи», 18-25 квітня 2016 р., м. Запоріжжя. – Режим доступу: <https://drive.google.com/file/d/0B4K0hkaeW3PvVFpHLUJPaHVIV2s/view>
3. Інститут модернізації змісту освіти. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://imzo.gov.ua/stem-osvita/>
4. Інформаційно-аналітичні матеріали про діяльність Інституту модернізації змісту освіти у 2015 році / Уклад. : К.М. Левківський, В.А. Ямковий, Л.М. Івлєва; за заг. ред. Ю.І. Завалєвського. – К.: ІМЗО, 2016. – с. 133- 142.
5. Лабораторія МАНЛаб [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://manlab.inhost.com.ua/>
6. МитиоКаку. Учеба уже не будет базироваться на запоминании [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dsnews.ua/society/mitio-kaku-ucheba-uzhe-ne-budetbazirovatsya-na-zapominanii-28082014231600>
7. «Навчай для України». Як працюватимуть «агенти змін» освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.eramedia.com.ua/article/254781-navchayi_dlya_ukrani_yak_prtsyuvatimut_agenti_zmn_osvti/
8. Освітній портал Дніпропетровщини [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://dnepredu.com/uk/site/stem.html>
9. Позашкільний навчальний заклад Комунарського районного центру молоді та школярів Запорізької міської ради Запорізької області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://comcentre.jimdo.com/stem-%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80/>
10. Проект «Нова школа – простір освітніх можливостей» / [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://mon.gov.ua/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8%202016/08/21/2016-08-17-3-.pdf>

11. Профессии будущего: на кого учиться, чтобы быть востребованным» / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://vesti-ukr.com/infografika/149811-professii-buduwego-na-kogo-uchitsja-chtoby-byt-vostrebovannym>

12. Професії майбутнього, які виникнуть у найближчі 20 років / [Електронний ресурс]. – Режим доступу:https://tsn.ua/nauka_it/profesiyi-maibutnogo-yaki-viniknut-u-naiblizhchi-20-rokiv.html

13. І. Шихат-Саркісов. STEM в Україні. Бути чи не бути? / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://2016.iforum.ua/ua/reporter/?id=2#video-141>

Гончарова Н. А.

STEM-ОБРАЗОВАНИЕ В УКРАИНЕ: РЕАЛЬНОСТЬ И ПЕРСПЕКТИВЫ

В статье обобщены рассуждения ученых относительно образования будущего и специалистов, которые будут наиболее востребованы через пять-десять лет, а также раскрыты основные компетентности будущего специалиста. Среди них критическое мышление, креативность, гибкость ума, умение работать в команде (в том числе on-line), эмоциональный интеллект, самостоятельность во всем, в частности, в формировании собственного мнения и принятии решений и тому подобное. Именно эти навыки формируются у учащихся, студентов во время погружения в STEM-ориентированную учебную среду, что будет способствовать приближению различных сфер научно-технической деятельности человеческого общества в учебный процесс.

Ключевые слова: STEM, STEM-образование, профессии будущего, учитель, специалист, новая украинская школа.

Honcharova N. O.

STEM-EDUCATION IN UKRAINE: REALITY AND PERSPECTIVES

The article analyzes the needs for the future market of modern professions, in particular the need for training of specialists in the context of the introduction of innovative educational technologies in the new Ukrainian school in the context of STEM-education.

Reveals the thoughts of world-renowned scientists about future education and specialists that will be most in demand in five – ten years. Also the article summarizes the basic competence of future specialist. Among which critical thinking, creativity, flexibility of mind, the ability to work in team (including online), emotional intelligence, independence in everything, particularly in forming their own opinions and decisions and so on. These skills are formed in

students during immersion into STEM-oriented educational environment to facilitate convergence of various fields of scientific and technological activity of human society in the learning process.

In terms transience of everything that is happening in the world, education is rapidly transformed and, in our opinion, the introduction of STEM-education is important and inevitable priority for Ukraine today. However, there are some problems that require urgent solutions: Update the regulatory framework; initiate the creation of a network of regional STEM-centers (laboratories); development of scientific and methodological support and specialized training facilities, training and retraining of teaching staff, an information base of STEM-education in Ukraine using modern information technology.

Emphasized that the introduction of STEM-education is a priority and inevitable for the country in conditions of modernization of education content and training of future highly qualified specialists.

Note that one of the operating centers STEM-education is STEM-laboratory MANLab - laboratory complex of the National Center "Minor Academy of Sciences of Ukraine," which offers assistance in scientific and educational research school students Ukraine in distance and eye rezhymiuhaluzyah natural direction: physics, chemistry, biology, geography, astronomy.

Keywords: *STEM, STEM-Education, the future profession, teacher, specialist, new Ukrainian school.*

Стаття надійшла до редакції 24.05.2017 р.

УДК 378.14:004.4

СТРУКТУРА І ЗМІСТ ПРОФЕСІЙНОЇ ПИСЬМОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ НАФТОГАЗОВОЇ ГАЛУЗІ

В. В. Стрілець,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри іноземної філології та перекладу
ПолтНТУ імені Юрія Кондратюка,
e-mail: sydmal@mail.ru*

У статті пропонується визначення компетентності в письмовому перекладі майбутніх перекладачів нафтогазової галузі, а також обґрунтовуються й аналізуються її складники: білінгвальна,

екстралінгвістична, операціональна, текстотипологічна, інформаційно-технологічна, навчально-стратегічна та особистісна компетенції. Наголошується на їхньому інтегрованому формуванні на всіх етапах фахової підготовки майбутніх перекладачів нафтогазової галузі.

Ключові слова: компетентність у письмовому перекладі; перекладачі нафтогазової галузі; знання; уміння; навички.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток міжнародних зв'язків у нафтогазовій галузі викликає потребу у фахівцях, здатних швидко й якісно забезпечити письмовий переклад текстів різних жанрів, виступивши медіаторами між представниками іншомовної й україномовної культур. Соціальне замовлення на висококваліфікованих письмових перекладачів технічних текстів актуалізує проблему їх належної фахової підготовки за сучасною освітньою парадигмою, яка базується на компетентнісному підході, зорієнтованому на результат навчання, вираженому у формі компетентностей, що охоплюють «знання, уміння, навички, досвід діяльності, ціннісні орієнтації, світогляд та особистісні якості людини, які вона здатна застосувати в конкретній ситуації для здійснення ефективної діяльності з метою виконання завдання або вирішення проблеми та отримання оптимального результату» [4, с. 7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом у науковій літературі з'явилася низка розвідок щодо сутності перекладацьких компетентностей та поглядів на їх формування.

У підручнику «Методика викладання перекладу як спеціальності» Л.М. Черноватим [9] запропоновано робочу модель фахової компетентності перекладача і детально проаналізовано зміст одного з її компонентів – фонових знань – у контексті підготовки універсального перекладача. Науковцями висвітлено деякі аспекти розвитку професійної компетентності майбутніх перекладачів із позицій соціокультурного підходу (Н.О. Корнєєва, І.О. Рябова), розроблено теоретико-методологічні основи формування їхніх міжкультурної (Н.О. Ткаченко) та лінгвокультурологічної (Л.П. Тарнаєва) компетентностей. Проведено студії, спрямовані на вивчення фонових знань як складника фахової компетентності перекладача медіа текстів (І.Г. Ігнат'єва), а також на дослідження особливостей формування екстралінгвістичної компетентності майбутніх усних перекладачів (О.В. Алікіна, Ю.О. Швецова). Н.М. Гавриленко [2] розробила систему навчання студентів немовних спеціальностей професійної діяльності перекладача науково-технічних текстів, окресливши, зокрема, складники перекладацької компетентності та відповідні їм знання, навички і вміння. С.А. Королькова [6] запропонувала текстологічну модель навчання

письмового перекладу з поетапним формування відповідних компетенцій. А.О. Христюбова [8] охарактеризувала перекладацьку компетентність крізь призму письмового перекладу економічних текстів. Т.П. Василенко [1] дослідила проблему формування англомовної лексичної компетенції майбутніх філологів з письмового перекладу публіцистичних текстів. Я.В. Фабрична [7] визначила зміст професійно орієнтованої компетентності майбутніх викладачів англійської мови у письмовому двосторонньому перекладі. Науковий доробок Ю.З. Колос [4] сфокусований на дослідження інформаційно-технологічних компетентностей майбутніх перекладачів.

Проте питання змісту письмової компетентності майбутніх перекладачів нафтогазової галузі не знайшло належного відображення в науково-методичній літературі, що підтверджує актуальність цієї розвідки.

Формулювання цілей статті. Мета цієї статті – обґрунтувати компонентний склад компетентності в письмовому перекладі майбутніх технічних перекладачів і конкретизувати зміст її складників.

Виклад основного матеріалу. У цьому дослідженні ми, слідом за Л.М. Черноватим [9] і Н.М. Гавриленко [2], будемо оперувати двома термінами: «компетентність» (для визначення професіоналізму перекладача) і «компетенція» (для позначення складників компетентності – внутрішніх ресурсів, необхідних для виконання професійних завдань).

Спираючись на новітні дослідження [7, с. 7; 9, с. 176], ми розглядаємо компетентність у письмовому перекладі майбутніх перекладачів нафтогазової галузі як їхню здатність виконувати посередницьку функцію в рамках міжкультурного письмового спілкування в цій галузі, успішність формування якої залежить від рівня розвитку іншомовних й україномовних комунікативних (у читанні й письмі) та перекладацьких вмінь і навичок, обсягу набутих і засвоєних лінгвістичних й екстралінгвістичних знань і їх динамічної взаємодії, а також особистісних якостей перекладача і його соціальних вмінь і навичок.

Погляди науковців щодо компонентного складу фахової перекладацької компетентності, взагалі, і її письмового сегменту, зокрема, різняться. Л.М. Черноватий пропонує включити до робочої моделі білінгвальну, екстралінгвістичну, перекладацьку, особистісну та стратегічну компетенції [9, с. 176]. Згідно з В.Н. Комісаровим, перекладацька компетентність охоплює мовну, текстотвірну, комунікативну й технічну компетенції [5, с. 328]. А.О. Христюбова доповнює її лінгвокраїнознавчим, спеціальним (предметні знання) й особистісним компонентами [8, с. 14 – 15]. Н.М. Гавриленко виокремлює такі складники професійної компетентності перекладача науково-технічних текстів, як комунікативний, спеціальний,

соціальний і особистісний [2, с. 6]. С.А. Королькова виділяє текстотипологічну, операціональну й соціокультурну компетенції [6, с. 8 – 9].

Розглянемо компонентний склад компетентності в письмовому перекладі майбутніх перекладачів нафтогазової галузі, модифікувавши й конкретизувавши згідно з предметом нашого дослідження запропоновану Л.М. Черноватим робочу модель фахової компетентності майбутнього перекладача [9, с. 176], а також доповнивши її релевантними компонентами, запропонованими іншими науковцями.

Письмовий двосторонній переклад – це особливий складний вид мовленнєвої діяльності, якому притаманний рецептивно-репродуктивний характер обробки повідомлення [7, с. 7]. Його виконання передбачає опертя на іншомовні й україномовні знання, навички і вміння, необхідні для розуміння тексту джерела під час читання й породження тексту перекладу в письмовій формі, що підтверджує виокремлення білінгвальної компетенції. Білінгвальна компетенція включає мовну (лексичні, граматичні, орфографічні знання й навички) та мовленнєву (володіння читанням і письмом як видами мовленнєвої діяльності) субкомпетенції. У контексті фахової підготовки технічних перекладачів білінгвальна компетенція базується на мовному й мовленнєвому матеріалі певної галузі (у нашому випадку – нафтогазової).

Глибинне розуміння тексту оригіналу, обробка й адекватна трансляція культурно- і предметно-специфічної інформації можливі за наявності фонових і предметних знань, а також знань про актуальні події та контекст комунікації, які складають екстралінгвістичний компонент компетентності в письмовому перекладі технічного перекладача. Практика показує, що, долаючи перекладацькі труднощі, перекладачі-початківці переважно орієнтуються на лінгвістичні фактори (текст і словник), тоді як професіонали більшою мірою спираються на екстралінгвістичні.

Для майбутніх перекладачів нафтогазової галузі пріоритетними будуть такі галузі фонових знань, як техніка, природничі науки (в першу чергу, геологія і хімія), географія, економіка та підприємництво, інформаційні технології, юриспруденція, освіта. Інші галузі (історія, культура, політика тощо) також не слід ігнорувати з огляду на високу ймовірність ситуацій професійної міжмовної комунікації, які вимагатимуть володіння відповідними фоновими знаннями, наприклад, під час неофіційного письмового спілкування з іноземними партнерами, науковцями тощо. Предметна субкомпетенція перекладача нафтогазової галузі передбачає знання широкого спектру нафтогазової тематики: пошук і розробка газових і нафтових родовищ, видобуток, транспортування, зберігання й переробка нафти й газу, будівництво заводів, експлуатація й ремонт обладнання,

охорона навколишнього середовища, діяльність провідних вітчизняних та іноземних компаній галузі.

Ключовою фаховою характеристикою технічного перекладача є компетенція, яку науковці називають операціональною [6, с. 9] (найбільш вдалий, на наш погляд, термін), технічною [5, с. 329], спеціальною [2, с. 19] чи технологічною [8, с. 14 – 15], що включає декларативні й процедурні знання, навички й уміння, необхідні для здійснення письмового перекладу на виділених Н.М. Гавриленко етапах діяльності перекладача науково-технічних текстів: професійно-орієнтувальному (підготовка до перекладу), аналітичному (розуміння й інтерпретація тексту оригіналу), синтезуючому (породження тексту перекладу) і корегуючому (редагування тексту перекладу) [2, с. 14]. Це – навички вибору відповідників, встановлення значень невідомих лексичних одиниць, утворення нових термінів; вміння знаходити смислові опорні пункти в тексті оригіналу, користуватися контекстуальною здогадкою, переключатися з мови на мову, використовувати найуживаніші перекладацькі відповідники, визначати перекладацькі труднощі й знаходити способи їх вирішення; знання перекладацьких трансформацій і вміння їх застосовувати; вміння створювати вторинний текст, максимально наближений до оригіналу за стилем і жанром; вміння редагувати свій і чужий переклад тощо. Згадана компетенція формується на заняттях із таких дисциплін, як «Теорія і практика перекладу», «Практика усного та письмового перекладу», «Двосторонній письмовий переклад текстів різних жанрів», «Проблеми перекладу науково-технічної літератури» та ін.

У межах операціональної компетенції Л.М. Черноватий, який називає її власне перекладацькою, пропонує виділити інструментальну (використання документальних і технологічних ресурсів, що мають відношення до роботи перекладача) та пошукову (здатність швидко знайти інформацію для розв'язання перекладацьких завдань) субкомпетенції [9, с. 176], які ми вважаємо за доцільне виокремити окремою інформаційно-технологічною компетенцією, що буде описана далі.

Розглядаючи переклад як вторинну білінгвальну текстову діяльність у міжмовній і міжкультурній комунікації [6, с. 7], слідом за С.А. Корольковою [6], пропонуємо виокремити текстотипологічну компетенцію, яка в дослідженнях низки науковців, котрі акцентують увагу на продукуванні вторинного тексту [5; 8], позначається як текстотвірна. Зазначимо, що знання, навички і вміння цієї компетенції поєднують у собі риси білінгвального й операціонального компонентів, оскільки їх формування, як зазначає С.А. Королькова, орієнтоване на поповнення когнітивного багажу майбутнього перекладача максимально великою кількістю моделей текстів як на мові оригіналу, так і на мові перекладу,

формування вмінь визначати тип тексту за домінуючим видом інформації і, відповідно, виділяти домінанти перекладу [6, с. 15]. Н.М. Гавриленко наголошує на необхідності розвивати вміння зіставляти і враховувати не тільки лінгвістичні, а й історичні, соціокультурні, предметні й ситуативні фактори, які впливають на переклад тексту [2, с. 14]. Крім того, ця компетенція передбачає вміння створювати мовою перекладу вторинні тексти відповідних жанрів.

Аналіз наукової літератури, а також результатів опитувань перекладачів-практиків, менеджерів бюро перекладів, викладачів перекладу вищих навчальних закладів дозволив нам виокремити жанри текстів, які перекладачі нафтогазової галузі найчастіше мають перекладати під час виконання професійних функцій. Слідуючи запропонованій Т. Р. Кияком [3] моделі, ми розділили їх на дві групи: професійно-практичну та науково-теоретичну.

До професійно-практичних текстів належать:

- ділова документація (ділові листи, тендерні пропозиції, бізнес-плани);
- нормативно-правові документи (контракти, договори);
- технічна документація (звіти, стандарти, технічні характеристики, інструкції з експлуатації обладнання, технічні паспорти, проектна документація в галузі пошуку й розробки газових і нафтових родовищ, видобутку, транспортування, зберігання й переробки нафти і газу, будівництва заводів, експлуатації обладнання);
- тексти інформаційно-рекламного характеру (розділи веб-сайтів, рекламні матеріали).

Науково-теоретичні тексти включають наукові доповіді та мультимедійні презентації, що їх супроводжують, тези доповідей, наукові статті, анотації, програми наукових заходів та інформаційні листи, патенти, заявки на них.

Для того, щоб виконати замовлення якісно і швидко, сучасний письмовий перекладач використовує широкий арсенал інформаційно-телекомунікаційних технологій: систему автоматизованого перекладу й ведення термінологічних баз даних Trados, електронні offline (Lingvo) і online (multitran) словники, а також електронні засоби знаходження, збереження й обміну інформацією. Це підтверджує виокремлення в складі компетентності в письмовому перекладі інформаційно-технологічної компетенції, що «системно поєднує в собі знання, уміння, навички, досвід інформаційної діяльності та використання технічних засобів, ціннісні орієнтації, інформаційний світогляд та особистісні якості фахівця, що є необхідними та достатніми для ефективного здійснення професійної діяльності, у тому числі засобами інформаційних технологій, у конкретній професійній ситуації з метою виконання робочого завдання або вирішення проблеми та отримання оптимального результату» [4, с. 7 – 8].

Здатність і готовність майбутнього перекладача користуватися різними навчальними і комунікативними стратегіями в процесі оволодіння професійною

письмовою компетентністю і в ситуаціях реальної письмової медіації відноситься до навчально-стратегічної компетенції. Навчальні стратегії охоплюють вміння вести словник, робити нотатки, користуватися пам'ятками перекладача, вибирати і використовувати інформаційно-довідкові ресурси тощо.

Стратегічна компетенція тлумачиться Л. М. Черноватим як надкомпетенція, інтегроване вміння перекладати, що ґрунтується на координації решти компетенцій у процесі здійснення перекладацької діяльності [9, с. 176].

Професійна компетентність перекладача передбачає сформованість перекладацької стратегії, яка є усвідомлено вибраним перекладачем алгоритмом перекладацьких дій, що не залежить від типу й тематики тексту. Перекладацька стратегія включає три етапи: попередній аналіз тексту, аналітичний варіативний пошук і контрольно-корективний аналіз [6, с. 14].

Особистісна компетенція передбачає розвиток психофізіологічних (пам'ять, увага, психологічна стійкість), морально-етичних (почуття відповідальності, дотримання конфіденційності) та мотиваційних якостей, необхідних майбутньому перекладачу. Я.В. Фабрична пропонує також виокремити комунікативні здібності до письмової перекладацької діяльності (загальні здібності, здатність і готовність до міжкультурного посередництва, ставлення до власної діяльності, організаційні здібності) [8, с. 8].

До складу особистісної компетенції, слід також включити субкомпетенцію самовдосконалення та фахово-соціальну субкомпетенцію. Остання співвідноситься з професійним спілкуванням, тобто з володінням спільною професійною діяльністю, прийомами професійного спілкування, прийнятими в цій професії, з соціальною відповідальністю за результати своєї праці тощо [2, с. 19]

Висновки. Таким чином, компетентність у письмовому перекладі майбутніх перекладачів нафтогазової галузі є органічним поєднанням білінгвальної (мовної, мовленнєвої), екстралінгвістичної, операціональної, текстотипологічної, інформаційно-технологічної, навчально-стратегічної й особистісної компетенцій, які формуються поступово й інтегровано впродовж усього періоду фахової підготовки технічного перекладача, а також доповнюються й удосконалюються під час його професійної діяльності.

Перспективу подальших наукових розвідок убачаємо в розробці системи вправ для комплексного формування проаналізованих у цій статті складників професійної компетентності в письмовому перекладі майбутніх перекладачів нафтогазової галузі.

Список використаних джерел

1. Василенко Т.П. Формування англomовної лексичної компетенції майбутніх філологів з письмового перекладу публіцистичних текстів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Василенко Тетяна Петрівна – К., 2015. – 199с.

2. Гавриленко Н.Н. Лингвистические и методические основы подготовки переводчиков с иностранного языка на русский в области науки и техники (на примере перевода с французского языка на русский): автореф. дисс. ... докт. пед. наук: спец. 13.00.02 – теория и методика обучения и воспитания (иностраный язык) / Н.Н. Гавриленко. – М., 2006. – 50 с.

3. Кияк Т.Р. Лінгвістика фахових мов: предмет, проблеми, перспективи [Електронний ресурс] / Т.Р. Кияк, О.І. Каменська. – Режим доступу: http://www.nbuu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Vknlu_mtmk/2011_1/5.pdf

4. Колос Ю.З. Формування інформаційно-технологічних компетентностей майбутніх перекладачів у процесі фахової підготовки: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Ю.З. Колос. – К.: 2010. – 20 с.

5. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение. Учебное пособие / В.Н. Комиссаров. – М.: ЭТС, 2004. – С. 326 – 339.

6. Королькова С.А. Текстологическая модель обучения письменному переводу студентов языковых вузов: на материале французского языка: дисс. ... канд. пед. наук 13.00.02 Теория и методика обучения и воспитания (по областям и уровням образования) / Светлана Азадовна Королькова. – Волгоград, 2006. – 198 с.

7. Фабрична Я.В. Методика навчання майбутніх філологів письмового двостороннього перекладу з використанням мовного портфеля (англійська й українська мови): автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.02 – теорія і методика навчання: германські мови / Я.В. Фабрична. – К., 2015. – 22 с.

8. Христолюбова А.А. Методика обучения студентов переводческих факультетов письменному переводу текстов экономической тематики: автореф. дисс. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.02 – Теория и методика обучения и воспитания (иностраный язык; уровень высшего профессионального образования) / А.А. Христолюбова. – Нижний Новгород, 2013. – 24 с.

9. Черноватий Л.М. Методика викладання перекладу як спеціальності: підручник для студ. вищих закладів освіти за спеціальністю «Переклад» / Л.М. Черноватий. – Вінниця: Нова Книга, 2013. – 376 с.

Стрилец В. В.

СТРУКТУРА И СОДЕРЖАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПИСЬМЕННОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ ПЕРЕВОДЧИКОВ НЕФТЕГАЗОВОЙ ОТРАСЛИ

В статье предлагается определение компетентности в письменном переводе будущих переводчиков нефтегазовой отрасли, а также обосновываются и анализируются ее составляющие: билингвальная, экстралингвистическая, операциональная, текстотипологическая, информационно-технологическая, учебно-стратегическая и личностная компетенции. Подчеркивается их интегрированное формирование на всех этапах профессиональной подготовки будущих переводчиков нефтегазовой отрасли.

Ключевые слова: компетентность в письменном переводе; переводчики нефтегазовой отрасли; знания; умения; навыки.

Strilets V. V.
**STRUCTURE AND CONTENT OF PROFESSIONAL
TRANSLATION COMPETENCE OF FUTURE OIL AND GAS INDUSTRY
TRANSLATORS**

Social demand for highly-qualified oil and gas industry translators raises the problem of their proper professional training in compliance with contemporary educational requirements focused on competence approach. Based on the recent studies the article defines translation competence as future translators' ability to perform mediating function within cross-cultural written communication in a particular (oil and gas industry) field whose efficiency depends on the level of reading and writing bilingual communicative and translation skills, the amount of acquired linguistic and extra-linguistic knowledge as well as translator's personal features and social skills.

The translation competence's components – bilingual, extra-linguistic, operational, text typological, information and technological, learning strategic and personal – are substantiated and analysed in detail. It is pointed out that they are formed in an integrated way throughout all the stages of future technical translators' professional training. Developing the appropriate system of exercises as a prospect of further research is identified.

Keywords: *translation competence; oil and gas industry translators; knowledge; skills; sub-skills.*

Стаття надійшла до редакції 24.05.2017 р.

УДК 37.013.3

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ
АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ У
ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ПРАВознавчих ДИСЦИПЛІН
В УМОВАХ ПЕДАГОГІНЧОГО ВИШУ**

Т. В. Жалій,

*кандидат історичних наук, доцент кафедри правознавства,
докторант ПНПУ імені В. Г. Короленка,
e-mail: tamara_nagorna@ukr.net*

У статті висвітлюються теоретико-методичні засади процесу активізації пізнавальної діяльності студентів у процесі вивчення правознавчих дисциплін. Розглядаються інноваційні форми роботи як

важливий складник навчально-виховного процесу в руслі його оптимізації та ефективності. Зроблено висновок, що в складний період російсько-української війни, коли під загрозою і національна безпека й територіальна цілісність України, життя й здоров'я кожного з нас, для майбутніх педагогів нагальним є впровадження й обов'язкове вивчення навчальних дисциплін, спрямованих на знання історії, звичаїв і традицій, культурних надбань українців, основних етапів державотворення, етнодемографічних та етногеографічних особливостей нації, її правової системи й правових норм від звичаєвого права до сьогодення.

Ключові слова: букросинг, воркшоп, інноваційні форми, кейс-технології, метод дилем, права компетентність.

Постановка проблеми. Зацікавленість студентів педагогічних вишів до навчальної діяльності останніми роками значно знизилася через відсутність ґрунтовної мотивації й належного соціального захисту й фінансового забезпечення працівників освіти. Не стимулюють до навчання й нововведення освітнього законодавства, в результаті чого увага до обсягу й змісту гуманітарних дисциплін теж зменшилася. Між тим для майбутніх учителів, незалежно від спеціальності й фахової спрямованості необхідними є знання й уміння, яких вони можуть набути в процесі вивчення гуманітарних дисциплін (філософсько-світоглядних, історичних правознавчих та ін.). Для підвищення інтересу майбутніх бакалаврів у ході навчально-виховної діяльності потрібно використовувати інноваційні форми активізації такої роботи студентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема інновацій в освіті не нова для вітчизняної методичної та педагогічної думки. Висвітлення міжнародного досвіду їхнього впровадження знаходимо в розвідці Е. Аксьонової [1]. Особливості використання інновацій у вітчизняній практиці прослідковує в своєму дослідженні Л. Бова [4]. Професор А. Бойко вирізняє шляхи застосування інноваційних технологій в сучасному освітньому просторі [5]. У своїх публікаціях ми розкриваємо специфіку формування підвидів правової компетентності особи шляхом застосування нових форм роботи в процесі вивчення правознавчих дисциплін [6-7]. Характеристику окремих форм інноваційної діяльності та роботи з учнями й студентами подають фахівці з проблеми, розкриваючи методику проведення майстер-класів (Л. Ампілогова), міжнародних проектів (Т. Акульшина), технологій критичного мислення, стимулювання за допомогою теорії лідерства й рейтингової системи та ін. [2-3; 8-10].

Формулювання цілей статті. У статті зробимо спробу простежити особливості використання інноваційних форм активізації пізнавальної діяльності студентів у процесі вивчення правознавчих дисциплін в умовах

педагогічних ВНЗ України, охарактеризуємо інноваційні форми роботи як важливий складник навчально-виховного процесу в руслі його оптимізації та ефективності.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на значну популярність цієї теми, все ж конкретних порад для підвищення результативності навчальної діяльності шляхом використання інноваційних форм активізації пізнавальної діяльності студентів не так багато. З досвіду власної педагогічної діяльності перелічимо найбільш поширені з них: ґрунтовна мотивація до вивчення дисципліни загалом та конкретної теми зокрема; апелювання до вже набутого соціального досвіду молодих осіб; використання рейтингової системи з бонусами й заохоченнями (покараннями) для студентів; використання анаграм, рівнянь, чайнвордів, кросвордів, дидактичних ігор; застосування інтерактивних методик; проведення заходів з урахування міжнародних, європейських, вітчизняних пам'ятних дат і святкових подій; персоніфікація й театралізація у ході навчальних занять та позааудиторних заходів із дисципліни та ін.

При підготовці до навчальних занять із правознавчих дисциплін варто пам'ятати не лише про освітні цілі (опанування навчальної програми з дисципліни), але й реалізовувати розвивальні й виховні завдання. Перед викладачем профільної кафедри постають особливі задачі: розвивати навички говоріння, порівняння, аналізу й синтезу, ствердження власної позиції, аргументації своєї точки зору. І якщо ці цілі легше реалізувати з майбутніми вчителями історії й правознавства, то важчими вони стають в роботі з майбутніми вчителями трудового навчання й фізичної культури.

При вивченні всіх без винятку гуманітарних дисциплін варто організовувати роботу в парах та малих групах, оскільки такі форми роботи сприяють розвитку навичок колективізму й роботи в команді. Причому завдання для груп слід формулювати на основі дискусійності альтернативності, невирішеності й можливості обговорення. Значно сприяють активізації пізнавальної діяльності студентів використання прикладів із життя, конкретних життєвих ситуацій шляхом використання методу дилем, кейс-технологій, проектних методик.

Вирішення порушених проблем та вдосконалення теорії й методики викладання гуманітарних дисциплін в умовах педагогічного вишу були б більш ефективними за умов розв'язання низки питань:

- запровадження не лише студентоцентрованого, а й професійно-орієнтованого навчання (з урахуванням особливостей змісту навчальних дисциплін, передбачених освітніми програмами майбутніх учителів хімії, математики, трудового навчання, фізичної культури та ін.);
- збільшення кількості кредитів на вивчення гуманітарних дисциплін майбутніми педагогами із запровадженням інваріативної (обов'язкової)

складової (до якої, як правило, завжди входили такі навчальні дисципліни: «Історія України», «Історія української культури», «Філософія», «Етика», «Естетика», «Правознавство», «Конституційне право України», «Соціологія», «Політологія»);

- реалізація принципу вибору навчальної дисципліни і студентами, й ВНЗ не лише de-jure, але й de-facto;

- визначення чіткого, хай і невичерпного переліку навчальних дисциплін, які можуть вивчатися майбутніми фахівцями педагогічних спеціальностей з урахуванням «квоти» філософсько-світоглядних, історичних, правознавчих дисциплін;

- розширення освітніх можливостей навчального закладу для оволодіння кількома предметними спеціалізаціями, що підвищило б конкурентноспроможність майбутнього фахівця на ринку праці.

Наші колеги сьогодні наполягають на тому, що пріоритетними шляхами наукової діяльності викладачів гуманітарних дисциплін є подальше теоретичне обґрунтування необхідності гуманітарної освіти в системі вищої школи України, адже відповідні компетентності є нормою для будь-якої особи, котра здобуває освітньо-кваліфікаційний рівень «бакалавра» й «магістра» та висвітлення специфіки теоретико-методичних засад вивчення правознавчих дисциплін з урахуванням сучасних тенденцій розвитку суспільства й подальшої професійної діяльності майбутніх педагогів [7, с. 107].

У ході вивчення правознавчих дисциплін, які передбачені галузевими стандартами вищої освіти, як правило, за рахунок вибіркової частини навчального плану, майбутні педагоги можуть опановувати такі навчальні курси: «Правознавство», «Конституційне право України», «Основи конституційного права», «Правові основи освітньої діяльності» та ін. Майбутні вчителі правознавства вивчають широкий спектр юридичних дисциплін, тому методичні вимоги до їхньої правової освіти й виховання є предметом окремого дослідження.

Основними розділами при вивченні правознавчих курсів є основи публічних та приватних галузей права України, тому опрацювання текстів нормативно-правових актів є обов'язковою формою роботи на семінарських та практичних заняттях. Для вивчення дисциплін потрібно сформувати підбірку правових актів. Основні вимоги до цього етапу такі: визначити коло правових актів (з традиційною класифікацією: Конституція України, кодифіковані акти, конституційні закони, підзаконні акти), запропонувати студентам здійснити їх самостійний пошук (в офіційних виданнях, на електронних ресурсах); запропонувати алгоритм роботи з нормативно-правовим актом (або скласти його колективно). Як альтернативні пропонуємо такі форми роботи з правовими актами, які варто диференціювати, залежно від напрямку підготовки, рівня

навчальних досягнень студентів: коментоване читання текстів нормативно-правових актів із залученням матеріалів офіційних коментарів та офіційних тлумачень Конституційного Суду України; опрацювання змісту документів на предмет: складання кросвордів, анаграм, юридичних рівнянь, пропущених слів у фрагментах правових актів, заповнення термінологічних словників та ін.; вивчення тексту документу й складання на його основі правових ситуацій та юридичних задач.

Зміст нормативно-правових актів варто використовувати для підготовки виховних заходів на правову тематику, наприклад, текст «Декларації принципів толерантності» слід опрацювати до Міжнародного дня толерантності, а норми «Загальної декларації прав людини» – при відзначенні Міжнародного дня захисту прав людини.

Особливу увагу звертаємо на вивчення новел українського законодавства, тому слід організувати таку форму роботи, як «Брифінг майбутнього юриста», коли на занятті студенти по черзі інформують про нові законодавчі акти й ратифіковані міжнародні договори, зміни, які вносяться в чинні документи. Це сприятиме тому, що майбутні педагоги знатимуть інформаційну насиченість офіційних порталів парламенту, уряду, міністерств та відомств, громадських організацій.

Висновки. Отже, сьогодні актуальними для українського суспільства видаються питання про недостатній рівень правової культури й поширення випадків правового нігілізму. Причини негативних тенденцій полягають у недооцінюванні в загальноосвітніх і вищих закладах такого важливого компоненту навчального процесу як правоосвітня та правовиховна діяльність. Прийняття «Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді», затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України 16 червня 2015 року, свідчить про занепокоєння держави необхідністю поліпшення якості цих процесів для виховання правосвідомих молодих осіб. Тому вивчення правознавчих дисциплін повинно стати обов'язковим для молодих правосвідомих осіб, котрі здобувають вищу освіту.

Перспективними напрямками подальших наукових пошуків вважаємо такі:

- подальше вивчення досвіду інших країн в руслі змістовного й методичного наповнення гуманітарних дисциплін;
- розкриття методики проведення й практичного використання новітніх інноваційних технологій: квесту, буккроссингу, воркшопу та ін.;
- з'ясування особливостей використання інших форм активізації пізнавальної діяльності студентів з урахуванням специфіки їхньої подальшої професійної діяльності.

Слід констатувати, що в складний період російсько-української війни, коли під загрозою і національна безпека й територіальна цілісність України, життя й здоров'я кожного з нас, для майбутніх педагогів нагальним є впровадження й обов'язкове вивчення навчальних дисциплін, спрямованих на знання історії, звичаїв і традицій, культурних надбань українців, основних етапів державотворення, етнодемографічних та етногеографічних особливостей нації, її правової системи й правових норм від звичаєвого права до сьогодення.

Список використаних джерел

1. Аксёнова Э. А. Педагогические инновации в зарубежной школе [Текст] / Э. А. Аксёнова // Школьные технологии. – 2010. – № 4. – С. 121-125.
2. Акульшина Т. Міжнародні проекти як засіб створення інноваційного освітнього простору [Текст] / Т. Акульшина // Управління освітою. – 2012. – № 23. – С. 11-13.
3. Ампілогова Л. П. Майстер-клас як форма поширення інноваційних педагогічних ідей [Текст] / Л. П. Ампілогова, В. В. Зибіна // Управління школою. – 2012. – № 16-18. – С. 88-94.
4. Бова Л. Вітчизняний досвід упровадження педагогічних інновацій [Текст] / Л. Бова // Дидаскал. Упровадження інновацій як чинник єдності педагогічної теорії та освітньої практики : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., (20-21 листоп. 2012 р.) / Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. – 2013. – № 13. – С. 409-412.
5. Бойко А. Процес упровадження інноватики в шкільну практику [Текст] / А. Бойко // Збірник наукових праць Полтавського державного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. – Полтава, 2008. – Вип. 6 (64). – С. 14-28.
6. Жалій Т.В. Формування аксіологічно-правової компетентності майбутніх вчителів у процесі вивчення правознавчих дисциплін [Текст] / Т.В.Жалій // Збірник центру наукових публікацій «Велес» за матеріалами міжнародної науково-практичної конференції «Досягнення науки в 2015 році», м. Київ : збірник статей (рівень стандарту, академічний рівень). – К.: Центр наукових публікацій, 2015. Частина II. – С.53 – 56.
7. Жалій Т.В. Формування інформаційно-правової компетентності майбутніх учителів у процесі вивчення правознавчих дисциплін [Текст] / Т.В.Жалій // Актуальні питання сучасної педагогіки. Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 11-12 грудня 2015 року). – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2015 – С. 105 – 107.
8. Запровадження інноваційних педагогічних технологій у навчально-виховний процес [Текст] // Школа. – 2010. – № 10. – С. 5-26.
9. Критичне мислення - сучасна освітня інновація [Текст] // Школа. – 2016. – № 9. – С. 32-37.
10. Рейтинги і лідери [Текст] // Освіта. – 2014. – № 5-12 листоп. (№ 47). – С. 10-11.

Жалій Т. В.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ АКТИВИЗАЦИИ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ В ПРОЦЕС СЕ ИЗУЧЕНИЯ ПРАВОВЕДЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН В УСЛОВИЯХ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ВУЗА

В статье освещаются теоретико-методические основы процесса активизации познавательной деятельности студентов в процес се изучения правоведческих дисциплин. Рассматриваются инновационные формы

работы как важная составляющая учебно-воспитательного процесса в русле его оптимизации и эффективности.

Сделан вывод, что в сложный период российско-украинской войны, когда под угрозой и национальная безопасность и территориальная целостность Украины, жизни и здоровья каждого из нас, для будущих педагогов актуальным является внедрение и обязательное изучение учебных дисциплин, направленных на знание истории, обычаев и традиций, культурных достижений украинский, основных этапов государства, этнодемографического и этногеографических особенностей нации, ее правовой системы и правовых норм от обычного права к настоящему.

Сделан вывод, что сегодня актуальными для украинского общества представляются вопросы о недостаточном уровне правовой культуры и распространения случаев правового нигилизма. Причины негативных тенденций заключаются в недооценке в общеобразовательных и высших учебных такого важного компонента учебного процесса как правообразовательная и правовоспитательная деятельность. Поэтому изучение правовых дисциплин должно стать обязательным для молодых правосознательных лиц, получающих высшее образование.

Ключевые слова: букросинг, воркшоп, инновационные формы, кейс-технологии, метод дилемм, правовая компетентность.

Zalij T. V.

THEORY-METHODICAL BASES OF ACTIVIZATION OF COGNITIVE ACTIVITY OF STUDENTS IN THE PROCESS OF STUDYING LEGAL SCIENCE IN THE CONDITIONS OF A PEDAGOGICAL UNIVERSITY

The article highlights the theoretical and methodological foundations process of cognitive activity of students in the study of jurisprudential disciplines. We consider innovative forms an important component of the educational process in line with its optimization and efficiency. It is concluded that the difficult period of the Russian-Ukrainian war, and when threatened national security and territorial integrity of Ukraine, lives and health of each of us and for future teachers is urgent introduction and compulsory study disciplines aimed at knowledge of history, customs and traditions, cultural heritage Ukrainian, the main stages of statehood, ethnic and demographic characteristics and ethnogeographical nation, its legal system and legal norms of customary law to the present. In examining jurisprudential disciplines provided industry standards of higher education, usually by selective part of the curriculum, future teachers can acquire the following courses: "Jurisprudence", "Constitutional Law of Ukraine", "Principles of Constitutional Law", "Legal framework educational activities" and others. Future teachers learn jurisprudence wide range of legal subjects, as methodological requirements for their legal education and training is the subject of a separate study.

The main sections of the study jurisprudential foundations courses are public and private sectors of law in Ukraine, because word processing regulations is mandatory in form of seminars and workshops. To study the disciplines necessary to form a selection acts. Basic requirements for this phase are: determine the range of legal acts (traditional classification: Constitution of Ukraine, codified acts, constitutional laws, regulations) to have students make their independent search (official publications, electronic resources); suggest algorithm of the legal act (or collectively compose it).

It was concluded that the immediate task for the Ukrainian society are given the issue of insufficient legal culture and the spread of cases of legal nihilism. The reasons are negative trends in the underestimation in general and higher institutions of this important component of the educational process as pravoosvitnya law activity and activities. The adoption of the "Concept of patriotic education of children and youth", approved by the Ministry of Education and Science of Ukraine June 16, 2015, shows the concern of the state need to improve the quality of the education process for young people pravosvidomyh. Therefore jurisprudential study courses should be mandatory for young pravosvidomyh persons who acquire higher education.

Keywords: *bookcrossing, workshop, unconventional forms, case-technology, method dilem, legal competence.*

Стаття надійшла до редакції 1.06.2017 р.

УДК 378.147

ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ В КОНТЕКСТІ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ

Л. Б. Волошко,

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри фізичного виховання, спорту та здоров'я людини

ПолтНТУ імені Юрія Кондратюка,

e-mail: lara_voloshko@mail.ru

У статті висвітлено наукові підходи до організації самостійної роботи студентів спеціальності «Фізична терапія, ерготерапія»; запропоновано педагогічну технологію організації самостійної роботи студентів, здійснено її компонентний аналіз; визначено основні види

самостійної роботи, особливості оцінки її результативності з урахуванням трьох критеріїв: особистісного, когнітивного, академічного. Акцентується увага на значущості організації самостійної роботи як вагомого чинника зміни характеру пізнавальної діяльності студентів в процесі їхньої професійної підготовки в контексті реалізації компетентнісного підходу.

Ключові слова: *самостійна робота, майбутні фахівці з фізичної терапії, компетентнісний підхід.*

Постановка проблеми. У контексті сучасної парадигми навчання в умовах інформаційного суспільства самостійна робота домінує серед інших видів навчальної діяльності студентів та дозволяє розглядати знання як об'єкт власної діяльності здобувачів вищої освіти. Необхідність організації самостійної роботи майбутніх фахівців з фізичної терапії зумовлена високими вимогами до рівня їхньої спеціальної та загальнокультурної підготовки в умовах залучення до процесу пізнання інформаційних комп'ютерних технологій, які формують навички самоорганізації та самоосвіти. За європейською кредитною трансферно-накопичувальною системою (ECTS) ключовою складовою професійної освіти є самостійна та індивідуальна робота студентів, саме тому їй відводиться близько половини годин навантаження. В університетах країн Європи на самостійну роботу відводиться від 40% до 70% усього навчального часу [3].

Модернізація професійної освіти з урахуванням компетентнісної парадигми покликана привести систему підготовки фахівців за спеціальністю 227 «Фізична терапія, ерготерапія» у відповідність з новими освітніми стандартами. Орієнтація кінцевої мети освіти зі знань на «компетентність» дозволяє вирішувати проблему, типову для української вищої освіти, коли студенти можуть добре опанувати теоретичні знання, але відчують значні труднощі в діяльності, що вимагає використання цих знань у вирішенні конкретних професійних завдань або проблемних ситуацій у складній системі взаємовідносин «людина – людина». Реалізація компетентнісного підходу дозволяє наблизити навчальну діяльність студентів соціономічних професій до майбутньої професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значущість самостійної роботи студентів знайшла ґрунтовне висвітлення у педагогічній літературі. Науковцями доведено, що самостійна робота значною мірою визначає якість підготовки фахівців. У теорії та методиці професійної освіти самостійну роботу студентів різних спеціальностей досліджували В. Луценко, Л. Сущенко, Н. Шишкіна т. ін. Разом із тим, невирішеним залишається питання обґрунтованого вибору технології організації самостійної роботи студентів, які навчаються за спеціальністю 227 «Фізична терапія,

ерготерапія», стимулювання їхнього інтересу до самоосвітньої діяльності.

Формулювання цілей статті. Метою статті є обґрунтування вибору технології організації самостійної роботи майбутніх фахівців з фізичної терапії в контексті компетентнісного підходу.

Виклад основного матеріалу. Ураховуючи різноаспектність і складність сучасного наукового знання, зростання вимог до рівня професійної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій, самостійну роботу майбутніх фізичних терапевтів ми розглядаємо з позицій компетентнісного підходу.

У відповідності до ключових компетенцій, визначених Радою Європи, здатність самостійно здобувати нові знання й уміння, готовність до постійного підвищення освітнього рівня становлять сутність персональної компетенції фахівця [2]. У цьому зв'язку самостійну роботу ми характеризуємо як спосіб індивідуалізації процесу навчально-професійної підготовки студентів, основу самоосвітньої діяльності майбутніх спеціалістів, вагомий чинник їхньої професійної мобільності. Результативність самостійної роботи значною мірою залежить від способу її організації. У зв'язку з цим нами розроблено та впроваджено технологію організації самостійної роботи майбутніх фахівців з фізичної терапії, що включає три етапи: інформаційно-адаптивний, процесуальний, контрольний-аналітичний.

На інформаційно-адаптивному етапі на початку вивчення курсу визначається мета, проводиться відбір і структурування змісту самостійної роботи, здійснюється конструювання завдань різних рівнів складності для самостійного виконання студентами. Необхідною умовою організації самостійної роботи є упорядкування навантаження на студента, що забезпечується відповідним календарним плануванням та узгодженням етапності виконання завдань самостійної роботи з різних навчальних дисциплін. Особливо це стосується студентів старших курсів, де обсяг матеріалу, винесеного на самостійне опрацювання, може бути значним у зв'язку з виконанням курсових або дипломних робіт.

Процесуальний етап включає продуктивну самостійну навчальну діяльність студентів, викладач при цьому виконує функцію консультанта-тьютора. На даному етапі можуть широко використовуватися різноманітні інтерактивні елементи платформи Moodle, а саме: 1) завдання – дозволяють викладачу ставити задачу, що вимагає від студента підготовки відповіді в електронному вигляді (у будь-якому форматі) та її завантаження на сервер; 2) форум – призначений для обміну інформацією між усіма учасниками процесу навчання, 3) чат – допускає обмін текстовими повідомленнями в реальному часі; 4) веб-консультація – може використовуватися для спільних консультацій у режимі Skype-on-line; 5) особисті

повідомлення – організація обміну текстовими повідомленнями між тьютором і студентами; б) тести різних типів [2].

Контрольно-аналітичний етап передбачає визначення рейтингу студентів у групі з урахуванням результатів фактичного виконання завдань для самостійної роботи, а також коригування навчально-методичного забезпечення самостійної роботи. Контроль результатів самостійної роботи здійснюється в межах практичного заняття, змістового модуля та дисципліни в цілому.

Для контролю результативності самостійної роботи студентів ми практикуємо завдання чотирьох рівнів: 1) завдання 1-го рівня (репродуктивні) – впізнавання об'єктів при повторному сприйнятті раніше вивченого матеріалу й виконання дій з ними; 2) завдання 2-го рівня (відтворення) – репродуктивна дія шляхом самостійного відтворення раніше виконуваних дій; 3) завдання 3-го рівня (знання-уміння) – продуктивна дія з отримання нових знань шляхом дії за зразком; 4) завдання 4-го рівня – передбачають творчу діяльність, спрямовану на самостійне отримання нових знань.

Оптимізація самостійної роботи студентів спеціальності «Фізична терапія, ерготерапія» потребує використання різних видів самостійної роботи. При цьому слід урахувати, що самостійна робота повинна ґрунтуватися на індивідуальному підході з урахуванням інтересів, мотивів, інтелектуального потенціалу студентів.

За формою звітності самостійна робота може бути: усною – доповідь, повідомлення, коментар, презентація ситуації; письмовою – опорні конспекти, таблиці, схеми, термінологічні словники, реферати, контрольні роботи, курсові роботи; інтерактивною – навчальне спілкування на форум-сторінці в гіпермедійному середовищі з використанням платформи Moodle, створення презентації; конструкторською – виготовлення моделі, наочності. За дидактичною метою може бути організована самостійна робота з метою: формування нових знань, практичних умінь і навичок, закріплення знань, умінь, навичок; розвитку навичок самоосвіти. За ступенем самостійності студента вона може бути: репродуктивною, частково-пошуковою; дослідницькою (евристичною). За умовами виконання завдання в аудиторії: індивідуальною, у парах, у малій навчальній групі, фронтальною. За видом контролю результативності: з обов'язковим контролем кожного студента та з вибіркоvim оцінюванням [1].

Самостійна робота студентів повинна бути організована так, щоб стати особистісно-значущою діяльністю, джерелом розвитку особистості. З цієї точки зору самостійна робота є засобом формування таких професійно важливих якостей як самостійність, відповідальність майбутнього фахівця, що підвищують його пізнавальну, соціальну та професійну мобільність. Систематичний контроль результатів самостійної роботи є обов'язковою умовою її організації; студенти мусять чітко розуміти її користь для успішної

побудови кар'єри та практичного використання здобутих знань у майбутній професійній діяльності.

Власний досвід викладацької діяльності показує, що застосування в процесі організації самостійної роботи технології портфоліо дозволяє посилити мотивацію студентів до самоосвіти. Портфоліо є спеціально організованою індивідуальною добіркою матеріалів, яка демонструє зусилля, динаміку досягнень конкретного студента. Кінцеву мету застосування технології навчального портфоліо ми бачимо в підтвердженні прогресу навчання студента за результатами навчальної діяльності, у тому числі й самоосвітньої. З метою підвищення мотивації до самоосвітньої діяльності доцільно використовувати форми позитивного підкріплення: позитивні оцінки, схвалення, підвищення статусу, високі рейтинги, виявлення уваги до власних думок студентів.

З метою підвищення мотивації студентів до самоосвіти нами передбачено виконання індивідуальних навчально-дослідних завдань (ІНДЗ), за які нараховуються додаткові, заохочувальні бали (ЗБ) з урахуванням рівня результативності його виконання: кількість ЗБ = $\alpha \times K_{\max}$, де α – ваговий коефіцієнт результативності індивідуальної навчально-дослідної роботи студентів, K_{\max} – максимально можливе число балів, що може бути нараховано за виконання ІНДЗ.

Оцінка результативності самостійної роботи студентів здійснюється з урахуванням трьох критеріїв: особистісного, когнітивного, академічного. Особистісний критерій передбачає оцінку рівня самостійності, самоконтролю, сформованості мотиву студентів до самоосвіти; когнітивний – включає оцінку сформованості інтелектуальних умінь; академічний – діагностику рівня навченості, тобто якості знань студентів, а згодом їх глибини та міцності.

Висновки. Рівень професійної компетентності майбутнього фахівця з фізичної терапії, його соціальна затребуваність як ніколи залежать від уміння виявити ініціативу, діяти нестандартно в мінливих умовах реабілітаційної практики, від здатності до планування й прогнозування результатів самостійних дій. Це потребує переорієнтації самостійної роботи студентів з традиційної мети – засвоєння знань, набуття умінь і навичок, досвіду науково-інформаційної діяльності – на розвиток здатності вибудовувати індивідуальну траєкторію самонавчання протягом усього професійного життя. В умовах реалізації компетентнісного підходу важливо прийти до розуміння, що основу професіоналізму і професійної мобільності майбутніх фахівців з фізичної терапії складають фундаментальні наукові знання в поєднанні з практико-орієнтованою освітою.

Список використаних джерел

1. Волошко Л. Б. Технологія організації самостійної роботи студентів / Л. Б. Волошко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: наукова монографія за ред. Єрмакова С. С. – Харків: ХДАДМ (ХХП), 2007. – № 1. – С. 8-11.

2. Волошко Л. Б. Система організації самостійної роботи студентів у віртуальному освітньому середовищі / Л. Б. Волошко // Молодь і ринок [щомісячний науково-практичний журнал]. – 2015. – №1 (120). – С. 86-90.

3. Канівець М. В. Роль самостійної роботи в процесі саморозвитку студентів / М. В. Канівець // Теорія і практика управління освітніми системами. – 2012 . –№ 2. – С. 87-94.

Волошко Л. Б.

ОРГАНИЗАЦИЯ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТА БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ ПО ФИЗИЧЕСКОЙ ТЕРАПИИ В КОНТЕКСТЕ КОМПЕТЕНТНОСТНОГО ПОДХОДА

В статье освещены научные подходы к организации самостоятельной работы студентов специальности «Физическая терапия, эрготерапия», представлена педагогическая технология организации самостоятельной работы студентов, осуществлен ее компонентный анализ, определены основные виды самостоятельной работы, особенности оценки ее результатов. Акцентируется внимание на значимости организации самостоятельной работы как важнейшего фактора изменения характера познавательной деятельности будущих специалистов по физической терапии в процессе их профессиональной подготовки в контексте реализации компетентностного подхода.

Ключевые слова: самостоятельная работа, будущие специалисты по физической терапии, компетентностный подход.

Voloshko L. B.

ORGANIZATION OF INDEPENDENT WORK OF FUTURE SPECIALISTS IN PHYSICAL THERAPY IN THE CONTEXT OF COMPETENCE APPROACH

In the article scientific approaches to the organization of students' independent work of the "Physical therapy, ergotherapy" specialty were disclosed; pedagogical technology of the organization of independent work was offered; its component analysis at three stages of implementation: awareness-adaptive, procedural, control and analytical was conducted.

Independent work is characterized as a method of individualization of the process of professional training of students, the basis of self-educational activities, and a significant factor of professional mobility of the future specialists. The article describes the main types of independent work, the features of the evaluation results based on three criteria: personal, cognitive, academic. The possibility of using the Moodle platform and the technology portfolio for enhancing students' motivation to self-education were examined. The path to the self education lies

through self-study, which is a special form of educational activity, which is due to individual psychological characteristics of the student as the subject.

The article focuses on the importance of the organization of independent work as an important factor in the changing nature of the cognitive activity of students in the process of their professional training in the context of the competence approach. It is concluded that the formation of professionalism and professional mobility of the future specialists in physical therapy depends on the fundamental scientific knowledge combined with practice-oriented education.

The level of professional competence of the future specialist in physical therapy, its social relevance depend on the ability to detect the initiative to act unconventionally in a changing environment of rehabilitation practices, the ability to plan and forecast results of their own actions. It requires a reorientation of students' independent work from the traditional purpose – assimilation of knowledge, acquisition of skills, and experience of scientific information activities – for the development of the ability to build an individual trajectory of learning throughout professional life.

Keywords: *independent work, future specialists in physical therapy and ergotherapy, competence approach.*

Стаття надійшла до редакції 23.05.2017 р.

УДК 378.22:57.084/.085-047.37

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ДО ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ З ГАЛУЗІ ПРИРОДОЗНАВСТВА

Корягіна Н. В.,

кандидат педагогічних наук,

проректор з науково-методичної роботи

Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти

імені М. В. Остроградського,

e-mail: nata.k.v@ukr.net

Представлено особливості підготовки вчителів до експериментальних досліджень з природознавства. Схарактеризовано експериментальну роботу з проблеми підготовки вчителів до експериментальних досліджень з природознавства. Подано модель підготовки вчителів до експериментальних

досліджень з галузі природознавства. Науково обґрунтовано визначені педагогічні умови підготовки вчителів до експериментальних досліджень з галузі природознавства.

Ключові слова: підготовка вчителя; експериментальне дослідження; природознавство; модель підготовки; педагогічні умови.

Постановка проблеми. В основах Стандарту освіти Нової української школи визначено результати навчання у природничій освіті, зокрема: «учень/учениця... самостійно чи в групі досліджує природу, планує і проводить спостереження та експеримент, виявляючи допитливість; аналізує і визначає проблеми довкілля, оцінює значення природничих наук і технологій для сталого розвитку, відповідально діє в природі, ухвалюючи обґрунтовані рішення...» [7, с. 36]. Отже, в умовах модернізації змісту освіти існує запит на вчителя, котрий уміє розвивати в учнів аналітичне й критичне мислення, формувати не пасивного спостерігача, а активного дослідника. Саме тому важливо залучати школярів до експериментальної роботи у навчанні природознавству. Експериментальні дослідження при вивченні природничих предметів сприяють глибокому усвідомленню учнями природничо-наукових знань, підвищенню їхнього пізнавального інтересу до навчання та розвитку експериментально-дослідницьких умінь і навичок. Вважаємо, що фундаменталізація природничо-наукової підготовки у профільній школі, що передбачено проектом «Концепції розвитку освіти України на період 2015-2025 рр.», може забезпечуватись учителем, який підготовлений до здійснення експериментальних досліджень, адже дослідницька діяльність сприяє формуванню дієвих знань та оволодінню сучасними методами досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Учені визначають такі види підготовки вчителя: методологічну, методичну, загальнокультурну, психолого-педагогічну, предметну, спеціальну, дидактичну, професійно-етичну та її форми – теоретичну і практичну [8]. У дослідженні підготовку визначаємо як процес засвоєння системи професійних педагогічних знань, норм і цінностей вчителем та повноту їх застосування, тобто оволодіння технологічним досвідом.

Виклад основного матеріалу. Експериментальна робота складалась із трьох етапів: констатувального, пошукового та формувального. Під час констатувального етапу експериментальної роботи проведено анкетування 156 студентів четвертого курсу, майбутніх учителів предметів галузі «Природознавство» та 324 учителів природничих дисциплін – слухачів курсів підвищення кваліфікації з метою вивчення стану їх ознайомлення з методами та формами навчання освітньої галузі «Природознавство», розуміння поняття «експеримент», самостійного визначення своєї готовності до проведення

експериментальних досліджень, визначення основних етапів підготовки вчителя до експериментальних досліджень з природознавства, окреслення шляхів підтвердження чистоти експерименту й достовірності одержаних результатів, визначення труднощів проведення експерименту.

Результати анкетування серед учителів слухачів курсів підвищення кваліфікації, показали в основному середній рівень підготовки до експериментальних досліджень з галузі природознавства, але вчителі зазначили, що хотіли б удосконалити свої знання, уміння та навички експериментальних досліджень з галузі природознавства. Анкетування студентів підтвердило недостатній рівень обізнаності майбутніх учителів предметів галузі «Природознавство» з питань проведення експериментальних досліджень з природознавства та їх значення у практиці шкільного навчання.

Проаналізували зміст діючих шкільних навчальних програм (рівень стандарт) та підручників із природознавства, біології, хімії, фізики, географії на наявність у змісті експериментальних досліджень, що свідчить про практичне наповнення шкільної навчальної літератури.

Аналіз змісту навчальних програм (природознавство, біологія, фізика, хімія, географія) показав, що у шкільних навчальних програмах з предметів галузі «Природознавство» простежується наявність різних форм експериментальних досліджень, зокрема: лабораторних досліджень, практичних та лабораторних робіт, дослідницьких практикумів, демонстраційних дослідів, домашніх експериментальних завдань, експериментальних задач, проектів та міні проектів. Передбачено оволодіння учнями методами пізнання природи: спостереженням, описом, експериментом.

Проаналізували шкільні підручники та підручники для студентів ВНЗ на наявність у їх змісті експериментальної складової. Результати свідчать, що у шкільних підручниках з предметів освітньої галузі «Природознавство» наявна експериментальна складова. Загалом теоретичній складовій змісту відведено більшу кількість навчального матеріалу, що становить 71,0 – 91,0%, але й експериментальна складова є відображеною, так у підручниках: з природознавства – 13,5% (середнє значення), з фізики – 22,9%, з географії – 13,94%, з біології – 18,46%, з хімії – 15,12%.

Аналіз змісту підручників для студентів ВНЗ показав, що у методичному апараті взагалі відсутні завдання експериментального характеру, тому зміст розглянутих підручників недостатньо готує майбутніх учителів до експериментальних досліджень, а відтак і до вирішення сучасних проблем на уроках з предметів галузі «Природознавство».

Констатувальний етап експериментальної роботи дав змогу визначити зміст, педагогічні умови та розробити методику підготовки учителів до експериментальних досліджень з галузі природознавства.

На пошуковому етапі експериментальної роботи спроектували модель підготовки вчителів до експериментальних досліджень з галузі природознавства, розробили зміст навчально-методичного посібника «Експериментальні дослідження з природознавства».

Спроекована нами модель містить чотири складові: цільову, змістову, процесуальну, результативно-оцінювальну (рис. 1).

Цільова складова містить мету і завдання підготовки вчителів до експериментальних досліджень з галузі природознавства.

Змістова складова включає дидактичні принципи (урахування ціннісних установок, орієнтацій і потреб; діалогічності; неперервності; науковості; системності; наочності; цілісності; інтеграції.) та обґрунтування педагогічних умов підготовки вчителів до експериментальних досліджень з галузі природознавства (використання міжпредметних зв'язків у підготовці учителів до експериментальних досліджень з галузі природознавства; розвиток та набуття учителями експериментально-дослідницьких умінь та навичок; впровадження методів, форм організації експериментальних досліджень та засобів навчання для підготовки вчителів до проведення різних видів навчального експерименту).

Процесуальна складова моделі представлена методикою підготовки вчителів до експериментальних досліджень з галузі природознавства, до складу якої відносимо: методи і форми організації експериментальних досліджень з галузі природознавства, засоби навчання та структуру підготовки.

Результативно-оцінювальна складова містить критерії, показники та рівні підготовки вчителів до експериментальних досліджень з галузі природознавства.

Усі чотири складові моделі підготовки вчителів до експериментальних досліджень з галузі природознавства є тісно взаємопов'язаними між собою і взаємообумовленими та направлені на досягнення результату – високого рівня підготовки вчителів до експериментальних досліджень з галузі природознавства.

Сьогодні суттєво змінився характер наукових проблем, які потребують вирішення. Якщо колись для вирішення реальних завдань було достатньо знань з однієї науки, то зараз проблеми, які виникають, мають, як правило, комплексний характер і потребують для свого вирішення проникнення у різні галузі знання.

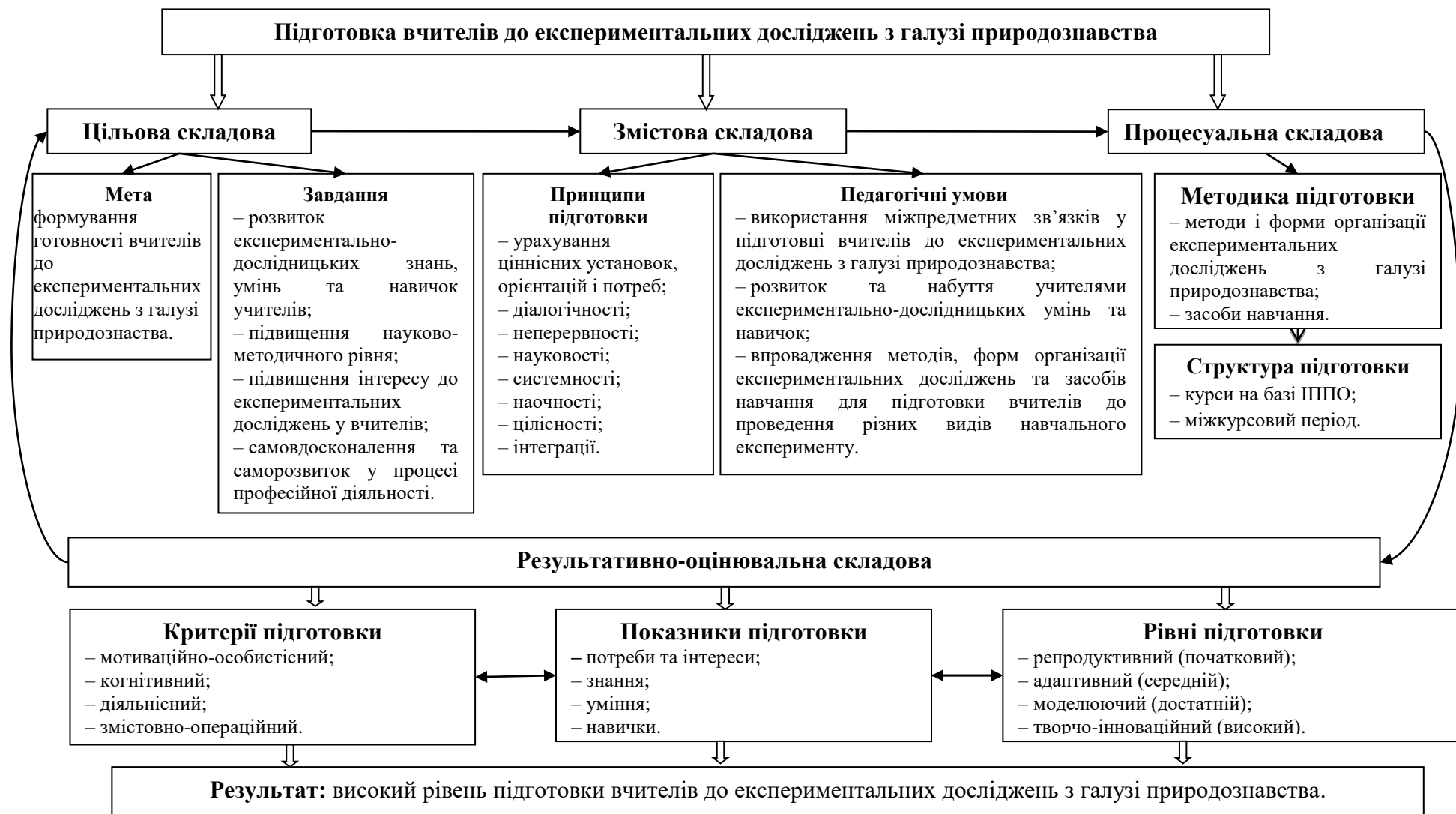

Рис. 1. Модель підготовки вчителів до експериментальних досліджень з галузі природознавства

Розвиток у вчителів предметів галузі «Природознавство» експериментально-дослідних умінь включає поєднання дедуктивного та індуктивного підходів, спрямоване на самостійне отримання ними ключових експериментальних фактів, що передують їх поясненню та опису, формування уявлень і понять теорії на основі експериментального вирішення завдань, експериментальну перевірку припущень.

Саме тому під експериментально-дослідницькими вміннями розуміємо комплекс дій, які дозволяють вчителю на основі теоретичних знань реалізувати експериментальну діяльність.

Усі експериментально-дослідні уміння та навички, необхідні для успішного здійснення експериментальної роботи та професійної педагогічної діяльності вчителя, Н. Сєдова об'єднує у групи:

- операційні вміння (застосування методів наукового пізнання, висунення гіпотези, окреслення мети і завдання, вміння робити висновки з отриманих результатів і теоретичного аналізу);

- організаторські вміння (застосування методів самоорганізації та дослідницької діяльності, планування експериментального дослідження, проведення самоаналізу та самоконтролю, регулювання своїх дій у процесі роботи);

- практичні навички (робота з літературою, проведення експериментального дослідження, спостереження фактів і явищ, збір і обробка даних);

- комунікативні вміння (участь у обговоренні завдання і розподіл обов'язків при проведенні колективного дослідження, здійснення взаємодопомоги і взаємоконтролю, виклад результатів) [8].

Вищезазначене дозволило виділити другу педагогічну умову – *набуття учителями експериментально-дослідницьких умінь та навичок* та зробити висновок, що для якісної організації експериментальних досліджень з галузі природознавства вчителі мають набути таких експериментально-дослідних умінь та навичок: дослідно-експериментальних з компонент галузі природознавства; поєднувати теорію наукового знання і практику; формулювати мету експериментального дослідження; визначити умови, необхідні для проведення експериментального дослідження; розробити схему експериментального дослідження; розробити план проведення експериментального дослідження; спроектувати модель для проведення експериментального дослідження, провести його; визначити сторонні фактори, усунути їх дію; вимірювати, фіксувати та аналізувати результати експериментального дослідження; самостійно зробити висновок.

Під час підготовки вчителів до експериментальних досліджень з галузі природознавства необхідним є використання умінь поєднувати теоретичні знання і практичні навички, що дозволяє у процесі педагогічної діяльності:

- показати учням використання загальнонаукових та емпіричних методів з різних компонент галузі природознавства;
- систематизувати роботу по втіленню міжпредметних зв'язків, проводячи її на понятійному рівні, на рівні законів, принципів, теорій та природничо-наукової картини світу;
- продуктивніше формувати вміння учнів переносити предметні знання на вирішення завдань міжпредметного характеру;
- синтезувати різнопредметні знання у цілісну природничо-наукову картину світу і таким чином підвищити рівень знань, умінь та навичок учнів з предметів галузі «Природознавство».

Отже, сформованість умінь проводити експериментальні дослідження з галузі природознавства – це сукупність дій пошукового характеру, що ведуть до відкриття невідомих або підтвердження відомих фактів, теоретичних знань і способів діяльності. Підручник сприяє встановленню міжпредметних та внутрішньопредметних зв'язків, організації процесу засвоєння знань, забезпеченню введення нового в ширшу і досконалішу систему зв'язків. Конструювання змісту навчального матеріалу (його добір та структурування) у підручнику має бути підпорядкованим меті навчальної дисципліни. Систематизований виклад матеріалу сприяє послідовному усвідомленню, розумінню та виходу на новий рівень узагальнення [4].

Роль підручників та навчальних посібників учені пов'язують з визнанням того, що їх функції та місце у педагогічному процесі постійно розвиваються (Л. Величко; Н. Буринська) [1; 2]. До сучасного підручника висувають вимоги: розвиток умінь працювати, розкриття методики навчання, використання попереднього досвіду. Вважаємо, що систематизованого викладу матеріалу у підручнику недостатньо для підготовки вчителів до експериментальних досліджень з галузі природознавства. Під час виконання експериментальних досліджень з природознавства набуваються знання, вміння і навички якісної організації експерименту, а саме про: призначення і правила експлуатації обладнання, що використовується для проведення експериментальних досліджень з природознавства для середньої школи; методику і техніку виконання різних видів шкільного природничого експерименту з дотриманням основних вимог техніки безпеки; обґрунтування дослідів чіткими, вичерпними і короткими поясненнями на доступному рівні. У цьому вчителів допоможуть методичні матеріали для них (методичні, навчально-методичні посібники і методичні рекомендації), у яких розкрито методику і техніку здійснення експериментальних досліджень з природознавства.

Отже, третьою педагогічною умовою підготовки вчителів до експериментальних досліджень з галузі природознавства є – *впровадження методів, форм організації експериментальних досліджень та засобів навчання для підготовки вчителів до проведення різних видів навчального експерименту.*

До методів експериментальних досліджень з галузі природознавства відносимо: спостереження, експеримент, вимірювання, порівняння, метод проектів. До форм організації експериментальних досліджень з галузі природознавства відносимо: демонстраційні досліди, лабораторні дослідження, лабораторні роботи, практикуми, експериментальні задачі, позааудиторні та домашні досліди й спостереження. До засобів навчання відносимо: навчальну програму з предмету, підручники, навчально-методичні посібники; об'єкти навколишнього середовища, взяті в натуральному вигляді або препаровані для навчальних завдань; прилади та обладнання; графічні засоби; матеріали для здійснення контролю знань.

З метою реалізації педагогічних умов підготовки вчителів до експериментальних досліджень з галузі природознавства розроблено навчально-методичний посібник «Експериментальні дослідження з природознавства» [5]. Навчально-методичний посібник орієнтований на ознайомлення з обладнанням та методикою і технікою проведення різних видів навчальних експериментів з природознавства: демонстраційних дослідів, лабораторних робіт і практикумів, експериментальних задач, позааудиторних і домашніх експериментальних досліджень. Структура і зміст завдань підпорядковані педагогічній концепції, згідно з якою найбільший педагогічний ефект від проведення експериментальних досліджень можна одержати тоді, коли необхідні вміння і навички застосовувати різні види навчального експерименту здобуватимуться в їх єдності. У зв'язку з цим запропоновані експериментальні дослідження (за винятком робіт з вивчення обладнання) включають завдання з різних видів навчального експерименту.

Зазначимо, що, здійснюючи експериментальні дослідження з галузі природознавства під час навчання природничим предметам, учитель має дотримуватись основних етапів їх організації з урахуванням методичних прийомів.

Організація практичних робіт з предметів галузі природознавства на уроці різними методичними прийомами включає знання і вміння:

- 1) визначати мету та завдання експериментальних досліджень;
- 2) проводити інструктаж учнів з: а) техніки безпеки, зокрема: підготовка робочого місця до здійснення експериментальних досліджень; поводження з об'єктами, які використовуються в експериментальному дослідженні; правила поведінки з матеріалами та реактивами, які використовуються у даному експериментальному дослідженні; б) організаційний етап, зокрема: як буде здійснюватись виконання експериментального дослідження (фронтально, у групах, індивідуально); які види робіт використовуються (однакові для всього класу чи різні для кожного учня (групи учнів);
- 3) виконання роботи учнями: поетапне за вказівками вчителя експериментальне дослідження; самостійне експериментування; поетапне за підручником експериментальне дослідження; експериментальне дослідження за отриманими завданнями, які можуть бути висвітлені на дошці, у таблиці, в індивідуальних аркушах або дані вчителем в усній формі;

4) фіксація результатів експериментального дослідження на предметах галузі природознавства: усна відповідь; демонстрація результатів учителю; запис результатів у таблиці; замальовка у робочому зошиті; розробка моделі.

Навчально-методичний посібник «Експериментальні дослідження з природознавства» у своєму змісті містить теоретичну складову 15% та експериментальну складову 85%. Навчально-методичний посібник є засобом навчання під час підготовки вчителів до експериментальних досліджень з галузі природознавства та вміщує матеріали для організації і проведення експериментальних досліджень з біологічної, фізичної, хімічної компонент.

Висновки. Вважаємо, що запропоновані у методиці форми підготовки вчителів до експериментальних досліджень з галузі природознавства виключають універсалізацію будь-якої з них та попереджають протиставлення одна одній. Тільки завдяки поєднанню, взаємозв'язку різноманітних форм, методів, засобів навчання досягається максимальна ефективність підготовки вчителів до експериментальних досліджень з галузі природознавства. Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів розв'язування проблеми взаємодії наукових досліджень та освітніх практик. Вважаємо, що подальшого вивчення потребують такі питання: модернізація системи підготовки вчителів предметів освітньої галузі «Природознавство» у закладах післядипломної освіти на основі використання інноваційних освітніх технологій та створення освітнього середовища, що сприятиме підвищенню рівня професійної підготовки вчителя предметів галузі «Природознавство».

Список використаних джерел

1. Буринська Н. М. Концепція підручника хімії для основної школи [Текст] / Н. М. Буринська // Біологія і хімія в сучасній школі. – 2013. – № 3. – С. 38–39.
2. Величко Л. П. Теорія і практика навчання органічної хімії у загальноосвітніх навчальних закладах [Текст] : [монографія] / Людмила Петрівна Величко. – К. : Генеза, 2006. – 330 с.
3. Галатюк Ю. М. Інноваційні стратегії інтегрованого вивчення фізики та інших природничих дисциплін у сучасній школі [Текст] / Ю. М. Галатюк, Н. С. Савчук // Імідж сучасного педагога. – 2002. – № 2. – С. 40–45.
4. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник [Текст] / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
5. Корягіна Н. В. Експериментальні дослідження з природознавства [Текст] : навч.-метод. посіб. / Н. В. Корягіна. – Полтава : ПОППО, 2012. – 84 с.
6. Кремень В. Г. Вища освіта в Україні [Текст] : навч. посіб. / В. Г. Кремень, С. М. Ніколаєнко, М. Ф. Степенко та ін. – К. : Знання, 2005. – 327 с.
7. Нова українська школа: основи Стандарту освіти / За заг.ред. Мирослави Товкало. – Львів, 2016. – 64 с.
8. Седова Н. В. Подготовка учителя к проведению опытно-экспериментальной работы / Н. В. Седова // Вестник Ленинградского государственного университета имени А. С. Пушкина. Серия: Педагогика. – 2012. – № 1. – Т. 3. – С. 16–24.

Корягина Н. В.

ОСОБЕННОСТИ ПОДГОТОВКИ УЧИТЕЛЕЙ К ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНЫМ ИССЛЕДОВАНИЯМ ПО ЕСТЕСТВОЗНАНИЮ

Представлено экспериментальную работу по проблеме подготовки учителей к экспериментальным исследованиям по естествознанию, спроектировано модель подготовки и исследовано ее эффективность.

Ключевые слова: подготовка учителя; экспериментальное исследование; естествознание; модель подготовки; педагогические условия.

Koryahina N. V.

FEATURES OF TEACHER TRAINING FOR EXPERIMENTAL RESEARCH OF NATURAL SCIENCE

Actuality and feasibility studies stems from its focus on resolving contradictions between: the need to implement active approach when teaching natural science subjects and levels of training teachers to experimental studies of science; requirements of theoretical knowledge and practical skills of teachers and the actual state of preparation for experimental studies of science; updating of content industry "science" in schools and training teachers disparity in higher education.

It is presented experimental work on a problem of training of teachers for pilot studies on natural sciences, it is designed model of preparation and it is investigated its efficiency. Analyzed the presence of various forms of experimental research subjects in the curricula of educational industry "Natural". Analysis of textbooks and manuals for students for the content of their experimental component.

The level of training of teachers of natural subjects for experimental studies of natural history, their value in practice school (324 students and 156 teacher natural objects). Designed teacher training model to experimental studies of natural history, Structure which consists of four components: the objective, content, procedural, effectively-estimate.

The study does not cover all aspects of solving this problem. Requiring further study the following issues: modernization of training teachers to experimental research on science through the use of innovative technologies and creating a learning environment that will enhance the professional competence of teachers the field of science.

Keywords: training of the teacher; pilot study; natural sciences; preparation model; pedagogical conditions.

Стаття надійшла до редакції 24.05.2017 р.

САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ОСНОВ МАСАЖУ

Н. А. Беседа,

*кандидат педагогічних наук, старший викладач
кафедри фізичного виховання, спорту та здоров'я людини
ПолтНТУ імені Юрія Кондратюка,
e-mail: beseda07@meta.ua*

У статті обґрунтовано актуальність дослідження проблеми організації самостійної роботи майбутніх фахівців з фізичної реабілітації в процесі вивчення навчальної дисципліни «Масаж загальний, реабілітаційний і самомасаж». На основі узагальнення наукових розвідок вітчизняних і зарубіжних дослідників розкрито сутнісний зміст поняття «самостійна робота студентів». Визначено мету, завдання й види самостійної роботи студентів, виокремлено й проаналізовано характерні особливості її організації. Запропоновано перелік тем із дисципліни, винесених на самостійне опрацювання.

Ключові слова: *самостійна робота студентів; професійна підготовка; фахівець з фізичної реабілітації; масаж; самомасаж; реабілітаційний масаж.*

Постановка проблеми. Упровадження сучасних освітніх реформ в Україні висуває перед вищою школою низку викликів, пов'язаних із підвищенням рівня якості освіти та підготовкою конкурентноспроможних фахівців із високо сформованою професійною компетентністю. У зв'язку з цим, головним вектором оптимізації вітчизняної системи професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичної реабілітації має стати підготовка особистості з критичним мисленням і невичерпним творчими потенціалом, здатної до саморозвитку і професійного зростання. З огляду на це, пріоритетним напрямом освітньої діяльності вищого навчального закладу є організація самостійної роботи студентів. Підтвердженням цього знаходимо в наукових висновках вітчизняних і зарубіжних дослідників (Т. Агапової, А. Алексюка, В. Бобрицької, В. Євдокимової, В. Козакової, В. Ляудіс, О. Новікової, М. Солдатенка, П. Підкасистого, В. Шпак та ін.).

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що проблема професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичної реабілітації відображена в працях багатьох теоретиків і практиків. Зокрема, в наукових працях Т. Бойчук, Н. Бабиц, Т. Зінченко та ін. відображено теоретико-методологічні

засади професійної підготовки фахівців з фізичної реабілітації. Особливості формування професійної компетентності фахівця з фізичної реабілітації визначено в працях Л. Волошко, Г. Бойко, В. Поліщук та ін. Питання безпеки професійної діяльності фізичних реабілітологів розглянуто в публікаціях О. Владимирової, О. Марченко, В. Малахова, А. Завгородньої та ін. Фундаментальні напрацювання в галузі масажу належать таким вітчизняним і зарубіжним дослідникам: А. Бірюкову, Т. Бойчук, Л. Вакуленку, В. Васічкіну, А. Вербову, П. Єфіменку, Р. Руденку та ін.

Формулювання цілей статті. Водночас недостатньо дослідженими залишається проблема організації самостійної роботи майбутніх фахівців з фізичної реабілітації в процесі їх професійної підготовки. З огляду на це, **метою** статті є обґрунтування доцільності організації самостійної роботи майбутніх фахівців з фізичної реабілітації в процесі вивчення навчальної дисципліни «Масаж загальний, реабілітаційний і самомасаж».

Означена мета конкретизована в таких завданнях:

1. Охарактеризувати самостійну роботу студентів як провідну форму освітньої діяльності в сучасних вищих навчальних закладах.
2. Охарактеризувати специфіку організації самостійної роботи студентів під час вивчення дисципліни «Масаж загальний, реабілітаційний і самомасаж».

Виклад основного матеріалу. Узагальнення наукових розвідок вказує на те, що увага дослідників (Т. Балицька, Н. Головка, В. Горбач, Л. Зоріна, В. Корнещук, В. Козакова, П. Підкасистий, М. Скаткін, та ін.) зосереджена на вивченні різних аспектів самостійної роботи студентів.

Серед багатьох трактувань поняття «самостійна робота студентів» влучним вважаємо визначення, запропоноване В. Бобрицькою: «Самостійна робота – це спланована робота студентів, що виконується за завданням і при методичному керівництві викладача, але без його безпосереднього втручання» [2, с. 312].

Із позиції нашого дослідження, заслуговує на увагу думка Т. Балицької: «Самостійна робота – це провідна форма організації навчання, що реалізується з урахуванням індивідуальних особливостей і пізнавальних можливостей студентів у процесі індивідуальної й колективної навчальної діяльності на аудиторних заняттях та в позааудиторній роботі під керівництвом викладача, але без його безпосередньої участі» [1, с. 9].

Ми поділяємо позицію Л. Волошко стосовно того, що «самостійна робота повинна ґрунтуватися на індивідуальному підході з урахуванням інтересів, мотивів, потенціалу кожного студента» [4, с. 10].

Особливо важливими для нашого дослідження є наукові висновки В. Бобрицької стосовно того, що формуванню самоосвітньої компетенції студентів значно сприяють такі чинники: «по-перше, самостійна робота з чітко визначеною викладачем «навігацією» процесу пошуку професійно значущої

інформації у інформаційних джерелах; по-друге, ініціативність, висока вмотивованість студентів до застосування різних видів інформальної освіти, що передбачає різноманітні форми їх пізнавальної діяльності, а отже, забезпечує найбільш високий рівень засвоєння навчального матеріалу і формує навички навчання впродовж життя» [3, с. 4].

Ураховуючи вищевикладене, вважаємо, що метою самостійної роботи студентів при вивченні дисципліни «Масаж загальний, реабілітаційний і самомасаж» є формування в них системи знань із теоретичних основ і практичних навичок класичного масажу як методу профілактики й лікування при різних нозологіях та розвиток навичок самомасажу.

У зв'язку з цим, головними завданнями самостійної роботи студентів є:

1. Ознайомитися з основними принципами та гігієнічними вимогами до проведення масажу і самомасажу.
2. Зміцнити знання про фізіологічну дію масажу на органи, системи органів та організм людини загалом.
3. Проаналізувати методичні рекомендації щодо проведення масажу для осіб різного віку при різних нозологіях.
4. Розвивати вміння виконувати основні й допоміжні масажні прийоми з метою найбільш ефективного впливу на організм людини.
5. Засвоїти техніку виконання класичного масажу як методу реабілітації.
6. Ознайомитися з методикою спортивного, косметичного, дитячого та інших видів масажу.

Самостійна робота передбачає формування в студентів *знань* про: історію масажу; гігієнічні основи проведення масажу; гігієнічні вимоги до клієнта та масажиста; основні масажні засоби і засоби догляду за руками масажиста; діагностичні ознаки захворювань, при яких найчастіше проводиться масаж; показання і протипоказання до проведення масажу; фізіологічну дію масажних прийомів на тканини, органи та організм людини; загальні методичні вказівки до проведення масажу; положення пацієнта і масажиста при проведенні загального і місцевого масажу; кількість сеансів масажу відповідно до встановленого діагнозу; техніку виконання основних і допоміжних прийомів масажу; методику і техніку класичного масажу; особливості класичного, спортивного, косметичного та інших видів масажу; нетрадиційні види та методи масажу; основи самомасажу; методичні рекомендації до проведення загального масажу, масажу окремих частин тіла (голови, обличчя, шиї, кінцівок, грудей, живота, тулуба) та самомасажу; методику проведення масажу при різних захворюваннях і ушкодженнях опорно-рухового апарату, шкіри, нервової, серцево-судинної, травної, дихальної, сечостатевої, ендокринної систем тощо.

Результативність самостійної роботи студентів у процесі вивчення навчальної дисципліни «Масаж загальний, реабілітаційний і самомасаж» визначається рівнем сформованості в них таких *умінь і навичок*: дотримуватися гігієнічних вимог до масажиста і клієнта; доглядати за руками; налагоджувати психоемоційний зв'язок із клієнтом; вести відповідну документацію; володіти технікою виконання основних і допоміжних прийомів масажу, а також методикою і технікою проведення загального і місцевого масажу при різних захворюваннях і ушкодженнях опорно-рухового апарату, нервової, серцево-судинної, травної, дихальної та інших систем організму; проводити самомасаж окремих частин тіла.

На основі узагальнення низки наукових розвідок [2; 3; 5; 6] і власного практичного досвіду маємо підстави для визначення характерних ознак самостійної роботи студентів у процесі вивчення навчальної дисципліни «Масаж загальний, реабілітаційний і самомасаж», а саме:

- розроблення викладачем відповідного інформаційно-методичного забезпечення з дисципліни та надання студентам у користування;
- самостійне опрацювання навчального матеріалу студентами;
- поєднання традиційних та інноваційних форм самостійної роботи студентів;
- реалізація індивідуального підходу до організації самостійної роботи студентів;
- формування навичок самооцінки під час самостійного вивчення тем;
- підвищення рівня вмотивованості студентів до саморозвитку та професійного зростання;
- систематичне здійснення контролю самостійної роботи студентів.

Зазначимо, що робочою навчальною програмою дисципліни «Масаж загальний, реабілітаційний і самомасаж» для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня за спеціальністю 227 «Фізична реабілітація» на самостійну роботу студентів відводиться 110 годин (табл.1).

Таблиця 1

Перелік тем для самостійного вивчення студентами

№ п/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Історія розвитку масажу	6
2.	Системи масажу	6
3.	Догляд за руками масажиста	6
4.	Нетрадиційні методи масажу (аромамасаж, масаж із воском, медовий масаж, шоколадний масаж, кріомасаж тощо)	6

5.	Методичні рекомендації до проведення масажу в лазні (турецький, російській, римській, фінській, японській)	10
6.	Методика самомасажу для осіб різних професій (музикантів, людей, зайнятих розумовою працею, туристів, спортсменів тощо)	10
7.	Спортивний масаж	10
8.	Косметичний масаж	6
9.	Масаж при захворюваннях нервової системи (при невралгії трійничного, лицевого, потиличного нерва)	10
10.	Масаж при ушкодженнях опорно-рухового апарату (при шийно-грудному, попереково-крижовому радикуліті; при остеохондрозі різних відділів хребта)	10
11.	Масаж при захворюваннях серцево-судинної системи (при стенокардії, інфаркті міокарда, при постінфарктному кардіосклерозі, вадах серця, міокардіодистрофії)	10
12.	Масаж при порушенні обміну речовин (при ожирінні, цукровому діабеті)	10
13.	Масаж при захворюваннях шлунково-кишкового тракту (при гастриті, ентероколіті, виразковій хворобі шлунка)	10
<i>Разом</i>		<i>110</i>

Як показує практика, значно підвищує вмотивованість студентів до вивчення основ масажу залучення їх до розроблення проектів з таких тем: «Методика аромасажу», «Методика проведення медового масажу», «Особливості виконання шоколадного масажу», «Кріомасаж», «Спортивний масаж», «Методика масажу в лазні», «Самомасаж для людей різних професій» тощо.

Висновки. З огляду на вищевикладене, вважаємо, що самостійна робота у процесі вивчення навчальної дисципліни «Масаж загальний, реабілітаційний і самомасаж» підвищуватиме рівень вмотивованості студентів до самостійного поповнення професійних знань і вмій, сприятиме розвитку їх пізнавальної активності, прагнення до самовдосконалення й самореалізації. *Перспективу подальших досліджень* убачаємо в визначенні ефективності організації самостійної роботи студентів при вивченні основ масажу засобами сучасних інформаційних технологій.

Список використаних джерел

1. Балицька Т. В. Організаційно-педагогічні умови самостійної роботи студентів педагогічних університетів у процесі кредитно-модульного навчання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Т. В. Баклицька. – Луганськ, 2010. – 22 с.

2. Бобрицька В. І. Дослідження проблеми формування самоосвітньої компетенції у майбутніх учителів у контексті євроінтеграційних процесів / В. І. Бобрицька // Проблеми освіти в Польщі і в Україні в контексті процесів глобалізації та євроінтеграції : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 21-24 квітня 2009 р. Київ-Житомир / За ред. В. Кременя, Т. Левовицького, С. Сисоєвої. – К. : КІМ, 2009. – С. 306-316.

3. Бобрицька В. І. Професійно орієнтований контекст формування самоосвітньої компетентності майбутнього викладача в умовах магістратури / В. І. Бобрицька // Вісник Національного авіаційного університету. Серія Педагогіка. Психологія. – К. : Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2015. – № 2 (7). – С. 24-30.

4. Волошко Л. Б. Технологія організації самостійної роботи студентів / Л. Б. Волошко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: наукова монографія / за ред. проф. С. С. Єрмакова. – Харків : ХДАДМ (ХХП), 2007. – № 1. – С. 8-11.

5. Голуб Н. П. Самостійна робота як ефективний засіб реалізації компетентнісного підходу до навчання та активізації навчальної діяльності студентів хімічного факультету [Електронний ресурс] / Н. П. Голуб, М. В. Поторій, В. Г. Лендел // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Хімія. – 2011. – № 1. – С. 72-77. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuchem_2011_1_19.

6. Косинська О. Самостійна робота студента як провідний компонент процесу підготовки фахівця [Електронний ресурс] / О. Косинська, Г. Маковська // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Педагогіка. – 2009. – № 3. – С. 277 – 281. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/NZTNPU_ped_2009_3_66.

Беседа Н. А.

САМОСТОЯТЕЛЬНАЯ РАБОТА СТУДЕНТОВ В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ ОСНОВ МАССАЖА

В статье обоснована актуальность исследования проблемы организации самостоятельной работы будущих специалистов по физической реабилитации в процессе изучения учебной дисциплины «Массаж общий, реабилитационный и самомассаж». На основе обобщения научных исследований отечественных и зарубежных ученых раскрыто сущностное содержание понятия «самостоятельная работа студентов». Определены цели, задачи и виды самостоятельной работы студентов, выделены и проанализированы характерные особенности ее организации. Предложен перечень тем по дисциплине, вынесенных на самостоятельное изучение.

Ключевые слова: самостоятельная работа студентов; профессиональная подготовка; специалист по физической реабилитации; массаж; реабилитационный массаж; самомассаж.

Beseda N. A.

SELF-EDUCATIONAL OF THE STUDENTS IN THE STUDYING THE BASES OF MASSAGE

The article justifies the research actuality of studying the problem of self-education of the future specialists in physical rehabilitation in the process of doing “Massage and self-massage” course. The author proves the actual need in upgrading the qualification level of highly professional specialists.

Having generalized the essence of foreign and domestic researchers’ works, the authors cover the issue of “students’ individual work”. As a result, individual work aims, objectives and kinds have been defined, and peculiarities of its organizing in the process of teaching future specialists in physical rehabilitation have been analyzed. The article also contains the list of topics proposed for self-education. The author justifies the importance of applying current interactive teaching methods, pointing out the project method effectiveness. It is also noted that major criteria of students’ individual work in the process of doing “Massage, rehabilitation massage and self-massage” course is their level of building corresponding practical skills. The most important of them include the following: mastering the technique of giving basic and assisted massage, and also overall and local massage for individuals having various diseases and damages of supporting-motor apparatus, excitatory, cardiovascular, digestive, respiratory systems etc., doing self-massage of certain body parts etc.

Keywords: *massage; physical rehabilitation specialist; professional training; self-massage; self-educational of the students; rehabilitation massage.*

Стаття надійшла до редакції 23.05.2017 р.

УДК 37.025.03:316.77

КРИТЕРІЇ ТА РІВНІ СФОРМОВАНОСТІ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ІЗ ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

О. М. Тур,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри українознавства, культури та документознавства

ПолтНТУ імені Юрія Кондратюка,

e-mail: 1.oksane@vail.ru

У статті визначено поняття «критерій», вказані основні вимоги до виокремлення критеріїв (об’єктивність, наявність ключових моментів досліджуваного явища, типовість явища, зрозумілість, чіткість, точність

формулювання). Представлені когнітивний, мотиваційний, діяльнісний, індивідуально-психологічний, рефлексивний критерії сформованості комунікативної компетентності кожного з п'яти структурних компонентів комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності (культурно-комунікативного, соціально-комунікативного, інформаційно-комунікативного, мовно-комунікативного, навчально-комунікативного). Розроблені та представлені рівні сформованості у майбутніх фахівців зазначеної компетентності (високий, середній, низький).

Ключові слова: комунікативна компетентність; критерії, рівні та структура комунікативної компетентності.

Постановка проблеми. У сучасних інформаційно-комунікативних умовах суспільного розвитку виникає нагальна потреба підготовки нового покоління висококваліфікованих спеціалістів сфери документознавства та інформаційної діяльності (далі – ДІД), які не тільки досконало володіють професійною компетентністю, але й мають високий рівень сформованої комунікативної компетентності (КК). Діагностика сформованості КК передбачає наявність чітко визначених критеріїв та рівнів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування комунікативної компетентності спеціалістів різних галузей суспільної діяльності вивчали як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники, зокрема Т. Бутенко, Д. Голдлевська Т. Денищич, Ю. Єщенко, В. Киричук, Н. Назаренко, Т. Непомняща О. Смирнова, О. Шумілова та інші, проте науковцями не були достатньо повно розроблені критерії сформованості КК майбутніх фахівців сфери ДІД.

Формулювання цілей статті. Мета статті – розробити та представити критерії та рівні сформованості КК майбутніх фахівців із ДІД.

Виклад основного матеріалу. Сучасний тлумачний словник української мови трактує поняття «критерій» [з грец. *kritērion* – засіб судження] як «підставу для оцінки, визначення або класифікації чогось; мірило» [3, с. 428].

У науково-педагогічній літературі критеріями називають ознаки, на основі яких здійснюється оцінка [2, с. 495] і висувають до них певні вимоги. Наприклад, А. Гусак, І. Микитюк головними вважають такі: «вони повинні бути об'єктивними; включати головні ключові моменти досліджуваного явища; обіймати типові сторони явища; зрозуміло, чітко, точно формулюватися; вимірювати саме те, що треба перевірити» [1, с. 207].

Вибір критеріїв сформованості КК майбутніх фахівців із ДІД залежить від когнітивного, мотиваційного, діяльнісного, індивідуально-психологічного та рефлексивного компонентів кожного з п'яти складників КК – культурно-комунікативної, соціально-комунікативної, інформаційно-комунікативної,

мовно-комунікативної та навчально-комунікативної компетентностей.

1. Когнітивний критерій: *а) культурно-комунікативний складник* – знання історії, сучасної світової та національної культури, міжкультурних відмінностей; усвідомлення необхідності вияву поваги до культурних особливостей різних народів; *б) соціально-комунікативний складник* – знання в галузі міжнародного життя, зовнішньої та внутрішньої політики держави, правил суспільного життя й демократичних умов їх встановлення, своїх прав і обов'язків, основ конституційного, кримінального та цивільного права; розуміння сутності правових та економічних відносин тощо; *в) інформаційно-комунікативний* – знання щодо використання комп'ютерних мереж, інтернет-технологій, методів роботи з інформацією, норм інформаційної етики; *г) мовно-комунікативний* – знання мовних норм, етикетних правил спілкування, засобів невербальної комунікації, особливостей професійного спілкування, стратегій поведінки й способів впливу на співрозмовника, критеріїв і методів оцінки власної КК; володіння більше ніж однією мовою; *д) навчально-комунікативний* – усвідомлення змісту й значення самоосвіти, саморозвитку й самовдосконалення; знання способів самостійного набуття необхідних знань; розуміння сутності й необхідності вчитися впродовж усього життя.

2. Мотиваційний критерій: *а) культурно-комунікативний компонент* – спрямованість на формування національної свідомості; націленість на толерантне ставлення до інших культур та їх представників, гуманістична настанова на життя у багатокультурному суспільстві; *б) соціально-комунікативний* – спрямованість на ціннісне ставлення й повагу до законів України, прав та свобод людини; прагнення до праці як вищої цінності людини, підвищення особистого соціального статусу; націленість на подолання труднощів, виявлення волі, комунікабельності, толерантності, доброзичливості, наполегливості; *в) інформаційно-комунікативний* – спрямованість на ціннісне ставлення до інформації; зацікавленість в оволодінні сучасними інформаційними технологіями, в отриманні нових знань, умінь і навичок у галузі технічних програмних засобів інформації; ціннісно-мотиваційна орієнтація на інформаційно-комунікативну взаємодію; *г) мовно-комунікативний* – зацікавленість українською мовою; бажання вдосконалювати культуру власного мовлення; націленість на професійне володіння іноземною мовою, дотримання мовленнєвих і етико-психологічних правил комунікативної поведінки з представниками інших культур; гуманістична установка на спілкування в цілому; *д) навчально-комунікативний* – прагнення й готовність до постійної самоосвіти, саморозвитку, самонавчання, самовдосконалення, самоаналізу, самооцінки, досягнення поставленої мети, творчої самореалізації, рефлексивного мислення; спрямованість на стійку мотивацію до навчання, комунікативно-професійну діяльність.

3. Діяльнісний критерій: *а) культурно-комунікативний компонент* – демонстрація широкого світогляду, переконань, глибоких знань світової та національної культури; орієнтування у найважливіших досягненнях науки і культури світової цивілізації; сформованість навичок досвіду мирного життя у багатокультурному суспільстві; творча співпраці на благо людей; *б) соціально-комунікативний* – уміння й навички критично оцінювати і прогнозувати політичні, економічні, правові та ін. події і явища, працювати в команді, ставити цілі і планувати результати своєї діяльності, брати на себе відповідальність і самостійно приймати рішення, адекватно сприймати критику, вести переговори тощо; *в) інформаційно-комунікативний* – уміння вільно орієнтуватися в різноманітних видах інформації державною чи іншою мовою, застосовувати мас-медійні, мультимедійні, комп'ютерні технології, працювати з бібліотечними каталогами; уміння виявляти об'єктивні закономірності і тенденції, визначати рушійні механізми, причинно-наслідкові зв'язки; *г) мовно-комунікативний* – уміння практично застосовувати знання з мови, впливати на співрозмовника, стисло й грамотно викладати інформацію в документах, зрозуміло доносити інформацію, налагоджувати контакти і обговорювати результати вирішення різноманітних проблем; навички вільно й компетентно спілкуватися в діалоговому режимі, аналізувати причини виникнення проблемних і конфліктних ситуацій, прогнозувати і управляти ними, вибирати й реалізувати адекватні способи спілкування; володіння термінологічним апаратом професії, культурою усного й писемного мовлення; *д) навчально-комунікативний* – здатність учитися протягом усього життя, здобувати нові знання, ініціювати нові ідеї, засвоювати способи самостійного набуття знань з різних джерел інформації; навички самостійної навчальної діяльності, мислення, встановлення та пояснення причинно-наслідкових зв'язків; уміння планувати, організовувати й оцінювати власний навчальний процес, застосовувати знання в практичній професійно-комунікативній діяльності, переносити знання й способи діяльності, власний досвід на нову ситуацію.

4. Індивідуально-психологічний критерій: *а) культурно-комунікативний компонент* – сформованість національної свідомості, духовності, трудової активності, морально-етичної, фізичної, екологічної, правової культури; культивування кращих рис української ментальності; *б) соціально-комунікативний* – сформованість емоційно-ціннісних установок, моральних якостей, значущих для майбутньої професійної діяльності, гнучкості, мобільності, конкурентоздатності; сформованість здібностей відстоювати особисту позицію, презентувати себе на ринку праці; *в) інформаційно-комунікативний* – розвиток вольових, емоційних, моральних якостей, необхідних для ефективної інформаційно-комунікативної взаємодії; сформованість системи інтелектуальних можливостей: гнучкість і широта

мислення, вміння орієнтуватися у потоці інформації, критично ставитися до неї, уміння організувати власну інтелектуальну діяльність; *г) мовно-комунікативний* – уміння встановлювати й підтримувати психологічний контакт, управляти своїми емоціями й викликати потрібні емоції у партнера по спілкуванню, співпереживати, розуміти і враховувати почуття і потреби інших людей, інтуїтивно прогнозувати їх поведінку; *д) навчально-комунікативний* – розвиток інтелектуальних здібностей, пізнавальних інтересів, зацікавленості до нового, допитливості, творчої активності й раціональної організації самостійної навчальної праці, позитивних інтелектуальних почуттів; здатність брати на себе відповідальність.

5. Рефлексивний критерій: *а) культурно-комунікативний компонент* – опановування методами рефлексивного мислення, самоаналізу і самооцінки; рефлексивна здатність уявляти себе на місці іншої людини, подумки бачити ситуацію її очима; *б) соціально-комунікативний* – розвиток вмінь адекватно сприймати себе, аналізувати власну комунікативну діяльність, комунікативні помилки та знаходити варіанти їх попередження й усунення, прогнозувати перспективи персонального зростання, самовизначатись в умовах прийняття колективного рішення, співвідносити результати власної діяльності із заданою ціллю; прогнозування та аналіз дій інших учасників спілкування, коригування їх поведінки; *в) інформаційно-комунікативний* – усвідомлення своїх інформаційних запитів, розуміння необхідності вивчення інформаційних технологій і комп'ютерної техніки; спрямованість рефлексивних здібностей на організацію найбільш ефективних способів інформаційно-комунікативної спільної діяльності, контролювання і коригування власних дій; *г) мовно-комунікативний* – уміння правильно оцінювати людей, розуміти їх внутрішній світ, впливати на них, викликати позитивне сприйняття себе як особистості, рефлексивно слухати співрозмовника, розуміти його внутрішні переживання й мотиви, контролювати точність сприйняття почутого, орієнтуватися в умовах спілкування; сформованість здібностей активного слухання, самопрезентації, саморегуляції в процесі контакту, емпатії, рефлексії, позитивної Я-концепції й адекватних вимогам професійної діяльності психоемоційних станів *д) навчально-комунікативний* – здатність і вміння реально оцінювати й аналізувати власний навчальний рівень, свої можливості, результати своєї комунікативної діяльності, тактику й стратегію самостійної навчальної діяльності, критичного самоаналізу й самоконтролю; створювати у результаті самонавчання і самопізнання динамічну систему уявлень про себе.

На основі визначених критеріїв та показників структурних компонентів комунікативної коімпетентності, виокремлюємо високий, середній та низький рівні її сформованості.

Високий рівень мають студенти, які:

– виявляють стійке прагнення до знань в галузі міжнародного життя, зовнішньої та внутрішньої політики держави; до праці як вищої цінності людини; готовність працювати в команді, брати на себе відповідальність і самостійно приймати рішення, знаходити нестандартні розв'язання проблем, обирати певні способи і прийоми взаємодії в колективі, адекватно сприймати критику, усувати конфліктні ситуації, вести переговори, застосовувати мас-медійні, мультимедійні, комп'ютерні технології; глибоку зацікавленість національною культурою та культурою інших народів, проблемами сучасного суспільно-політичного життя, сучасними інформаційними технологіями;

– демонструють глибоке розуміння й усвідомлення необхідності вдосконалення мовленнєвої культури, особливостей співпраці з представниками інших культур, необхідності вивчення інформаційних технологій і комп'ютерної техніки; глибокі й системні знання історії, світової та національної культури, міжкультурних відмінностей, правил спілкування, методів роботи з інформацією; глибоко сформовані вміння виявляти об'єктивні закономірності і тенденції, визначати рушійні механізми, причинно-наслідкові зв'язки; практично застосовувати знання з мови (у тому числі іноземної), зрозуміло доносити інформацію, адекватно сприймати і оцінювати поведінку партнерів, переносити знання й способи діяльності, власний досвід на нову ситуацію; у повному обсязі сформовані навички толерантної поведінки і конструктивної діяльності в умовах культурних відмінностей, логічного емоційного висловлювання думок, уважного слухання, формулювання запитань, послідовних, доказових відповідей, вибору ефективної стратегії поведінки, аналізування причин виникнення проблемних і конфліктних ситуацій, прогнозування і управління ними, вибору й реалізації адекватних способів спілкування; яскраво виражені гуманістичні установки на життя у багатокультурному суспільстві;

– вільно орієнтуються в найважливіших досягненнях науки і культури світової цивілізації, різноманітних видах інформації українською чи іншою мовою; здатні активно відстоювати особисту позицію, презентувати себе на ринку праці, організовувати власну інтелектуальну діяльність, швидко орієнтуватися в нестандартній ситуації;

– демонструють високу рефлексивну здатність уявляти себе на місці іншої людини, подумки бачити ситуацію її очима; здатні активно контролювати й коригувати власні дії, прогнозувати та аналізувати дії інших учасників спілкування, коригувати їхню поведінку, сприймати індивідуальні якості й особливості поведінки співрозмовника, його фізичні, емоційні, рольові характеристики тощо.

Середній рівень мають студенти, які:

– демонструють ситуативне прагнення до знань в галузі міжнародного

життя, зовнішньої та внутрішньої політики держави; до праці як вищої цінності людини; епізодичну готовність працювати в команді, брати на себе відповідальність і самостійно приймати рішення, знаходити нестандартні розв'язання проблем, обирати певні способи і прийоми взаємодії в колективі, адекватно сприймати критику, усувати конфліктні ситуації, вести переговори, застосовувати мас-медійні, мультимедійні, комп'ютерні технології;

– виявляють неглибокі знання історії, світової та національної культури, міжкультурних відмінностей, правил спілкування, методів роботи з інформацією; посередні вміння виявляти об'єктивні закономірності і тенденції, визначати рушійні механізми, причинно-наслідкові зв'язки; практично застосовувати знання з мови (у тому числі іноземної), зрозуміло доносити інформацію, адекватно сприймати і оцінювати поведінку партнерів, переносити знання й способи діяльності, власний досвід на нову ситуацію; недостатньо глибоку сформованість навичок толерантної поведінки і конструктивної діяльності в умовах культурних відмінностей, логічного емоційного висловлювання думок, уважного слухання, формулювання запитань, послідовних, доказових відповідей, вибору ефективної стратегії поведінки, аналізування причин виникнення проблемних і конфліктних ситуацій, прогнозування і управління ними, вибору й реалізації адекватних способів спілкування; епізодично виражені гуманістичні установки на життя у багатокультурному суспільстві;

– у цілому орієнтуються в найважливіших досягненнях науки і культури світової цивілізації, різноманітних видах інформації українською чи іншою мовою; здатні відстоювати особисту позицію, презентувати себе на ринку праці, організовувати власну інтелектуальну діяльність, швидко орієнтуватися в нестандартній ситуації;

– демонструють невисоку рефлексивну здатність уявляти себе на місці іншої людини, подумки бачити ситуацію її очима, здатність контролювати й коригувати власні дії, прогнозувати та аналізувати дії інших учасників спілкування, коригувати їхню поведінку, сприймати індивідуальні якості й особливості поведінки співрозмовника, його фізичні, емоційні, рольові характеристики тощо.

Низький рівень мають студенти, які:

– не виявляють прагнення до знань в галузі міжнародного життя, зовнішньої та внутрішньої політики держави; до праці як вищої цінності людини; готовності працювати в команді, брати на себе відповідальність і самостійно приймати рішення, знаходити нестандартні розв'язання проблем, обирати певні способи і прийоми взаємодії в колективі, адекватно сприймати критику, усувати конфліктні ситуації, вести переговори, застосовувати мас-медійні, мультимедійні, комп'ютерні технології;

– демонструють недостатні знання історії, світової та національної культури,

міжкультурних відмінностей, правил спілкування, методів роботи з інформацією; недостатні вміння виявляти об'єктивні закономірності і тенденції, визначати рушійні механізми, причинно-наслідкові зв'язки; практично застосовувати знання з мови (у тому числі іноземної), зрозуміло доносити інформацію, адекватно сприймати і оцінювати поведінку партнерів, переносити знання й способи діяльності, власний досвід на нову ситуацію; недостатньо сформовані навички толерантної поведінки і конструктивної діяльності в умовах культурних відмінностей, логічного емоційного висловлювання думок, уважного слухання, формулювання запитань, послідовних, доказових відповідей, вибору ефективної стратегії поведінки, аналізування причин виникнення проблемних і конфліктних ситуацій, прогнозування і управління ними, вибору й реалізації адекватних способів спілкування; практично не виражені гуманістичні установки на життя у багатокультурному суспільстві;

– майже не орієнтуються в найважливіших досягненнях науки і культури світової цивілізації, різноманітних видах інформації українською чи іншою мовою; не можуть на відповідному рівні презентувати себе на ринку праці, організовувати власну інтелектуальну діяльність, швидко орієнтуватися в нестандартній ситуації;

– виявляють завищену (занижену) самооцінку, неправильно розуміють свої можливості, місце й роль в суспільстві, мають низьку рефлексивну здатність уявляти себе на місці іншої людини, подумки бачити ситуацію її очима, не вміють контролювати й коригувати власні дії, прогнозувати та аналізувати дії інших учасників спілкування, коригувати їхню поведінку, сприймати індивідуальні якості й особливості поведінки співрозмовника, його фізичні, емоційні, рольові характеристики тощо.

Висновки. Отже, вибір критеріїв сформованості КК майбутніх фахівців із ДтаІД залежить від когнітивного, мотиваційного, діяльнісного, індивідуально-психологічного та рефлексивного компонентів. За кожним критерієм визначені рівні сформованості комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД – високий, середній, низький.

Вивчення динаміки формування КК майбутніх фахівців із ДтаІД – це складна процедура, що потребує комплексного застосування різних діагностичних методик, тому перспективами подальших досліджень вважаємо роботу, спрямовану на дослідження й опис саме таких методик.

Список використаних джерел

1. Гусак А. Критерії, показники та рівні сформованості інформативної компетентності майбутніх фахівців / А. Гусак, І. Микитюк // Наукові записки ВДПУ імені Михайла Коцюбинського. Серія : Педагогіка і психологія. – Вип. 43. – Вінниця, 2015. – С. 205 – 209.
2. Мойсеюк Н.Є. Педагогіка: навч. посіб / Н.Є. Мойсеюк. – К, 2001 – 608 с.

3. Сучасний глумачний словник української мови: 100 000 слів / за заг. ред. В. В. Дубічинського. – Х. : ВД Школа, 2009. – 1008 с.

**Тур О. Н.
КРИТЕРИИ И УРОВНИ СФОРМОВАННОСТИ
КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ
СПЕЦИАЛИСТОВ ПО ДОКУМЕНТОВЕДЕНИЮ И
ИНФОРМАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ**

В статье дано определение понятию «критерий», указаны основные требования к выделению критериев (объективность, наличие ключевых моментов исследуемого явления, типичность явления, понятность, четкость, точность формулировки). Представлены когнитивный, мотивационный, деятельностный, индивидуально-психологический, рефлексивный критерии каждого из пяти структурных компонентов коммуникативной компетентности будущих специалистов по документоведению и информационной деятельности (культурно-коммуникативного, социально-коммуникативного, информационно-коммуникативного, языково-коммуникативного, учебно-коммуникативного). Разработаны и представлены уровни формирования у будущих специалистов обозначенной компетентности (высокий, средний, низкий).

Ключевые слова: коммуникативная компетентность; критерии, уровни и структура коммуникативной компетентности.

**Tur O. N.
CRITERIA AND LEVELS OF FORMATION COMMUNICATIVE
COMPETENCE OF THE FUTURE EXPERTS UNDER DOCUMENTS AND
THE INFORMATION ACTIVITIES**

In article it is specified an indispensability of preparation of new generation of experts under documents and an information work. Such experts should own in perfection communicative competence. Diagnostics of process of formation of communicative competence provides availability neatly the certain criteria and levels.

Objective of article – to present criteria and drop formations of communicative competence of the future experts under documents and an information work. In article it is defined as concept "criterion", fundamental requirements to allocation of criteria (objectivity, availability of key instants of the investigated phenomenon, typicalness of the phenomenon, clearness, clearness, accuracy of the formulation) are specified.

Activity, individually-psychological, reflective criteria of all structural components of communicative competence of the future experts under documents and are presented gnosiological, motivational, to an information work (cultural-communicative, socially-communicative, information-communicative, linguistic-

communicative, scientifically-communicative).

Levels of formation at the future experts of communicative competence (high, average, low) are developed and presented.

Keywords: *communicative competence; criteria, levels and structure of communicative competence.*

Стаття надійшла до редакції 14.06.2017 р.

УДК 378.12

ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА ПРОФЕСІЙНОЇ УСПІШНОСТІ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ

Т. М. Горохівська,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та соціального управління
НУ «Львівська політехніка»,
e-mail: t.gorohivska@gmail.com*

У статті представлено теоретичний аналіз сучасних наукових підходів до визначення сутнісних характеристик та показників понять «професійна компетентність», «педагогічна компетентність». Виявлено основні підходи до тлумачення дефініції «професійно-педагогічна компетентність викладача». Зроблено висновок про те, що професійно-педагогічна компетентність викладача вищої школи виступає показником його професіоналізму, як особливої інтегративної якості особистості, що проявляється у складній і багатогранній педагогічній діяльності.

Ключові слова: *компетентнісний підхід; компетентність; професійна компетентність; професійно-педагогічна компетентність; викладач вищої школи; професійний розвиток.*

Постановка проблеми. *Сучасний етап розбудови вищої національної освіти ставить на порядок денний формування нової генерації освітян, які володіють професією, загальною культурою, здатні ефективно і творчо працювати, готові до постійного професійного розвитку. Умовою успішної реалізації цього завдання є впровадження компетентнісного підходу у вищій професійній освіті. У цьому контексті саме розвиток професійно-педагогічної*

компетентності професорсько-викладацького складу сприятиме формуванню конкурентоспроможного фахівця, підвищенню освітнього і духовного потенціалу українського суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій доводить, що загальна феноменологія професійно-педагогічної компетентності, умов впровадження компетентнісного підходу знайшла відображення у різних дослідницьких напрямках і аспектах. Так, проблеми спрямованості вищої школи на підготовку педагогічних кадрів на засадах компетентісно-орієнтованого підходу розглядаються у наукових дослідженнях І. Бега, С. Гончаренка, М. Євтуха, І. Зязюна, В. Кременя, О. Сухомлинської, Н. Селіверстової, Л. Кондрашової, В. Лозової, О. Падалки, А. Реан, М. Ярмаченка та ін.

В останні роки питання формування та розвитку видів компетентностей висвітлені у наукових працях: життєва компетентність людини (П. Горностай, Н. Назарук, В. Циба, І. Ящук та ін.); комунікативна компетентність (С. Братченко, Ю. Ємельянов, Г. Трофімова та ін.); пізнавальна компетентність (С. Воронцов, Д. Тат'яниченко та ін.); психолого-педагогічна компетентність (О. Гура, Ю. Красильник, Н. Лісова, М. Лук'янова, А. Москаленко, О. Полуніна та ін.); загальнокультурна компетентність (Н. Конасова, О. Лебенєв та ін.); полікультурна, культурологічна компетентність (М. Булигіна, Н. Поморцева, А. Федорова, К. Юр'єва та ін.); людинознавча компетентність (Л. Кравченко та ін.); етична компетентність (Л. Хорунжа та ін.), етнокультурна компетентність (І. Гуренко та ін.); соціокультурна компетентність (В. Калінін, Т. Колодько та ін.); соціально-педагогічна (Н. Клименко та ін.); соціально-психологічна компетентність (І. Демідова, А. Кудрявцева, Н. Яковлева та ін.).

Філософсько-методологічні аспекти професійної компетентності розглядаються у працях Б. Гершунського, Н. Кузьміної, О. Лебедевої, Л. Лук'янової, М. Розова, В. Шадрикова та ін. Водночас, піднімаються питання розвитку професійної компетентності (А. Бодальов, В. Мясіщев, А. Мудрик, Н. Ничкало та ін.), зокрема, формування професійної компетентності педагогів (В. Баркасі, Н. Добровольська, О. Дубасенюк, Е. Зеєр, М. Левківський, Л. Сергєєва та ін.).

Обґрунтуванню необхідності виділення педагогічної компоненти в структурі професійної компетентності присвячені дослідження Г. Бурлаки, П. Павленок, М. Фірсова, О. Холостової та ін. В той же час, суть і структуру педагогічної компетентності розглядають С. Бухальська, І. Ісаєв, А. Міщенко, Л. Петровська, І. Проданов, В. Сластьонін, Є. Шиянов та ін.

Психолого-педагогічні проблеми розуміння сутності та формування професійно-педагогічної компетентності педагогів розглядаються у працях С. Вершловського, Т. Данилової, С. Демченко, В. Єлагіної, Т. Колодько, А. Маркової, С. Мурзіної та ін. Науковцями розкриваються методологічні основи формування професійно-педагогічної компетентності, аналізуються

зміст та умови формування компонентів професійно-педагогічної компетентності.

Незважаючи на те, що кількість публікацій, присвячених дослідженню компетентності, впровадженню компетентнісного підходу в освіті, постійно зростає, доводячи поглиблення науково-педагогічної уваги до цього перспективного напрямку, проблема розвитку професійно-педагогічної компетентності викладачів вищої школи до останнього часу не знайшла достатнього наукового обґрунтування.

Формулювання цілей статті: здійснити теоретичний аналіз сучасних наукових підходів до визначення сутнісних характеристик понять «професійна компетентність», «педагогічна компетентність»; визначити основні підходи до тлумачення дефініції «професійно-педагогічна компетентність викладача».

Виклад основного матеріалу. Аналіз сучасних досліджень вітчизняної школи дозволив виділити основні напрями та підходи до з'ясування понять «професійна компетентність» і «педагогічна компетентність».

Поняття «професійна компетентність» починає вживатись з 90-х рр. ХХ ст. Серед вітчизняних науковців, які займались його усестороннім вивченням – С. Гончаренко, Н. Кузьміна, А. Маркова, А. Мудрик, Н. Ничкало, Т. Руднева, Г. Стайнов та ін. Єдиного підходу до трактування даної категорії серед дослідників до сьогодні немає.

Поширеною є думка, що професійна компетентність – це сукупність ключової, базової та спеціальної компетентностей [12, с. 37]. Пронизуючи одна одну, ці компетентності виявляються у процесі розв'язання професійних завдань різного рівня складності в умовах використання певного освітнього простору.

У Словнику з професійної освіти дана категорія визначається як «сукупність знань і вмінь, необхідних для професійної діяльності: вміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію» [13, с. 149].

В енциклопедії професійної освіти під редакцією С. Батишева дається наступне визначення професійної компетентності: «(лат. profession офіційно назване заняття від profiteor заявляти про свою справу; лат. compeete добиватися, відповідати підходити); інтегральна характеристика ділових або особистісних якостей фахівця, яка відображає рівень знань, умінь, досвід, що є достатніми для досягнення мети певного виду діяльності, а також її моральну позицію» [16, с. 383]. Як бачимо, до структури даного поняття включаються не тільки концепти «кваліфікації спеціаліста» (професійні навички як досвід діяльності, вміння і знання), а і соціально-комунікативні, індивідуальні здібності, що засвоєні та забезпечують самостійність професійної діяльності, тим самим вдаючи професійну компетентність основою розвитку професійних якостей особистості.

Суголосна цьому думка Л. Заніної та Н. Меншикової, які професійну компетентність визначають як сукупність індивідуальних властивостей особистості, що полягають у специфічній чутливості до об'єкту, засобів, умов педагогічної праці та створення продуктивних моделей формування шуканих якостей в особистості учня [5, с. 102].

В той же час, у своїх працях А. Маркова визначає професійну компетентність як психічний стан, що дозволяє діяти самостійно і відповідально; володіння людиною здатністю і вмінням виконувати певні трудові функції, що полягають в результатах праці людини [9]. На думку дослідниці, професійно компетентною є «така праця вчителя, в якій на достатньо високому рівні здійснюється педагогічна діяльність, педагогічне спілкування, реалізується особистість вчителя, в якій досягаються гарні результати у навченості та вихованості школярів» [10, с. 8].

Розглядаючи структурний ланцюг результативності освіти – «грамотність» – «освіченість» – «професійна компетентність» – «культура» – «менталітет», Б. Гершунський зазначає, що категорія «професійна компетентність» визначається, головним чином, рівнем професійної освіти, досвідом й індивідуальними здібностями людини, її мотивованим прагненням до неперервної самоосвіти і самовдосконалення, творчим і відповідальним ставленням до справи [2, с. 74].

Як «складне утворення, що включає комплекс знань, умінь, властивостей і якостей особистості, які забезпечують варіативність, оптимальність і ефективність побудови навчально-виховного процесу» розглядає професійну компетентність В. Адольф [1, с. 21].

До основних показників професійної компетентності науковці відносять: спеціальні професійні знання, відповідні за об'ємом, структурою, характером вимогам до спеціаліста на сучасному етапі розвитку науки, техніки, культури; психолого-педагогічні знання та уміння або обізнаність педагога у індивідуальних особливостях кожного учня, що проявляється у прийнятті продуктивних стратегій індивідуального підходу до учнів; поінформованість в галузі процесів спілкування в якості розуміння, в якій сфері вони сприяють (або перешкоджають) досягненню запланованих педагогічних результатів; поінформованість у оптимальному виборі методів навчання і можливостях педагогічного самовдосконалення [14, с. 20].

Таким чином, професійну компетентність викладача можна розуміти як сукупність професійних та особистісних якостей, необхідних для успішної педагогічної діяльності у вищому навчальному закладі. Професійна компетентність повинна бути орієнтована на розвиток потреби у постійному поповненні та оновленні знань, удосконалення умінь і навичок, перетворення їх у компетенції.

Зважаючи на те, що кожна компетентність виявляється у діяльності, доцільним є професійну компетентність викладача співвідносити з педагогічною діяльністю, тим самим виокремлюючи педагогічну компоненту у структурі означеного поняття.

Так, Л. Мітіна, розглядаючи термін «педагогічної компетентності», підкреслює, що він містить «знання, уміння, навички, а також способи і прийоми їх реалізації у діяльності, спілкуванні, розвитку (саморозвитку) особистості» [11, с. 46]. Авторка виділяє дві підструктури педагогічної компетентності – діяльнісну (знання, уміння, навички, способи здійснення педагогічної діяльності) та комунікативну (знання, уміння, навички і способи здійснення педагогічного спілкування).

Водночас інші дослідники [15] під педагогічною компетентністю педагога розуміють єдність його теоретичної і практичної готовності до здійснення педагогічної діяльності.

В якості основних елементів педагогічної компетентності Н. Кузьміна виокремлює наступні: спеціальна компетентність; методична компетентність; психолого-педагогічна компетентність; диференціально-психологічна компетентність; рефлексія педагогічної діяльності або аутопсихологічна компетентність [8].

Оскільки предметом нашого дослідження є тлумачення дефініції «професійно-педагогічна компетентність», вважаємо за необхідне звернути увагу на основні наукові підходи до визначення означеного поняття.

Змістовне наповнення професійно-педагогічної компетентності залишається предметом дискусій науковців. Сучасна педагогічна наука дане поняття трактує як багатозначну категорію. Доцільність введення терміну обумовлюється широтою його змісту, інтегративною характеристикою, що об'єднує такі поняття як «професіоналізм», «кваліфікація», «компетентність», «педагогічна діяльність», «педагогічна компетентність», «професійна компетентність».

Аналіз основних підходів до тлумачення дефініції «професійно-педагогічна компетентність» дозволяє зробити висновок, що більшість науковців визначає це поняття через систему компонентів, що забезпечують успішне виконання навчальних і виховних функцій педагогом.

Так, Н. Кузьміна професійно-педагогічну компетентність визначає як сукупність умінь педагога – суб'єкта педагогічного впливу – особливим чином структурувати наукове і практичне знання з метою найкращого вирішення педагогічних завдань [7, с. 90].

В. Єлагіна розглядає даний вид компетентності як «сукупність професійно-педагогічних компетенцій, що включають наявність знань, професійного і життєвого досвіду, спрямованості особистості, здатностей педагога діяти у конкретній ситуації, вирішувати професійні задачі різного

рівня складності та невизначеності, його готовності до досягнення високої якості результатів своєї праці, відношення до педагогічної професії як цінності» [4, с.115.].

Український дослідник С. Демченко професійно-педагогічну компетентність викладача означає як складну багаторівневу стійку структуру його психічних рис, що формується внаслідок інтеграції досвіду, теоретичних знань, практичних умінь, значущих для викладача особистісних якостей і має такі суттєві ознаки: мобільність, гнучкість і критичність мислення [3]. Досліджуване поняття виступає інтеграційною якісною характеристикою діяльності викладача і за своєю сутністю є функціонально-предметним аспектом інтелекту.

У дослідженні Л. Зеленської професійно-педагогічна компетентність розглядається як цілісна, узагальнена, інтегральна якість особистості, що має свою структуру та ознаки і дозволяє спеціалісту в найбільш ефективний спосіб вирішувати навчально-виховні завдання, розраховані, насамперед, на формування особистості іншої людини, а також сприяє саморозвиткові і самовдосконаленню особистості [6].

Досліджувана категорія визначається головним чином рівнем професійної освіти, досвідом та індивідуальними здібностями людини, її мотивованими прагненнями до неперервної самоосвіти та самовдосконалення, творчим і відповідальним ставленням до справи. Не випадково проблематика компетенції виникла в системі навчання і є каналом професійного розвитку, оскільки така характеристика як «вправність», що традиційно характеризувала оволодіння професією, стала недостатньою.

У своєму дослідженні ми розуміємо професійно-педагогічну компетентність як інтегральну професійно-особистісну характеристику викладача вищої школи, що визначає якість його діяльності, виражається в здатності діяти адекватно, самостійно і відповідально у професійній ситуації, відображає готовність до саморозвитку, проявляється у професійній активності, що дозволяє характеризувати викладача як суб'єкта педагогічної діяльності.

Висновки. Таким чином, проблема розвитку професійно-педагогічної компетентності викладача вищої школи є однією з актуальних у педагогіці професійної освіти. Аналіз досліджень з даної проблеми дозволив стверджувати, що професійно-педагогічна компетентність є важливою професійно-особистісною характеристикою викладача, яка забезпечує продуктивну діяльність спеціаліста і його творчу самореалізацію.

Подальші наукові розвідки в даному напрямі полягають у поглибленні теоретичного обґрунтування та розробці структури і змісту професійно-педагогічної компетентності викладача вищого технічного навчального закладу.

Список використаних джерел

1. Адольф В.А. Профессиональная компетентность современного учителя: монография / В.А. Адольф. – Красноярск: Изд-во КГПУ, 1998. – 310 с.
2. Гершунский Б.С. Философия образования для XXI века. (В поисках практико-ориентированных образовательных концепций) / Борис Семенович Гершунский. – М.: Изд-во “Совершенство”, 1998. – 608 с.
3. Демченко С.О. Розвиток професійно-педагогічної компетентності викладачів спеціальних дисциплін вищих технічних закладів освіти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / С.О. Демченко. – Кіровоград : Кіровоградський держ. пед. університет, 2005. – 20 с.
4. Елагина В.С. Становление педагогической компетентности студентов педагогического вуза / В.С. Елагина // Современные наукоемкие технологии. – 2010. – № 10. – С. 113-116.
5. Занина Л.В., Меньшикова Н.П. Основы педагогического мастерства [Серия “Ученики, учебные пособия”] / Л.В. Занина, Н.П. Меньшикова. – Ростов н/Д: Фенікс, 2003. – 288 с.
6. Зеленська Л.Д. Проблема формування професійно-педагогічної компетентності вчених вищих навчальних закладів Слобожанщини (кінець XIX – початок XX століття.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки / Л.Д. Зеленська. – Харків: Харківський нац. пед. університет імені Г.С. Сковороди, 2006. – 20 с.
7. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н.В. Кузьмина. – М.: Высш. шк., 1990. – 119 с.
8. Кузьмина Н.В. Профессионализм педагогической деятельности. [Текст]: метод. пособие / Н.В. Кузьмина, А.А. Реан. – СПб.: СПбГУ, 1993. – 63 с.
9. Маркова А. К. Психологический анализ профессиональной компетентности учителя / А. К. Маркова // Советская педагогика. – 1990. – № 8. – С. 82–88.
10. Маркова А.К. Психология профессионализма / Маркова А.К. – М.: Просвещение, 1996. – 310 с.
11. Митина Л.М. Психология профессионального развития учителя / Л.М. Митина. – М.: Флинта: Московский психолого-социальный институт, 1998. – 200 с.
12. Модернизация педагогического образования // Информационный бюллетень 1(29). – СПб.: Изд-во РГПУ, 2006. – С.34-54.
13. Професійна освіта: Словник : [навч. посіб.] // [Уклад. С. У. Гончаренко [та ін.] ; за ред. Н. Г. Ничкало]. – К. : Вища шк., 2000. – 380 с.
14. Рагулина М. И. Компьютерные технологии в математической деятельности педагога физико-математического направления: монография / М.И. Рагулина. – М.: ФЛИНТА, 2011. – 118 с.
15. Слостенин В.А. Педагогика: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В.А. Слостенин, И.Ф. Исаев, Е.Н. Шиянов; Под ред. В.А. Слостенина. – М.: Издательский центр Академия, 2013. – 576 с.
16. Энциклопедия профессионального образования: В 3-х т. / [под ред. С. Я. Батышева]. – М.: АПО, 1999. – Т. 2. – 440 с.

Гороховская Т. Н.

**ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ
КОМПЕТЕНТНОСТЬ КАК ДЕТЕРМИНАНТА ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ
УСПЕШНОСТИ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ**

В статье представлен теоретический анализ современных научных подходов к определению сущностных характеристик и показателей понятий «профессиональная компетентность» и «педагогическая компетентность». Выявлено основные направления к определению дефиниции «профессионально-педагогическая компетентность» преподавателя. Сделан вывод о том, что профессионально-педагогическая компетентность преподавателя высшей школы является показателем его профессионализма, как интегративного качества личности, который проявляется в сложной и многогранной педагогической деятельности.

Ключевые слова: компетентностный подход, компетентность, профессиональная компетентность, профессионально-педагогическая компетентность, преподаватель высшей школы, профессиональное развитие.

Horokhivska T. M.

**PROFESSIONAL AND PEDAGOGICAL COMPETENCY AS A
DETERMINANT OF LECTURER'S PROFESSIONAL EFFICIENCY**

In the paper modern scientific approaches to defining essential characteristics and indicators of such concepts as professional competency, pedagogical competency have been theoretically analyzed. It has been defined that professional competency is a set of key, basic and special competencies; a complex of professional and personal qualities needed for successful pedagogical activity. It has been proved that it is important to single out a pedagogical component in the structure of the concept of professional competency. At the same time, the concept of the pedagogue's pedagogical competency has been considered as a unity of its theoretical and practical readiness for pedagogical activity.

The main approaches to interpreting the definition of the lecturer's professional and pedagogical competency have been revealed. In the course of analysis of scientific references it has been established that the expediency of introducing the notion depends on breadth of its content, an integrative feature that unites such concepts as professionalism, qualification, competency, pedagogical activity, pedagogical competency, professional competency.

It has been concluded that professional and pedagogical competency may be viewed as an integral professional and personal feature of the lecturer that defines their professional efficiency and is manifested in their ability to act independently and responsibly in relevant professional situations, reflects readiness for self-

development, professional activity that allows to characterize the lecturer as the subject of pedagogical activity.

Keywords: *competency-based approach; competency; professional competency; professional and pedagogical competency; lecturer; professional development.*

Стаття надійшла до редакції 24.05.2017 р.

УДК 317. 016 : 8 і 243 [004]

ЗНАЧЕННЯ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ У НАВЧАННІ ІНШОМОВНОГО СПІЛКУВАННЯ

О. В. Дмитренко,

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземної філології та перекладу
ПолтНТУ імені Юрія Кондратюка,
e-mail: edmitrenko@rambler.ru*

О. Л. Балацька,

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземної філології та перекладу
ПолтНТУ імені Юрія Кондратюка,
e-mail: balatska.olena@gmail.com*

Метою даної статті є з'ясування ролі та значення технічних засобів у навчанні іноземного спілкування. Головну увагу приділено проблемі впровадження засобів нових інформаційних технологій, зорової та слухової наочності та Інтернет-ресурсів у навчальному процесі. Автори переконані, що перевагою використання технічних засобів навчання на заняттях з іноземної мови, є те, що вони не лише активізують увагу та підвищують творчий потенціал студентів, а й дозволяють варіювати форми роботи, подавати інформацію у необхідній кількості, послідовності й у потрібних пропорціях.

Ключові слова: *інформатизація освіти, Інтернет-ресурси, новітні технології, технічні засоби навчання.*

Постановка проблеми. *Завдяки застосуванню новітніх технологій розширюється діапазон використання технічних засобів, які урізноманітнюють*

і полегшують процес навчання та сприяють проведенню нестандартних уроків. У зв'язку з цим особливе значення набуває інтенсифікація навчання, яка здійснюється шляхом проблемного навчання, збільшенням самостійної роботи студентів і застосування технічних засобів навчання. Використання технічних засобів навчання на заняттях з іноземної мови є звичним явищем у практиці викладачів ВНЗ України. Адже аудіовізуальний метод взагалі не можливо уявити без використання технічних засобів. Навчання за допомогою цього методу відбувається на основі слухового та зорового сприймання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Проблема інновацій і застосування технічних засобів у навчанні іноземної мови широко репрезентована у спадщині педагогів та діячів освіти, таких, як: Ільїн Е.Л., Курдюкова Н.А., Калашнік Д.М., Карпов П.В., Каспін І.В., Качалова К.Н., Киркевич О.С., Коваленко О., Сегаль М.М.. Питанню упровадження комп'ютерних технологій у викладанні іноземної мови присвячені праці сучасних дослідників: Геза Н.І., Коджаспірової Г.М., Ляховицького М.В., Маслико Є.А., Миролубова А.А., Морської Л.І., Новікова С.В., Носенко Є.Л., Петрова К.В., Полата Є.С., Полипової Т.А. та інших.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є з'ясування ролі та значення використання технічних засобів у навчанні іншомовного спілкування.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що засіб навчання – це матеріальний або ідеальний об'єкт, який використовується викладачем на занятті для покращення засвоєння знань, формування досвіду пізнавальної та практичної діяльності. Засіб навчання суттєво впливає на якість знань студентів. Крім звичайних засобів у сучасній вишаві використовується широкий спектр технічних засобів навчання, серед яких: навчальні кінофільми, радіо- і телепередачі, звуко- і відеозаписи, CD-диски, комп'ютерні програми тощо. Серед усіх зорових засобів наочності досить ефективним засобом навчання є учбове кіно, оскільки воно допомагає відтворити ту чи іншу життєву ситуацію на занятті, викликає в студентів бажання говорити, вирішує актуальну проблему у вивченні іноземної мови – проблему сприймати іншу мову на слух з характерними особливостями вимови.

Із розвитком нашого суспільства, новітніх технологій та техніки, студентам стає не цікаво вчитися за старими методами. Вони бажають «іти в ногу з часом». Ось чому особливої актуальності у сучасній системі освіти та навчання набуло використання технічних засобів у навчальному процесі з іноземної мови. Інформатизація суспільства – це глобальний соціальний процес, особливість якого полягає в тому, що домінуючим видом діяльності в сфері суспільного виробництва є збір, нагромадження, продукування, обробка, збереження, передача і використання інформації, здійснені на основі сучасних

засобів мікропроцесорної й обчислювальної техніки, а також на базі різноманітних засобів інформаційного обміну [4].

Застосування відкритих інформаційних систем, розрахованих на використання всього масиву інформації, доступної у даний момент сприяє гуманізації і демократизації суспільства, підвищує рівень добробуту його членів. Процеси, що відбуваються в зв'язку з інформатизацією суспільства, стверджують Карпов П.В. і Романін В.А., сприяють не тільки прискоренню науково-технічного прогресу, інтелектуалізації усіх видів людської діяльності, але і створенню якісно нового інформаційного середовища соціуму, що забезпечує розвиток творчого потенціалу індивіда [5, с. 116].

Одним із пріоритетних напрямків процесу інформатизації сучасного суспільства є інформатизація освіти – впровадження засобів нових інформаційних технологій у систему освіти. Телекомунікаційний зв'язок дозволяє в найкоротший термін тиражувати передові педагогічні технології, сприяє загальному розвитку особи, яку навчають, підкреслює Калашник Д.М. Нова технологія неконтактної інформаційної взаємодії, що створює ілюзію безпосереднього входження і присутності в реальному часі в стереоскопічно представленому «екранному світі» – система «Віртуальна реальність» [4]. Використання цієї системи дозволяє забезпечити аудіовізуальний і тактильний контакт між користувачем і стереоскопічно представленими об'єктами віртуальної реальності при наявності зворотного зв'язку і використанні засобів керування.

Коджаспирова Г.М підкреслює, що перспективами використання системи «Віртуальна реальність» у сфері освіти є: професійна підготовка майбутніх фахівців у галузях, у яких необхідно стереоскопічно представляти досліджувані об'єкти: стереометрії, кресленні, інженерній графіці, машинній графіці, організації дозвілля, у розвитку наочно-образних, наочно-діючих, інтуїтивних, творчих видів мислення [6, с. 82].

Досліджуючи дану проблему Гаврилов Б.В. стверджує: «Інформатизація освіти і пов'язане з цим використання можливостей сучасних інформаційних технологій у процесі навчання призводить не лише до зміни організаційних форм і методів навчання, але і до виникнення нових методів навчання» [1]. Зміна змісту і структури освіти, уявлень про організаційні форми, методи навчання і контролю за його результатами призводить до зміни приватних методик викладання. Реалізація можливостей сучасних інформаційних технологій у процесі навчання і пов'язане з цим розширення спектра видів навчальної діяльності приводять до якісної зміни дидактичних вимог до засобів навчання.

Завдання викладача полягає в тому, щоб використовувати технічні засоби навчання з максимальним ефектом. Звісно, у сукупності навчального процесу, а не на одному занятті, відповідно до теми, мети та завдань заняття з

іноземної мови. Активне використання інформаційних технологій довело, що традиційна форма навчання давно втратила свою ефективність. Викладач виступає не в ролі розповсюджувача інформації, а в ролі консультанта, порадирика. Це має позитивні моменти: студенти активно беруть участь у процесі навчання, привчаються мислити самостійно, висловлювати свою точку зору, моделювати реальні ситуації. Таким чином, студенти стають більш залученими до навчального процесу, а це в свою чергу сприяє найбільш широкому розкриттю їх здібностей, активізації розумової діяльності.

Схеми, таблиці, кольорові малюнки, фотографії, презентації, текстова інформація, яка презентується у різній формі (сторінки книги, газетної статті, календарної сторінки, динамічні зображення – мультиплікація, відеофрагменти) дозволяють заощаджувати час. Завдання з подальшою перевіркою активізують увагу, формують орфографічну зіркість. Використання кросвордів, ілюстрацій, малюнків, різних цікавих завдань, тестів, виховує інтерес, робить заняття цікавішими. Матеріал студенти іноді шукають самостійно, складають презентації, таким чином, розвивається вміння знаходити, відбирати і оформляти інформацію [4, с. 71].

Особливо на початковому етапі навчання іноземної мови є доцільним використання технічних засобів. Наочність є засобом створення мотиваційно-спонукального рівня спілкування, засобом створення середовища, наближеного до реальних умов, а це необхідно для активної мовленнєвої діяльності і незамінне при оволодінні іноземною мовою. За допомогою малюнків, фотографій, картин, асоціограм можна створити ситуації, що стимулюють та мотивують мовну діяльність студентів, викликають потребу говорити іноземною мовою. Використання наочності є дуже корисним при навчанні другої іноземної мови. Будучи усвідомленим або неусвідомленим «зовнішнім подразником», стимулом, наочні засоби навчання дають студентові додаткове психологічне опертя для успішного засвоєння навчального матеріалу.

Таким чином, зорова наочність на занятті є тим оточенням, свого роду візуальним контекстом, без якого неможливе ефективне формування та розвиток різного роду компетенцій – як загальнонавчальних, так і конкретно-предметних. З точки зору когнітивної психології візуальний контекст, по-перше, підсилює і підкріплює очікування учня, а по-друге, формує істотний стимул для сприйняття нової інформації, тобто допомагає новому способу потрапити в область зберігання схожої інформації, підвищуючи тим самим готовність сприйняття. Це явище – свого роду зв'язок стимулів і очікувань, – дозволяє не тільки швидко класифікувати сприйняту інформацію або впізнавати її, а й ефективно засвоювати на активно діяльній рівні, тобто переводити з рецептивної сфери діяльності в продуктивну [2, с. 53].

Загальновідомим є той факт, що Інтернет створює унікальну можливість для навчання іноземної мови. Інтернет дозволяє користуватися автентичними текстами, слухати і спілкуватися з носіями мови, тобто він створює природне мовне середовище. Сучасні засоби зв'язку з партнерами, доступ до інформаційних ресурсів мережі Інтернет сприяють досить вільному володінню не тільки комп'ютерними технологіями, а й іноземними мовами.

Глобальна мережа Інтернет відкриває доступ до інформації у наукових центрах світу, бібліотеках, що створює реальні умови для самоосвіти, розширення кругозору, підвищення кваліфікації. Завдяки Інтернету з'являється можливість організації спільних проектів студентів різних країн світу та обміну досвідом. Для найбільш успішного орієнтування у світовому інформаційному просторі необхідне оволодіння студентами інформаційною та комп'ютерно-екранною культурою, оскільки пріоритет у пошуку інформації все більше і більше надається Інтернет-мережі.

Як інформаційна система, Інтернет пропонує своїм користувачам різноманіття інформації і ресурсів. Базовий набір послуг може включати в себе: електронну пошту (e-mail); телеконференції (usenet); відеоконференції; можливість публікації власної інформації, створення власної домашньої сторінки (homepage) і розміщення її на Web-сервері тощо.

Доступами до інформаційних ресурсів слугують: довідкові каталоги (Yahoo !, InfoSeek / UltraSmart, LookSmart, Galaxy); пошукові системи (Alta Vista, HotBob, Open Text, WebCrawler, Excite); розмова в мережі (Chat) [4].

Ці ресурси можуть бути активно використані на занятті з іноземної мови. Оволодіння комунікативною і міжкультурною компетенцією неможливо без практики спілкування, і використання ресурсів Інтернет на уроці іноземної мови в цьому сенсі просто незамінне: віртуальне середовище Інтернет дозволяє вийти за тимчасові і просторові рамки, надаючи їй користувачам можливість автентичного спілкування з реальними співрозмовниками на актуальні для обох сторін теми. Однак не можна забувати про те, що Інтернет – лише допоміжний технічний засіб навчання, і для досягнення оптимальних результатів необхідно грамотно інтегрувати його використання в процес заняття.

Будь-яка система освіти – це відкрита і досить стійка система. Тому такі її компоненти, як цілі і зміст навчання, повинні залишатися незмінними при будь-якій формі освіти в межах однієї держави відповідно до прийнятих в цій країні програм і стандартів освіти. Що ж стосується методів, організаційних форм і засобів навчання, то вони можуть змінюватись в залежності від застосовуваної концепції навчання, форм навчання. Саме тому ми вважаємо за необхідне звернутися до засобів, які можуть забезпечити найбільш повну реалізацію цих можливостей, розсунути стіни аудиторних приміщень, відкрити вихід у широкий світ пізнання, включаючи діалог культур.

Висновки. Отже, використання технічних засобів навчання на заняттях з іноземної мови дозволяє добитися високої ефективності по трьох напрямках: педагогічної, методичної та економічної у порівнянні з традиційними формами виховно-освітньої роботи. Необхідність широкого впровадження технічних засобів у навчанні іноземної мови обумовлена тим, що їх застосування розкриває великі можливості для реалізації одного з найважливіших дидактичних принципів – принципу наочності. Технічні засоби навчання застосовуються в процесі навчання з метою підвищення ефективності засвоєння студентами знань, умінь і навичок. І саме технічні засоби навчання дозволяють більш повно використовувати можливості зорових і слухових аналізаторів особистості. Це впливає, перш за все, на засвоєння знань – відчуття і сприйняття. Велику роль відіграють технічні засоби навчання в запам'ятовуванні, створюючи яскраві опорні моменти, допомагають закарбувати та систематизувати вивчений матеріал. Але слід пам'ятати, що дуже важливим є застосування технічних засобів тільки тоді, коли це є доречним. Застосування технічних засобів навчання не має бути тривалим, бо обривається контакт між студентами та викладачем, що знижує ефективність роботи. Загалом, вони впливають на результативність засвоєння іноземної мови.

Список використаних джерел

1. Гаврилов Б. В. Плюси і мінуси комп'ютеризованого навчання іноземним мовам. [Електронний ресурс] / Гаврилов Б. В. – Режим доступу <http://linguact.hyperlink.ru/articles/gavrilov.html>
2. Громова О.А. Аудио-визуальный метод и практика его применения / О.А. Громова. – М. : Высшая школа, 1977. – 100 с.
3. Давыдова М.А. Деятельностная методика обучения иностранным языкам / М.А. Давыдова. – М. : Высш. школа, 1990. – 172 с.
4. Калашник Д. М. Мультимедійні довідкові комплекти в підготовці перекладача. [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://linguact.hyperlink.ru/articles/kalashnik.html>
5. Карпов П.В. Технические средства обучения: Учебное пособие для студентов педагогических институтов [Текст] / П.В. Карпов, В.А. Романин. – М. : Просвещение, 1979. – 271 с.
6. Коджаспирова Г.М. Технические средства обучения и методика их использования [Текст] / Г.М. Коджаспирова, К.В. Петров // Учебное пособие. – М. : Издательский центр «Академия», 2001. – 256 с.
7. Ляховицький М.В. Звукозапис у навчанні іноземних мов / М.В. Ляховицький. – К. : Рад. школа, 1970. – 240 с.
8. Павлів Б.Д. Технічні засоби навчання у викладанні іноземної мови / Б.Д. Павлів // Рад. школа. – 1971. – № 10. – С. 110 – 111.

Дмитренко Е. В., Балацкая Е. Л.

ЗНАЧЕНИЕ ТЕХНИЧЕСКИХ СРЕДСТВ В ОБУЧЕНИИ ИНОЯЗЫЧНОГО ОБЩЕНИЯ

Целью данной статьи является выяснение роли и значения технических средств в обучении иностранному общению. Главное внимание уделено проблеме использования средств новых информационных технологий, зрительной и слуховой наочности и Интернет-ресурсов в учебном процессе. Авторы убеждены в том, что преимуществом использования технических средств обучения на занятиях иностранного языка является то, что они не только активизируют внимание и повышают творческий потенциал студентов, но и позволяют преподавателю варьировать формы работы, подавать информацию в необходимом количестве и пропорциях.

Ключевые слова: информатизация образования, Интернет-ресурсы, новейшие технологии, технические средства обучения.

Dmytrenko O. V., Balatska O. L.

THE IMPORTANCE OF TEACHING AIDS IN DEVELOPING FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATION SKILLS

The purpose of the article is to clarify the role and significance of teaching aids in developing foreign language communication skills. The article pays special attention to the problem of introducing new information technologies, using visual and auditory aids, and Internet resources in teaching and learning processes.

The authors of the article believe that if compared with traditional teaching methods, using teaching aids during foreign language lessons can help to achieve higher efficiency in developing foreign language communication skills as far as educational, methodological and economic results are concerned. An advantage of using teaching aids during foreign language lessons is that teaching aids not only help to activate students' attention and enhance their creative potential, but also make it possible to vary forms of teaching, provide students with the required amount of information, and give it in appropriate sequences and in the right proportions. The paper draws attention to the fact that teaching aids play an important role in memorizing, creating striking reference points to help students to imprint learned material on their memory and to organize it. It is teaching aids that permit students to use their visual and auditory analyzers in a better way. The article states that using teaching aids is especially appropriate at the initial stage of learning a foreign language, because using visual aids helps to make communication motivated and allows teachers to create an environment similar to the natural environment that will encourage and motivate speech activity in students and drive the need to speak a foreign language.

The article provides a comprehensive list of teaching aids that can be used during foreign language lessons, and gives advice on their use. At the same time it emphasizes that teaching aids should not be used for too long, otherwise they can

break the contact between students and their teachers that may reduce efficiency of developing foreign language communication skills.

Key words: education informatization, Internet resources, up-to-date technologies, teaching aids.

Стаття надійшла до редакції 24.05.2017 р.

УДК 378.637:014

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА: АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ

Г.О. Шкляєва,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки, маркетингу, соціальної роботи
та економічної кібернетики Кременчуцького інституту
ВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля»,
e-mail: gal5016@yandex.ru*

Стаття присвячена висвітленню актуальних питань, пов'язаних із формуванням комунікативної компетентності майбутніх соціальних працівників. Аналізуються особливості професійної діяльності соціальних працівників, висвітлюються основні комунікативні якості соціального працівника. Подано систему комунікативних умінь соціального працівника. Схарактеризовано структурні компоненти комунікативної компетентності соціального працівника: соціально-комунікативний, особистісно-емоційний та діяльнісний.

***Ключові слова:** компетенція, компетентність, комунікація, спілкування, комунікативно-діалогічна культура.*

***Постановка проблеми.** Сучасні умови розвитку суспільства характеризуються трансформаційними перетвореннями в соціально-культурній сфері. Це вимагає від системи освіти підготовки нового типу спеціалістів – професійних соціальних працівників, яким притаманні енергійність, ініціативність, активність, які володіють професійними комунікативними навичками.*

Система комунікативних умінь соціального працівника повинна включати вміння, спрямовані на пізнання тих, з ким він спілкується в процесі

професійної діяльності, на регулювання їхньої поведінки, планування, організацію, корекцію та аналіз спілкування, встановлення і підтримання контакту в спілкуванні, володіння технікою спілкування тощо.

Завдання розвитку та формування комунікативної компетентності соціального працівника можна досягнути через синтез одержаних знань, сформованих умінь і навичок у процесі професійної підготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «компетенція» широко вживається в різних галузях наукових знань і розглядається як коло питань, пов'язаних з оволодінням людиною певними знаннями та досвідом. Вітчизняні науковці А. Капська, О. Карпенко, В. Філіпчук зазначають, що поняття «компетентність» означає досконале знання своєї справи, суті роботи, складних зв'язків, явищ і процесів, можливих способів і засобів досягнення окреслених цілей. Змістовним компонентом компетентності є рівень базової та спеціальної освіти, стаж роботи, вміння акумулювати життєвий і професійний досвід, знання можливих наслідків конкретного способу впливу на особистість [10].

Компетентнісний підхід не є новим у визначенні цілей та змісту освіти. Орієнтація на засвоєння умінь, засобів діяльності була провідною в працях В. Давидова, І. Лернера, М. Скаткіна та інших дослідників. У цьому аспекті були розроблені навчальні технології та навчальні програми [6, 12].

В основі поняття «компетенція» лежить ідея виховання компетентної людини, працівника, який не лише має необхідні знання, володіє професіоналізмом, високими моральними якостями, але й уміє діяти адекватно у відповідних ситуаціях, застосовуючи професійні знання та беручи на себе відповідальність за певну діяльність (у широкому значенні досліджуваного поняття).

Виклад основного матеріалу. Компетентність соціального працівника не має вузько професійних меж і потребує постійного розвитку та наповнення, оскільки від нього потребується постійне осмислення багатограних соціальних, психологічних, педагогічних та інших проблем, які пов'язані зі специфікою професійної діяльності. В цьому контексті, професійна компетентність є важливою умовою успіху професійної діяльності соціального працівника, показником його майстерності.

Спираючись на розуміння компетентності соціального працівника вченими Л. Долинською, О. Карпенко, А. Капською, ми розглядаємо компетентність соціального працівника у конкретній сфері діяльності як міру професіоналізму, міру володіння професією на рівні творчості та майстерності [10].

Виходячи з того, що діяльність соціального працівника відноситься до тих видів діяльності, для яких її успіх визначається характером і змістом відносин, що виникають у процесі суб'єкт-суб'єктної взаємодії, умовою

встановлення взаємодії між соціальним працівником і клієнтом є комунікативна діяльність соціального працівника.

Отже, спеціаліст соціальної сфери зобов'язаний знати технологію своєї професійної діяльності, вміти здійснювати процес взаємодії при встановленні суб'єкт-суб'єктних стосунків з різними людьми в різних сферах діяльності, в різних соціумах.

На сучасному етапі розвитку суспільства, зростання швидкості передачі інформації та її аналіз є вирішальною умовою розуміння соціальним працівником проблем та прийняття ним оптимального рішення залежить від досконалого володіння засобами комунікації.

Комунікативність як найважливіша якість особистості по своїй суті є проявом здатності суб'єкта діяльності приймати, використовувати, зберігати та передавати інформацію іншим об'єктам. У процесі комунікації інформація, що передається, може спонукати суб'єкта до певної поведінки, змін його інтелектуальних, моральних і професійних якостей [4].

Досліджуючи особливості комунікативної діяльності, можна стверджувати, що вона здійснюється в трьох формах: спілкування (діалог) рівноправних партнерів – суб'єкт-суб'єктна взаємодія; управління одним партнером іншими партнерами – суб'єкт-об'єктна взаємодія; наслідування, де активний реципієнт копіює поведінку комуніканта – об'єкт-суб'єктні стосунки [14].

Спілкування – це спосіб цілісної взаємодії та взаємовпливу на основі співробітництва, який удосконалює зв'язок між суб'єктами. Оскільки індивідуальна дія здійснюється в умовах прямих або непрямих стосунків з іншими людьми, вона включає змістовний діалогічний аспект соціальної взаємодії.

Спілкування – це багатоплановий процес розвитку контактів між людьми, породжуваний потребою спільної діяльності. Оскільки процес спілкування функціонально дуже складний і багатоплановий, психологи виділяють основні його сторони: комунікативну, інтерактивну та перцептивну (соціально-перцептивну).

Комунікативна сторона спілкування виявляється, перш за все, в обміні інформацією, оскільки людина передає іншим (колегам, слухачам, студентам) різні відомості, ділиться своїми ідеями, планами.

В умовах людського спілкування інформація не лише передається, але й зазнає кількісні та якісні перетворення, приймається, інтерпретується різними людьми по-різному відповідно до їх мотивації, досвіду, інших індивідуальних властивостей.

Комунікативною компетентністю психологи називають здатність людини ефективно спілкуватися, уміння встановлювати й підтримувати необхідні контакти з іншими людьми. До складу компетентності вони включають і певну

сукупність знань, умінь та навичок, які забезпечують ефективність комунікативного процесу [2; 3; 7].

На думку Т. Ладиженської, комунікативна компетентність передбачає володіння вмінням реалізувати комунікативний намір, умінням слухати, гарно говорити, розв'язувати конфлікти, дотримуватись мовленнєвого етикету [11].

Дослідники Є. Головаха та Н. Паніна особливого значення надають умінню керувати емоціями, спираючись на закон емоційної константності, за яким емоційність людини є постійною величиною, тоді як сила та тривалість емоцій в кожній конкретній ситуації може суттєво змінюватися [5].

Для того, щоб кожен суб'єкт міг знайти своє місце серед інших суб'єктів спілкування необхідно володіти трьома групами умінь: уміння розуміти людей та їх стосунки, уміння впливати на іншу людину та допомагати їй, уміння розв'язувати проблеми та конфлікти.

Комунікативна компетентність завжди формується у соціальному контексті, тому основними факторами, що детермінують її розвиток, є життєвий досвід людини, її загальна ерудиція та культура. Все це вимагає від особистості усвідомлення власних потреб і ціннісних орієнтацій, перцептивних умінь і готовності сприймати нове у зовнішньому середовищі.

Комунікативна компетентність людини виступає як моральна категорія, що реалізує систему ставлень особистості до природного та соціального світу, до самої себе. Відповідно комунікативна компетентність інтерпретується як здатність людини встановлювати та підтримувати необхідні контакти з іншими людьми, як результат учіння, засвоєння соціально-культурних норм, стандартів, стереотипів поведінки, оволодіння «технікою» спілкування.

Комунікативну компетентність соціального працівника можна розглядати як здатність, засновану на знаннях і чуттєвому досвіді, який допомагає орієнтуватися у ситуаціях міжособистісної взаємодії, розуміти мотиви, стратегії власної поведінки та поведінки клієнтів. Слід зауважити, що комунікативну компетентність як важливу професійну якість соціального працівника треба постійно вдосконалювати на основі власних дій (саморозвиток, самовдосконалення).

Водночас слід сказати, що комунікативна компетентність соціального працівника залежить від особистості самого спеціаліста, особистісних характеристик людини, готовності йти назустріч людям, любов і доброта до них, прагнення і здатність проникнути у світ проблем людини, залишаючись при цьому щирим у судженнях і діях.

Комплексний характер комунікативної компетентності соціального працівника підтверджує й той факт, що в її основі лежать загальнолюдські цінності, такі як гуманізм, добро, толерантність, здатність до співпереживання.

Досліджуючи комунікативну компетентність, ми враховуємо особистісні, пізнавальні, емоційні та поведінкові характеристики соціального працівника.

Зазначимо, що характер професійної діяльності постійно ставить соціального працівника в комунікативні позиції, які вимагають від нього виявлення соціально-психологічних якостей, що сприяють міжособистісній взаємодії. Комунікативна компетентність розглядається як «компетентність у міжособистісному сприйнятті, міжособистісній комунікації, міжособистісній взаємодії» [16].

Формування комунікативної компетентності соціального працівника залежить від розуміння структури компетентності. Спираючись на принципи єдності свідомості та діяльності, структури педагогічної діяльності та її основних компонентів, розроблених І. Бехом, І. Зязюном, В. Сластьоніним, особливу увагу приділяємо співвідношенню професійної діяльності та спілкування особистості [1; 13; 15].

Дослідниця Д. Годлевська виділила структурні компоненти комунікативної компетентності соціального працівника: соціально-комунікативний, особистісно-емоційний та діяльнісний [4].

Соціально-комунікативний компонент передбачає наявність у соціального працівника комунікативних знань, умінь і навичок, що забезпечує усвідомленість спеціалістом змісту його професійної діяльності, потребу та можливість постійного самовдосконалення, саморозвитку та самоосвіти.

Особистісно-емоційний компонент включає професійно-особистісні якості, що визначають позицію і спрямованість соціального працівника як особистості та суб'єкта діяльності, а також емоційний прояв цих якостей. До професійно-особистісних якостей слід віднести рефлексію, креативність, емпатію.

Діяльнісний компонент передбачає прояв комунікативної компетентності, апробація її в дії та засвоєння особистістю як найбільш ефективного засобу впливу на клієнта. Таким чином, комунікативна компетентність охоплює всі сфери життєдіяльності особистості та виступає провідною метою, до оволодіння якою повинен прагнути соціальний працівник у процесі професійного становлення.

Отже, комунікативна компетентність – це складна інтегративна якість особистості, яка опосередковує професійну діяльність соціального працівника та спрямована на налагодження, підтримку і розвиток ефективної взаємодії з клієнтом чи іншими суб'єктами соціального процесу. Тому комунікативну компетентність ми розглядаємо як складову і як базову характеристику професійної компетентності в залежності від функції, яку реалізовує соціальний працівник у своїй професійній діяльності. Це твердження дає нам право у подальшому досліджувати комунікативну компетентність як професійну комунікативну компетентність.

Професійну комунікативну компетентність соціального працівника можна визначити як комплекс комунікативних знань, мовленнєвих умінь та навичок (базовий компонент), а також прояву емпатії, рефлексії, креативності, оволодіння якими дозволяє соціальному працівникові адекватно користуватися усіма засобами комунікації у спілкуванні з клієнтом.

Характер професійної діяльності соціального працівника приводить спеціаліста до усвідомлення необхідності власних змін, прояву своєї креативності в різних психолого-педагогічних і суспільних ситуаціях. Тому на сучасному етапі розвитку соціальної сфери набуває особливої значущості необхідність активного розвитку майбутнім соціальним працівником власного особистісного потенціалу, творчого бачення способів реалізації певних методів і технологій вирішення проблемних ситуацій, без яких спеціаліст не матиме необхідного успіху в професійній соціальній діяльності.

Переосмислення напрямів і основного змісту соціальної політики призвело до необхідності визначення основних пріоритетів і суті соціальної роботи в плані реалізації соціальної політики держави. Соціальна робота є найбільш важливим інструментом реалізації соціальної політики: основні зусилля цілеспрямованих маніпуляцій у професійній соціальній роботі орієнтовані на створення умов, за яких клієнт буде соціально функціонувати за принципом самодостатності, а також на проведення корекційної та реабілітаційної роботи [9].

При цьому слід зазначити, що діяльність у соціальній сфері пов'язана з необхідністю постійної координації діяльності підрозділів і окремих спеціалістів засобами комунікації. Діяльність соціального працівника завжди прямо чи опосередковано пов'язана з комунікативними процесами, які за допомогою специфічних засобів зберігають її цілісність. Комунікативна функція соціального працівника проявляється під час реалізації всіх інших функцій соціальної роботи. Вона дає можливість трансформувати особливості діяльності соціального працівника при виконанні інших функцій.

Отже, сутність соціально-комунікативної функції соціального працівника полягає у забезпеченні оптимального обміну інформацією всередині самого інституту соціального захисту та підтримки населення між окремими його підрозділами (соціальні служби, соціально-виховні інститути) та індивідами (клієнти, колеги), а також із зовнішнім середовищем (соціум, інформатори).

На основі теоретичного аналізу ми дійшли висновку, що одним із важливих компонентів професійної підготовки соціальних працівників виступає спілкування. Саме воно допомагає налагоджувати контакти з клієнтами, з'ясувати проблеми та накопичувати необхідну інформацію. Водночас у процесі спілкування здійснюється цілеспрямований вплив фахівця на клієнта. Від володіння засобами спілкування залежить результат

переговорів соціальних працівників з представниками структур виконавчої влади, ділових кіл, різних закладів і організацій.

Спілкування об'єктивно породжується спільною життєдіяльністю людей в системах їх зовнішніх стосунків з соціальним середовищем і внутрішньо групових міжособистісних стосунків. У психологічній науці розвивається ідея єдності спілкування та діяльності. Простежується стійка тенденція зв'язку поняття «спілкування» з категорією «діяльність». Слід зауважити, що традиція розглядати поняття «спілкування» як похідне від категорії «діяльність» характеризує людину як суб'єкта трьох основних видів діяльності: праці, пізнання, спілкування.

Формування комунікативної компетентності соціального працівника передбачає високий рівень розвитку загальної культури особистості, формування в неї потреби щодо опанування діалогічною культурою, становлення особистісної концепції комунікативної діяльності та комунікативно-діалогічної спрямованості як інтегративної характеристики фахівця соціальної сфери, установку на творчу самореалізацію в пізнавальній, комунікативно-діалогічній, професійній діяльності, прагнення до адекватної самооцінки професійних якостей і комунікативно-діалогічних умінь.

Соціальні працівники мають володіти значним комунікативним потенціалом. Дана якість визначає характер його професійного спілкування та складається з: комунікативних якостей, які характеризують розвиток здатності до спілкування; комунікативних здібностей, тобто здібностей володіти ініціативою в спілкуванні, здатності емоційно відгукуватися на стан партнерів по спілкуванню, здатності до самостимуляції та взаємної стимуляції в спілкуванні; комунікативної компетентності, тобто знання норм і правил спілкування [8].

Комунікативна компетентність соціального працівника передбачає обов'язкове володіння зовнішніми манерами поведінки, діалогічними уміннями, виразністю та нестандартністю засобів спілкування. Виражається комунікативна компетентність в оптимальному стилі спілкування, який дозволяє зберігати власні особистісні якості та поважати індивідуальність партнера.

Висновки. У професії соціального працівника головною особливістю є домінування комунікативності, оскільки його практична діяльність потребує різнопланового спілкування. Успіх цієї діяльності значною мірою залежить від його комунікативної компетентності, а саме: міжособистісної комунікації та міжособистісної взаємодії. Інтенсифікація соціальних зв'язків спеціаліста соціальної сфери, розширення поля його спілкування збільшують психологічні навантаження та створюють помітну напругу в процесі спілкування.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що високий рівень сформованості комунікативної компетентності є однією з професійних особливостей соціального працівника, що захистить його від надмірних

емоційних навантажень та сприятиме продуктивному міжособистісному спілкуванню при вирішенні проблем клієнта чи певної групи людей.

Перспективним питанням є комунікативна компетентність особистості в структурі професійної діяльності та загальнолюдської культури соціального працівника.

Список використаних джерел

1. Бех І.Д. Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. У 2 кн. – К. : Либідь, 2003. – Кн. 1. – 280 с.
2. Вальфовська Т.О. комунікативна компетентність молоді як одна з передумов досягнення життєвої мети // Шлях освіти. – 2001. – № 3. – С. 13-16.
3. Гаун О.Г. Знать, понищать, применять: Формирование коммуникативной компетенции // Учитель года. – 2004. – № 3. – С. 51-59.
4. Годлевська Д.М. Тренінг як оптимальний метод формування професійної комунікативної компетентності соціальних працівників (навчально-методичний посібник). – К.:НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2010. – 114 с.
5. Головаха Е.И., Панина Н.В. Психология человеческого взаимопонимания. – К.: Изд-во полит. литературы Украины, 1989. – 187 с.
6. Давыдов В.В. Проблемы развивающего обучения: опыт теоретического и экспериментального психологического исследования. – М.: Педагогика, 1986. – 240 с.
7. Данченко Г.В. Психологічні детермінанти розвитку комунікативної компетентності менеджера освіти шкільного рівня: Дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – К, 2002. – 207 с.
8. Карпенко О.Г. Професійне становлення соціального працівника: Навчально-методичний посібник. – К.: ДЦССМ, 2004. – 164 с.
9. Козлов А.А., Иванова Т.Б. Практикум социальной работы. Серия «Учебное пособие». – Ростов-на-Дону: «Феникс», 2001. – 320 с.
10. Комунікативна професійна компетентність як умова взаємодії соціального працівника з клієнтом / За ред. А.Й. Капської. – К.: ДЦССМ, 2003. – 87 с.
11. Ладыженская Т.А. Живое слово. Устная речь как средство и предмет обучения. – М.: Просвещение, 2006. – 124 с.
12. Лернер И.Я. Качества знаний учащихся. Какими они должны быть? – М.: Знание, 1978. – 47 с.
13. Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи / І.А. Зязюн. – К.: Віпол, 2000. – 636 с.
14. Рысь Ю.И., Степанов В.Е., Ступницкий В.П. Психология и педагогика / Учеб. пособ. для студ. вузов. – М.: Академический Проект; Изд-во научно-образов. лит-ры РЭА; Екатеринбург: Деловая книга, 1999. – 308 с.
15. Слостенин В.А. Профессиональная готовность учителя к воспитательной работе: содержание, структура, функционирование // Профессиональная подготовка учителя в системе высшего образования: Сб. ст. / Под ред. В.А. Слостенина. – М.: МГПИ, 1982. – С. 14-28.
16. Соціальна робота: В 3 ч. – К : Вид. дім «Кієво-Могилянська академія», 2004. – Ч. 2: Теорії та методи соціальної роботи / За ред. Т.В. Семигіної, І.М. Григи. – 2004. – 224 с.

Шкляева Г.А.

КОММУНИКАТИВНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ СОЦИАЛЬНОГО РАБОТНИКА: АКТУАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ

Статья освещает актуальные вопросы, связанные с формированием коммуникативной компетентности будущих социальных работников. Анализируются особенности профессиональной деятельности социальных работников и освещаются основные коммуникативные качества социального работника. Автор рассматривает коммуникативную деятельность социальных работников в трёх сферах: общение как диалог равноправных субъектов, управление в контексте субъект-объектного взаимодействия и раздражение в активных объект-субъектных отношениях.

Ключевые слова: компетенция, компетентность, коммуникация, общение, коммуникативно-диалогическая культура.

Shklyueva Galina

COMMUNICATIVE COMPETENCE SOCIAL WORKER: ACTUAL ASPECTS

The article is devoted to topical issues related to the formation of communicative competence of social workers. The features of professional social workers and highlights the main communicative competence of social worker.

In modern society, the growth rate of transmission of information and analysis of the first condition of understanding a social worker problems and make it the optimal solution depends on fluency means of communication.

Communicative quality as the most important personality in its essence is a manifestation of the ability of the subject to make, use, store and transmit information to other objects. In the process of communication information transmitted can induce the subject to certain behavior, changes its intellectual, moral and professional qualities.

Communicative competence - a complex integrative quality of personality that mediates the professional activities of a social worker and is aimed at establishing, maintaining and developing effective interaction with customers or other business social process. Therefore communicative competence are considered as part of the basic characteristics and how professional competence, depending on the function that implements a social worker in their professional activities. This statement allows us to further explore the communicative competence as a professional communicative competence.

Professional communicative competence of social worker can be defined as a set of communication of knowledge, skills and language skills (basic component) and the manifestation of empathy, reflection, creativity, mastery that allows social

workers to adequately use all means of communication to communicate with the client.

Keywords: *competence, competence, communication, communicative and dialogical culture.*

Стаття надійшла до редакції 22.05.2017 р.

УДК: 371.134:378:002

ДИДАКТИЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ З ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАСОБАМИ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Н. О. Якименко,

старший викладач кафедри українознавства,

культури та документознавства

ПолтНТУ імені Юрія Кондратюка,

e-mail: n_o_ja@mail.ru

Схарактеризовано сутність поняття «педагогічні умови», розкрито особливості їх реалізації в процесі формування професійної компетентності фахівців із документознавства та інформаційної діяльності; окреслено дидактичні умови, що, на думку автора, забезпечують формування професійної компетентності вказаних фахівців у процесі дистанційного навчання; автор вважає, що в процесі формування фахової компетентності майбутніх документознавців засобами дистанційного навчання реальне й віртуальне (електронне) освітнє середовище уможливорюють створення педагогічних умов з урахуванням рівня сформованості мотиваційної, емоційної, вольової сфер, самостійності майбутнього документознавця; активізують пізнавальний інтерес, закріплюють отримані уміння й навички майбутньої професійної діяльності; автор переконує, що поєднання традиційних і дистанційних освітніх технологій уможливорює широкий діапазон варіювання теоретичних завдань і трансформування їх у практичні вміння й навички, необхідні для майбутньої професійної діяльності.

Ключові слова: *дидактичні принципи, дистанційне навчання, документознавство та інформаційна діяльність, педагогічні умови, професійна компетентність.*

Постановка проблеми. У педагогічній теорії й практиці дослідженню проблеми впровадження та використання технологій дистанційного навчання у вищій школі приділяється належна увага.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проаналізовано світовий досвід організації й розвитку університетської системи дистанційного навчання (А. О. Агейчева, Н. В. Василькова, В. С. Єршова, Д. О. Ільницький, Н. Л. Краснопольська, І. В. Кулага, А. В. Матвійчук, С. О. Стрельник, М. П. Тищенко, В. М. Турчанінова), розроблено науково-методичне забезпечення дистанційної професійної освіти, зацентовано увагу на поточних проблемах і перспективах досліджень у цій галузі (В. Ю. Биков, Л. А. Лещенко, Н. І. Міхальченко, Є. С. Полат, Т. Поясок, С. Сисоєва, П. В. Стефаненко); розглянуто методологічні, організаційно-педагогічні аспекти дистанційної освіти (О. О. Андрєєв, К. Л. Бугайчук, Н. О. Каліненко, О. Г. Колгатін, В. М. Кухаренко, Л. Л. Ляхоцька, В. В. Олійник, Н. Г. Сиротенко, П. М. Таланчук, Н. Є. Твердохлебова).

Проте на сьогодні відсутні комплексні наукові дослідження щодо виокремлення, аналізу й характеристики дидактичних умов формування професійної компетентності фахівців із документознавства та інформаційної діяльності засобами дистанційного навчання.

Формулювання цілей статті. Мета статті – перелічити та схарактеризувати дидактичні умови формування професійної компетентності фахівця з документознавства та інформаційної діяльності засобами дистанційного навчання.

Виклад основного матеріалу. Особливо важливе значення у процесі формування профкомпетентності майбутніх документознавців ми відводимо педагогічним умовам, що виступають невід’ємним складником освітнього середовища й забезпечують гармонійний процес особистісного й професійного розвитку фахівця-документознавця.

Розкриємо поняття «умова», посилаючись на філософський енциклопедичний словник. Отже, «умова – філософська категорія, в якій відображаються універсальні відношення речі до тих факторів, завдяки яким вона виникає та існує. Завдяки наявності відповідних умов властивості речей переходять з можливості в дійсність» [12, с. 482].

Словник української мови окреслює це поняття як «необхідна обставина, яка робить можливим здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь» [10, с. 442].

Словник-довідник із професійної педагогіки, за редакцією А. В. Семенової, визначає педагогічні умови як обставини, за яких відбувається цілісний продуктивний педагогічний процес професійної підготовки фахівців, що опосередковується активністю особистості, групою людей [9; с. 243].

Значний інтерес у розрізі нашого дослідження становить витлумачення поняття «педагогічні умови реалізації компетентнісного підходу в професійній підготовці майбутнього документознавця», запропоноване Г. Д. Малик. Учена осмислює його як «взаємопов'язаний комплекс цілеспрямовано розроблених компонентів педагогічного процесу, діалектична взаємодія яких забезпечує досягнення майбутнім фахівцем відповідного рівня компетентності» [6, с. 9]. В основі педагогічних умов, на думку науковця, повинні бути основоположні принципи компетентнісного підходу: визначення навчального результату у вигляді ключових і професійних компетенцій; демонстрування компетенцій у професійних та навчальних ситуаціях для підтвердження відповідного рівня їх сформованості; цілепокладання; відповідності змісту освіти вимогам професійної сфери; збалансування інтересів і потреб усіх суб'єктів освітнього процесу на основі професійних та освітніх стандартів; формування професійного універсалізму завдяки фундаменталізації освіти; встановлення відповідності між рівнями кваліфікацій і рівнями компетентності; квантитативності; застосування кредитно-модульної системи навчання; варіативності; контекстуальності; опори студента на власний соціальний досвід; студентоцентризму [6, с. 11 – 12].

Г. Д. Малик також пропонує систему педагогічних умов, що створюють структурну оболонку технологій і моделей для формування компетенцій, необхідних для успішної професійної діяльності: науково-методичний супровід реалізації компетентнісного підходу; кореляція етапів його реалізації у ВНЗ з етапами формування відповідних рівнів компетенцій на різних етапах професійної підготовки; запровадження технологій навчання, які сприяють формуванню ключових і професійних компетенцій; підвищення професійної самоідентифікації майбутніх документознавців; моніторинг процесу реалізації компетентнісного підходу [6, с. 12].

Аналізуючи професійну підготовку документознавців, Н. С. Назаренко розглядає процес формування комунікативної компетентності згаданих фахівців, і підкреслює, що необхідно забезпечити функціонування таких педагогічних умов: формування професійно значущої мотивації навчання; забезпечення професійної спрямованості навчання, розроблення комплексу професійно-орієнтованих ситуативних завдань та їх методичного супроводу; забезпечення активності та розвитку навчально-пізнавальної діяльності документознавця; формування рефлексивного ставлення до комунікативного аспекту майбутньої професійної діяльності [7, с. 10].

Ю. Л. Романишин педагогічні умови витлумачує як «набір компонентів або чинників, які потрібні для досягнення кінцевої мети з наперед визначеним результатом і забезпечують ефективність процесу навчання» [8, с. 9]. Науковець також наводить перелік критеріїв, що впливають на вибір

педагогічних умов: «орієнтація на заплановані результати; системність; відповідність кінцевій меті; практичне спрямування; відповідність теоретичних знань і практичних умінь з використання ІКТ (інформаційно-комунікаційні технології – Н. Я.) у навчальній діяльності; уміння організації самостійної роботи з різними інформаційними джерелами; підвищення рівня поінформованості з різних галузей науки комплекс виробничих функцій та типових завдань діяльності, які повинен виконувати випускник ВТНЗ зі спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність» [8, с. 9].

Серед педагогічних умов, що впливають на формування готовності майбутніх документознавців-менеджерів до професійної діяльності засобами інформаційно-комунікаційних технологій науковець визначає наступні: «забезпечення зв'язку теорії з практикою; розвиток та активізація пізнавальних потреб студентів за допомогою засобів інформаційно-комунікаційних технологій; володіння студентами вміннями використовувати засоби інформаційно-комунікаційних технологій під час виконання професійних завдань з метою аналітико-синтетичної обробки інформації; створення сприятливого інформаційного середовища для якісного функціонування інформаційно-комунікаційних технологій у навчальному процесі» [8, с. 9 – 10; 14].

Зважаючи на проаналізовані джерела й власний досвід, педагогічні умови потрактуємо як симбіотичну єдність змісту, форм, методів, матеріально-технічного базису, емоційних, морально-етичних і психологічних умов, що свідомо створені використовуються в процесі педагогічної взаємодії та уможливають розвиток і формування компетенцій майбутнього фахівця. Створені/нестворені педагогічні умови дають змогу чи позбавляють можливості досягти педагогічних цілей, які формулюються ще на підготовчому етапі педагогічного процесу (в тому числі й у режимі дистанційної освіти). Аналіз результатів, як заключний етап педагогічного процесу (за Ю. К. Бабанським [4, с. 261]), дає змогу зіставити стартові цілі й отримані результати та оцінити відповідність і оптимальність педагогічних умов, що сприяли/завадили досягненню мети.

Отже, як слушно зазначають Н. Тверезовська і Л. Філіпова «трактування терміну «педагогічні умови» достатньо ємне й неоднозначне» [11, с. 91 – 92].

В опрацьованих науково-педагогічних джерелах зустрічаємо характеристику таких видів педагогічних умов: психолого-педагогічні (Г. М. Алексєєва, О. С. Волярська, Н. В. Журавська, А. В. Круглий, А. В. Лисенко та ін.), організаційно-педагогічні (В. В. Афанасьєв, В. А. Беліков, І. Д. Бойчук, Н. В. Житник, Є. І. Козирєва, О. В. Куклін, Г. І. Назаренко, В. В. Олійник, О. О. Романовська та ін.), соціально-педагогічні умови (Ю. В. Возна, Н. М. Лавриченко, С. Я. Харченко та ін.), дидактичні умови (А. А. Андрєєв, Ю. К. Бабанський, О. Г. Жданова-Неділько, М. В. Зверєва, В. М. Манько, М. В. Рутковська тощо).

Як слушно зазначає О. О. Андреев, парадигма ДН вбирає в себе орієнтації організаційної діяльності, технології, методи навчання. Вона ґрунтується на принципах, які забезпечують взаємозв'язок аспектів дистанційної освіти – технологічного, організаційного, педагогічного та ціннісного [2].

Опрацювання наукової та методичної літератури свідчить про достатньо глибокий аналіз ученими тем, що стосуються витлумачення принципів, умов дистанційного навчання, практики його впровадження у професійній освіті (як у вищій, так і в середній спеціальній), системі профільного навчання, проте у процесі нашої науково-методичної діяльності щодо розробки, апробації у впровадження дистанційних курсів у процес професійної підготовки майбутнього фахівця з документознавства та інформаційної діяльності було виявлено низку очевидних суперечностей між: а) підвищенням вимог роботодавців до молодих спеціалістів і рівнем фахової підготовки випускника вищу сфери документування; б) зростанням запитів соціуму щодо сучасної навченості фахівця і низьким рівнем опанування навичками, що дають перманентну можливість актуалізувати знання у режимі реального часу; в) підвищенням вимог до рівня фахової підготовки з використанням інформаційних технологій і недостатнім рівнем науково-методичного забезпечення вузів; г) низьким рівнем навичок науково-педагогічних працівників у сфері дистанційного навчання й потребою в інноваційних формах організації освітнього процесу.

Ми вважаємо, що в процесі формування професійної компетентності фахівця з документознавства та інформаційної діяльності засобами дистанційного навчання реальне й віртуальне (електронне) освітнє середовище уможлиблюють створення педагогічних умов з урахуванням рівня сформованості мотиваційної, емоційної, вольової сфер, самостійності майбутнього документознавця; сприяють формуванню пізнавального інтересу й закріпленню отриманих умінь і навичок майбутньої професійної діяльності. Саме використання поєднання традиційних і дистанційних освітніх технологій, на наш погляд, уможлиблює широкий діапазон варіювання теоретичних завдань і трансформування їх у практичні вміння й навички, необхідні для майбутнього фаху.

Отже, узагальнюючи сказане, під дидактичними умовами формування професійної компетентності фахівця з документознавства та інформаційної діяльності розуміємо сукупність мінливих явищ реального й віртуального освітнього середовища, за яких відбувається цілісний продуктивний процес, спрямований на досягнення визначених дидактичних цілей. Дидактичні умови є середовищем для реалізації дидактичних принципів, що базуються на розумінні суті навчання й виховання. Ю. К. Бабанський свого часу слушно зауважував, що принципи навчання відображають найважливіші педагогічні закономірності й закони: закон соціальної зумовленості процесу навчання, закон єдності викладання й учіння в процесі навчання, закон єдності навчання і

розвитку особистості, закон єдності планування, організації, регулювання й контролю діяльності в процесі викладання [4, с. 31].

С. Архангельський наголошує на тому, що дидактичні принципи спрямовують педагогічну діяльність і навчальний процес у цілому, є засобом досягнення педагогічних цілей, враховуючи закономірності, умови протікання навчально-виховного процесу, систему загальних і принципово важливих орієнтирів, що визначають зміст, методи, організацію навчання, способи аналізу його результатів [3, с. 169].

О. О. Андрєєв під принципами навчання (дидактичними принципами) розуміє положення, що виражають залежність між цілями підготовки спеціалістів із вищою освітою і закономірностями, що спрямовують практику навчання у вузі... Дидактичні принципи, на думку вченого, є орієнтовною базою викладання [1, с. 25].

Начальний процес в цілому спирається на загальнодидактичні принципи [4, с. 31-40]: орієнтування процесу навчання на всесторонній гармонійний розвиток особистості; зв'язку теорії з практикою; науковості; доступності навчання; системності й послідовності навчання; створення оптимальних умов для функціонування процесу навчання; єдності й оптимального поєднання індивідуальних і колективних форм роботи; оптимального поєднання словесних, наочних і практичних методів навчання; свідомості, активності, самостійності суб'єкта в процесі навчання зі збереженням керуючої ролі об'єкта; стимулювання позитивного ставлення до навчання; забезпечення оперативного контролю самоконтролю; доступності й міцності знань, умінь і навичок – усі вони взаємозалежні й взаємно доповнюються один одним. Така симбіотична єдність створює дидактичну систему, що визначає концепцію підготовки майбутнього фахівця.

Загальнодидактичні принципи навчання є базовими при визначенні навчальних принципів для дистанційної форми. А. Хуторський, узагальнюючи й аналізуючи власний досвід науково-педагогічної діяльності в режимі дистанційного навчання, обґрунтовує низку дидактичних принципів, що притаманні саме системі дистанційного навчання: уможливлення освітнього процесу завдяки телекомунікаційним формам і технологіям; інтерактивність спілкування; креативність пізнавальної діяльності у процесі розв'язання освітніх завдань і саморозвитку; створення студентами дистанційного навчання власної освітньої продукції з опановуваних дисциплін; вільний доступ і відбір отримуваної інформації; відповідність ґрунтовності освіти пізнавальним запитам студента; індивідуальний графік навчання студента відповідно до обраної системи опрацювання інформації й наявним досвітом; індивідуальний підхід до розробки дистанційних курсів викладачами-тьюторами; віртуалізація й структуризація інформації, що надається; пріоритет діяльнісних і понятійних критеріїв оцінки результатів дистанційного навчання перед інформаційними [14].

О. О. Андрєєв, як і А. В. Хуторський, характеризує систему класичних принципів дидактики, наголошує, що системі дистанційного

навчання властива низка специфічних принципів, до яких науковець відносить наступні: інтерактивності; стартових знань; індивідуалізації; ідентифікації; регламентованості навчання; педагогічної доцільності застосування новітніх інформаційних технологій; забезпечення відкритості й гнучкості навчання [1, с. 28 – 31].

Наведені вище дидактичні принципи дистанційного навчання Н. О. Думанський доповнює наступними: гуманістичності навчання; забезпечення захисту інформації, що циркулює в дистанційному навчанні; відповідності технологій навчанню; мобільності навчання; неантагоністичності дистанційного навчання існуючим формам освіти [5, с. 125].

Поділяючи наукові погляди вчених, чиї думки було зацитовано вище, наголошуємо на важливості мотивації у фаховій діяльності, тому вважаємо доцільним додати принцип сприяння розвитку фахової мотивації майбутнього документознавця.

Х. Хекхаузен зазначає, що внутрішня мотивація спирається на інтерес, спонукальну силу, науковець вказує, що мотиви досягнення й мотиви співробітництва забезпечують прояв творчої активності людини відповідно на особистісному та соціальному рівнях [13, с. 92].

Висновки. Перелічені вище принципи, як класичної дидактики, так і властиві для освітнього середовища відкритого дистанційного навчання, є, на наш погляд, науково-методичним базисом формування професійної компетентності фахівця з документознавства та інформаційної діяльності. Ми вважаємо, що саме поєднання загальнодидактичних принципів і принципів дидактики, притаманних віртуальному освітньому середовищу в режимі дистанційного навчання, уможливить створення відповідних як педагогічних умов у цілому, так і дидактичних зокрема для якісної професійної підготовки фахівця з документознавства й інформаційної діяльності. У процесі опрацювання теоретичного матеріалу виявлено, що принципів класичної дидактики для дистанційного навчання недостатньо, тому їх варто доповнити й модернізувати за рахунок зміщення акценту на врахування особливостей дистанційного навчання.

Список використаних джерел

1. Андреев А. Дидактические основы дистанционного обучения : монография / А. Андреев. – М. : РАО, 1999. – 120 с.
2. Андреев А. А. Дистанционное обучение: сущность, технология, организация / А. А. Андреев, В. И. Солдаткин. – М. : Издательство МЭСИ, 1999. – 196 с.
3. Архангельский С. И. Лекции по научной организации учебного процесса в высшей школе / С. И. Архангельский. – М. : Высшая школа, 1976. – 198 с.
4. Бабанский, Ю. К. Избранные педагогические труды / [сост. М. Ю. Бабанский; авт. вступ. ст. Г. Н. Филонов, Г. А. Победоносцев, А. М. Моисеев; авт. коммент. А. М. Моисеев]; Акад. пед. наук СССР. – М. : Педагогика, 1989. – 558 с.

5. Думанський Н. О. Класи сучасних технологій дистанційної освіти / Н. О. Думанський // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2008. – № 26 (610). – С.119-125.
6. Малик Г. Д. Педагогічні умови реалізації компетентнісного підходу у професійній підготовці майбутнього документознавця : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Г. Д. Малик. – Київ, 2011. – 22 с.
7. Назаренко Н. С. Формування комунікативної компетентності майбутніх документознавців у процесі вивчення гуманітарних дисциплін : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Н. С. Назаренко. – Київ, 2008. – 22 с.
8. Романишин Ю. Л. Формування готовності майбутніх документознавців-менеджерів до професійної діяльності засобами інформаційно-комунікаційних технологій : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Ю. Л. Романишин. – Тернопіль, 2011 – 21 с.
9. Словник-довідник з професійної педагогіки / ред.-упоряд. А.В. Семенова. – Одеса : Пальміра, 2006. – 272 с.
10. Словник української мови: в 11 томах. – Т. 10. – К. : Наукова думка, 1979.
11. Тверезовська Н., Філіпова Л. Сутність та зміст поняття «педагогічні умови» / Н. Тверезовська, Л. Філіпова // Нова педагогічна думка. – 2009. – №3. – С. 90 – 92.
12. Філософський енциклопедичний словник [ред.-упоряд. В. І. Шинкарук]. – К. : Абрис, 2002. – 742 с.
13. Хекхаузен Х. Мотивація і діяльність. – У 2-х т. – Т.2. – М., 1986. – С. 92.
14. Хуторской А. В. Предпосылки дистанционной педагогики / А. В. Хуторской // Преподавание в сети Интернет : учебное пособие / [ответ. ред. В. И. Солдаткин]. – М. : Высшая школа, 2003. – 792 с.

Якименко Н. О.

ДИДАКТИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СПЕЦИАЛИСТОВ ПО ДОКУМЕНТОВЕДЕНИЮ И ИНФОРМАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СРЕДСТВАМИ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ

Обосновано понятие «педагогические условия», раскрыты особенности их реализации в процессе формирования профессиональной компетентности специалистов по документоведению и информационной деятельности; очерчены дидактические условия, которые, по мнению автора, обеспечивают формирование профессиональной компетентности указанных специалистов в процессе дистанционного обучения.

Автор считает, что в процессе формирования профессиональной компетентности специалиста по документоведению и информационной деятельности средствами дистанционного обучения реальная и виртуальная (электронная) образовательная среда помогают создать педагогические условия с учетом уровня сформированности мотивационной, эмоциональной, волевой сфер, уровня самостоятельности будущего документоведа; способствуют формированию познавательного интереса, закреплению полученных умений, навыков будущей профессиональной деятельности; автор утверждает, что сочетание традиционных и дистанционных

образовательных технологий даєт широкий діапазон варіювання теоретических задач и трансформації их в практические умения и навьки, необхідные для будучей професії.

Ключевые слова: дидактические принципы, дистанционное обучение, документоведение и інформаційная діяльність, педагогические условия, професіональная компетентность.

Yakimenko N. O.

DIDACTIC CONDITIONS OF FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE SPECIALISTS IN DOCUMENTATION AND INFORMATION ACTIVITIES MEANS OF DISTANCE LEARNING

Author determined the essence of the concept of "pedagogical conditions", the features of their realization in the formation of professional competence of specialists in documentation and information activities; teaching outlines, provided that the author's opinion, ensure the formation of professional competence of these experts in the process of distance education;

The author believes that the formation of professional competence of the expert documentation and information activity by means of distance education, real and virtual (electronic) learning environment, enable the creation of pedagogical conditions taking into account the level of formation of motivational, emotional, volitional, the future independence of documentation; contribute to the formation of cognitive interest and reinforce skills for future professional activities; the author argues that the combination of traditional and distance education technology enables a wide range of variation of theoretical problems and transforming them into practical abilities and skills necessary for future profession.

Keywords: didactic principles, distance education, documentation and information activity, pedagogical conditions, professional competence.

Стаття надійшла до редакції 24.05.2017 р.

УДК 796.011.3:378

ВИЗНАЧЕННЯ МОТИВАЦІЇ ТА ІНТЕРЕСІВ СТУДЕНТІВ ДО НАВЧАЛЬНИХ ЗАНЯТЬ ІЗ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ВНЗ

В. О. Жамардїй,

*кандидат педагогїчних наук, викладач кафедри фізичного виховання та здоров'я, фізичної реабілітації, спортивної медицини
ВНЗ України «Українська медична стоматологїчна академія»,
e-mail: Shamardi@ukr.net*

О. В. Омеляненко,
викладач кафедри фізичного виховання, спорту та здоров'я людини
ПолтНТУ імені Юрія Кондратюка,
e-mail: sprinter82@rambler.ru

У статті представлені мотиви та інтереси студентів до навчальних занять із фізичного виховання під час навчання у вищому навчальному закладі, які спрямовують особистість до формування культури здоров'я, виробляють потребу до здорового способу життя. Формування позитивної мотивації студентів до занять фізичними вправами та спортом є пріоритетним напрямком роботи викладачів із фізичного виховання. Подано та схарактеризовано мотиваційні принципи та інтереси студентів до навчальних занять із фізичного виховання у вищих навчальних закладах.

Ключові слова: здоров'я, мотивація, студенти, фізична підготовленість, фізичне виховання.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства фізична культура є однією із найважливіших факторів у формуванні, зміцненні та збереженні здоров'я людини. Роки перебування у виші є вагомим етапом у становленні особистості майбутнього спеціаліста. Велика роль у комплексній системі навчально-виховного процесу належить фізичному вихованню. Фізичне виховання молоді є невід'ємною частиною системи освіти, складовою гуманного виховання, умовою оптимізації фізичного та психічного стану, фізичного розвитку особистості, підготовкою до нових умов життєдіяльності. Практика роботи з фізичного виховання у вищих навчальних закладах вказує на те, що сучасна молодь має значні недоліки у фізичній підготовленості. Як правило, у більшості студентів спостерігається відсутність інтересу до практичних занять, особливо, коли потрібно виконувати значні фізичні навантаження. 35 % абітурієнтів, які вступають на перший курс відносяться до спеціальної медичної групи, а 6 % звільняються від навчальних занять із фізичного виховання взагалі. Крім того, традиційні методики роботи вимагають значного удосконалення. Тому актуальним на наш погляд є визначення стійкої мотивації та інтересів студентів до навчальних занять із фізичного виховання у вищих навчальних закладах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Навчальні заняття з фізичного виховання у вищих навчальних закладах найбільш ефективні тоді, коли участь в них викликана відповідними мотивами (О. Ф. Артюшенко, І. Р. Боднар, М. С. Герцик [3; 4; 7]. Першочерговим завданням є пошук найбільш раціональних підходів у фізичному вихованні та оздоровленні студентів із урахуванням їх мотивації та інтересів до навчальних занять (Г. Л. Апанасенко,

Ф. Г. Опанасюк, О. О. Яременко [1; 10; 12]. Оздоровчий ефект кожного навчального заняття фізичними вправами може бути різним залежно від особливостей проведення такого заняття та стану організму, рівня фізичної підготовленості студентської молоді (М. Л. Булатова, М. В. Дутчак, І. Б. Карпова [5; 8; 9]).

Формулювання цілей статті. Мета статті – визначення мотивації та інтересів студентів до навчальних занять із фізичного виховання у вищих навчальних закладах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вплив спорту на сучасних студентів має комплексний характер, що не обмежується тільки їхнім фізичним розвитком. Фізичне виховання та спортивна діяльність є достатньо важливими елементами сучасної культури, які містять у собі значні можливості для позитивного впливу не тільки на здоров'я, фізичну досконалість, а також на гармонійний та духовний розвиток, культуру, світогляд емоції, моральні принципи, естетичні уподобання студентської молоді. Ціннісне ставлення студентів до навчальних занять із фізичного виховання та спорту є проявом інтересу, зацікавленості, які сприяють формуванню свідомості і мають позитивне значення для їхньої життєздатності.

Здоровий спосіб життя для багатьох студентів стає поширеним зразком поведінки. У розвинених індустріальних суспільствах усе більше молодих людей займаються спортом, ставлячи своєрідний знак рівності між “людиною спортивною” і “людиною активною”, молоді, енергійною, для якої спорт перетворюється на домінуючий стиль і спосіб життя. Спортивна діяльність може надавати позитивну дію на життєдіяльність різних соціальних груп, допомагаючи їм знаходити особливу культурну ідентичність одночасно стаючи для них знаком соціальної відмінності, “пропуском” в особливу спортивну субкультуру [6, с. 26].

Теоретики розглядають спорт як становлення морально-вольових якостей особистості, підкреслюють величезний потенціал спорту, завдяки якому він здатен впливати не тільки на фізичне здоров'я та вдосконалення людського тіла, але й на особистість людини, її відчуття, емоції, цінності, настанови, моральні принципи, переконання. У сучасних умовах змагальна діяльність у спорті вищих досягнень є для студентів джерелом самоствердження, моральної сили, філософії успіху, перемоги не тільки на спортивній арені та у повсякденному житті. Спортивна діяльність повинна навчати молодь демократичності, толерантності, професіоналізму, вмінню конкурувати, перемагати та програвати, конфліктувати та співпрацювати між собою. Найважливішим є те, що спорт вчить суспільство гармонії, тому це є досить поодиноким явищем у сьогоденному житті [11].

Через спорт здійснюється значний вплив на формування характеру студентів. Зокрема, молодь, яка відвідує спортивні секції є соціально

активною, справляє позитивний вплив на своїх близьких, друзів, колег. Заняття фізичними вправами допомагають виробити такі важливі якості, як дисциплінованість, уміння раціонально використовувати вільний час, комунікабельність, здатність аналізувати успіхи та невдачі, бажання бути кращими. Чим активніше студенти залучені до фізкультурно-спортивної діяльності, тим менше вони сподіваються на везіння, сторонню допомогу, уміння пристосуватися. Вони звикають розраховувати тільки на власні сили, тому для досягнення потрібних цілей роблять ставку на визначення мети, здібності, талант, працьовитість, сумлінність. Самовиховання – це управління суб'єктом своєю діяльністю, спілкуванням, поведінкою, хвилюваннями, спрямованими на зміну своєї особистості відповідно до усвідомлених цілей, ідеалів і переконань задля самовдосконалення. Воно потребує тривалих вольових зусиль, уміння керувати собою, досягати поставленої мети, наполегливості, впевненості у власних силах [5].

Тренеру-викладачеві потрібно залучати молодь до видів діяльності, що передбачають зібраність, організованість, відповідальність. Долаючи труднощі, студенти загартовують волю, розвивають самостійність, цілеспрямованість. Самоконтроль сприяє активізації, здійсненню саморегулювання під час формування здорового способу життя.

Узагальнюючи сучасні теоретичні підходи, визначимо мотиваційні принципи та інтереси студентів до навчальних занять із фізичного виховання у вищих навчальних закладах.

1. Активності, зацікавленості та змагальності, тобто залучення студентів до активної участі в суспільному житті, популяризація значимості здорового способу життя; зміцнення здоров'я, загартування організму студентів, сприяння їхньому фізичному розвитку та підвищенню працездатності; вдосконалення рухових умінь і навичок; розвиток основних рухових якостей; формування звички та стійкого інтересу до систематичних занять фізичними вправами; виховання гігієнічних навичок. Становлення і розвиток основних функцій організму потребує врахування і забезпечення всіх чинників, які позитивно впливають на виховання здорового способу життя молоді. Реалізація цього принципу полягає у перетворенні студента в активного та зацікавленого суб'єкта власного самовдосконалення.

2. Конкретності та перспективності як конкретизації цілей і завдань молоді, комплексний підхід до визначення змісту виховання; встановлення мети; складання плану виконання справи; знання особливостей організаторської роботи; цілеспрямованість, урахування інтересів студентів. Реалізується за умови вивчення рівня вихованості студентів і коригування процесу фізичного виховання.

3. Самостійності й ініціативності, тобто вироблення впевненості у власних можливостях і здібностях; розвиток сили волі, наполегливості; заохочення ініціативи та самостійності виховання. Реалізація цього принципу полягає у вихованні морально-вольових якостей студентів, виховання дисципліни.

4. Цілеспрямованості, що передбачає систематичне роз'яснення студентам важливості знань про створення умов для розвитку розумових здібностей, пізнавальних інтересів, спонукання до самоосвіти. Виховна діяльність досягається загальним цілеспрямованим підходом усіх учасників до процесу виховання здорового способу життя. Реалізується цей принцип за умови підпорядкованості виховної роботи загальній меті – виховання здорового способу життя.

5. Виховний вплив практичної діяльності передбачає формування у молоді шанобливого ставлення до будь-якої суспільно корисної праці, що має важливе значення для збереження здоров'я; формування відповідальності; розвиток пізнавальної та мотиваційної складових; самовираження і самоствердження студентів. Реалізується за умови усвідомлення студентами, що будь-яка корисна практична діяльність – чинник гармонійного духовного розвитку особистості.

6. Взаєморозуміння і гуманності, що реалізується у різноманітності діяльності тренерів-викладачів із виховання здорового способу життя; заохоченні студентів до спільної діяльності; раціональному визначенні загальних завдань відповідно до вікових особливостей студентів; єдності педагогічного керування і самостійності. Ґрунтується на взаєморозумінні, гуманності спільної діяльності тренерів-викладачів і студентів, на єдності їхніх інтересів і прагнень із метою визначити вплив мотивації до навчальних занять із фізичного виховання. Реалізується за умови оптимізації здорового способу життя.

7. Системності, погодженості виховних впливів на студентів, тобто послідовності засвоєння навчального матеріалу щодо здорового способу життя; систематичності роботи над засвоєнням знань, формуванням умінь і навичок; погодженість оволодіння прийомами застосування знань і розв'язання завдань; поступове ускладнення форм роботи молоді у процесі якої вони ґрунтовно вивчають матеріал.

Висновки. Характеристика мотиваційної складової навчальних занять із фізичного виховання студентів показала, що ціннісне ставлення до фізичного виховання та спорту сприяє емоційно-позитивному сприйняттю навчальних занять фізкультурно-оздоровчою та спортивною діяльністю, прагненню до самоаналізу й самовиховання, забезпечує свідому поведінку. Цінності фізичного виховання та спорту набувають особистісного значення, коли трансформуються у відповідні потреби, ставлення та інтереси студентів. Проведене дослідження дало змогу

визначити мотивацію та інтереси студентів до навчальних занять із фізичного виховання у вищих навчальних закладах, а також встановити взаємозв'язок самооцінки рівня здоров'я та фізичної підготовленості у студентів.

Список використаних джерел

1. Апанасенко Г. Л. Индивидуальное здоровье: сущность, механизмы, проявления / Г. Л. Апанасенко // Физкультура в профилактике, лечении и реабилитации. – 2006. – № 1. – С. 66–69.
2. Ареф'єв В. Г. Фізична культура в школі (молодому спеціалісту) : навчальний посібник для студентів навчальних закладів III–V рівнів акредитації / В. Г. Ареф'єв, Г. А. Єдинак. – 3-тє вид. перероб., і доп. – Кам'янець-Подільський : ПП Буйницький О. А., 2007. – 248 с.
3. Артюшенко О. Ф. Виховання інтересу до фізичної культури у юнаків 15–17 років з урахуванням морфофункціональних відмінностей / О. Ф. Артюшенко, І. Д. Глазирін, В. Г. Ареф'єв // Фізичне виховання дітей і молоді : республіканський міжвідомчий збірник. – Київ, 1990. – № 13. – С. 9–13.
4. Боднар І. Р. Фізичне виховання студентів з низьким рівнем фізичної підготовленості: автореф. дис. ... канд. наук з фіз. вихов. і спорту : 24.00.02 / І. Р. Боднар. – Луцьк: ВДУ ім. Лесі Українки, 2000. – 19 с.
5. Булатова М. М. Здоров'я і фізична підготовленість населення України / М. М. Булатова, О. Т. Литвин // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2004. – № 1. – С. 3–9.
6. Визитей Н. Н. Социология спорта : курс лекций / Н. Н. Визитей. – Киев : Олимпийская литература, 2005. – 248 с.
7. Герцик М. С. Вступ до спеціальностей галузі “Фізичне виховання і спорт” : навч. посібник / М. С. Герцик, О. М. Вацеба. – Х. : ОВС, 2004. – 176 с.
8. Дутчак М. В. Спорт для всіх в Україні: теорія та практика: [монографія] / М. В. Дутчак. – К. : Олімпійська література, 2009. – 280 с.
9. Карпова І. Б. Фізична культура та формування здорового способу життя / І. Б. Карпова, В. Л. Корлинський, А. В. Зотов. – К. : КНЕУ, 2005. – 104 с.
10. Опанасюк Ф. Г. Основи розвитку фізичних якостей студентів : навч.-метод. посіб. / Ф. Г. Опанасюк, Г. П. Грибан. – Житомир: Вид-во “Державний агроекологічний університет”, 2006. – 332 с.
11. Платонов В. Н. Периодизация спортивной тренировки. Общая теория и ее практическое применение / В. Н. Платонов. – К. : Олимпийская литература, 2013. – 624 с.
12. Фізична культура як невідмінна складова формування здорового способу життя молоді / О. О. Яременко, О. Д. Дубогай, Р. Я. Левін, Л. В. Буцька. – Укр. ін-т соц. досліджень. – К., 2005. – 124 с.

Жамардий В. А., Омеляненко А. В.

ОПРЕДЕЛЕНИЕ МОТИВАЦИИ И ИНТЕРЕСА СТУДЕНТОВ К УЧЕБНЫМ ЗАНЯТИЯМ ПО ФИЗИЧЕСКОМУ ВОСПИТАНИЮ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

В статье представлены мотивы и интересы студентов к учебным занятиям по физическому воспитанию во время обучения в высшем учебном

заведении, которые производят потребность к здоровому образу жизни. Формирование положительной мотивации студентов к занятиям физическими упражнениями и спортом является приоритетным направлением работы преподавателей по физическому воспитанию. Физическое воспитание и спортивная деятельность является достаточно важными элементами современной культуры, которые содержат в себе значительные возможности для положительного влияния не только на здоровье, физическое совершенство, а также на гармоничное и духовное развитие, культуру, мировоззрение эмоции, моральные принципы, эстетические предпочтения студенческой молодежи. Ценностное отношение студентов к учебным занятиям по физическому воспитанию и спорту является проявлением интереса, заинтересованности, которые способствуют формированию сознания и имеют положительное значение для их жизнеспособности.

Ключевые слова: здоровье, мотивация, студенты, физическая подготовленность, физическое воспитание.

Zhamardiy V. O., Omelyanenko O. V.

DEFINITIONS OF MOTIVATION AND INTEREST OF STUDENTS TO CLASSES IN PHYSICAL EDUCATION HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

The paper presents the motives and interests of students to classes in physical education while studying in high school, producing the need for a healthy lifestyle. Formation of positive motivation of students to exercise and sports is a priority direction of teachers of physical education.

Physical education and sports activities are quite important elements of modern culture, which include significant opportunities for positive impact not only on health, physical perfection and a harmonious and spiritual development, culture, philosophy emotions, moral principles, aesthetic preferences of the student youth. Value ratio of students to classes in physical education and sport is an expression of interest, the interest of which contribute to the formation of consciousness and have a positive impact on their viability.

Through sport made a significant impact on the character of students. In particular, young people who attend sporting activities are socially active has a positive impact on their family, friends, colleagues. Physical exercise helps develop important qualities such as discipline, the ability to make rational use of free time, communication skills, ability to analyze successes and failures, the desire to be the best. The more students involved in sports and sports activities, the less they rely on luck, assisted, ability to adapt. They get used to rely on their own strength, so to

achieve the desired objectives rely on the definition of objectives, skills, talent, hard work, integrity.

Coaches need to involve youth in activities that involve discipline, organization, responsibility. Overcoming difficulties, students will harden, develop independence, and commitment. Self-control facilitates activation, self-realization while promoting a healthy lifestyle.

Characteristics of motivational component classes of physical education students showed that valuable attitude to physical education and sport helps emotionally positive perception of classes of fitness and sports activities, the desire for introspection and self provides conscious behavior.

Keywords: *health, motivation, students, physical fitness, physical education.*

Стаття надійшла до редакції 12.06.2017 р.

УДК 37.015.311-056.45:159.924.7

ОБҐРУНТУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ У КОНТЕКСТІ ВИХОВАННЯ МУЗИЧНО-АКАДЕМІЧНОЇ ТВОРЧОСТІ ОБДАРОВАНИХ СТУДЕНТІВ

Н. В. Васильєва,

*викладач кафедри українознавства, культури
та документознавства ПолтНТУ імені Юрія Кондратюка,
e-mail: natusik1030@mail.ru*

У статті за допомогою теоретичних методів педагогічного дослідження розкрито сутність понять “педагогічні умови” та “педагогічні умови виховання музично-академічної творчості обдарованих студентів”, а також обґрунтовано зміст кожної педагогічної умови виховання музично-академічної творчості обдарованих студентів. Окреслений матеріал спрямований на допомогу викладачам у створенні педагогічних умов виховання музично-академічної творчості обдарованих студентів, а також у професійному становленні майбутніх педагогів.

Ключові слова: *педагогічні умови; педагогічні умови виховання музично-академічної творчості обдарованих студентів; обдаровані студенти; методика; методика виховання музично-академічної творчості студентів.*

Постановка проблеми. Процес виховання музично-академічної творчості – складний та багатогранний, вивченням якого тривалий час займаються чимало сучасних дослідників. За результатами їх наукових здобутків, а також спираючись на власний досвід, можемо стверджувати, що на ефективність здійснення виховання музично-академічної творчості обдарованих студентів впливає ряд факторів, серед яких важливе місце посідають педагогічні умови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізуючи психолого-педагогічну літературу відповідного змісту, ми прийшли до висновку, що на сьогоднішній день поняття “педагогічні умови” у педагогіці не має єдиного тлумачення і кожним дослідником трактується по-своєму.

Так, Науковець А. Я. Найн під педагогічними умовами розуміє сукупність змісту, форм, об’єктивних можливостей, коштів, методів та матеріально-просторового середовища, які спрямовані на вирішення поставлених задач [2, с. 213-214].

О. С. Сивцева вважає, що педагогічні умови – це основний компонент педагогічної системи, який має відображати сукупність можливостей матеріально-просторового та освітнього середовища [10, с. 140].

Дослідники Н. Іпполітова та Н. Стернова певним чином погоджуються із думкою О. С. Сивцевої щодо змісту поняття “педагогічні умови” та пропонують власне, більш деталізоване його визначення. Отже, для Н. Іпполітової та Н. Стернової педагогічні умови – це один із компонентів педагогічної системи, який відображає сукупність можливостей освітнього та матеріально-просторового середовища, що, в свою чергу, впливає на процесуальний та особистісний аспекти цієї системи та забезпечує її ефективне функціонування та розвиток [5, с. 11].

Таким чином, поняття “педагогічні умови” є предметом обговорення багатьох сучасних вчених. Проте сутність поняття “педагогічні умови виховання музично-академічної творчості обдарованих студентів” та їх види на сьогоднішній день залишається не висвітленим. У зв’язку з цим наше дослідження присвячене окресленню змісту вище зазначених питань.

Формулювання цілей статті. Мета статті – сформулювати власне визначення понять “педагогічні умови” та “педагогічні умови виховання музично-академічної творчості обдарованих студентів”, а також обґрунтувати зміст кожної педагогічної умови виховання музично-академічної творчості обдарованих студентів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У процесі ознайомлення із новими досягненнями сучасних учених, ми прийшли до висновку, що під педагогічними умовами доцільно розуміти ефективну організацію навчально-виховного

середовища для успішної реалізації педагогічного процесу, формування і розвитку відповідних рис та якостей творчої особистості. Перш, ніж перейти до обґрунтування педагогічних умов виховання музично-академічної творчості обдарованих студентів, визначимо зміст цього поняття. У нашому дослідженні поняття “педагогічні умови виховання музично-академічної творчості обдарованих студентів” означає ефективну організацію навчально-виховного середовища для успішного здійснення виховання музично-академічної творчості студентів, формування і розвитку відповідних рис та якостей творчої особистості.

В основу успішного здійснення виховання музично-академічної творчості обдарованих студентів нами було покладено три педагогічні умови:

1. Методика виховання музично-академічної творчості студентів.
2. Особистість студента.
3. Особистість викладача.

Важливо відмітити, що перша педагогічна умова (методика виховання музично-академічної творчості) – є основною, а дві інших педагогічних умови – допоміжними. Розглянемо сутність вище вказаних педагогічних умов.

Процес виховання музично-академічної творчості потребує дотримання відповідних принципів та підходів, кожен з яких реалізується у першій педагогічній умові – методика виховання музично-академічної творчості студентів. Ця умова є основною, оскільки вона визначає дві інші педагогічні умови (особистість студента та особистість викладача) та спрямовує діяльність учасників педагогічного процесу. Проте важливо пам’ятати, що без наявності допоміжних педагогічних умов існування основної умови не можливо, оскільки складно уявити педагогічний процес без участі педагога та вихованця. Таким чином, усі визначенні нами педагогічні умови виховання музично-академічної творчості – взаємозалежні.

Розвиток і формування особистості обдарованого студента значною мірою залежить від активної участі викладача у цьому процесі. Проте, на жаль, не кожен педагог сучасного педагогічного вишу готовий працювати із обдарованою молоддю. Питання особливостей роботи викладачів ВНЗ із обдарованими студентами висвітлюється у наукових дослідженнях багатьох вчених: М. Кайкова [6], В. В. Галиця, Н. М. Самко, Н. М. Толмосова, П. А. Варванський, О. П. Білий, С. Б. Фурдуй, О. Є. Антонова, Т. Г. Веретенко, О. В. Антоненко, Т. Б. Бикова [3] та інші. Узагальнюючи досвід науковців, ми прийшли до висновку, що викладач може різними способами впливати на розвиток та формування обдарованої молоді: власними особистісними якостями, шляхом комунікативної взаємодії, створенням сприятливого навчально-виховного середовища тощо. Розглянемо їх детальніше.

Викладач навчання елементарних навичок гри на музичному інструменті Уманського гуманітарно-педагогічного коледжу ім. Т. Г. Шевченка М. Кайкова висловлює думку, що педагог, який працює із обдарованими студентами, має

бути чуйним, доброзичливим, володіти психологічними знаннями, мати високий рівень інтелектуального розвитку, вміти відчувати інтереси та потреби молоді, володіти почуттям гумору, постійно самовдосконалюватись, мати творчий світогляд та гарне здоров'я. Науковець виділяє відповідні критерії відбору до таких викладачів: інтелектуальність, цілеспрямованість, наполегливість, наявність творчого потенціалу; чітке усвідомлення мети та завдань педагогічного процесу; емоційна стабільність; здатність відчувати потреби та переживання інших; вміння індивідуалізувати навчально-виховний процес відповідно до особистісних рис вихованців; високий рівень теоретичної та практичної підготовки [6].

Доцент Київського університету імені Бориса Грінченка Т. Г. Веретенко розкриває особливості комунікативної взаємодії викладача та обдарованого студента. Науковець впевнений, що спілкування педагогів зі студентами у навчально-виховному процесі має створювати доброзичливу атмосферу та оптимальні умови для формування і розвитку особистості майбутніх спеціалістів, а також стимулювати молодь до розкриття їх творчого потенціалу. Автор приходять до висновку, що професія викладача передбачає залежність успіху у роботі не лише від його особистісних якостей, але й від його компетентності у спілкуванні зі студентами [4].

Педагог вищої школи, володіючи системою професійно необхідних особистісних якостей, а також відповідними комунікативними навиками, здатен налагодити ефективний навчально-виховний процес із обдарованими студентами. Проте максимальної ефективності цей процес не досягне без спеціально створеного сприятливого середовища, у якому кожна особистість зможе реалізувати свій творчий потенціал.

Таким чином, особистість викладача – є важливою педагогічною умовою виховання музично-академічної творчості обдарованих студентів, яка передбачає: наявність професійно важливих якостей педагога, комунікативну взаємодію вихователя та вихованця, створення сприятливого навчально-виховного середовища та організацію спеціальної підготовки педагогічного складу до роботи із обдарованою молоддю.

З метою узагальнення раніше викладеної інформації, знаходження внутрішніх взаємозв'язків, а також розгляду особистості студента як педагогічної умови виховання музично-академічної творчості обдарованих студентів, представимо вище окреслений матеріал у вигляді теоретичної моделі обдарованої особистості майбутніх педагогів, які займаються музично-академічною творчістю. В основі нашої моделі ми поклали ідею загальної моделі обдарованості за О. Є. Антоною [1]. Теоретична модель музично обдарованої особистості студентів педагогічних вишів має дві центральні складові, які визначають сутність цілісного формування майбутнього педагога:

1. Основні якості творчої, музично обдарованої особистості (за І. І. Полубояриною) (мотиваційно-творча активність та спрямованість, прагнення до самоосвіти, потреба у високій оцінці діяльності, наявність творчих здібностей, самокерованість, комунікативність тощо) [9, с. 133].

2. Домінантні якості вчителя (за Т. А. Юзефовичус) (соціальна активність, цілеспрямованість, урівноваженість, бажання працювати з дітьми, здатність швидко орієнтуватися в екстремальних ситуаціях, чесність, справедливість, гуманність, педагогічний такт, ерудиція та ін.) [11, с. 42-43]. Ми вважаємо, що відсутність у студентів хоча б однієї структурної складової значно ускладнює (або навіть унеможлиблює) для вихованців успішність організації музичної або педагогічної діяльності. Отже, наявність у майбутніх педагогів основних якостей творчої, музично обдарованої особистості, а також доміантних якостей вчителя є визначальним показником їх професійної сформованості. Таким чином, процес розвитку обдарованої особистості майбутніх педагогів, які займаються музично-академічною творчістю, – складний та тривалий у часі. На її формування впливає низка зовнішніх та внутрішніх чинників, які являють собою третю педагогічну умову виховання музично-академічної творчості обдарованих студентів (особистість викладача) та другу педагогічну умову виховання (особистість студента) відповідно. Важливо відмітити, що від кількості їх позитивних впливів залежить якість професійної підготовки музично обдарованих студентів педагогічного ВНЗ.

З метою узгодження і спрямування діяльності викладачів та обдарованих студентів на успішне здійснення музично-академічної творчості доцільно, на наш погляд, керуватися відповідною методикою. У зв'язку з цим методика виховання музично-академічної творчості ми виокремлюємо як педагогічну умову та вважаємо основною. Зміст поняття “методика” на сьогоднішній день чітко не визначений. Так, В. В. Ягупов визначає методика як конкретні форми, засоби та принципи використання методів, за допомогою яких відбувається глибоке пізнання та розв'язання різних педагогічних проблем [12]. Г. М. Коджаспірова та О. Ю. Коджаспіров вважають, що методика (у системі освіти) це опис конкретних способів, прийомів та технік педагогічної діяльності в окремих освітніх процесах [7, с. 174]. У нашому дослідженні ми будемо спиратися на визначення поняття “методика” за Г. М. Коджаспіровою та О. Ю. Коджаспіровим. Отже, під методикою ми розуміємо сукупність методів, форм роботи, прийомів, способів і технік спрямованих на успішне вирішення певного педагогічного питання. Успішність здійснення процесу виховання музично-академічної творчості студентів залежить від ряду факторів, які цілеспрямовано впливають на результати творчої діяльності. Об'єднавши ці фактори у єдину систему, нами було введено поняття “методика виховання музично-академічної творчості студентів”. Перш, ніж характеризувати сутність зазначеного поняття, дамо йому

визначення. Під методикою виховання музично-академічної творчості студентів ми розуміємо сукупність методів, форм роботи, прийомів, способів і технік спрямованих на вивчення індивідуально-психологічних особливостей молоді, дотримання основних принципів та підходів до її виховання, створення умов для творчої діяльності, мотивування студентів та орієнтування їх дій на успішне здійснення музично-академічної творчості.

Методика виховання музично-академічної творчості студентів має наступні основні ідеї:

1. Вивчаючи особливості прояву обдарованої особистості взагалі, а також свої інтереси та обдарування зокрема, студенти реалізують свій творчий потенціал та набувають досвіду музичної діяльності, який згодом можуть використовувати у педагогічній професії.

2. Спеціальна підготовка допоможе викладачам знайти індивідуальний підхід до обдарованих студентів, розвинути їх обдарування та полегшити процес адаптації до нових умов навчання у ВНЗ.

Окрім того, наша методика спрямована на створення сприятливого навчально-виховного середовища, у якому кожна обдарована особистість має бажання та можливість реалізувати свій творчий потенціал, підвищити рівень обдарованості, адаптуватися до нових умов навчання і побуту та підготувати себе до подальшої творчої музичної та педагогічної діяльності.

Висновки. Таким чином, питання педагогічних умов навчально-виховного процесу є предметом обговорення багатьох сучасних вчених. У процесі вивчення зазначеного питання нами було виділено наступні педагогічні умови виховання музично-академічної творчості обдарованих студентів: методика виховання музично-академічної творчості студентів, особистість студента, особистість викладача. Аналізуючи результати досліджень науковців, ми прийшли до висновку, що на сьогоднішній день питання педагогічних умов виховання музично-академічної творчості обдарованих студентів педагогічних університетів є недостатньо вивченим та потребує подальшої розробки.

Список використаних джерел

1. Антонова О.Є. Обдарованість: сутність, структура, технології розвитку [Електронний ресурс] / О.Є. Антонова // Шляхи і методи забезпечення подальшого творчого зростання обдарованої молоді: наук.-метод. зб. / За заг. ред. І.І. Якухна, Л.В. Корінної. – Житомир: ЖОШПО, 2008. – С. 78-89. – Режим доступу: http://eprints.zu.edu.ua/Антонова_Обдарованість_сутність,_структура,_технології_розвитку.pdf.

2. Беликов В.А. Философия образования личности: деятельностный аспект: [монография] / В.А. Беликов. – М.: Владос, 2004. – 357с.

3. Бикова Т.Б. Система роботи з обдарованими студентами в ЗПК / [Електронний ресурс] / Т.Б. Бикова. – Режим доступу: psihologyzpk.ucoz.ru/____.doc

4. Веретенко Т.Г. Комуникативна взаємодія викладача та її вплив на формування особистості студента [Електронний ресурс] / Т.Г. Веретенко // Вісник Запорізького національного університету : [зб. наук. пр.]. Педагогічні науки. № 1(14), 2011 / Держ. вищ. навч. закл. "Запоріж. нац. ун-т" ; [ред. рада: Локарева Г.В. (голов. ред.) та ін. ; редкол.: Байкіна Н.Г. та ін.]. - Запоріжжя : Запоріж. держ. ун-т, 2011. – С.14-17. – Режим доступу: <http://www.stattionline.org.ua/pedagog/80/13911-komunikativna-vzayemodiya-vikladacha-ta-%D1%97%D1%97-vpliv-na-formuvannya-osobistosti-studenta.html>.

5. Ипполитова Н. Анализ понятия «педагогические условия»: сущность, классификация [Электронный ресурс] / Наталья Ипполитова, Наталья Стерхова // General and Professional Education. – 2012. – №1. – pp. 8-14. – Режим доступа: http://genproedu.com/paper/2012-01/full_008-014.pdf.

6. Кайкова М. Особливості роботи викладачів вищих навчальних закладів з обдарованими студентами [Електронний ресурс] / М. Кайкова // Збірник наукових праць. – 2013. – Частина 2. – Режим доступу: http://library.udpu.org.ua/library_files/zbirnuk_nayk_praz/2013/2013_2_22.pdf.

7. Коджаспирова Г.М. Словарь по педагогике / Г.М. Коджаспирова, А.Ю. Коджаспиров. – М.: ИКЦ «МарТ»; Ростов н/Д: Изд. центр «МарТ», 2005. – 448 с.

8. Лучинина О.А. Карта музыкальных способностей [Электронный ресурс] / О.А. Лучинина // Музыкальная психология и психотерапия №1(22), январь-февраль, 2011. С. 24-36. – Режим доступа: http://www.ampp.ru/files/22.Muz_Psih%281_2011%29.pdf#page=1&zoom=auto,-113,601

9. Полубоярина И.И. Методы обучения музыкально одарённых студентов / И.И. Полубоярина // Профессиональное образование в России и зарубежом. – 2013. – №3(11). – С.132-137.

10. Сивцева А.С. Определение содержания понятия «педагогические условия» методом контент-анализа [Электронный ресурс] / А.С. Сивцева // Вісник Житомирського державного університету. Серія «Педагогічні науки»: зб. наук. праць / Житомир. держ. ун-т імені І.Франка. – Житомир: ЖДУ імені І.Франка, 2014 – Вип.4 (76). – С.139-143. – Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/13972/1/139-143.pdf>.

11. Юзефовичус Т.А. Педагогические ошибки учителей и пути их предупреждения: [учебное пособие для преподавателей и студентов] / Т.А. Юзефовичус ; Моск. пед. ун-т. – Москва : [б. и.], 1998. – 63 с.

12. Ягупов В.В. Педагогіка: навч. посібник [Електронний ресурс] / В.В. Ягупов. – К.: Либідь, 2002. – 560 с. – Режим доступу: http://eduknigi.com/ped_view.php?id=67.

13. Vasilyeva, N.V. Features of the university training and educational environment to develop the talented students' musical and academic creativity [Elektronniy resurs] / Vasilyeva, N.V. // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, IV (49), Issue: 103, 2016. – P.57 – 60. – Rezhim dostupu: www.seanewdim.com.

Васильева Н. В.

ОБОСНОВАНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ УСЛОВИЙ В КОНТЕКСТЕ ВОСПИТАНИЯ МУЗЫКАЛЬНО-АКАДЕМИЧЕСКОГО ТВОРЧЕСТВА ОДАРЁННЫХ СТУДЕНТОВ

В статье с помощью теоретических методов педагогического исследования раскрыта сущность понятий "педагогические условия" и "педагогические условия воспитания музыкально-академического творчества"

одаренных студентов", а также обосновано содержание каждого педагогического условия воспитания музыкально-академического творчества одаренных студентов. Этот материал направлен на помощь преподавателям в создании педагогических условий воспитания музыкально-академического творчества одаренных студентов, а также в профессиональном становлении будущих педагогов.

Ключевые слова: педагогические условия; педагогические условия воспитания музыкально-академического творчества одаренных студентов; одаренные студенты; методика; методика воспитания музыкально-академического творчества студентов.

Vasylyeva N.V.

THE ARTICLE CONSIDERS THE PEDAGOGICAL CONDITIONS OF GIFTED STUDENTS' EDUCATION IN TERMS OF MUSIC AND ACADEMIC CREATIVE WORK AT PEDAGOGICAL UNIVERSITIES

The author of the article claims that a number of factors influence the efficiency of gifted students' education in terms of music and academic creative work, in particular, pedagogical conditions, which occupy the major place. In this article there has been revealed the core of the notions such as: "pedagogical conditions" and "the pedagogical conditions of gifted students' education in terms of music and academic creative work", and, also, there has been explained the intension of each pedagogic condition of gifted students' education in terms of music and academic creative work with the help of theoretical methods of pedagogical research.

The author considers that the pedagogical conditions are the efficient organization of educational and upbringing surroundings for successful realization of the pedagogical process, the formation and development of corresponding features and qualities of a creative personality. With the aim of determining the essence of the raised issue the author introduces the notion "the pedagogical conditions of gifted students' education in terms of music and academic creative work", which is understood as the efficient organization of educational and upbringing surroundings for successful realization of the pedagogical process, the formation and development of corresponding features and qualities of a creative personality.

Vasyl'yeva thinks that in order to form the basis for the successful implementation of the upbringing of gifted students' music and academic creative work it is necessary to lay the foundation of the three pedagogical conditions: 1) Methods of students' education in terms of music and academic creative work; 2) The personality of a student; 3) The personality of a lecturer.

In future the author of this article intends to adhere to the above-mentioned positions. Additionally, she is going to do an experiment on the basis of the stated

information at the higher educational institutions of Ukraine for the purpose of the implementation of theoretical ideas into pedagogical work.

Keywords: *pedagogical conditions; the pedagogical conditions of gifted students' education in terms of music and academic creative work; gifted students; methods; the methods of students' education in terms of music and creative work.*

Стаття надійшла до редакції 24.05.2017 р.

УДК 37.013.3

ФОРМУВАННЯ ВАЛЕОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ В УМОВАХ ТЕХНІЧНОГО ВИШУ

Р. В. Жалій,

старший викладач кафедри фізичного виховання,

спорту та здоров'я людини

ПолтНТУ імені Юрія Кондратюка,

e-mail: tttnnn_81@mail.ru

У статті висвітлюються педагогічні засади формування валеологічної компетентності майбутніх фахівців з фізичної реабілітації у процесі вивчення професійно-орієнтованих навчальних дисциплін. Вказується на важливість застосування інноваційних форм і методів роботи зі студентами в процесі професійно-прикладної фізичної підготовки в умовах технічного вишу, під час якої забезпечується рухова активність, популяризація здорового способу життя, залучення молодих осіб до занять фізичною культурою та спортом.

Ключові слова: *валеологічна компетентність, засоби фізичного виховання, професійно-прикладна фізична підготовка.*

Постановка проблеми. Питання про формування валеологічної компетентності майбутніх фахівців належить до пріоритетних напрямків наукових досліджень. Адже загальні тенденції щодо погіршення стану здоров'я молоді та підростаючого покоління, поширення та «помолодшення» низки захворювань спонукають до активної профілактичної діяльності колективів фізичної культури. Це безпосередньо стосується професійно-прикладної фізичної підготовки студентів, у процесі якої має бути забезпечена рухова активність, популяризація здорового способу життя, залучення молодих осіб до

занять фізичною культурою та спортом. Важливою компетентністю, формування якої відбувається в освітньому закладі, є валеологічна. Основними формами, де відбувається цей процес, є навчальні заняття з фізичного виховання та поза аудиторна діяльність фізкультурно-оздоровчого, спортивно-масового рекреаційно-дозвілєвого спрямування.

У низці публікацій ми вказували, що валеологічну компетентність студентів технічних університетів розглядаємо як складову їхньої життєвої компетентності, одним із можливих шляхів формування якої є професійно-прикладна фізична підготовка майбутніх фахівців технічних напрямів підготовки. Валеологічна компетентність знаходить свій вияв у знаннях і навичках, ґрунтовній мотивації до занять фізичною культурою і спортом, активній рекреаційній та руховій активності. Особливість формування валеологічної компетентності студентів саме технічних напрямів підготовки полягає у застосування широкого арсеналу засобів, форм, методів і прийомів рухової активності [4-5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема, яку ми порушуємо, не нова для теорії й методики фізичного виховання та педагогічних наук. У статті Б. Артеменко висвітлюються напрямки оптимізації процесу тактичної підготовки у волейболі за допомогою інтерактивних технологій [1].

У дисертаційному дослідженні О. Бондаренко визначається специфіка формування валеологічної компетентності студентів педагогічних університетів у процесі професійної підготовки [2].

Дослідник В. Єлізаров висвітлює формування валеологічної компетентності студентів у позааудиторній виховній роботі університету [3]. В.Ігнат'єва досліджує стратегію й тактику нападу в гандболі [6]. Окремі аспекти цієї проблеми в контексті необхідності використання педагогічних методів фізичного виховання вивчає І. Манжелей [7].

Особливості процесу формування спеціальної валеологічної компетентності студентів технічного вишу в контексті положень «Європейської рамки кваліфікацій для навчання впродовж життя, поняття, критерії та рівні її сформованості відображені в низці наших публікацій [4]. Розвідка В. Пономаренко стосується підвищення якості підготовки фахівців в університеті, а у матеріалах В. Столярова розглядаються тнорнтичні засади сучасної системи навчання [9-10].

Формулювання цілей статті. Метою нашого дослідження є висвітлення педагогічних засад формування валеологічної компетентності майбутніх фахівців з фізичної реабілітації у процесі вивчення професійно-орієнтованих навчальних дисциплін з обов'язковим використанням інноваційних форм і методів роботи зі студентами в процесі професійно-прикладної фізичної підготовки в умовах технічного вишу, під час якої

забезпечується рухова активність, популяризація здорового способу життя, залучення молодих осіб до занять фізичною культурою та спортом.

Виклад основного матеріалу. У процесі професійно-прикладної фізичної підготовки майбутні реабілітологи вивчають гімнастику, легку атлетику, спортивні ігри щонайменше практичних заняттях. Ми не ставимо мету розкрити особливості вивчення студентами всіх професійно-орієнтованих дисциплін, однак наполягаємо на необхідності вивчення важливих теоретичних засад для набуття студентами знань про основні види спорту, їхню історію, особливості участі українських спортсменів в змаганнях різних рівнів. Не секрет, що система підготовки фахівців вищої освіти сьогодні потребує вдосконалення, нині чинний перелік професій та посад, інструкції яких передбачають спілкування з людьми з особливими потребами, хворими, психічно нестійкими, загалом, з усіма, хто має певні відхилення від нормального стану, має свою специфіку. До таких важливих професій відносимо реабілітолога. Таку спеціальність передбачає галузь знань 22 «Охорона здоров'я» (код спеціальності 227 – «Фізична реабілітація»), а галузь знань 01 «Освіта» містить код 014.14. «Середня освіта (здоров'я людини)», йдеться про педагогічну спеціальність. У Національному класифікаторі України знаходимо код професії 3226 – «Фахівець з фізичної реабілітації».

Тому вважаємо за необхідне здійснювати формування валеологічної компетентності майбутніх реабілітологів, особливості підготовки яких має технічний університет. У такому виші здійснюється підготовка фахівців технічних спеціальностей – майбутніх інженерів, архітекторів, спеціалістів з інформаційних технологій та ін., котрі ведуть, як правило, малорухливий спосіб життя. Тому їхня підготовка, як і майбутніх реабілітологів, здійснюється на заняттях (навчальні, секційні, тренувальні) зі спортивних ігор, які стають важливим засобом формування відповідних знань, умінь і навичок сучасної молоді людини. Вивчення модулю «Спортивні ігри» в технічному університеті (з досвіду роботи кафедри фізичного виховання, спорту і здоров'я людини) слід починати з розгляду теоретичних засад. Тому доцільно розглянути види змагань різних рівнів зі спортивних ігор, які проводяться на рівні області, країни, Європи, світу та особливості проведення олімпійських, паралімпійських, дефлімпійських ігор.

На особливу увагу заслуговують досягнення українських команд на змаганнях різних рівнів, команди, які мають досягнення й функціонують на рівні області, міста, здобутки полтавських команд, тренерів, спортсменів. Безумовним стимулом для студентів є популяризація здобутків команд Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка, студенти-спортсмени якого мають високі досягнення в різних видах спорту, зокрема в настільному тенісі, пауерліфтинзі, легкій атлетиці.

У процесі формування валеологічної компетентності студентів технічних вишів України при вивченні спортивних ігор, варто акцентувати увагу, що спортивні ігри – це важливий засіб для прищеплення знань, умінь та навичок з конкретної спортивної гри, ґрунтовної мотивації до занять фізичною культурою і спортом, активної рекреаційної та рухової діяльності молоді. Порівняно нові види спортивних ігор (пляжні гандбол, футбол, волейбол) привертають до себе увагу студентів під час їхнього відпочинку, а тому знання про правила гри, розміри майданчиків, кількість гравців є необхідними для організації активного відпочинку. Рівень сформованості валеологічної компетентності студентів у технічному університеті залежить від низки факторів, визначальним серед яких все ж є злагоджена роботи викладацького складу, добре спланована й зорганізована робота з фізичного виховання у ході навчальних занять та позааудиторної діяльності [7, с. 43].

Формування валеологічної компетентності студентів технічних ВНЗ України здійснюється у ході професійно-прикладної фізичної підготовки (навчальна програма з фізичного виховання в технічних вишах включає, як правило, такі змістові модулі: «Спортивні ігри», «Гімнастика», «Легка атлетика») та в ході позааудиторної діяльності (секції, змагання, використання інших засобів фізичного виховання: туризм, рухливі ігри та ін.).

На нашу думку, слід визначити основні елементи її формування та особливості кожного з них:

1) ознайомлення студентів зі змістом навчальної програми з фізичного виховання, основним понятійним апаратом, подання загальної характеристики спортивних досягнень студентів їхнього університету на змаганнях різних рівнів: спартакіадах, універсіадах, чемпіонатах України, Європи, світу тощо. Основними формами робіт є підготовка повідомлень, реферативних досліджень, лекторії, зустрічі зі спортсменами, які можна планувати як у навчальний, так і в позанавчальний час.

2) здійснення загальної фізичної підготовки. Не секрет, що неможливість виконати ті чи інші нормативи, передбачені державною навчальною програмою, своїм наслідком мають небажання студентів відвідувати заняття, тому варто запланувати необхідну кількість годин для загальної фізичної підготовки та відводити необхідну кількість навчальних занять для підготовки до виконання контрольних нормативів, закріплення навичок.

3) власний показ виконання тих чи інших вправ чи демонстрація її виконання студентом, котрий добре володіє відповідними навичками. З психологічної точки зору, це сприятиме впевненості у виконанні студентом конкретних нормативів.

4) вироблення потреби у фізичному самовдосконаленні, занять з різних видів спорту, підвищення рівня рухової активності.

5) усвідомлення необхідності рухової активності, розуміння залежності фізичних навантажень та хорошого самопочуття, гарної статури, належної форми.

У контексті окресленої проблеми варто нагадати, що підготовка фахівців у вищій школі (за винятком майбутніх фахівців сфери фізичної культури та спорту) завжди здійснювалася з обов'язковим вивчення навчальної дисципліни «Фізичне виховання», бо завдяки цьому вдається дбати про здорову націю, а основи здорового способу життя, профілактика багатьох захворювань – то пріоритет середньої та вищої шкіл у нашій країні. Це чітко визначає п.4.ст. 26 нового Закону України «Про вищу освіту», де вказуються завдання вищої школи, які полягають у: формуванні особистості шляхом патріотичного, правового, екологічного виховання, утвердження в учасників освітнього процесу моральних цінностей, соціальної активності, громадянської позиції та відповідальності, здорового способу життя.

Нині чинний Закон України «Про фізичну культуру і спорт» від 24 грудня 1993 року містить норми ст. 26. Фізична культура у сфері освіти: «Фізична культура у сфері освіти має на меті забезпечити розвиток фізичного здоров'я учнів та студентів на принципах індивідуального підходу, пріоритету оздоровчої спрямованості, широкого використання різноманітних засобів та форм фізичного виховання і масового спорту, безперервності цього процесу протягом усього життя». У додатку до листа Міністерства освіти і науки України від 25.09.2015 року, який був надісланий у ВНЗ України після обговорень у профільному міністерстві, звернень колективів фізичної культури вишів з проханням не перетворювати сферу фізичної культури у другорядну. Тому у рекомендаціях щодо організації фізичного виховання у вищих навчальних закладах чітко визначаються можливі моделі системи фізичного виховання зі збереженням його у змісті підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» [5].

Важливий принцип невичерпності запропонованих форм залишає елемент креативності та розширює можливість для активізації діяльності і в межах навчально-виховного процесу, і в позааудиторній роботі. У листі визначаються різні можливі варіанти. Хочемо звернути увагу на те, що передбачається індивідуальна форма роботи, яка реалізується шляхом закріплення за кожним студентом працівника кафедри фізичного виховання чи іншого спеціалізованого підрозділу, який виконує роль тьютора з питань оздоровлення та фізичного розвитку. Позитивними, на нашу думку, є альтернативні види заохочень: рейтинг, стимули, змагання, медійні технології, сертифікати кваліфікації. Норми ще одного підзаконного акту – Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку проведення щорічного оцінювання фізичної підготовленості населення України» від 9 грудня 2015 року – містять доручення уряду місцевим адміністраціям та профільним

міністерствам проводити щорічну оцінку фізичної підготовленості населення України з 2017 року.

Відмітимо, що факт звернення уваги на таку важливу складову у житті студентів видається позитивним у руслі проблеми загального погіршення здоров'я нації, підвищення рівня захворюваності молодих осіб. Проте винятково рекомендаційними засобами проблема нівелювання фізичного виховання та переведення цієї важливої дисципліни в категорію меншовартісних вирішена не буде.

Висновки. Отже, формування валеологічної компетентності майбутніх реабілітологів в умовах технічного вишу є ключовою проблемою, від вирішення якої можливе тільки через розуміння всіма суб'єктами навчального процесу необхідності підтримки фізичного виховання студентів у будь-яких формах. Йдеться про чиновників різних рівнів, керівників вишів, викладачів профільних кафедр, студентів. Зменшення аудиторного навантаження не повинне відбиватися на такій важливій сфері діяльності сучасної молоді й майбутнього конкурентоспроможного фахівця. Цей процес буде ефективним за умов здійснення професійно-прикладної фізичної підготовки та розширення системи позанавчальної діяльності рекреаційного, оздоровчого спрямування. А майбутнім реабілітологам слід розширювати, а не зменшувати кількість аудиторного навантаження, зважаючи на почесність і важливість такої професії, необхідність ґрунтовної підготовки молодих осіб до роботи людей, котрі потребують допомоги фахівців такого спрямування.

Список використаних джерел

1. Артеменко Б. Оптимізація процесу тактичної підготовки у волейболі за допомогою інтерактивних технологій [Текст] / Б. Артеменко // Спортивний вісник Придніпров'я. – 2014. – № 3. – С. 13-17.

2. Бондаренко О. М. Формування валеологічної компетентності студентів педагогічних університетів у процесі професійної підготовки. : Дис... канд. наук: 13.00.04 – К, 2008 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lib.ua-gu.net/diss/cont/344325.html>.

3. Єлізаров В. П. Формування валеологічної компетентності студентів у позааудиторній виховній роботі університету [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 "Теорія та методика навчання (фізична культура, основи здоров'я)" / Володимир Петрович Єлізаров ; Харків. нац. ун-т імені В. Н. Каразіна. – Х., 2016. – 20 с.

4. Жалій Р. В. Спеціальна валеологічна компетентність студентів технічних університетів України: поняття та місце в структурі предметних компетентностей майбутніх фахівців // INNOVATIVE SOLUTIONS IN MODERN SCIENC. – ОАЕ, м. Дубаї. – 2016. – Вип. III. – №3. – С. 36 – 47.

5. Жалій Р. В. Формування спеціальної валеологічної компетентності студентів технічного вишу в контексті положень «Європейської рамки кваліфікацій для навчання впродовж життя» // Науковий огляд. – 2016. - №11 (32). – С. 106 – 111.
6. Игнатъева В. Я. Соотношения приёмов нападения в соревновательной деятельности гандболисток различного возраста и квалификации [Текст] / В. Я. Игнатъева, А. А. Усенко // Теория и практика физической культуры. – 2012. – № 1. – С. 62-64.
7. Манжелей И. В. Педагогические модели физического воспитания [Текст] / И. В. Манжелей // Физическая культура: Воспитание, образование, тренировка. – 2006. – № 4. – С. 2-6.
8. Методика спортивно-масової роботи зі спортивних ігор [Текст] : програма навчального курсу (за вимогами кредитно-модульної системи). – Тернопіль, 2010. – 54 с.
9. Пономаренко В. Підвищення якості підготовки фахівців в університеті [Текст] // Вища школа. – 2010. – № 10. – С. 7-24.
10. Столяров В. И. Фундаментальные теоретические основы современной системы комплексного физического воспитания [Текст]. – Теория и практика физической культуры. – 2013. – № 2. – С. 2-6.

Жалій Р. В.

ФОРМИРОВАНИЯ ВАЛЕОЛОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ ПО ФИЗИЧЕСКОЙ РЕАБИЛИТАЦИИ В УСЛОВИЯХ ТЕХНИЧЕСКОГО ВУЗА

В статье освещаются педагогические основы формирования валеологической компетентности будущих специалистов по физической реабилитации в процессе изучения профессионально-ориентированных учебных дисциплин. Указывается на важность применения инновационных форм и методов работы со студентами в процессе профессионально-прикладной физической подготовки в условиях технического вуза, во время которой обеспечивается двигательная активность, популяризация здорового образа жизни, привлечение молодых людей к занятиям физической культурой и спортом.

Сделаны выводы, что формирование валеологической компетентности будущих реабилитологов в условиях технического вуза является ключевой проблемой, от решения которой возможно только через понимание всеми субъектами учебного процесса необходимости поддержания физического воспитания студентов в любых формах.

Ключевые слова: *валеологическая компетентность, средства физического воспитания, профессионально-прикладная физическая подготовка.*

Zalij R. V.

FORMATION VALEOLOGICAL COMPETENCE OF FUTURE SPECIALISTS IN PHYSICAL REHABILITATION IN TERMS OF TECHNICAL UNIVERSITY

The article highlights the pedagogical principles of forming valeological competence of future specialists in physical rehabilitation in the study of professionally oriented disciplines. Highlights the importance of innovative forms and methods of work with students in the process of professionally applied physical preparation in terms of the technical university at which is provided by physical activity, healthy lifestyle, attracting young people to physical culture and sports. The study module "Sports Games" at the Technical University (with experience in the department of physical education, sport and health) should begin with consideration of theoretical principles. It is therefore advisable to consider the types of competitions of various levels of sports games, which are held at the regional level, the countries of Europe and the world and features the Olympic, Paralympic, Deaflympics. Particularly noteworthy achievements of Ukrainian teams in competition at various levels, team, having achieved and operate at the regional level, the city of Poltava achievements of teams, coaches, athletes. The undoubted incentive for students is to promote the achievements of teams Poltava National Technical University, student athletes who have high achievements in various sports, including table tennis, pauerliftynzi, athletics.

Note that the fact of attention to such an important part in the lives of students seems to be positive in line with the general problem of deteriorating health of the nation, increasing the incidence of young people. However, the recommendation only means of leveling the problem physical education and transfer of this important discipline in a category menshovartisnyh not be solved.

It is concluded that the formation valeological competence maybutnyh rehabilitators in terms of technical university is a key problem, the solution of which is possible only through an understanding of all subjects need to support the learning process of physical education students in any form. We are talking about different levels of officials, heads of universities, teachers specialized departments and students. Reducing classroom load should not be reflected in this important area of modern young people and future competitive specialist. This process will be effective in conditions of professionally applied physical preparation and expansion of recreational extracurricular activities, recreation areas. A future rehabilitation should expand rather than reduce the number of classroom hours, given pochesnist and importance of the profession, the need for thorough preparation of young people to working people who need the help of experts such areas.

Keywords: *valelohichna competence, of physical education, professional physical training.*

Стаття надійшла до редакції 24.05.2017 р.

Розділ 2. Філософія

УДК 122/129:502/504

ОСОБЛИВОСТІ АНТРОПОГЕННОГО КОЛОВОРОТУ В БІОСФЕРІ

І. О. Філіна,

кандидат філософських наук, доцент

доцент кафедри філософії і соціально-політичних дисциплін

ПолтНТУ імені Юрія Кондратюка,

e-mail: manrtita@mail.ru

В статті мова йде про необхідність філософського розуміння глибини екологічної ситуації в масштабі планетарного явища. Загальний аспект розгляду – співвідношення кількісних і якісних змін в біосфері, в якій, внаслідок опосередкування через працю природних потоків речовини, енергії та інформації, виникають суттєво інші способи організації існування людей. Звертається увага на те, що антропогенний коловорот в цілому (на відміну від геологічного та біологічного) не є упорядкованим, більшість його ланок не замкнуті, розірвані. Доведено, що протиріччя між безмежними можливостями людської діяльності та обмеженими можливостями біосфери потребує екстреної мобілізації не лише наукових, технічних, соціально-політичних, а перш за все – моральних можливостей людства.

Ключові слова: *праця, інтенсифікація, гомеостаз, метаболізм, антропогенез.*

Головна проблема сучасності полягає в тому, що діяльність людей у біосфері зупинити неможливо. Сучасна виробнича діяльність вже набрала такого масштабу, що її можна порівняти з глобальним космічним чинником. Внаслідок цього перед людством постає цілий комплекс завдань не лише науково-технічного, а й соціального та морального порядку заради єдиної мети – збереження біосфери. Справа в тому, що надалі стає неможливим забезпечення відносної рівноваги між соціумом і природою. Вплив соціуму на біосферу не сприяє, на жаль, підвищенню її гармонійності, сталості і цілісності, тобто не забезпечує формуванню її нових *якісних* характеристик. Взаємодія людства з біосферою переважно характеризується *кількісними* (до того ж несприятливими) параметрами: зростання показників забруднення води, ґрунтів, повітря, зникнення видів рослин і тварин, зменшення площ льодовиків,

збільшення озонових дірок тощо. Не справдився оптимізм доби Просвітництва: наука і техніка створять рай на землі.

Конкретні науки і досі прагнуть вдосконалювати технології, підвищувати рівень комфортності життя людей, і лише філософія здатна оцінювати ситуацію з найбільшою долею глибини та узагальнення. Тому мета статті – філософський аналіз ситуації, що склалася на планеті. Вихідними категоріями для цього мають стати «біосфера» та «праця».

Біосфера – це перш за все комплекс різноманітних обмінних процесів, що утворюють певну гармонійну рівновагу (гомеостаз). Проте, рівновага не є станом абсолютного спокою – все невпинно рухається, відновлюється, перетворюється. Втім загальний стан біобалансу планети не порушується. Це триває до тих пір, поки не з'являється особливий спосіб взаємодії людини з природою – *праця*.

Праця перетворюється на головний чинник опосередкування природного обміну речовини та енергії. Праця – це процес, що відбувається між людиною і природою, в якому людина власною діяльністю опосередковує, регулює та контролює обмін речовин між собою та природою. Праця формується як засіб підтримання й активізації обмінних процесів між людиною і довкіллям за допомогою видозмінених предметів природи (знарядь праці), котрі посилюють природні кінцівки людини. *Специфічною ознакою праці є її опосередкований характер, завдяки чому стають можливими якісно інші способи регуляції потоків речовини і енергії між людством і природою.*

1. В природі жоден з організмів не може існувати, не підтримуючи постійно метаболічні (обмінні) процеси з навколишнім середовищем. Проте масштаби і темпи цих процесів завжди обмежені, лімітовані природними розмірами тіл організмів, через які *безпосередньо* ідуть потоки речовини та енергії. Інтенсивність цих потоків та кількість речовини та енергії завжди регламентовані конкретними природними умовами, а загальна кількість маси живої речовини на планеті коливається в межах однієї і тієї ж величини, тобто приблизно 10^{20} – 10^{21} г. Якби не існувало обмежень, то наприклад холерний вібріон міг би за 1,75 доби утворити масу речовини, що дорівнювала б масі земній корі.

Для людини як живої істоти потоки речовини і енергії, що проходять через її тіло, теж продовжують залишатися обов'язковою умовою життя. Безпосередніми є процеси дихання, харчування, виділення, розмноження. Однак головна відмінність людського виживання від тваринного полягає в тому, що обмін речовин з природою стає опосередкованим в зв'язку з виготовленням і застосуванням знарядь праці. *За рахунок знарядь праці людина нібито долає обмеженості свого організму, закладені природою.* Людина в своїй еволюції пішла не стільки шляхом пристосування до зовнішніх умов,

скільки шляхом їхньої видозміни. Таким чином, людина знаходить *якісно інший спосіб* розв'язання протиріччя між тим станом, в якому об'єкти природи перебувають, і тим, – в якому вони їй потрібні.

2. В природі весь процес еволюції організмів зводиться до удосконалення способів метаболічних процесів. Перемагає той, хто зуміє досягти найбільшої *інтенсифікації* обмінних процесів, отримати більше речовини та енергії і тим самим збільшити масу нащадків. Здатність організмів до саморегуляції обмінних процесів утворюється в ході природного відбору через покращення інформаційних структур та шляхів передання інформації. Еволюція в органічному світі має вигляд удосконалення нервових клітин, головного мозку, засобів сигналізації та спілкування організмів тощо. В боротьбі за речовину і енергію *інтенсифікація метаболічних процесів відбувається найчастіше за рахунок перебудови структури самих організмів і за рахунок удосконалення каналів зв'язку між ними.*

Людина як жива істота теж потребує обмінних процесів, теж повинна боротися за речовину і енергію та відшукувати ефективні способи інтенсифікації метаболізму. Проте подібні потреби *людина вирішує не стільки шляхом зміни структури свого організму, скільки шляхом розвитку знань про світ та удосконалення знарядь праці.*

Крок за кроком людина долає своєрідні «шаблі» опосередкування природних процесів. Спочатку між собою і природою людина розміщує перетворену **речовину** (знаряддя праці), потім перетворену вже за допомогою знарядь праці **енергію** (парові машини, електродвигуни), і нарешті – **інформацію**. Отже, *розвиток людської цивілізації виглядає як поступове опанування через працю головних складових біосфери – речовини, енергії та інформації.*

З першою ланкою (виготовлення знарядь праці) пов'язаний перший «якісний стрибок» людства з тваринного світу у соціальний. З другою (застосування силових приладів) – «стрибок» в індустріальне суспільство. З третьою (створення та застосування інформаційних систем) – перехід до якісно нового стану загальнолюдської культури. Щоразу формування наступної ланки означало здолання певних обмежень у використанні природних чинників і зміну характеру обмінних процесів між людиною і природою.

На першому етапі виготовлення і застосування навіть примітивних знарядь праці суттєво посилило природні можливості людського організму, і обмінні процеси з довкіллям вже пішли через працю, а не через сам організм, як це відбувається в органічному світі. Разом з тим поступово стало проявлятися протиріччя між засобами і знаряддями обробітку речовини, які відносно швидко удосконалювалися, та застарілими (природними) джерелами енергії – енергії самої людини та енергії тварин. Пошуки способів розв'язання цього протиріччя призвели

до відкриття і подальшого використання штучних джерел енергії (електрики, отримання якої спиралося на силу води, пари, вугілля, нафти – природних чинників). В свою чергу, вирішення енергетичної проблеми суттєво прискорило темпи суспільного розвитку, але породило нове протиріччя – між штучними засобами обробітку речовини і отримання енергії та природно обмеженими (мозок, нервова система) способами опанування інформації. В ХХ столітті активізувалися пошуки зняття і цього протиріччя – з'явилися електронно-обчислювальні машини, комп'ютери, Інтернет. *Таким чином, всі три природних чинника (речовина, енергія, інформація) виявилися охоплені штучними засобами використання їх людиною.* Відбулося їх опосередкування через знання і працю, внаслідок чого були зняті всі природні обмеження для подальшого суспільного прогресу.

Отже, специфічний вплив на об'єкти природи знаряддями праці забезпечив людині виключне становище у порівнянні з іншими живими істотами. Через засоби праці людина опосередкувала обмінні процеси і тим самим усунула цілу низку природних обмежень масштабів і темпів цих процесів. Відтоді головною умовою нарощування метаболічних процесів між природою і людством стає удосконалення знарядь праці, накопичення знань про навколишній світ та розвиток засобів використання природних ресурсів.

Опосередкування обмінних процесів дозволило людям створювати запаси речовини і енергії. Людина стає не просто специфічною живою істотою, а – універсальною, навіть відносно незалежною від природних темпів речовинно-енергетичних процесів. Завдяки праці люди створили штучну реальність, яка потребує постійної підтримки, відтворення, удосконалення. Поза нею люди вже не хочуть жити. Вони прагнуть до розширення меж «другої природи», відбираючи у справжньої природи все нові площі суходолу та водойм.

Праця, як бачимо, стала основним способом взаємодії людства з природою. Людська спільнота з моменту свого виникнення також бере участь в процесі руху речовини на планеті, але робить це вкрай незвичним для природи чином. Праця стала головним способом перетворення речовини, а головним джерелом енергії слугують продукти фотосинтезу минулих епох – горючі копалини. Людство постає виключно багатомірним чинником зміни природних явищ. Воно може справляти на природу механічний, фізичний, хімічний, біологічний, соціальний вплив і до того ж зовсім не в тому порядку, як це має відбуватися у природі. Наприклад, можна в земних умовах відтворити процеси, що відбуваються на зірках, або іншим чином «порушити порядок речей». Спалюючи вугілля, газ, нафту та інші речовини, синтезовані рослинами далекого минулого, люди ніби «розкручують» процес еволюції планети в зворотному напрямку, і ми знов рухаємося до тієї епохи, коли рослинне життя тільки-но розпочиналося й атмосфера була багата на вуглекислоту.

Якісне розмаїття впливів людей на природу невинно зростає, а кількісний ефект, масштаб цих впливів стає останнім часом співрозмірним з природними процесами і навіть перевищує їх. Наприклад, щорічно всі вулкани Землі викидають на її поверхню 3 млрд. тон речовини, в той час як гірниче виробництво добуває з надр біля 10 млрд. тон корисних копалин та 100 млрд. тон супутньої породи. Більш того сучасне виробництво (при порівнянні з процесами руху речовини в природі) є надзвичайно неекономним й марнотратним. Співвідношення вихідної сировини і кінцевого корисного продукту складає приблизно 2%, тобто решта 98% речовини іде у відвали, відходи та стоки.

Поки обсяг виробництва був відносно невеликим й ґрунтувався на матеріалах природного походження, негативні наслідки людської діяльності ще не були такими помітними. Згодом розвиток хімії дозволив поширити використання штучно синтезованих речовин, незвичних до природи і таких, що не «вписувалися» в її процеси. Для більшості синтезованих речовин не існує відповідних природних мікроорганізмів, здатних їх засвоювати чи переробляти. Навіть обсяги речовин, з якими природа раніше справлялася (нафта, натуральні відходи), в умовах прискореного зростання темпів виробництва виявляються надлишковими для природних умов і також утворюють небезпеку подальшого забруднення середовища.

Таким чином, трудова діяльність людини вносить найсуттєвіші зміни в динаміку речовинно-енергетичних процесів на поверхні Землі. Є всі підстави стверджувати, що, крім одвічних природних коловоротів речовини і енергії – *геологічного та біологічного*, – за час розвитку суспільства формується і додається до них третій, дуже потужний коловорот – ***антропогенний***.

Масштаби цього антропогенного (або техногенного) коловороту за своєю інтенсивністю досягають і навіть перевищують природні коловороти. Він, по-перше, включає в себе поєднання речовин, яких немає в природі, та процеси, швидкість плину яких значно перевищує природні. І по-друге, *антропогенний коловорот в цілому не є упорядкованим, більшість його ланок не замкнуті, розірвані*. Тому назва «коловорот» доволі умовна.

Антропогенний коловорот існує не десь окремо від природних коловоротів, а включений у загальний колообіг речовини і енергії – в рух мас води, повітря, ґрунтів та геологічних порід. Втручаючись у добре «підігнані» мільйонами років еволюції природні процеси, антропогенні потоки порушують їх рівновагу, деформують структуру, викривлюють взаємозв'язок складових ланок. Під загрозою існування опиняється весь біосферний комплекс і саме людство.

Для того, щоб позитивно вплинути на ситуацію, яка склалася нині, потрібно перш за все *ретельно вивчити закони руху коловоротів як природних,*

так і штучних. Немає іншого шляху для сполучення та гармонійного поєднання всіх коловоротів, а без цього неможливо забезпечити саморегуляцію природної рівноваги.

Формування антропогенного коловороту відбувалося стихійно. Окремі його елементи та ланки (селища, міста, підприємства, промислові галузі, міжнародні корпорації тощо) створювалися цілком свідомо і продумано, а про загальну регуляцію ланок, про необхідну замкнутість «контурів» коловороту речовини, породженого людьми та їх працею, ніхто й не піклувався.

Механізми саморегуляції біосфери теж склалися стихійно, проте, мірою того, як ці механізми виникали, вони поступово включалися до загальної взаємодії різних компонентів. До того ж в біосфері формувалися доволі розвинуті зворотні зв'язки між її складовими, які і забезпечували її саморегуляцію. *Але повторити шлях стихійного утворення саморегуляції біосфери загальна регуляція трудової діяльності людей, звісно, не може.* Не варто сподіватися, що регуляція антропогенного коловороту речовини і енергії в природі складеться сама собою. *Потрібні свідомі та цілеспрямовані зусилля людства як міжнародної спільноти* для виправлення ситуації на планеті. Зміст цих зусиль мають складати: 1) розвиток наукових природознавчих досліджень; 2) зміна структури міжнародних суспільних відносин; 3) втілення у виробництво схем замкнутих циклічних процесів, де відходи одного підприємства чи галузі слугують сировиною для іншої; 4) штучне відтворення, відновлення природних ландшафтів (наприклад, створення облаштованих для життя людей островів з переробленого сміття в Японії).

Праця не є біологічним явищем, хоча і виникає як подальший розвиток загальнобіологічної закономірності – боротьби тваринних предків людини за своє виживання. Вона проявляється як нова і більш висока форма обмінних процесів з середовищем, необхідних будь-якій живій істоті. Праця стає основним чинником еволюції людини, а згодом – глобальним чинником перетворень всієї поверхні Землі. *Виникло протиріччя між безмежними можливостями людської діяльності та обмеженими можливостями біосфери. Саме це протиріччя і складає суть сучасної екологічної кризи, здолання якої потребує екстреної мобілізації наукових, технічних, соціально-політичних і моральних можливостей людського суспільства.*

Складність розуміння сутності праці полягає в тому, що вона, з одного боку, генетично виростає з природних чинників і не суперечить природі, а з іншого боку, – протистоїть природі, бо прагне її перетворити. Праця, в силу своєї природи, – це діяльність створювальна і творча, бо завжди містить в собі певну конструктивну мету. І саме це дає надію на можливість скерування потужної трудової діяльності людства в належне русло загальної регуляції природних та техногенних процесів.

Антропогенний вплив на біосферу відбувається за багатьма напрямками, і його темпи прискорюються в залежності від темпів суспільного буття. Проблеми сучасного стану довкілля стали нині предметом серйозних наукових досліджень та обговорень широких міжнародних громадських кіл. Незважаючи на всезагальне визнання глибини проблеми і певні успіхи в справі охорони природного середовища, все ж таки небажані зміни біосфери поки що випереджають заходи щодо їх подолання та попередження.

Нинішня ситуація у відносинах суспільства з природою означає, що вже *досягнута гранична опосередкованість всіх природних чинників трудовою діяльністю людей*. Всі основні ланки опосередкування людиною речовини, енергії та інформації мали своїм наслідком не лише зростаючу продуктивність виробництва, а й різноманітні соціальні, політичні, культурні зміни. Так людство долало шлях від дикості до цивілізації. Здавалося б, науково-технічна революція дає змогу реалізувати принципово нові можливості для подальшого розвитку людства як процесу, що контролюється й регулюється цілком свідомо. Однак, проблема полягає в тому, що науково-технічні можливості не співпадають із соціально-політичними і навіть ментальними.

В ході розгортання НТР формуються нові технічні передумови щодо забезпечення нового ставлення до природи (наприклад, можливість переходу виробництва на замкнуті цикли або переходу до безмашинного виробництва, можливість ефективного використання енергії аж до створення технічних автотрофних систем тощо). Тобто *існує реальна технічна можливість узгодження виробничих і природних процесів в єдину систему соціоприродних зв'язків*. Для виконання цього завдання потрібна суттєва перебудова сучасної техніки та всієї системи її організації, або *екологізація техніки*. Проте екологізація техніки ще не вирішує проблему. Потрібна перш за все *екологізація свідомості* людей. Володимир Вернадський в свій час зауважив, що людство повинно усвідомити своє місце і роль в природних коловоротах речовини та енергії і *достатньо оптимально* вписати виробничу діяльність в ці коловороти. Людям слід розуміти не лише свої потреби та інтереси, а – свою *планетарну роль* як трансформаторів енергії та перерозподільовачів речовини по земній поверхні на основі нових засобів використання інформації. Глобальні процеси, які ініціюються людьми мають відповідати організованості біосфери, що склалися ще до появи людства.

Особливістю сучасного етапу розвитку суспільства є те, що виробнича діяльність людей досягла планетарних масштабів в кількісному плані, а справа полягає в тому, щоб досягти якісного перетворення цієї діяльності на основі оптимального включення в структуру природних коловоротів речовини і енергії. Людству належить стати функціонально необхідним компонентом біосфери. І оскільки цей компонент є найбільш активним, саме на нього покладається

відповідальність за належне наукове пізнання законів цілісності біосфери та за наслідки їх практичного впровадження. В цьому й полягає екологічний зміст науково-технічної революції.

Людство може вижити як єдине ціле. З технічної точки зору людство вже стає єдиним. Сучасні технічні засоби зв'язку сприяють формуванню спільної громадської думки з найважливіших питань та становленню суспільної свідомості взагалі, зокрема екологічної свідомості. Демократичні цінності й миролюбна політика найбільш розвинутих країн також слугують справі об'єднання різних спільнот, народів та рас.

Проте, формування екологічної свідомості людства є ще більш проблематичною справою, ніж, наприклад, екологізація техніки. Це пов'язано з тим, що впродовж тисячоліть трудова діяльність людини розвивалася у постійному подоланні природних сил та об'єктів. Людини, щоб вижити, треба було боротися, докладати фізичних та розумових зусиль для забезпечення себе матеріальними благами. Ідея підкорення природи та відкриття всіх її таємниць, яка завжди підживлювалася трудовими успіхами людей, стала провідною в громадській думці з XVII–XVIII століть. Відтоді наука і техніка, як втілення «природного світла розуму», вважаються головними засобами створення справжнього раю на землі. Культурою стали називати все те, що було створено людством з матеріалів природи за всю його історію. Втім *XX століття змусило переглянути сутність людської культури з урахуванням того, що створення нових її об'єктів супроводжувалося значною руйнацією одвічного середовища існування людства – природи. Формування нового культурного порядку у взаємодії людства з природою повинно починатися не з його «умілих рук» (екотехніки), а з «голови» (суспільної свідомості).*

Розлам людської свідомості, зумовлений як перемогами «практичного розуму», так і грізними ознаками погіршення якості природи, не міг не призвести до більш відповідальної оцінки ситуації. Людство вже не має часу «намацувати» оптимальну організацію світу методом спроб та помилок. Ситуація нагадує відомий експеримент з жабками. Якщо каструлю з холодною водою, де знаходиться жабка, повільно нагрівати, то жабка розслабиться, і коли вода стане гарячою, в неї вже не буде сил, щоб вистрибнути. А якщо таку ж саму жабку одразу кинути у каструлю з гарячою водою, то вона, миттєво напружившись, зможе вистрибнути. Людство перебуває у положенні першої жабки, поступово звикаючи до небезпечних забруднень навколишнього середовища і заспокоюючи себе відносним комфортом, який несе з собою техногенна цивілізація. Темпи розвитку техногенної культури є значно вищими, ніж темпи природної еволюції біосфери і самосвідомості людей: «руки» людства випереджають і природу, і мораль.

Перед людством стоїть завдання переходу на нові речовинно-енергетичні технології, котрі були здатні контролювати стан природного середовища і забезпечувати його життєздатність. Це передбачає розробку програми біотехнологічного переозброєння виробничих процесів з метою забезпечення побудови й функціонування технічних систем у відповідності до принципів і закономірностей природних біосистем. *Мова йде про необхідність формування нового типу культури, яку умовно можна назвати біонічною, тобто максимально відповідній природним біологічним процесам.*

Однак формування нового типу культури не може обмежуватися лише введенням біотехнічних новацій. Подолання екологічної кризи неможливе тільки шляхом коректування напрямів науково-технічного прогресу. Нинішня ситуація потребує *духовного зростання людства*, яке не відставало б від його технологічного вдосконалення. Тобто, окрім розробки послідовної стратегії виживання, що передбачає коеволюційний розвиток, *потрібна перш за все кардинальна зміна всієї світоглядної орієнтації сучасного суспільства.*

Сутність нового світогляду полягає у відмові від ідеї примітивного антропоцентризму, коли всі людські потреби задовольнялися за рахунок нескінченного розширення масштабів використання природи. Щоб забезпечувати гармонію природи і людини, треба докладати зусиль не стільки до зовнішнього світу, скільки до внутрішнього духовного зростання людей. Саме про це постійно нагадували древні філософи. Іншого шляху відновлення природної «гармонії сфер» у сучасного людства немає. Саме філософія навчає цілісному світобаченню і завжди нагадує про моральний сенс існування людини в світі.

Список використаних джерел

1. Гор А. Земля у рівновазі: Екологія і людський дух / А. Гор. – К., 2001. – 210 с.
2. Моисеев Н. Н Судьба цивилизации: Путь разума / Н. Н. Моисеев. – М. : МНЭПУ, 1998. – 340 с.
3. Філіна І. О. Філософські проблеми екології : Конспект лекцій для спеціалістів і магістрів спеціальності «Екологія та охорона навколишнього середовища» денної та заочної форми навчання / І. О. Філіна. – Полтава : ПолтНТУ, 2012. – 120 с.
4. Шевчук В. Я. Ноосферогенез і гармонійний розвиток / В. Я. Шевчук, Г. О. Білявський, Ю. М. Саталкін. – К. : Геопринт, 2002. – 400 с.

Филина И.А.

ОСОБЕННОСТИ АНТРОПОГЕННОГО КРУГОВОРОТА В БИОСФЕРЕ

В статье речь идёт о необходимости философского понимания глубины экологической ситуации в масштабе планетарного явления. Философия

рассматривает сущность антропогенного влияния на биосферу с учётом особенностей метаболических процессов природного и человеческого характера. Общий аспект рассмотрения – соотношение количественных и качественных изменений в биосфере, в которой, вследствие опосредования трудом естественных потоков вещества, энергии и информации, возникают существенно иные способы организации существования людей. Обращается внимание на то, что антропогенный круговорот в целом (в отличие от геологического и биологического) не является упорядоченным, большинство его звеньев не замкнуты, разорваны. Обосновано, что противоречия между безграничными возможностями человеческой деятельности и ограниченными возможностями биосферы требует экстренной мобилизации не только научных, технических, социально-политических, а прежде всего – моральных возможностей человечества.

Ключевые слова: труд, интенсификация, гомеостаз, метаболизм, антропогенез.

I. O. Filina

ANTHROPOGENIC IMPACT ON THE TERRESTRIAL BIOSPHERE

The paper emphasises the necessity of philosophical understanding of the deep ecological situation in the scale of planetary phenomenon. Philosophy studies the anthropogenic impact on the biosphere including the metabolic processes of natural and human (technological) origin. Basically it focuses on the correlation of quantitative and qualitative changes in the terrestrial biosphere in which due to work of the natural torrents of matter, energy, and information occur essentially different conditions for organising of human existence. The attention is drawn to a fact that anthropogenic impact (in contrast to the geological and biological ones) is not ordered, most its links are broken and disarranged. Therefore the term rotation does not completely fit (I would rather suggest the impact) to reflect the contradiction between the unlimited potential of human activities and the limited potencies of the terrestrial biosphere. Nevertheless, the contradiction requires an urgent mobilisation not only scientific, technological, social and political, but above all the moral potencies of the humankind.

It is hardly possible to overcome the ecological crisis amending the means and correcting the goals of scientific and technological progress only. The contemporary situation requires the spiritual grows of all humanity, which would not be overtaken by technological changes. However, primarily, we need a crucial change of all the worldview orientation of contemporary society.

The essence of a new worldview is to reject and denounce the idea of primitive anthropocentrism when all human needs and desires are satisfied with the infinitely increasing use of natural resources. For securing the harmony between nature and

human being, we should not as much strive for changes in the external world as for making efforts to cause people's inner spiritual grows. This is the point of which ancient philosophers have tirelessly reminded. There is no any other way for the contemporary humanity to recreate the natural "harmony of spheres." And it is philosophy that teaches enabling people to develop (or recover) the consistent worldview, and it still reminds about the moral meaning of human existence into the world.

Keywords: *anthropogenesis, bionic culture, homeostasis, intensification, metabolism, work.*

Стаття надійшла до редакції 20.06.2017 р.

УДК 17.177.37

КОМУНІКАТИВНИЙ ПРОЦЕС У ВІРТУАЛЬНОМУ ПРОСТОРИ: МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ РЕГУЛЯТОРИ

В. М. Мартинюк,

*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри українознавства, культури та документознавства
ПолтНТУ імені Юрія Кондратюка,
e-mail: vovk_akchay@mail.ru*

У дослідженні дається комплексна оцінка сучасних комунікативних процесів. Здійснюється синтез методологічних засад, які дають змогу проаналізувати комунікацію як феномен з точки зору його нормативно-ціннісного потенціалу. Встановлено, що механізми регуляції, які пропонує інформаційна етика для розв'язання проблем сучасності є дієвими за умов високого рівня самосвідомості індивідів та їх орієнтації на саморегуляцію, а також за активної роботи світової спільноти в напрямку кодифікації стосунків в інформаційному просторі. У статті аналізується вплив глобальної мережі Інтернет на комунікаційні процеси в сучасному суспільстві. Особлива увага приділяється розгляду впливу комунікативного простору Інтернет на морально-етичні проблеми міжособистісного спілкування користувачів. Відзначається суперечливість впливу глобальної мережі Інтернет на комунікативний простір сучасної культури.

Ключові слова: інформаційна етика, кодекс комп'ютерної етики, моральні принципи інформаційного суспільства, етичні норми, комунікативний простір, віртуальна реальність, інтернет-спілкування.

Постановка проблеми. Комп'ютерна революція породжує велику кількість проблем гуманітарного характеру, в тому числі принципово нові етичні питання. Користувачів мережевого простору, зокрема інтернету, зваблюють нові спокуси, властиві будь-якому іншому людському співтовариству, часто з відтінком антисоціальної поведінки. Тому з кожним роком дедалі нагальнішими стають питання регулювання відносин, зростає розуміння того, що саморегуляція на основі етичних норм є одним із способів співіснування у віртуальному світі [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні проблеми інформаційної етики знайшли відображення в працях вітчизняних учених І. Андрєєвої, С. Антонової, М. Вохришевої, А. Гречихина, Т. Єременко, Н. Зінов'євої, В. Леончикова, В. Поліщука, Т. Полякової та ін. В дослідженнях науковців виокремлюється одна кінцева загальна мета – підготовка фахівця для роботи в новому інформаційному суспільстві, що володіє новими інформаційними технологіями, сучасними методами для роботи з інформацією, який уміє приймати правильні рішення та здатний передбачати кінцевий результат своїх дій.

Українські вчені Л. Філіппова та В. Зеленецький об'єднали свої зусилля як досвідчені науковці та викладачі з метою доведення до українських користувачів Інтернету свою впевненість у необхідності вивчення та аналізу поведінки в умовах мережевого середовища та відповідного регулювання взаємовідносин: “людина-комп'ютер” і “людина-людина”. Результатом їх плідної співпраці стала підготовка та видання навчального посібника “Комп'ютерна етика”. Його проблематика охоплює багато питань та відповідей на них, і, на думку вчених, видання такої книги є своєчасним актуальним явищем в українському інформаційному суспільстві [2].

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження інформаційної етики як нової галузі прикладного етичного знання, виявлення її морально-етичного потенціалу в розв'язанні колізій, що виникають в інформаційному просторі.

Виклад основного матеріалу. В інтернет-середовищі виникає проблема збереження та підтримки етичних норм, дієвість яких у суспільстві визначається ставленням до проблеми державних органів, рівнем самосвідомості кожного індивіда, мірою та способами суспільного впливу в разі їх порушення. У США, Австралії, Великобританії та інших європейських країнах створені інститути, що досліджують проблеми соціального впливу

комп'ютерних технологій на особистість і суспільство, а також розробляють відповідні рекомендації, норми й методи їх упровадження в суспільну свідомість. Нині комп'ютерно-етична проблематика вийшла далеко за рамки питань про межі етично припустимого застосування комп'ютерів.

Англійський учений Лучана Флориді називає інформаційну етику отоцентричною теорією, проголошуючи при цьому онтологічну рівність усіх форм дійсності. На думку науковця, інформаційна етика припускає, що існує щось більш елементарне й фундаментальне, ніж життя та страждання. Йдеться про буття взагалі, яке розуміється як інформація.

Узагальнюючи теоретичні погляди Л. Флориди на інформаційну етику, дослідники формулюють її основне завдання – оцінити з моральної точки зору будь-яку інформацію про все, що існує або існуватиме в світі, починаючи від людей і їх соціальних відносин і до зірок, каменів, тварин, рослин. Іншими словами, йдеться про морально-етичні норми по відношенню до будь-якої інформації, а не тільки до інформації, яка зафіксована та функціонує на комп'ютерних носіях, як це розуміється в площині комп'ютерної етики. Створивши нове середовище – Інтернет, у якому комп'ютери – основний інструмент комунікації, людство змушене створити в ньому й норми поведінки. У цьому середовищі, кожен, хто занурюється в кібернетичний простір, зобов'язаний дбати не лише про себе, але й про оточуючих – про людей, із якими „спілкується”, про інформаційні ресурси, із яких отримує дані чи інформацію або ж робить доступними власні. Тому, користуючись будь-якою свободою, слід пам'ятати, що вона обмежується свободою інших людей.

Інформаційна етика на відміну від професійної етики інших фахівців означає ніщо інше, як моральні принципи не лише комп'ютерних професіоналів, але й усіх користувачів комп'ютерних систем і акцентує увагу на важливості вироблення етичних норм для всіх суб'єктів інформаційного суспільства. Незважаючи на те, що дотримання моральних норм підтримується лише силою суспільної дії, їх наявність необхідна ще й тому, що історично на основі норм моралі виробляються нові й удосконалюються існуючі юридичні норми, які забезпечуються силою державного впливу. На основі етичних стандартів, Міжнародна федерація інформаційних технологій (IFIP) рекомендувала прийняти кодекси комп'ютерної етики країн із врахуванням національних, культурних і етичних традицій.

У їх змісті М. Дедюліна акцентує увагу на таких моральних настановах: використовуйте комп'ютер, не завдаючи шкоди іншим людям; не втручайтеся в роботу й не створюйте перешкод іншим користувачам комп'ютерних мереж; не користуйтеся файлами, які не призначені для вільного доступу; комп'ютер не може бути засобом здійснення злочину, поширення брехні; не користуйтеся краденим програмним забезпеченням, не присвоюйте чужу інтелектуальну власність; не використовуйте комп'ютерне обладнання чи ресурси

комп'ютерних мереж без дозволу чи відповідної компенсації; передбачайте можливі суспільні наслідки програм, систем, які ви створюєте; використовуйте комп'ютер із самообмеженнями, які демонструють вашу запобігливість і повагу до інших людей [1].

Попередні дослідження означеної проблеми свідчать, що в основі практично всіх існуючих кодексів комп'ютерної етики знаходяться загальнолюдські цінності. Вони не регламентують виконання конкретних дій, які здійснюються в тій чи іншій ситуації, а створюють умови для прийняття індивідуальних моральних рішень. У кодексах містяться норми, що базуються на дотриманні чотирьох головних моральних принципів.

Принцип “privacy” (таємниця приватного життя) виражає право людини на автономію й свободу в приватному житті, право на захист від вторгнення у неї органів влади та інших людей. Дотримання цього принципу особливо важливе в зв'язку із створенням численних автоматизованих банків даних, що містять різні відомості про особу. Тому однією з головних моральних норм творців і користувачів інформаційних систем повинно бути зобов'язання щодо дотримання конфіденційності довіреної інформації.

Принцип “accuracy” (точність) передбачає норми, що базуються на точному дотриманні інструкцій із експлуатації систем і обробці інформації, а також чесне й соціально-відповідальне ставлення до своїх обов'язків.

Принцип “property” (приватна власність) означає недоторканність приватної власності й є основою майнового порядку в економіці. Наслідування цього принципу означає дотримання права власності на інформацію та норм авторського права.

Принцип accessibility (доступність), один із головних принципів інформаційного суспільства, визначає право громадян на інформацію й припускає доступ кожного суб'єкта суспільства до інформаційних технологій і до будь-якої необхідної для нього відкритої (дозволеної для доступу) інформації, у будь-який час і в будь-якому місці.

Особливі етичні норми виробилися серед користувачів Internet. У преамбулі мережевого кодексу етики підкреслюється: «Internet не підлягає цензурі й керується правилами нетікету (похідне від net - мережа й etiquette - етикет)». Правила стверджують: не рекомендується робити те, що не заохочується цивілізованим суспільством: лаятися, ображати людей, розпалювати національну ворожнечу, зламувати паролі. Користувачі, що порушують нетікет, можуть одержати флейми (попередження), що вказують на проблеми в поведінці. Якщо ж неетичні дії продовжуватимуться, то користувач ризикує бути позбавленим можливості працювати в Мережі.

Висновки. Підсумовуючи, слід відзначити, що актуальними явищами, які супроводжують розповсюдження комп'ютерних та інтернет-технологій в інформаційному суспільстві, стають морально-етичні та правові проблеми взаємовідносин між комп'ютером та людиною в міжнародному мережевому просторі. Проблеми породжують багато запитань, але не на всі з них ще отримано відповіді. Українське суспільство лише порушує ці проблеми та питання, що виникають паралельно зі швидким проникненням мережевих

технологій у суспільне життя, зокрема в освітню сферу, де новітні технології стають інструментом інтерактивного навчання, особливо в площині дистанційної освіти. Одним із найважливіших завдань інформаційного суспільства є роз'яснення норм комп'ютерної етики в інтернет-комунікаційному просторі, особливо серед молодих користувачів.

Список використаних джерел

1. Дедюлина М. А. Моральные дилеммы в компьютерной этике / М.А.Дедюлина //http: // www.globalistika.ru
2. Погорецький М. А. Навчальний посібник “Комп’ютерна етика” – важливий крок на шляху правового регулювання етики комп’ютерних відношень в Інтернет-середовищі / М. А. Погорецький //http:// mndc. naiau.kiev.ua
3. Філіпова Л. Я. Комп’ютерна етика, інформаційна етика та кібернетика: сутність та співвідношення понять / Л. Я. Філіпова // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики: Зб.матеріалів VI Міжнар.наук.-практ.конф., Київ, 19 – 21 травня 2009 р.: тези доповіді /ДАКККиМ. – К., 2009 – С.137 – 140.

Мартынюк В. М.

КОММУНИКАТИВНЫЕ ПРОЦЕССЫ В ВИРТУАЛЬНОМ ПРОСТРАНСТВЕ: МОРАЛЬНО-ЭТИЧЕСКИЕ РЕГУЛЯТОРЫ

В исследовании дается комплексная оценка современных коммуникативных процессов. Осуществляется синтез методологических основ, которые позволяют проанализировать коммуникацию как феномен с точки зрения его нормативно-ценностного потенциала. Установлено, что механизмы регуляции, которые предлагает информационная этика для решения проблем современности являются действенными в условиях высокого уровня самосознания индивидов и их ориентации на саморегуляцию, а также при активной работе мирового сообщества в направлении кодификации отношений в информационном пространстве.

В статье анализируется влияние глобальной сети Интернет на коммуникационные процессы в современном обществе. Особое внимание уделяется рассмотрению влияния коммуникативного пространства Интернет на этические проблемы межличностного общения пользователей. Отмечается противоречивость влияния глобальной сети Интернет на коммуникативное пространство современной культуры.

Ключевые слова: *информационная этика, кодекс компьютерной этики, нравственные принципы информационного общества, этические нормы, коммуникативное пространство, виртуальная реальность, интернет-общения.*

Martyniuk V. M.

COMMUNICATIVE PROCESS IN THE VIRTUAL SPACE: MORAL AND ETHICAL REGULATORS

Comprehensive assessment of modern communication processes is shown in the study. Synthesis of methodological foundations that allow us to analyze

communication as a phenomenon from the point of view of its normative and value-based potential is implemented.

The study has shown that regulatory mechanisms suggested by information ethics to solve the problems of modern world are effective upon condition of high level of self-consciousness of individuals and their orientation to self-regulation, as well as with the active work of the world community towards codification of relations in the information space.

The impact of the global Internet to communication processes in modern society is analyzed in the article. Particular attention is paid to the influence of Internet communication space on the moral and ethical problems of users' interpersonal communication. Contradictory influence of the global Internet network on communication space of modern culture is observed in the article.

Keywords: *information ethics, code of computer ethics, moral principles of information society, ethical norms, communicative space, virtual reality, Internet communication.*

Стаття надійшла до редакції 21.06.2017 р.

УДК 316.77

СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ВІДОБРАЖЕННЯ ПОВСЯКДЕННОСТІ

І. В. Денисовець,

*кандидат філологічних наук, старший викладач
кафедри українознавства, культури та документознавства
ПолтНТУ імені Юрія Кондратюка,
e-mail: denysovets.ira@gmail.com*

В. Ю. Вощенко,

*кандидат філософських наук, доцент
кафедри українознавства, культури та документознавства
ПолтНТУ імені Юрія Кондратюка,
e-mail: llvika22ll@rambler.ru*

Досліджено новітні методи й засоби конструювання повсякденності, які становлять інструментарій відображення об'єктивної реальності у суспільній та індивідуальній свідомості. Проаналізовано механізми впливу на суспільство, його ідентичність, стиль життя і культуру взагалі. Надзвичайно велике значення для конструювання реальності мають енігматичні наративи,

міфологізація, ритуалізація, постфольклор, специфічні конотації, нагнітання «панічної ностальгії» в умовах гіперреальності, створеної медіа. Доведено, що в умовах тотальної включеності в медіатизоване повсякдення неможливо протистояти глибинним соціопсихологічним технологіям на побутовому рівні.

Ключові слова: *об'єктивна реальність, повсякденність, енігматичні наративи, міфологізація, ритуалізація, постфольклор, постмодернізм, демасифікація.*

Постановка проблеми. Сучасні комунікативні технології дозволили дослідникам звернути увагу на те, що раніше здавалося незначущим і маргінальним: архаїку в сучасності, баналізацію й технологізацію образів, постфольклор тощо. У центрі уваги постає аналіз повсякденної свідомості, звичних, рутинних практик, практичного почуття, специфічної «логіки практики». Новий спосіб «зчитування світу» формує одночасно й нову естетику повсякденності. У нашому дослідженні зроблено спробу дати детальний аналіз методів і засобів (соціально-комунікативного інструментарію) конструювання об'єктивної реальності, яка відображається у суспільній свідомості.

Ми живемо не в світі, про який в нас є якась інформація. Навпаки, ми знаходимося у просторі, створеному інформацією. У цьому зв'язку набуває особливої актуальності питання про технології створення інформації, конструювання і моделювання інформаційних потоків.

У новому світі повсякденність у текстах мас-медіа стає тим стереотипом, який люди не просто наслідують, а трансформують у власний досвід. Активні споживачі масової інформації починають розуміти життя лише як ідеальну повсякденність з її «важливими» атрибутами здоров'я, комфорту, розвагами, «нормальними» стосунками тощо. Нагромадження такого типу інформації виконує роль м'якої соціалізації, коли метафізика існування людини залишається за межами повсякдення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема повсякденності набула важливого значення у добу постмодернізму і лежить у розумінні зв'язків між соціальною структурою й тим, як індивіди конструюють соціальну реальність.

Важливою у цьому зв'язку є думка П. Бурдьє про те, що об'єктивні структури існують не тільки в мові або в певній культурі, а й у самому соціальному світі, вони не залежать від свідомості людей, які, у свою чергу, можуть керувати своєю практичною діяльністю. Але разом із тим варто аналізувати, як люди сприймають і конструюють світ. На їх думку, свідомість залежить від соціального середовища. У теорії П. Бурдьє велике значення мають поняття «габітус» і «поле»: перше стосується того, що знаходиться у свідомості діячів, а друге – того, що залишається поза свідомістю [2].

Н. Луман у праці «Реальність мас-медіа» писав: «Усе, що ми знаємо про наше суспільство й навіть про світ, у якому живемо, ми дізнаємося через мас-медіа. Це стосується не тільки знання суспільства й історії, але й знання природи» [6].

Досліджуючи проблему відображення у суспільній свідомості об'єктивної реальності, А. Тарабанов пропонує проводити антропологічний аналіз мас-медіа за такими напрямками: аналіз ритуальних маніфестацій, що є носіями і трансформаціями деякої символічної сили; аналіз ритуалу, що функціонує як політичний і соціальний агент і є конститувальним чинником, що продукує специфічні обряди і правила. У цьому аспекті відбувається запуск механізмів ритуалізації поведінки через мас-медіа таким чином: вони формують нову послідовність і конфігурацію компонентів суспільно-політичних церемоній; вони приховують саму структуру ритуалізації, виводячи на перший план емоційний зміст; мас-медіа розповсюджують своєрідну мову свята – гедонізм (інфотеймент, політеймент, едб'ютеймент) [9].

Формулювання цілей статті. Проаналізуємо детальніше новітні методи і засоби конструювання повсякденності, які становлять інструментарій відображення об'єктивної реальності у суспільній свідомості. З огляду на це, метою нашого дослідження є вивчення різних механізмів соціально-комунікативної взаємодії та їх впливу на розвиток суспільства.

Виклад основного матеріалу. Розпочнемо із теорії П. Бурдьє, про поняття якої зазначалося вище у контексті аналізу досліджень і публікацій, що стосуються обраної нами проблеми. Габітус – це ментальні або когнітивні структури (тобто певний стан свідомості), за допомогою яких люди живуть у соціальному світі, це набір схем (моделей), завдяки яким люди сприймають, розуміють і оцінюють світ. Габітус – це «втілені соціальні структури», які відображають об'єктивний поділ: класові структури, вікову й статеву диференціацію тощо. Габітус – це певне місцеперебування в соціальному просторі, він нижче рівня свідомості й мови, поза контролем індивідуальної волі. Габітус проявляється в індивідуальній поведінці, практиці – у тому, як ми говоримо, їмо, ходимо, сміємося тощо. Адже це відбувається начебто саме по собі [2].

Поле, за П. Бурдьє, – це мережа відносин між об'єктивними позиціями соціальних діячів, що існує незалежно від індивідуальної свідомості й волі. У соціальному світі є кілька полів (наприклад, економічне, релігійне, художнє, політичне), кожне з яких має власну структуру. Поле є ареною змагань соціальних діячів або груп за поліпшення своїх позицій, за одержання більш привілейованого місця в соціальній ієрархії. Воно є різновидом ринку, де використовуються різні види капіталів (економічний, культурний, соціальний, символічний) для демаркації позицій. Тобто «поле» – це соціальний простір, де реалізується завоювання певної позиції соціальними діячами, її захист або

просування нагору в соціальній ієрархії. Посередником між габітусом і соціальним світом, що об'єктивується в поле, є практика, тобто повсякденність.

П. Бурдьє досліджує культуру повсякденності у зв'язку з розробленою ним категорією культурного капіталу. Відповідно до буденного здорового глузду, сприймання матеріальних предметів є безпосереднім й вільним, а здатність сприймання варіюється на індивідуальній основі. На думку французького вченого, ця ідея ілюзорна.

Сприймання завжди «фільтрується» через заздалегідь задані коди, які переростають у культивовану здатність сприйняття.

Отже, за П. Бурдьє, сприймання – це «форма культурного дешифрування», що розподілена в суспільстві нерівномірно. Найбільш важливі статусні позиції й здатність виконувати найбільш складні завдання належать у суспільстві тим, хто опанував необхідними кодами. Ці коди формують культурне надбання будь-якого суспільства, багатство, володіти яким можуть тільки ті, хто має для цього символічні засоби. Передавання цих кодів здійснюється через родину й школу, а оскільки ці інститути мають нерівний доступ до найцінніших культурних цінностей, то вони, за словами Бурдьє, передають «соціально зумовлену нерівність у культурній компетентності» [2].

Можемо стверджувати, що повсякденність у культурі постмодернізму після довгого періоду панування раціоналізму з його «розчаруванням світом» приходять до «зачаруванням світом» у свідомості людей кінця ХХ ст.

Такими інструментами зачарування стають в інформаційному суспільстві ЗМІ, а технологіями є міфологізація, ритуалізація, постфольклор, енігматичні наративи (таємні заговори), специфічні конотації, нагнітання «панічної ностальгії» в умовах гіперреальності, створеної медіа.

Н. Луман наголошував, що звичка масової аудиторії до «реальності мас-медіа» позбавляє критичного ставлення до її змісту, звідси і проблема гіперінтерпретації в сучасних ЗМК, яку варто розуміти як нашарування конотацій, які часто не мають нічого спільного з реальним контентом. «Політичні кризи, конфлікти, екстремальні ситуації, стаючи фактами медіатизованої реальності, піддаються впливу складних, інтерпретативних технологій творців медіаконтента» [6].

Варто погодитися з думкою, що «можливості обмеження гіперінтерпретативних технологій надзвичайно обмежені», оскільки жодне правове регулювання мас-медіа або регулювання на основі кодексів медіаетики не може виявити специфічні прояви гіперінтерпретації й визначити критерії інтерпретативної компетенції.

Проте соціально відповідальний журналіст може визначати такі критерії самостійно, прагнучи забезпечити основну функцію мас-медіа – функцію суспільного форуму. У цьому аспекті маємо справу з медіацією як складним

процесом, який здійснює не лише перенос повідомлень між різними соціальними інстанціями, але породжує «особливе середовище», що продукує медіавиробництво цінностей, ідеологем, міфологем і наративних конструкцій.

Надзвичайно велике значення для конструювання реальності мають енігматичні наративи, які зазвичай схожі на розслідницьку журналістику, але насправді «гіперінтерпретатор не просто пояснює й аналізує, але й насичує медіаконтент присутністю таємниці – спокушає читача, слухача або глядача псевдознанням про загадкові й «всемогутні» сили».

Особливе місце займає сучасний «постфольклор» як своєрідна «гра» (перформанс). У сучасній «постфольклорній культурі» існують твори, які створені на основі синтезу елементів фольклору (як форми, так і змісту) та елементів індивідуальної творчості (у різних видах мистецтва). Усі ці культурні явища мають «синтетичну» основу, тобто є синтезом декількох самостійних видів мистецтв, технічних і технологічних досягнень. Особливого значення постфольклор набуває в мережі. Постфольклор поєднує повсякденні практики з медіа, а медіа в свою чергу використовує його для адаптації власного контенту у повсякденну свідомість [8, с. 17].

Однією з дуже відомих у нас в країні методик конструювання реальності є технологія рейтингів як стратегія маніпулювання суспільною думкою. Сьогодні багатьом спеціалістам у галузі піар, журналістики зрозуміло, що рейтинги часто створюють передумову «спіралі мовчання» (мовчазного погодження), вводять в оману аудиторію і переслідують цілком прагматичну (політичну або економічну) мету. Отже, замість реального ми бачимо заміну реального знаками реального. У філософії постмодернізму це є симулякр, який має певну звабливість. Він проходить такі стадії: ритуальну, естетичну й політичну. В результаті породження гіперреального виникає новий змодельований світ, що не є реальним, але сприймається краще, ніж реальний. Що стосується інформації, то вона не має ніякого змісту, а лише розіграє його, оскільки замінює комунікацію симуляцією спілкування, що й породжує специфіку світовідчуття сучасного масмедійного стану суспільства й суспільної свідомості [7, с. 118].

Технологією можна вважати псевдоновинний формат, який полягає у «мімікрії» (імітація зовнішнього вигляду, наслідування, маскування) реклами під тексти новинного змісту, так звані fake-news або об'єднання на одній смузі редакційної й комерційної інформації – едвиторіалз (advertising+editorials). Технології імітації рекламою текстів пізнавального або загальносоціального змісту досить давно використовуються копірайтерами. Це жанр інформершла (information+commercial), рекламна інформація маскується науково-пізнавальним характером подачі матеріалу.

Ще однією ілюстрацією інформаційної дифузії наших днів є синтез

політичних, інформаційних, освітніх і розважальних технологій (politainment, infotainment, edutainment).

Інфотеймент від information+entertainment – зведення новинної передачі (тексту) до шоу (розважального матеріалу). Інформація в інфотейменті характеризується такими рисами: персоніфікованість, політичні або соціальні проблеми повинні бути представлені яскравими образами (персоною) неаналітичний підхід до рейтингу тем (об’єктивна значимість подій і проблем вторинна по відношенню до видовищності); наочність і включеність в образну сферу повсякденності.

Політеймент від policy+entertainment – політико-розважальна технологія, що стала застосовуватися, насамперед, в електоральній практиці США. Саме маркетингові принципи визначають передвиборні стратегії, а політик пропонується виборцям як звичайний товар.

До винайдення технології політеймента політичний маркетинг здійснювався в рамках ідеологічної парадигми. Основним тут була передвиборна програма кандидата, що піддається обговоренню в ході передвиборної дискусії. Політеймент припускає подання кандидатів у різних ток-шоу, залучення для просування поп-зірок, пріоритет таблоїдних видань тощо. Надзвичайно важливим для цієї технології є використання змагання та ігрового моменту.

Передумовою політеймента слугує деідеологізація політичної сфери. Політичні концепти (комунізм, лібералізм тощо) стають ринковими брендами й використовуються відповідно до кон’юнктури ринку.

Едьютеймент – це синтез освітньої й науково-пізнавальної інформації з науково-розважальними технологіями. Природничо-наукове і гуманітарне знання адаптується до масової аудиторії і слугує інформаційному задоволенню. Цей жанр характерний для дитячих освітніх програм, художньої літератури, кіно, але сьогодні стає дуже актуальним в журналістиці. На це вказує велика кількість інформації, що побудована на принципі освіта плюс розвага [6].

Особливого значення в естетиці повсякденності набуває процес демасифікації (термін Е. Тоффлера), який повинен забезпечити плюралізм (множинність) думок і смаків. Але сьогодні цей процес цілком співіснує з виробництвом масового інформаційного продукту. Удосконалювання інтерактивних технологій у рамках інформаційної парадигми постмодерну знаходиться поруч із міграцією текстів, розмиттям жанрів дифузиею новинної, комерційної й аналітичної інформації [5].

Розважальність і гумор, характерні для медіапарадигми постмодерну, можуть бути певними стратегіями включення і залучення уваги аудиторії. Надзвичайно велика кількість гумористичних передач, програм, навіть окремих каналів широко використовують цю технологію. Розважальність і

гумор, що панують сьогодні в мас-медіа, є «м'яким контролем», наприклад, у напрямі економічної вигоди, стимулюючи фінансову активність.

Крім цього, мас-медіа створюють «сакральний топос» у структурі медіаритуалу, в якому журналісти й ведучі з'являються як «апостолоподібні наратори» й привілейовані актори (документальні фільми про воду, про 11 вересня, теорію золотого мільярду тощо). Так «сакральна» реальність з онтологічного статусу переходить в моє власне переживання, стає реальністю повсякденності.

Інший напрям аналізу медіаритуалів виходить із того, що мас-медіа самі є генераторами специфічних ритуалів епохи постмодерну. Здатність мас-медіа створювати нові соціально-політичні ритуали реалізується, по-перше, через ритуалізацію повсякденного життя малих соціальних груп і, по-друге, через створення масових колективних ритуалів для більших суспільств. Що виявляється, наприклад, в умовах соціальної мобілізації [1, с. 197].

Культура повсякдення – об'єкт дослідження в зв'язку із конструюванням образів і смаків засобами масової інформації. Цілком зрозуміло, що реальна повсякденність і та, яку ми спостерігаємо у ЗМІ, мають багато спільного. Ми переносимо віртуальний світ у світ повсякденності і навпаки, повсякденність відображена в передачах про моду, їжу, сад і город, дизайн інтер'єру, особисте життя простих людей і «зірок». Тому важливо розуміти, наскільки медіатизований дискурс відповідає нашим реальним потребам, або хоч частково відбиває дійсність. З іншого боку, проблема полягає в тому, що масове суспільство запрограмоване на переживання і споживання ілюзій, тому драматизована повсякденність ЗМІ створює ілюзію повноцінного життя, яка часто задовольняє аудиторію. Недарма виникає проблема домашнього способу життя, коли телевізор й інтернет цілком заміщує живе спілкування, якого людина майже не потребує. Значна частина соціального запасу знання – це рецепти вирішення повсякденних проблем. Здебільшого, люди мало зацікавлені в тому, щоб виходити за рамки цього практично необхідного знання. Але масова комунікація постійно розширює списки таких рецептів, формуючи відповідні потреби у знанні, наприклад, таємниць медицини: серіал «Доктор Хаус»[3, с. 15].

Запозичення прийомів інформаційної розваги в інформаційно-політичних програмах призводить до створення нового «великого стилю» віщання. «Великий стиль» передбачає: фрагментацію матеріалу; змішення важливого і незначущого; високий темп мовлення ведучого; швидка зміна картинки; драматизм контрастів у сюжетах; дистанціювання від того, що відбувається.

Методи і технологія конструювання повсякдення постійно вдосконалюються, адже це надає все більших можливостей залучення широких мас до споживання медіа-продуктів. Отже, нічого страшного немає в тому, що ми спостерігаємо за тим як по телевізору готують їжу або роблять ремонт у

квартирі, політики виступають в ток-шоу, а BBC показує документальні фільми. Але з іншого боку, необхідно розуміти небезпеку постійного перегляду як політичних ток-шоу, так і звичайних розважальних програм [4].

Сьогодні в умовах тотальної включеності в медіатизоване повсякдення неможливо протистояти глибинним соціопсихологічним технологіям на побутовому рівні. Нас все більше захоплює перфоманс і ритуали медіа, а медіатизована культура повсякденності змінює нашу ідентичність, стиль життя і культуру загалом. Критикуючи в цілому теоретиків постмодернізму, Ф. Уебстер наголошує: «Треба погодитися, що в суспільстві розповсюджені гедоністичні настрої, егоцентризм і скептичне ставлення до будь-яких проголошених істин, висміювання, а то і ворожість до «експертів», захоплення різними модними новинками, незвичайними відчуттями, схильність до іронії, стилізації і поверховості» [10, с. 218].

Цей самий прийом використовується в новинах, що мають моніторинговий характер. Він виглядає так: розбивка новини на частини для нагнітання інтриги. Висвітлити захід, що проводиться вашою компанією, можна по-різному. Можна наприкінці його термінів підготувати великий матеріал, у якому ви описуєте про підготовку до заходу, його перебіг і його підсумки. Цим ви досягнете разового, крапкового ефекту без можливості продовження банкету. Набагато ефективніше подавати інформацію порціонно. Спочатку подати до друку анонс новини, в наступному матеріалі викласти подробиці підготовки до події, потім коментарі фахівців, потім додаткові ексклюзивні подробиці, потім можна підбити проміжні підсумки, далі – репортаж безпосередньо з місця проведення події й, нарешті, під урочисті фанфари закинути в пресу матеріал з докладним аналізом остаточних підсумків і моніторингом. Отже, ви істотно продовжуєте ваше існування на сторінках газет, розтягуєте подію в часі, збільшуєте його масштаб і, звичайно, підвищуєте до неї інтерес; надає істотну вагу новині гарний ілюстративний ряд.

Як висновок зазначимо, що на сьогодні існує достатньо складний і розгалужений інструментарій конструювання повсякденності, який є важливим засобом впливу на суспільну та індивідуальну свідомість. Дослідження у даному напрямі завжди будуть актуальними, оскільки соціально-комунікаційні технології постійно удосконалюються, набувають все більш складних форм та визначають вектор змін у суспільстві.

Список використаних джерел

1. Бергер П. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания [Текст] / П. Бергер, Т. Лукман. – М. : Медиум, 1995. – 323 с.
2. Бурдые П. Теория социального пространства [Електронний ресурс] / П. Бурдые –

http://pidruchniki.com/10610218/sotsiologiya/teoriya_sotsialnogo_prostranstva_burde.

3. Бурмака М. Технологія створення контактної телевізійної програми в контексті українського телебачення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.08 / М.В. Бурмака. – К., 2004. – 17 с.

4. Дьякова Е. Массовая коммуникация и проблема конструирования реальности: анализ основных теоретических подходов [Электронный ресурс] / Елена Дьякова, Анна Трахтенберг // РАН. Урал. отд-ние. Ин-т философии и права. – Екатеринбург: УрО РАН, 1999. – Режим доступа: <http://www.humanities.edu.ru/db/msg/46229>.

5. Ильин И. Постмодернизм. Словарь терминов / Илья Ильин. – М. : «Интрада», 2001. – 384 с.

6. Луман Н. Реальность массмедиа [Электронный ресурс] / Никлас Луман. – Режим доступа: <http://www.strana-oz.ru/?numid=13&article=621>.

7. Островська Н. Наукове і журналістське сприйняття ток-шоу на українському телебаченні [Текст] / Н. Островська // Соціальні комунікації сучасного світу: [науково-теоретичний збірник]. – К., 2009. – 397 с.

8. Побєдоносцева І. Телевізійний дискурс у культурному просторі постмодернізму 2005 року: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознав. наук: спец. 17.00.04 / І.Є. Побєдоносцева. – К., 2005. – 21 с.

9. Тарабанов А. Мифы и ритуалы медиатизированной повседневности [Текст] [Электронный ресурс] / Арсений Тарабанов. – Режим доступа: www.philosophy.ru/docs/kafedra/antrop/tarabanov_myphy.htm.

10. Уэбстер Ф. Теории информационного общества: [Текст] / Френк Уэбстер. – М. : Аспект Пресс, 2004. – 400 с.

Денисовец И. В., Вощенко В. Ю.

СОЦИАЛЬНО-КОММУНИКАТИВНЫЙ ИНСТРУМЕНТАРИЙ ОТРАЖЕНИЯ ПОВСЕДНЕВНОСТИ

Исследованы новейшие методы и средства конструирования повседневности, которые составляют инструментарий отражения объективной реальности в общественном и индивидуальном сознании. Проанализированы механизмы влияния на общество, его идентичность, стиль жизни и культуру в целом. Чрезвычайно большое значение для конструирования реальности имеют энигматические нарративы, мифологизация, ритуализация, постфольклор, специфические коннотации, нагнетание «панической ностальгии» в условиях гиперреальности, созданной медиа. Доказано, что в условиях тотальной включенности в медиатизованную повседневность невозможно противостоять глубинным социопсихологическим технологиям на бытовом уровне.

Ключевые слова: объективная реальность, повседневность, энигматические нарративы, мифологизация, ритуализация, постфольклор, постмодернизм, демассификация.

Denysovets I. V., Voshchenko V. Y.

SOCIO-COMMUNICATIVE TOOLS OF REFLECTION OF EVERYDAY LIFE

Researched the latest methods and means of constructing everyday life, which are the tools of reflection of objective reality in social and individual consciousness. Analyze the mechanisms of influence on society, its identity, lifestyle and culture in General. Of great importance to the construction of reality have engimatic narratives mythologizing, Ritualnaya, PostalCode, specific connotations, forcing "deep nostalgia" in terms of hyperreality created by the media. Of great importance to the construction of reality have engimatic narratives, which are usually similar to Rosslyn journalism.

A special place is the modern "PostalCode" as a kind of "game" (the performance). In the modern "postfilling culture" there are works that are created on the basis of synthesis of elements of folklore and elements of individual creativity. All of these cultural phenomena have a "synthetic" basis, that is, a synthesis of several independent types of art, technical and technological achievements. Of particular importance PostalCode acquires on the network. The PostalCode combines daily practice with media and media, in turn, uses it to adapt their content into everyday consciousness.

One of the very well-known in our country, methods of construction of reality is the technology of ratings as a strategy to manipulate public opinion. Today, many experts in the field of PR, journalism it is clear that the ratings often create the premise of the "spiral of silence" (silent approval), misleading the audience and are very pragmatic (political or economic) goal. It is indicated that instead of the real we see the replacement of the real signs the real. In the philosophy of postmodernism is a simulacrum, which has a certain appeal. It consists of the following stages: ritual, aesthetic and political. It is proved that in conditions of total inclusion in meditation everyday life it is impossible to resist the deep socio-psychological technologies at the household level.

Keywords: *objective reality, everyday life, engimatic narratives mythologizing, Ritualnaya, PostalCode, postmodernism, demashita.*

Стаття надійшла до редакції 24.05.2017 р.

Розділ 3. Фізичне виховання та спорт

УДК 796:338.28

ВИВЧЕННЯ ЗНАЧЕНЬ ПОКАЗНИКІВ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ТИПУ ОСОБИСТОСТІ ТА СТАТЕВОГО ДИМОРФІЗМУ СПОРТСМЕНОК В КОМАНДНИХ ВИДАХ СПОРТУ

К. А. Бугаєвський,

кандидат медичних наук, доцент,
доцент кафедри фізичної реабілітації та здоров'я
Інституту здоров'я, спорту та туризму
Класичного приватного університету,
e-mail: apostol_luka@ukr.net

У статті представлені матеріали проведеного дослідження, що стосується вивчення особливостей ряду соматичних значень і психологічних показників у спортсменок, що займаються командними ігровими видами спорту. Встановлено, що спортсменок з андроморфним і мезоморфним статевими соматотипами, у всіх досліджуваних групах, було виявлено найбільшу кількість – 28 (85,42%). Показано, що по результатам самоідентифікації гендерного типу особистості, до маскулітного і андрогінного типів гендерної ідентифікації особистості віднесено 37 (77,08%) дівчат, до фемінного типу – 11 (22,92%) спортсменок. Зроблено висновки про наявність процесу стійкого формування змін соматичної та психологічної складових організму спортсменок, в невластиві для жіночого організму андроморфний та мезоморфних соматотипи статевого диморфізму, а також і маскулітний і андрогінний типи гендерної ідентифікації типу особистості.

Ключові слова: спортсменки; командні види спорту; статеві соматотипи; гендерна ідентифікація типу особистості.

Постановка проблеми. Проблема психосоматической взаимосвязи вопросов определения гендерной идентификации, в современном профессиональном спорте, является весьма актуальной и востребованной [1;

2, с. 90-92; 3; 7; 1, с. 266-272; 13]. Не секрет, что в последние десятилетия стирается грань между «мужскими» и «женскими» видами спорта. Та среда, тот мир современного профессионального спорта, в котором живут сегодня многие женщины-спортсменки, требует от них значительного пересмотра и кардинального изменения поведенческих реакций и стиля деятельности. В спорте, во главе угла, для любого спортсмена – это победа, достижение максимально высокого результата. А тем более в современном женском спорте этот принцип не является исключением [1; 4, с. 29-37; 5; 6, с. 57–62; 11, с. 266-272; 13].

Одни исследователи, как приоритет, выделяют доминирование соматических изменений и преобразований у спортсменок, над психологическими. Они считают, что интенсивные физические нагрузки увеличивают мышечную массу и резко снижают в женском организме объём жировой ткани, как депо и центра синтеза женских половых гормонов. Далее включается «порочный круг» – гипоэстрогемия – гиперандрогенемия. Это приводит к нарушениям менструального цикла, вплоть до олиго и аменореи и, в результате, к значительному снижению физических и психологических проявлений феминности [2, с. 90-92; 8, с. 15-20; 13].

В результате – соответственно изменяется тело и психика в сторону желанной для многих спортсменок маскулинности, с её крепким, выносливым, конкурентоспособным и управляемым «новым» телом, и андрогеннозависимой изменённой психикой – с её агрессией, гипермобилизацией, бескомпромиссностью, новой силой воли с жадой борьбы и победы. Формируется не только новый тип личности – «маскулинизированная женщина», но и вообще новый, физически и психологически «эволюционизированный» вариант человека. Т.е в данном случае доминируют сомато-психические преобразования у спортсменок, тем более что современные биология и медицина обладают огромным количеством научных данных, подтверждающих влияние гормонов и эндокринной системы на тело и психику человека [6, с. 57–62; 8, с. 15-20; 9, с. 504–508; 12].

Среди девочек и девушек в почёте единоборства, силовые виды спорта и те, где женщина-спортсменка в полной мере может проявить свою силу, напористость, умение, агрессивность, настойчивость, неуступчивость, всепоглощающую волю к победе, бескомпромиссность [1; 2, с. 90-92; 7]. Те в данном случае доминируют сомато-психические преобразования у спортсменок, тем более что современные биология и медицина обладают огромным количеством научных данных, подтверждающих влияние гормонов и эндокринной системы на тело и психику человека [1; 2, с. 90-92; 6, с. 57–62; 7].

Анализ последних исследований и публикаций. В последние годы достаточно масштабно проводятся исследования, посвящённые вопросам

полового диморфизма у спортсменов и их проявлениям в различных видах спорта (Т. Хуцинский (2004); Л.А. Лопатина, Н.П. Сереженко, Ж.А. Анохина, 2013; В.Б. Мандриков, Р.П. Самусев, Е.В. Зубарева и соавт., 2013; Е.Ф. Кочеткова, О.Н. Опарина, 2014; М.Г. Ткачук, А.А. Дюсенова, 2015). Ряд других исследователей (Р.Е. Барабанов, 2011; А.С. Дамадаева, 2011; О.Г. Лопухова, 2013; Е. А. Тарасевич, 2016) уделяют внимание вопросам определения гендерной идентификации типа личности (в дальнейшем ГИТЛ), в т.ч. и у спортсменов. Также был проведён ряд современных исследовательских работ по вопросам гендера и пола (Т.В. Бендас, 2006; А.Л. Ворожбитова; Е.П. Ильин, 2010), в том числе и в спорте (Н.С. Цикунова (2003); Т.Ю. Маскаева, Г.Н. Германов (2014)).

Целью статьи было представить анализ результатов проведённого исследования, по полученным значениям индекса полового диморфизма и показателям гендерной идентификации типа личности у спортсменок в ряде игровых командных видах спорта.

Изложение основного материала исследования. За основу проведения исследования бралось определение ряда антропометрических показателей (длина и масса тела, ширина плеч и таза), определение показателя индекса полового диморфизма по Дж. Таннеру и У. Маршаллу [9, с. 504–508], проведение анкетирования участников исследования, с использованием опросника «Маскулинность, феминность и гендерный тип личности» (Российский аналог «Вem sex role inventory») из 27 пунктов, предложенного к практическому использованию О.Г. Лопуховой для определения гендерной идентификации типа личности (2013) [10, с. 1–8]. Данный опросник был выбран нами, как более адаптированный для России и Украины, отвечающий требованиям содержательной валидности и высокой степени надёжности [10, с. 1–8]. Также были использованы анализ и обобщение данных доступной научной и методической литературы, интервьюирование, метод статистической обработки.

Исследование проводилось на протяжении 2016 года. В нём были задействованы девушки-студентки (n=48) юношеского возраста, занимающиеся волейболом (n=11), пляжным волейболом (n=10), баскетболом (n=12) и гандболом (n=15). Все девушки являются студентками ряда ВУЗов г. Запорожья. Стаж занятий данными игровыми видами спорта – от 5 до 8 лет. Уровень спортивной квалификации спортсменок – от I спортивного разряда до кандидата в мастера спорта (КМС) и мастера спорта (МС). В начале исследования были определены показатели индекса полового диморфизма (далее ИПД) и проведено соматотипирование в каждой из групп спортсменок, принявших участие в проводимом нами исследовании. Средний возраст спортсменок во всей группе (n=48) составил $20,34 \pm 0,86$ лет. Для определения

типа телосложения у девушек использована схема диагностики соматотипа, в основе которой лежит определение индекса J.M. Tanner (1968, 1979) [4, с. 29-37; 8, с. 15-20; 9, с. 504–508; 12]. Данный индекс, с использованием значений ширины таза и плеч, позволяет относить женщин к гинекоморфам, мезоморфам и андроморфам [4, с. 29-37; 9, с. 504–508], а также позволяет выявить гендерные особенности обменно-гормонального статуса и установить соответствие половой принадлежности [8, с. 15-20; 9, с. 504–508; 12]. Получены результаты, представленные в табл. 1:

Таблица 1

Показатели ИПД в исследуемых группах (%)

№	Наименование показателя	Андроморфный тип	Мезоморфный тип	Гинекоморфный тип
1.	Волейболистки (n=11)	3 спортсменки 27,27%	7 спортсменок 63,63%	1 спортсменка 9,09%
2.	Пляжный волейбол (n=10)	1 спортсменка 10,00%	6 спортсменок 60,00%	3 спортсменки 30,00%
2.	Баскетбол (n=12)	5 спортсменок 41,67%	5 спортсменок 41,67%	2 спортсменки 16,66%
4.	Гандбол (ручной мяч) (n=15)	8 спортсменок 53,33%	6 спортсменок 40,00%	1 спортсменка 6,67%

При распределении девушек-волейболисток на соматотипы, нами были получены следующие показатели: среднее значение индекса полового диморфизма (ИПД) в группе составило $80,34 \pm 1,80$ ($p < 0,05$). Это соответствует значениям мезоморфного соматотипа ($73,1-82,1$) [9, с. 504–508]. В группе, лишь 1 (9,09%) девушка-волейболистка отвечает критериям гинекоморфного полового соматотипа. Три (27,27%) спортсменки соответствуют параметрам андроморфного полового соматотипа [9, с. 504–508]. Остальные 7 (63,64%) девушек отнесены к мезоморфному половому соматотипу [9, с. 504–508]. Также в проводимом исследовании приняли участие 10 спортсменок, занимающихся пляжным волейболом – все юношеского возраста. Средний возраст спортсменок составил $18,36 \pm 0,46$ лет. По результатам исследования достоверно определено ($p < 0,05$), что в группе девушек, занимающихся пляжным волейболом, значение ИПД во всей исследуемой группе – $80,79 \pm 1,32$ ($p < 0,05$). Это соответствует значениям мезоморфного соматотипа ($73,1-82,1$) [9, с. 504–508]. Но, при этом определено, что спортсменок-гинекоморфов в исследуемой группе 3 (30,00%), мезоморфов – 6 (60,00%), андроморфов – 1 (10,00%). В группе студенток, занимающихся баскетболом (n=12), средний возраст составил $20,73 \pm 0,37$ лет. Результаты исследования значений ИПД показали, что его среднее значение в группе составило $81,56 \pm 1,23$ ($p < 0,05$). Это

также соответствует значениям мезоморфного соматотипа (73,1–82,1) [9, с. 504–508]. Но при этом, обращает на себя внимание, что спортсменок с андроморфным и мезоморфным половыми соматотипами в исследуемой группе подавляющее число – по 5 (41,67%) соответственно, и всего лишь 2 (16,66%) спортсменки соответствуют значениям гинекоморфного полового соматотипа. И, наконец, в группе студенток, занимающихся гандболом (n=15), значение ИПД во всей группе составило $82,04 \pm 0,03$ ($p < 0,05$). Это соответствует значениям мезоморфного соматотипа (73,1–82,1) [9, с. 504–508]. При этом определено, что спортсменок-гинекоморфов в исследуемой группе 1 (6,67%), мезоморфов – 6 (40,00%), андроморфов – 8 (53,33%). Всего, среди девушек-спортсменок (n=48), представительниц андроморфного полового соматотипа выявлено 17 (35,42%), мезоморфов – каждая вторая спортсменка, или 24 (50,00%), гинекоморфов – 7 (14,58%). Совместно представительниц не женского полового соматотипа – андроморфного и мезоморфного, было выявлено доминирующее число – 28 (85,42%) всех спортсменок, что является прогностически неблагоприятным показателем в соматической перестройке организма девушек по маскулинному (мужскому) типу, с соответствующими гормональными адаптационными процессами [4, с. 29-37; 8, с. 15-20; 9, с. 504–508; 12]. Полученные данные вызывают тревогу, так как согласно мнению Л.А. Лопатиной [9, с. 504–508] и других исследователей [4, с. 29-37; 8, с. 15-20; 12], наличие мезоморфного соматотипа «свидетельствует о лёгкой дисплазии пола, а андроморфный тип у женщин расценивается как инверсия полового диморфизма» [9, с. 504–508]. При рассмотрении результатов по каждой группе получены такие показатели ГИТЛ (табл. 2):

Таблица 2

Показатели ГИТЛ в исследуемых группах

№	Наименование показателя	Маскулинный тип	Андрогинный тип	Феминный тип
1.	Волейболистки (n=11)	6 спортсменок 54,55%	4 спортсменки 36,36%	1 спортсменка 9,09%
2.	Пляжный волейбол (n=10)	1 спортсменка 10,00%	4 спортсменки 56,25%	5 спортсменок 50,00%
3.	Баскетбол (n=12)	4 спортсменки 33,33%	5 спортсменок 41,67%	3 спортсменки 25,00%
4.	Гандбол (ручной мяч) (n=15)	7 спортсменок 46,67%	6 спортсменок 40,00%	2 спортсменки 13,33%

Обращает на себя внимание тот факт, что во всех исследуемых группах доминирует комбинация маскулинного и андрогинного типов гендерной идентификации личностями респондентками, в противовес их, казалось бы,

ожидаемому, феминному типу личности. Во всех 4-х группах достаточно весомым есть процент андрогинного типа личности, что может быть расценено как адаптивный фактор психологической деятельности современных людей к интенсивным психоэмоциональным и физическим нагрузкам.

После статистической обработки и анализа полученных результатов проведённого анкетирования, с применением опросника «Маскулинность, феминность и гендерный тип личности» [10, с. 1–8] во всех группах (n=48), нами были получены следующие результаты: к маскулинному типу гендерной идентичности типа личности спортсменок были отнесены 18 (37,50%) девушек, к андрогинному типу личности – 19 (39,58%), и к феминному типу личности – 11 (22,92%). При этом обращает на себя внимание тот факт, что представительниц маскулинного типа в группе больше, чем феминного, а совместное проявление нефеминных типов ГИТЛ в группе составляет доминирующее число девушек спортсменок – 37 (77,08%). Это указывает на резкое смещение значений гендерной самоидентификации у спортсменок во всех исследуемых группах, что подтверждает данные и мнения ряда авторитетных авторов, занимающихся данной проблемой [1; 2, с. 90-92; 3; 5; 6, с. 57–62; 10, с. 1–8; 11, с. 266-272; 13].

Выводы. Подводя итоги приведённых выше материалов исследования можно сделать следующие выводы:

1. При исследовании значения индекса полового диморфизма достоверно установлено, что представительниц андроморфного и мезоморфного половых соматотипов, было выявлено значительное число – 28 (85,42%) всех спортсменок, что является прогностически неблагоприятным показателем в соматической перестройке организма девушек.

2. При исследовании показателей гендерной идентификации типа личности у спортсменок во всех четырёх исследуемых группах, к маскулинному типу гендерной идентичности типа личности спортсменок были отнесены 18 (37,50%) девушек, к андрогинному типу личности – 19 (39,58%), и к феминному типу личности – 11 (22,92%) спортсменок.

3. Полученные данные говорят о процессе стойкого формирования соматической и психологической составляющих организма спортсменок, в несвойственные для женского организма андроморфный и мезоморфный соматотипы полового диморфизма, а также, в маскулинный и андрогинный типы их гендерной идентификации типа личности.

Перспективы дальнейших исследований заключаются в более углублённом изучении соматических и психологических показателей спортсменок, путём проведения исследования по определению уровня гонадотропных гормонов гипофиза и спектра половых стероидов в сыворотке крови спортсменок и проведения УЗИ их органов малого таза.

Список использованных источников

1. Артамонова Т.В. Гендерная идентификация в спорте: Монография / Т.В. Артамонова, Т.А. Шевченко. – Волгоград : ФГОУ ВПО «ВГАФК», 2009. – 236 с.
2. Барабанов Р.Е. Методика «психотест на определение гендерной идентификации и сексуальной ориентации» / Р.Е. Барабанов // Молодой ученый. – 2011. – № 6, Т. 2. – С. 90-92.
3. Бендас Т.В. Гендерная психология: учебное пособие / Т.В. Бендас. – СПб. : Питер, 2006. – 430 с.
4. Бугаевский К.А. Изучение показателей гендерной идентификации у девушек-спортсменок / К.А. Бугаевский // Актуальные научные исследования в современном мире. – 2016. – № 10-5 (18). – С. 29-37.
5. Ворожбитова А.Л. Гендер в спортивной деятельности: учеб. пособие / А.Л. Ворожбитова. – М. : ФЛИНТА: Наука, 2010. – 216 с.
6. Дамадаева А.С. Спортивно-важные качества личности спортсменов разного пола в маскулинных и феминных видах спорта / А.С. Дамадаева // Ученые записки университета им. П.Ф. Лесгафта. – 2011. – № 7. – С. 57–62.
7. Ильин Е.П. Пол и гендер / Е.П. Ильин. – СПб. : Питер, 2010. – 688 с.
8. Кочеткова Е.Ф. Особенности и проблемы полового диморфизма в спорте / Е.Ф. Кочеткова, О.Н. Опарина // Современные научные исследования и инновации. – 2014. – № 7. – С. 15-20.
9. Лопатина Л.А. Антропометрическая характеристика девушек по классификации Дж. Таннера / Л.А. Лопатина, Н.П. Сереженко, Ж.А. Анохина // Фундаментальные исследования. – 2013. – № 12-3. – С. 504–508.
10. Лопухова О.Г. Опросник «Маскулинность, феминность и гендерный тип личности» (Российский аналог «Вен sex role inventory») / О.Г. Лопухова // Вопросы психологии. – 2013. – № 1. – С. 1–8.
11. Маскаева Т.Ю. Гендерные психические и поведенческие особенности женщин и их проявление как результат занятий различными видами спорта / Т.Ю. Маскаева, Г.Н. Германов // Ученые записки университета им. П.Ф. Лесгафта. – 2014. – № 12 (118). – С. 266-272.
12. Хуцинский Т. Спортивная подготовка женщин-баскетболисток в аспекте полового диморфизма : автореф. дис. на соискание научной степени доктора пед. наук : спец. 13.00.04 «Теория и методика физического воспитания, спортивной тренировки, оздоровительной и адаптивной физической культуры» / Хуцинский Тадеуш. – СПб., 2004. – 53 с.
13. Цикунова Н.С. Гендерные характеристики личности спортсменов в маскулинных и феминных видах спорта : автореф. дис. на соискание научной степени канд. психол. наук : спец. 13.00.04 «Теория и методика физического воспитания, спортивной тренировки, оздоровительной и адаптивной физической культуры» / Цикунова Наталья Сергеевна. – СПб., 2003. – 19 с.

Бугаевский К. А.

ИЗУЧЕНИЕ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ГЕНДЕРНОЙ ИДЕНТИФИКАЦИИ ТИПА ЛИЧНОСТИ И ПОЛОВОГО ДИМОРФИЗМА СПОРТСМЕНОК В КОМАНДНЫХ ВИДАХ СПОРТА

В статье представлены материалы проведённого исследования, касающегося изучения особенностей ряда соматических значений и

психологических показателей у спортсменок, занимающихся командными игровыми видами спорта. Установлено, что спортсменок с андроморфным и мезоморфным половыми соматотипами, во всех исследуемых группах, было выявлено наибольшее число – 28 (85,42%) всех спортсменок. Показано, что по результатам самоидентификации гендерного типа личности у спортсменок, к маскулинному и андрогинному типам гендерной идентификации личности отнесены 37 (77,08%) девушек, к феминному типу личности – 11 (22,92%). Сделаны выводы о процессе стойкого формирования соматической и психологической составляющих организма спортсменок в несвойственные для женского организма андроморфный и мезоморфный половые соматотипы полового диморфизма и маскулинный и андрогинный типы гендерной идентификации типа личности.

Ключевые слова: спортсменки; командные виды спорта; половые соматотипы; гендерная идентификация типа личности.

Bugaevskiy K. A.

STUDY OF INDICATORS OF GENDER IDENTIFICATION OF THE TYPE OF PERSON AND SEXUAL DIMORPHISM OF FEMALE SPORTSMEN IN TEAM SPORTS

The basis of the study was taken to the definition of a number of anthropometric parameters (length and weight, width of shoulders and pelvis), the definition of index of sexual dimorphism. All participants took survey “Masculinity, femininity and gender type personality” (the Russian equivalent of “Bem sex role inventory”). This study was done in 2016. Female students (n=48) of adolescent age were involved in the study. They attended volleyball (n=11), beach volleyball (n=10), basketball (n=12) and handball (n=15). In the beginning of the investigation index of sexual dimorphism has been identified in each of the athletes who participated in the study.

The average age of female athletes was (n=48) 21,34±1,86 years old. Distributing girls one has obtained the following results: the average value of the index of sexual dimorphism (SDI) in the group was 80,34±1,80 (p<0,05). This corresponds to the values of mesomorphic somatotype (73,1-82,1). Only 1 (9,09%) girl of volleyball player defines the criteria of the gynecomorphic somatotype. Three (27,27%) female athletes define the andromorphic sexual somatotype. The remaining 7 (63,64%) of girls referred to gender mesomorphic somatotype. Also 10 athletes were involved in beach volleyball.

The study measured (p<0,05) the value of index of sexual dimorphism in all study group – 80,79±1,32 (p <0,05). This corresponds to the values of mesomorphic somatotype (73,1-82,1). Female athletes who deal with basketball (n=12), index of sexual dimorphism demonstrated that the average value in the group was 81,56 ±

1,23 ($p < 0,05$). In the group of students who are engaged in handball ($n=15$), the value of index of sexual dimorphism in the whole group was $82,04 \pm 0,03$ ($p < 0,05$). This corresponds to the values of mesomorphic somatotype (73,1-82,1).

At the same time it is determined that female athletes of gynecomorphic somatotype in the study group contained 1 (6,67 %) of mesomorphic somatotype included – 6 (40,00%), female athletes of andromorphic somatotype contained 8 (53,33%). In total, among all athletes ($n=48$), the representatives of sexual andromorphic somatotype revealed 17 (35,42%), mesomorphic somatotype revealed every other athlete, and 24 (50,00%), revealed gynecomorphic somatotype – 7 (14,58%).

Together, representatives of andromorphic and mesomorphic somatotypes revealed dominant number such as 28 (85,42%) of all female athletes. During the investigation of index of sexual dimorphism it has been indicated andromorphic and mesomorphic somatotypes number was 28 (85,42%) and it is unfavorable index in somatic alteration of female's organism.

During the investigation of index of gender identification it was determined that 18 (37,50%) of women were involved in masculine type and 19 (39,58%) were involved in androgynal one and 11 (22,92%) presented feminine type.

Keywords: female athletes; team sports; sexual somatotypes; gender identification of the type of personality.

Стаття надійшла до редакції 20.06.2017 р.

УДК 371.134

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК РЕКРЕАЦІЙНОЇ ГАЛУЗИ

Ю. М. Мороз,

кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри
фізичного виховання, спорту та здоров'я людини

ПолтНТУ імені Юрія Кондратюка,

e-mail: morzev1978@mail.ru

У статті розглядаються проблеми реформування рекреаційної сфери, становлення сфери фізичної рекреаційної як наукового напрямку, як одного з провідних шляхів відновлення оздоровчої роботи з населенням, спосіб раціонально організованої психофізичної активності людини, адже Україна володіє великим рекреаційним потенціалом, ефективно освоєння якого може забезпечити не тільки більш повне задоволення потреб населення в

оздоровленні і відпочинку, а й принести реальну економічну вигоду. Схарактеризовано особливості розвитку рекреаційної сфери як самостійної галузі наукових знань. Розкрито значимість рекреаційної сфери в процесі оздоровлення та відновлення духовних сил людини, визначити особливості розвитку рекреаційної сфери як в Україні, та і в інших країнах.

Ключові слова: рекреація, фізична рекреація, реабілітація, рекреаційна сфера, дозвілля, оздоровлення, здоров'я.

Постановка проблеми. Реформування національної економіки пов'язане з глибокими структурними перетвореннями у всіх сферах суспільного життя, трансформацією господарського комплексу України, здійсненням ефективної регіональної політики і т.д. Не менш важливим завданням залишається пошук раціональних методів та способів активізації розвитку тих видів діяльності, для котрих існують всі необхідні умови і які по своїй соціальній результативності та економічній віддачі можуть скласти гідну конкуренцію традиційним галузям господарства. Серед таких своєрідних "ядер росту" пріоритетне місце займає рекреаційна сфера.

Україна володіє великим рекреаційним потенціалом, ефективне освоєння якого може забезпечити не тільки більш повне задоволення потреб населення в оздоровленні і відпочинку, а й принести реальну економічну вигоду. Тому рекреаційна сфера в процесі ринкової трансформації економіки повинна зайняти одне з провідних місць в структурі господарського комплексу.

Формування високорозвинутого ринку рекреаційних послуг вимагає врахування особливостей функціонування рекреаційних систем, основу яких складають природні та історико-культурні ресурси, матеріально-технічна база, відпочиваючі. Можливості багатоцільового використання рекреаційних ресурсів, підпорядкованість об'єктів рекреаційної інфраструктури, специфіка виробництва та надання рекреаційних послуг на сьогодні є вирішальними в процесі ринкового реформування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У різних країнах світу здійснюються систематичні фундаментальні та прикладні дослідження с цієї тематики, формуються колективи вчених, роботі яких суттєво впливають на зміст та напрямок вивчення рекреаційної проблематики, закладаються основи багатьох наукових концепцій та створюються чисельні науково-дослідні інститути для вирішення проблем дозвілля та рекреації у різних країнах світу. Відомими серед них є: Національна асоціація рекреації в США, Фонд парків та рекреації в Японії, Товариство з проблем дозвілля в Німеччині, Інститут управління у галузі дозвілля та розваг у Великій Британії. Їх головними завданнями стало дослідження рекреаційної проблематики [3].

Останнім часом зроблено ряд успішних спроб дослідження фізичної рекреації як складного соціального явища. Особливість вивчення зазначеної проблеми в роботах вітчизняних та зарубіжних авторів полягає у тому, що рекреація розглядається в основному з позицій інших галузей знань (медицина, соціологія, психологія та ін.).

Рекреаційна проблематика вивчається науковцями різних наукових напрямів: психологів, педагогів, соціологів, медиків. Питання дозвілля в зарубіжних країнах розглядається І. Петровою, в межах якого характеризується система закладів дозвіллевої сфери, та матеріально-технічної, кадрове забезпечення [4]. С.Пангеловим розглядаються форми життєдіяльності й різноманітні види занять людей у первісному суспільстві як передумови виникнення дозвілля та фізичної рекреації [5]. Є. Притсупа у своїх дослідженнях подає теоретичні аспекти рекреації як соціально-культурного явища, різновиду, та результату діяльності людини, теоретичні концепції вільного часу людини як важливого фактора рекреаційної активності. Процес підготовки фахівців з фізичної рекреації подано у роботах Т. Круцевич, В. Піча, О. Жданової [1].

Сучасні українські дослідники з проблем фізичної рекреації лише торкаються питань теорій й практики організації рекреаційної діяльності, хоча й мають вагомі здобутки в розкритті сутності, природи та специфіки рекреації в обґрунтуванні принципів рекреаційної діяльності, у виявленні педагогічного потенціалу дозвілля. Відзначаючи незаперечні здобутки вчених у дослідженні історичних та теоретичних аспектів реакції, слід наголосити на необхідності подальшої розробки важливих теоретико-методологічних проблем, пов'язаних з функціонуванням рекреаційної сфери, в першу чергу, йдеться про потребу принципово нових поглядів на місце рекреації у сучасному суспільстві, на форми рекреаційної діяльності, зумовлені істотними зрушеннями у всіх сферах суспільного життя. Саме з цих позицій виникла необхідність визначити сутність рекреації, не обмежуючись лише традиційними уявленнями про неї.

Формулювання цілей статті. Охарактеризувати особливості розвитку рекреаційної сфери як самостійної галузі наукових знань. Дослідити значимість рекреаційної сфери в процесі оздоровлення та відновлення духовних сил людини, визначити особливості розвитку рекреаційної сфери як в Україні, та і в інших країнах.

Виклад основного матеріалу. До недавнього часу поняття «рекреація» було малопоширеним, таким, що використовувався лише у вузьких колах фахівця з медичного оздоровлення людини. Це поняття пов'язувалось переважно з релаксацією і регенерацією життєво-фізіологічних сил людини.

Під рекреацією розуміють біологічну активність людини, спрямування фізичного потенціалу на оздоровлення душевних і духовних сил, які

ослабляються в процесі роботи, хвороби. Тому нині рекреація практикується як цілісне фізичне і соціально-культурне оздоровлення [4].

Таким чином, рекреаційна діяльність розглядається як процес або спосіб раціонально організованої психофізичної активності людини, спрямованої на досягнення поставленої мети у вільний від основних професійних, родинних і громадських обов'язків час [6].

Поняття «рекреація» пояснюється як:

- розширене відтворення фізичних, інтелектуальних та емоційних сил та етикету способом очищення, відновлення та будівництва природного середовища (річки, парку, лісу, ландшафтного феномену, заповідника);
- розширене відтворення фізичних, інтелектуальних та емоційних сил та етикету способом збереження місцевостей з культурно важливим значенням (пам'ятки архітектури, археологічної ділянки);
- будь-яка гра, розвага, яка використовується для відновлення фізичних та розумових сил;
- найбільший сегмент індустрії дозвілля, що швидко розвивається, зв'язаний з участю населення в активному відпочинку на відкритому повітрі, проводиться переважно на вік-енд (у вихідні та святкові дні);
- перебудова організму і людських популяцій, що забезпечують можливість активної діяльності за різних умов характеру і змін навколишнього середовища;
- цивілізований відпочинок, що забезпечується різними видами профілактики захворювань в стаціонарних умовах екскурсійно-туристичними заходами, в процесі занять фізичними вправами.

До рекреаційних потреб людини відносимо:

1) потребу у відновленні сил, що поглинаються сферою праці та іншими непорушними заняттями, яка задовольняється за допомогою харчування, сну, руху (враховуючи потреби молодіжного контингенту, слід передбачити наявність можливостей недорогого, але смачного харчування, напоїв, якщо перед нами літні люди, то слід забезпечити умови спокійного сну, гігієни;

2) потребу в лікуванні та профілактиці хвороб, яка задовольняється через різноманітні види санаторно-курортного лікування, грязелікування;

3) потребу в оздоровленні, які задовольняються за допомогою спілкування, прогулянок, купання, сонячних і повітряних ванн, ігор, пасивного відпочинку;

4) потребу у фізичному розвитку та самоствердженні (різноманітні види спорту – спортивні ігри, вітрильний і моторний водний спорт, лижний спорт, тривалі піші переходи, сходження на гірські вершини та ін.). Ці потреби також можна використовувати для посилення мотивації здійснити подорож з альтернативних видів туризму та маршрутами, що містить в собі труднощі,

перешкоди і навіть ризик, наприклад, сплави по річках, туризм на виживання, спелеологія, гірський туризм.

5) потребу в пізнанні й духовному розвитку, які задовольняються за допомогою відвідування музеїв і театрів, пам'ятників природи та культури, паломництво по святих місцях і т. д. Ці потреби можуть бути також використані в розробці таких видів рекреації в регіоні, які забезпечать можливість відпочинку в групах по аматорським і професійним інтересам та ін. [2].

Вивчення історії виникнення знань про фізичну рекреацію має велике значення для більш поглибленої та чіткої уяви про сутність цього феномену, його предмета й основної досліджуваної проблематики. Аналіз спеціальних наукових методичних матеріалів з проблемою дослідження свідчить про те, що в літературі історичним передумовам формування знань про фізичну рекреацію приділяється недостатньо уваги. Наприклад, велика кількість сучасних занять дозвіллям бере коріння з міфологічної свідомості, магічної практики, шаманських технологій та обрядів, а також – з ігрових дій та святкових заходів далекого минулого.

У сучасній літературі дослідження історичних передумов виникнення фізичної рекреації практично відсутні, хоча спроби дослідження використання фізичних справ з метою покращення здоров'я та для розваг здійснювалися ще за дві тисячі років до нашої ери. Витоки цих знань мають глибоке історичне коріння. В працях з філософії, історії, релігії, етнографії, висловлюваннях прогресивних мислителів минулого вже зустрічаються окремі відомості про позитивний вплив найпростіших доступних форм рухової активності на розвиток організму людини, її адаптації до умов природного існування. Необхідність виділення проблеми фізичної рекреації у самостійну галузь наукових досліджень обумовлена трьома основними причинами. Перша з них пов'язана з підвищеним запитом практики у здорової людини, підвищенням його соціальної активності, освітнього та культурного рівнів. Друга – з виділенням проблематики фізичної рекреації не тільки посеред ситсем фізичної культури та загальної рекреації, але й за межами цих систем, виділенням її специфічних родових ознак, що дозволяє чітко визначити її предметні напрями, тематику проведення конкретних наукових досліджень. Третя причина обумовлена намаганням відійти від описового та пояснювального пізнання фізичної рекреації до виділення нових, ще не вивчених фактів, науково осмислити такі теоретичні та практичні проблеми, які не можуть бути представленими та вирішеними для позначення раніше відомих явищ [1].

У сучасному світі можна виділити декілька сформованих наукових шкіл з питань рекреації – французьку, американську, німецьку. Вони вивчають діяльність соціокультурних та рекреаційних центрів, психолого-педагогічні аспекти дозвілля, реалізацію принципів рекреації в закладах культури, інфраструктури рекреаційної та культурно-дозвілдової сфери, тенденції розвитку

кадрових проблем. Зокрема, наприклад у Франції, підготовка спеціаліста культурно-дозвілєвої діяльності триває щонайменше три роки. Навчальний цикл включає загальноосвітній курс, практику та випускні заліки. Загальноосвітній курс складається з п'яти спеціалізованих дисциплін (по 160 годин кожна та ще 200 годин практичного стажування). У спеціальних курсах вивчаються принципи керівництва, організації, управління, педагогіки, специфіки міжособистісних стосунків, техніки анімації, соціального середовища і економіки; є спецкурси за вибором. Практичне стажування передбачає не менше 200 годин практики під керівництвом педагога-спостерігача.

Фізична рекреація стала предметом досліджень у вітчизняній науці в середині 60-х років ХХ ст. Її вивчають різні науки: теорія фізичної культури, соціальна психологія, медицина, гігієна, курортологія тощо. Останнім часом деякі науковці наполягають на виокремленні рекреалогії як самостійної науки про відпочинок та оздоровлення практично здорових людей, зосередженої на дослідженні рекреації [4].

В умовах сьогодення фізична рекреація безпосередньо пов'язана із суміжними соціальними явищами. За способом проведення часу, як компонент рекреації, виокремлюють пасивну рекреацію, що спрямована на відновлення енергетичного ресурсу організму, і активну, що вимагає енергетичних витрат, а також види рекреації з фізичною і психічною доміантантами. Дослідники відзначають, що поділ рекреації на активну і пасивну, або рекреацію з фізичною або розумовою доміантантами є умовним, оскільки одна форма містить у собі елементи іншої (наприклад, туризм і екологічна освіта). Рекреаційну діяльність можна розглядати як навички організації та проведення рухливих ігор і розваг, самостійних занять спортивними іграми (футбол, волейбол, бадмінтон) та іншими видами спорту (за вибором); проведення лижних прогулянок і туристських подорожей.

Рекреаційна активність людини відповідає її потребам та інтересам, традиціям рідної культури, поведінковим і оцінним стандартам найближчого соціального оточення. Рекреаційна активність людини складається з добових, тижневих, річних і життєвих циклів. На кожному етапі життя вони утворюють складну систему різноманітних передумов і мотивацій, які визначають характер, спрямованість і ефективність рекреаційної активності. Цю активність вважають результативною, коли виникають відновні (рекреаційні) ефекти. Рекреаційний ефект виявляється в тому, що людина відчуває бадьорість і задоволення від відпочинку, оскільки її організм досяг необхідного рівня енергообміну з середовищем внаслідок фізіологічного і психологічного оздоровлення, досягнення душевної рівноваги. Людина, яка переживає рекреаційний ефект, перебуває у стані психофізіологічного комфорту, у неї з'являється відчуття збалансованості емоційних і соціокультурних самооцінок,

вона готова до нових навантажень. Сприятливі емоції і висока самооцінка засновані не тільки на внутрішніх відчуттях, а й на розумінні людиною важливості суспільних стандартів праці й відпочинку.

Висновки. Отже, культура відновлення фізичних та емоційних сил так само важлива, як і вміння ефективно працювати. На сучасному етапі — з посиленням різноманітних тисків на людину — цей аспект життєдіяльності набуває особливої значущості. За таких обставин важливе значення має раціональний вибір форм рекреаційної діяльності з урахуванням індивідуальних особливостей, умов і способу життя, специфіки соціокультурного середовища і доступних можливостей. Проблема розвитку рекреаційної сфери в Україні в даний час є надзвичайно гострою і актуальною, адже оздоровчий потенціал внутрішні ресурсів нашої країни є надзвичайно великим, але мало дослідженим. Рекреаційна сфера на сьогодні потребує більш ширшої та детальнішої характеристики, та впровадження даних досліджень в практичну діяльність.

Список використаних джерел

1. Жданова О. М. Організація та методика оздоровчої фізичної культури і рекреаційного туризму / О. М. Жданова, А. М. Тучак, В. І. Поялковський, І. В. Котова. — Луцьк: Вежа, 2000. — 240 с.
2. Кірсанов В. В. Рекреаційні вимоги до організації спортивного дозвілля / В. В. Кірсанов // Вісник КНУКіМ. Серія: Педагогіка. — 2001. - №3. — С. 26 – 34.
3. Пангелов С. Б. Формування передумов виникнення фізичної рекреації як форми дозвілля людини у первинному суспільстві / С. Б. Пангелов // Молода спорт. наука України. — 2009. — Т. 4. — С. 138 – 142.
4. Петрова І. В. Дозвілля у зарубіжних країнах: підручник / І. В. Петрова. — К.: Кондор, 2008. — 408 с.
5. Піча В. М. Вільний час: тенденції і проблеми розвитку / В. М. Піча. — К., 1992. — 106 с.
6. Приступа Є. Н. Фізична рекреація. Навчальний посібник / Є. Н. Приступа, О. М. Жданова, Л. Я. Чеховська. — Львів: ЛДУФК, 2010. — 447 с.

Мороз Ю. Н.

СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ РЕКРЕАЦИОННОЙ ОТРАСЛИ

В статье рассматривается проблема реформирования рекреационной отрасли, становление физической рекреации как научного направления, как одного из ведущих путей восстановления оздоровительной работы с населением, способ рационально организованной психофизической активности человека, ведь Украина обладает большим рекреационным потенциалом, эффективное освоение которого может обеспечить не только более полное удовлетворение потребностей населения в оздоровлении и отдыхе, но и

принести реальную экономическую выгоду. Охарактеризованы особенности развития рекреационной отрасли. Раскрыта значимость рекреационной сферы в процессе оздоровления и восстановления духовных сил человека, определении особенностей развития рекреационной сферы в Украине и других странах.

***Ключевые слова:** рекреация, физическая рекреация, реабилитация, рекреационная отрасль, досуг, оздоровление, здоровье.*

Moroz Y. M.

FORMATION AND DEVELOPMENT OF RECREATION INDUSTRY

The article deals with the problem of reforming the recreational areas becoming sphere of physical recreation as a scientific field as one of the leading ways to restore health outreach, because Ukraine has great recreational potential, effective development which can ensure not only better meet the needs of the population in the rehabilitation and recreation but also bring real economic benefits.

Reform of the national economy is connected with deep structural changes in all spheres of public life, the transformation of economic complex of Ukraine, the implementation of an effective regional policy, etc.

No less important is the search of rational methods and ways to enhance the development of those activities for which there are all necessary conditions are in its social impact and economic impact can compete with traditional industries. Among these kind of "cores of growth" takes priority recreation area. During recreation understand the biological activity of human physical potential direction for improvement of mental and spiritual forces oslablyayutsya in the process of disease.

Ukraine has great recreational potential, effective development which can ensure not only better meet the needs of the population in the rehabilitation and rest, but also bring real economic benefits. Therefore, in the recreational area of market transformation of the economy should take a leading position in the structure of economic complex.

Formation of highly developed market of recreational services requires consideration of the functioning recreation systems that are based on natural, historical and cultural resources, physical infrastructure, rest. Features multi-use recreational resources, subordination of recreational facilities infrastructure, the specifics of production and providing recreational services today are crucial in the process of market reform.

***Keywords:** recreation, physical recreation, rehabilitation, recreational area, leisure, recreation and health.*

Стаття надійшла до редакції 24.05.2017 р.

**ВАРІАТИВНИЙ МОДУЛЬ «ПАУЕРЛІФТИНГ»
ДЛЯ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ
З ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ 7-9 КЛАСІВ**

Ю. В. Гордієнко,

*кандидат наук з фізичного виховання, старший викладач
кафедри фізичного виховання, спорту та здоров'я людини*

ПолтНТУ імені Юрія Кондратюка,

e-mail: juligord@i.ua

Р. І. Літус,

*старший викладач кафедри фізичного виховання
Бердянського державного педагогічного університету*

e-mail: coachpower@online.ua

У статті розкрито особливості використання пауерліфтингу в процесі викладання фізичної культури в загальноосвітніх навчальних закладах. Обґрунтовано варіативний модуль занять з фізичної культури для школярів засобами пауерліфтингу з урахуванням індивідуальних особливостей. Представлений варіативний модуль для загальноосвітніх навчальних закладів з фізичної культури для 7-9 класів з урахуванням індивідуальних особливостей, що передбачало визначення мети, принципів, програмування, систему планування та критерії ефективності: поліпшення фізичного стану, зменшення показників захворюваності, посилення розумової працездатності, підвищення інтересу до занять фізичними вправами, збільшення рухової активності.

***Ключові слова:** модуль, програмування, фізична культура, школярі, пауерліфтинг.*

Постановка проблеми. Завдяки зрслій популярності пауерліфтингу серед молоді й дорослого населення, цим силовим видом спорту починає займатися все більше людей. Популярність пауерліфтингу пояснюється простотою, доступністю цього виду.

Заняття пауерліфтингом сприяють збільшенню м'язової сили, зміцнюють зв'язки та суглоби, допомагають розвивати витривалість, гнучкість та інші корисні якості, виховують волю, упевненість у своїх силах, підвищують працездатність усього організму.

Проблема вибору «правильної» методики тренувань спортсменам-початківцям пов'язана з їхньою великою кількістю а також у більшій мірі неповним науковим обґрунтуванням [4, с. 31-36].

Формулювання цілей статті. Науково обґрунтувати варіативний модуль «Пауерліфтинг» для загальноосвітніх навчальних закладів, спрямований з фізичної культури 7-9 класів.

Результати дослідження. Згідно мети навчальної програми з фізичної культури для загальноосвітніх навчальних закладів 5-9 класів – основною метою навчального предмету «Фізична культура» є: формування в учнів стійкої мотивації щодо збереження свого здоров'я, фізичного розвитку та фізичної підготовки; гармонійний розвиток природних здібностей та психічних якостей; використання засобів фізичного виховання в організації здорового способу життя.

Навчальна програма побудована за модульною системою. Вона складається з двох інваріантних, або обов'язкових модулів: теоретико-методичні знання та загальна фізична підготовка і декількох варіативних модулів. Практично кожен вид спорту може бути представлений у вигляді варіативного модуля. Фахівці фізичної культури можуть розробляти свої варіативні модулі до цієї програми. Отже, кількість варіативних модулів з часом має зростати [6, с. 3-4].

Варіативний модуль «Пауерліфтинг» складається з таких розділів: зміст навчального матеріалу, державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів, орієнтовні навчальні нормативи та перелік обладнання, яке потрібне для вивчення цього модуля та додатку (правила проведення змагань у пауерліфтингу, техніка виконання змагальних вправ).

При цьому навчальний матеріал модуля адаптований до занять з учнями різної підготовленості, передбачає загальноосвітню, а не спортивну спрямованість і містить найпростіші елементи техніки виконання допоміжних та спеціальних вправ, теоретичні відомості, а також змагальних вправи для розвитку фізичних якостей.

Окрім цього, навчальні нормативи, включені до змісту модуля, є орієнтовними, і оцінка за їх виконання не є домінуючою під час тематичного, семестрового чи річного оцінювання. Вона допомагає врахувати динаміку особистих результатів кожного учня.

Під час побудови навчального процесу варто використовувати різноманітні дидактичні методи, враховуючи вікові та статеві особливості учнів, матеріалу, що вивчається, а також наявні матеріальні можливості школи. Під час вивчення модуля «Пауерліфтинг» з дівчатами слід враховувати особливості будови жіночого організму та притаманні фізіологічні процеси,

тому доцільно проводити вивчення матеріалу диференційовано, заняття – окремо з дівчатами та хлопцями.

У процесі навчання пауерліфтингу в 7-9 класах застосовують такі групи методів:

– Бесіда – передбачає використання попереднього досвіду учнів з певної теми і на основі цього приведення їх за допомогою діалогу до усвідомлення нових явищ, понять або відтворення вже наявних.

– Робота з книгою – джерело отримання школярами наукової інформації.

– Практична робота – спрямована на використання набутих знань у розв'язанні практичних завдань.

– Дискусія – форма колективного обговорення, мета якого виявити істину через зіставлення різних поглядів, правильне розв'язання проблеми.

– Ділова гра – метод активного навчання з метою вироблення у школярів навиків прийняття рішень в нестандартних ситуаціях, а також як засіб тестування здібностей.

– Метод конкретних ситуацій – метод навчання, що використовує опис реальних ситуацій де підлітки повинні проаналізувати ситуацію, розібратися в суті проблеми, запропонувати можливі рішення та вибрати кращі з них.

– Тестування – метод педагогічної діагностики, оцінки та аналізу результатів навчання та ін.

– Наочні (мультимедійні презентації, схеми, таблиці, роздатковий матеріал, відеоматеріали): візуальне сприйняття дійсності, поєднання наочного сприйняття і слова; об'єднання, узагальнення і систематизація окремої словесної інформації; позитивний вплив на емоційну сферу діяльності учнів; словесні (розповідь, пояснення, вказівка, зауваження, переконання, бесіда тощо); практичні (метод вправ та його варіанти – початкове вивчення прийомів у цілому або частинами), метод багаторазового повторення (перемінний, інтервальний, ігровий, змагальний тощо).

До розділу «Зміст навчального матеріалу» внесено теоретичні відомості, спеціальну фізичну підготовку, техніко-тактичну підготовку.

Розділ «Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів» зорієнтований на якісне засвоєння знань, умінь та навичок поданого матеріалу.

З метою профілактики травматизму на кожному уроці необхідно перевіряти місце проведення занять, дотримуватися вимог методики навчання рухових дій, застосовуючи підготовчі вправи, підвідні та спеціально-розвивальні вправи пауерліфтера.

Після вивчення модуля у кожному навчальному році учні складають випробування (навчальні нормативи) для контролю якості засвоєння теоретичного матеріалу та рухових дій для контролю якості засвоєння фізичної підготовленості, спеціально-підготовчих та змагальних вправ.

1 рік вивчення (7 клас)

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
Теоретичні відомості	
<p>Особливості виду спорту пауерліфтинг, його місце та роль у системі фізичного виховання; значення систематичних занять фізичними вправами для зміцнення здоров'я, формування постави.</p> <p>Класифікація технічних прийомів пауерліфтингу та його оздоровча система.</p> <p>Правила техніки безпеки</p>	<p>Учень, учениця: характеризує: історію розвитку пауерліфтингу в Україні та світі на сучасному етапі, його місце та роль у системі фізичного виховання, називає: тренажери, тренажерні пристрої, інвентар та устаткування в пауерліфтингу; видатних спортсменів-пауерліфтерів України, Європи та світу; провідні регіони та міста, де поширюються пауерліфтинг; пояснює: засоби фізичної підготовки пауерліфтера; методику розвитку силових якостей; має поняття про: поняття фізичного розвитку та фізичної підготовленості; основні поняття та терміни, класифікація фізичних вправ у пауерліфтингу; будову і функції організму людини, вплив фізичних вправ на організм дотримується правил: гігієнічних умов та правил безпеки під час проведення занять та змагань.</p>
Загальна та спеціальна фізична підготовка	
<p>Загальна фізична підготовка Стройові та організовувальні вправи і прийоми; перешикання; різновиди стрибків та вистрибувань; елементи акробатичних вправ.</p> <p>Спеціальна фізична підготовка Вправи для розвитку фізичних якостей:</p> <p>сили: згинання та розгинання рук в упорі лежачи.</p> <p>швидкості: біг: 30 м, 60 м, спеціальні бігові вправи, стрибкові вправи, стрибки через скакалку;</p> <p>спритності: «човниковий» біг; швидко-силових якостей: стрибок у довжину з місця, метання; витривалості: рівномірний біг без урахування часу; спеціальні вправи пауерліфтингу;</p> <p style="text-align: center;"><i>рухливі ігри:</i></p> <p>загально розвивального та спеціально-прикладного характеру</p>	<p>Учень, учениця: виконує: стройові та організовувальні вправи і прийоми; перешикання, повороти в русі; підстрибування вгору з упору присівши; різновиди стрибків, акробатичні вправи;</p> <p>згинання та розгинання рук в упорі лежачи (хлопці від підлоги, дівчата від гімнастичної лави);</p> <p>старт, стартовий розбіг, біг 30 м, 60 м, прискорення 10-30 м, біг з високим підніманням стегна, стрибкові вправи, стрибки через скакалку на час (вперед, назад і в русі вперед); «човниковий» біг 4×9 м; стрибок у довжину з місця, метання малого м'яча;</p> <p><i>рівномірний біг</i> без урахування часу 800 м (дівчата), 1000 м (хлопці); спеціально-підготовчі вправи пауерліфтингу з приладами і без приладів, з обтяженням;</p> <p>бере участь у рухливих іграх загально розвивального характеру; спеціально-</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
	прикладного характеру; (естафети з елементами вправ силової спрямованості)
Техніко-тактична підготовка	
<p>Класифікація технічних елементів пауерліфтингу</p> <p><i>Рух змагальних вправ:</i> поєднання способів єдиного руху з технічними базовими рухами пауерліфтингу; техніка виконання змагальних вправ по командам;</p> <p><i>самострахування:</i> самострахування при виконанні допоміжних та змагальних вправ пауерліфтингу;</p>	<p>Учень, учениця:</p> <p>виконує: рух вправи та поєднання способів подолання протидії навантаження з технічними базовими рухами пауерліфтингу; різновиди техніки виконання змагальних вправ</p> <p><i>самострахування</i> при порушенні динаміки руху допоміжних та змагальних вправ пауерліфтингу;</p> <p>володіє: методами контролю за розвитком сили та гнучкості засобами самоконтролю за впливом фізичних навантажень;</p> <p>виконує: згинання і розгинання рук в упорі лежачи; підтягування у висі (хлопці) та у висі лежачи на перекладині (дівчата); присідання на одній та двох ногах; пересування в упорі на руках; вправи з гантелями, гумовими джгутами;</p> <p>демонструє: виконання допільних та спеціально підготовчих вправ без грубих технічних помилок у цільності виконання вправи.</p>

2 рік вивчення (8 клас)

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
Теоретичні відомості	
<p>Техніка виконання спеціально-підготовчих та змагальних вправ у пауерліфтингу; система змагань, регламент та структура змагальної діяльності пауерліфтера;</p> <p>Зовнішня та внутрішня структура рухів спортсменів. Фазова структура змагальних, спеціально-підготовчих та загальнорозвивальних вправ;</p> <p>Правила безпеки під час проведення занять з пауерліфтингу</p>	<p>Учень, учениця:</p> <p>характеризує: методи та засоби навчання у пауерліфтингу; поняття техніки виконання силових вправ у пауерліфтингу;</p> <p>застосовує: виконання спеціально-підготовчих та змагальних вправ;</p> <p>дотримується правил безпеки під час проведення навчально-тренувальних занять з пауерліфтингу.</p>
Загальна та спеціальна фізична підготовка	
<p>Загальна фізична підготовка</p> <p><i>Стройові вправи і прийоми;</i></p> <p><i>загальнорозвивальні вправи;</i></p>	<p>Учень, учениця:</p> <p>виконує: стройові вправи і прийоми; повороти в русі; перешиккування; загальнорозвивальні вправи в парах, з гімнастичними лавами, з набивними м'ячами; перетягування каната;</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Спеціальна фізична підготовка <i>Вправи для розвитку фізичних якостей;</i> <i>спеціальні вправи пауерліфтингу;</i></p>	<p>загальнорозвиваючі вправи, спрямовані на розвиток сили, гнучкості, спритності, швидкості; розвиток силових якостей (швидкісної та вибухової сили, гнучкості, силової витривалості та координаційних здібностей)</p>
Техніко-тактична підготовка	
<p>Класифікація технічних елементів пауерліфтингу Поняття техніки виконання спеціально-підготовчих вправ силової спрямованості; технічне виконання змагальних вправ пауерліфтингу в умовах змагальної діяльності</p>	<p>Учень, учениця: виконує: підготовчі, спеціально-підготовчі та пауерліфтингу з приладами і без приладів, імітація техніки вправ з обтяженням; володіє: методами контролю за розвитком сили, гнучкості; засобами самоконтролю за впливом фізичних навантажень; виконує: основні та завершальні дії під час виконання змагальних вправ; демонструє: фазову структуру змагальних, спеціально-підготовчих та загальнорозвивальних вправ пауерліфтера.</p>

3 рік вивчення (9 клас)

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
Теоретичні відомості	
<p>Організація та методика проведення підготовчої, основної та заключної частин заняття; Профілактика травматизму і надання першої долікарської допомоги. Правила проведення змагань з пауерліфтингу Правила безпеки під час занять пауерліфтингу</p>	<p>Учень, учениця: характеризує: методику виконання вправ у пауерліфтингу. Особливості проведення учбових занять засобами спеціально-підготовчих та змагальних вправ пауерліфтингу; пояснює профілактику травматизму на заняттях пауерліфтингу; застосовує правила виконання змагальних вправ під час контрольних занять та змагань; дотримується правил безпеки і поведінки під час занять пауерліфтингом та змагань</p>
Загальна та спеціальна фізична підготовка	
<p>Загальна фізична підготовка <i>Стройові вправи і прийоми;</i> <i>загальнорозвивальні вправи з предметами та без предметів;</i> <i>вправи для формування та корекції постави;</i> <i>вправи з подоланням власної ваги та ваги партнера;</i> <i>вправи на координацію рухів</i> Спеціальна фізична підготовка <i>Вправи для розвитку фізичних</i></p>	<p>Учень, учениця: виконує: стройові вправи і прийоми; загальнорозвивальні вправи; вправи для формування та корекції постави; вправи з подоланням власної ваги та ваги партнера; вправи на координацію рухів; вправи для розвитку гнучкості;</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p><i>якостей:</i> спеціальні вправи пауерліфтингу;</p>	<p>вправи на розвиток й удосконалення швидкісно-силових якостей, зростання силових властивостей основних груп м'язів;</p>
Техніко-тактична підготовка	
<p>Класифікація технічних елементів пауерліфтингу Рух змагальних вправ: поєднання способів єдиного руху з технічними базовими рухами пауерліфтингу; техніка виконання змагальних вправ по командам;</p> <p><i>психологічна та тактична підготовка:</i></p> <p><i>самострахування:</i> самострахування при виконанні допоміжних та змагальних вправ пауерліфтингу</p>	<p>Учень, учениця: виконує: рух вправи та поєднання способів подолання протидії навантаження з технічними базовими рухами пауерліфтингу; різновиди техніки виконання змагальних вправ застосовує: головні рухові завдання, пози пауерліфтера у граничних моментах фаз; раціонально використовує: умови захвату грифа снаряду, структуру руху змагальних вправ у пауерліфтингу; демонструє: траєкторію і амплітуду руху штанги, тривалість фаз, динаміку зусиль пауерліфтера. володіє: індивідуальною та командною стратегією й тактикою змагальної діяльності; демонструє: здатність зберігати психічну стійкість в умовах змагальної діяльності та під час психологічної протидії суперників; <i>самострахування</i> при порушенні динаміки руху допоміжних та змагальних вправ пауерліфтингу</p>

Висновки. Відповідно до вищезазначеного ми дійшли висновку, що варіативний модуль «Пауерліфтинг» для загальноосвітніх навчальних закладів з фізичної культури 7-9 класів була побудована за загальними принципами програмування учбового процесу та за принципами силової підготовки, спираючись на чітко сформовані цілі і завдання, та враховувала інтереси та мотиви школярів.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробленні науково обґрунтованої системи профілактико-оздоровчих занять зі школярами засобами пауерліфтингу.

Список використаних джерел

1. Гордієнко Ю. В. Особливості програмування спортивно-орієнтованих занять із фізичного виховання засобами пауерліфтингу / Ю. В. Гордієнко // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : зб. наук. праць Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі

Українки / уклад. А. В. Цьось, С. П. Козіброцький. – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2016. – № 4 (21). – С. 42-46.

2. Гордієнко Ю. В. Спортивно орієнтоване фізичне виховання в системі ВНЗ / Ю. В. Гордієнко // Фізичне виховання студентів у контексті Болонського процесу: досвід, проблеми та перспективи ; за ред. А. В. Гети : І Регіональний метод семінар (Полтава, 26 жовтня 2012 р.) : тези доп. – Полтава : ПолтНТУ, 2012. – С. 73-76.

3. Літус Р. І. До питань проведення уроків фізичної культури в школі засобами силової спрямованості / Р. І. Літус // MATERIALY VIII MEZINRODNI VEDECKO-PRAKTIKA KONFERENCE «Veda a technologie: krokobudoucnosti – 2012» 27.02.2012-05.03.2012 р. Díl 28 LekarstvíTelovychova a sportPrahaPublishingHouse «EducationandScience» s.r.o. - P. 72-73.

4. Літус Р. І. Проведення уроків фізичної культури засобами силової спрямованості в профільних класах / Р. І. Літус // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : Наукова монографія / За редакцією проф. С.С. Єрмакова. – Харків, 2009. – № 8. – С.95-98.

5. Навчальна програма з фізичної культури для загальноосвітніх навчальних закладів 5-9 класи. / упор. та гол. ред. Т. Ю. Круцевич. – К. : Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України вид-во, 2012. – 294 с.

6. Пауерліфтинг: навчальна програма для дитячо-юнацьких спортивних шкіл. / упор. та гол. ред. І. О. Капко. – К. : Республіканський науково-методичний кабінет Державної служби молоді та спорту України вид-во, 2013. – 98 с.

Гордиенко Ю. В., Литус Р. І.

ВАРИАТИВНЫЙ МОДУЛЬ «ПАУЭРЛИФТИНГ» ДЛЯ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ ПО ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЕ 7-9 КЛАССЫ

В статье рассмотрены особенности использования пауэрлифтинга в процессе преподавания физической культуры в общеобразовательных средних учебных заведениях. Задача работы состояла в разработке и обосновании вариативного модуля занятий по физической культуре для школьников средствами пауэрлифтингу с учетом индивидуальных особенностей. Представленный вариативный модуль для общеобразовательных учебных заведений по физической культуре для 7-9 классов с учетом индивидуальных особенностей, предусматривала определение цели, принципов, программирование, систему планирования и критерии эффективности: улучшение физического состояния, уменьшение показателей заболеваемости, усиление умственной работоспособности, повышения интереса к занятиям физическими упражнениями, увеличение двигательной активности.

Ключевые слова: модуль, программирование, физическая культура, школьники, пауэрлифтинг.

Gordienko J. V., Litus R. I.

VARIATIONAL MODULE «POWERLIFTING» FOR SCHOOLING EDUCATIONAL INSTITUTIONS ON PHYSICAL CULTURE 7-9 CLASSES.

Due to the increased popularity of powerlifting among young people and the adult population, more people are starting to engage in this power sport. The popularity of powerlifting is explained by its simplicity and availability. Powerlifting exercises help increase muscle strength, strengthen ligaments and joints, help develop endurance, flexibility and other useful qualities. They bring up the will, self-confidence, increase the efficiency of the whole organism.

In the article features of using powerlifting in the process of teaching physical culture in general secondary schools are examined. The task of the work was to develop and substantiate a variable module of physical education classes for schoolchildren by means of powerlifting, taking into account individual characteristics. The presented variational module for general educational institutions for physical education for 7-9 classes, taking into account individual characteristics, provided for the definition of purpose, principles, programming, planning system and efficiency criteria: improving the physical condition, reducing morbidity, increasing mental efficiency, increasing interest in physical activities Exercises, increased motor activity.

We come to the conclusion that the variative module Powerlifting for general educational institutions for physical education of grades 7-9 was developed according to the general principles of programming the educational process and the principles of strength training. He was guided by shaping tasks, and took into account the interests and motives of schoolchildren.

Keywords: *module, programming, physical culture, schoolchildren, powerlifting.*

Стаття надійшла до редакції 24.05.2017 р.

УДК 618. 31 – 036. 82. 85

ПРАКТИЧНЕ ВИКОРИСТАННЯ ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ПІСЛЯ ПЕРЕНЕСЕНОЇ ТРУБНОЇ ПОЗАМАТКОВОЇ ВАГІТНОСТІ

К. А. Бугаєвський,

*кандидат медичних наук, доцент,
доцент кафедри фізичної реабілітації та здоров'я
Інституту здоров'я, спорту та туризму
Класичного приватного університету,
e-mail: apostol_luka@ukr.net*

У статті розглянуті особливості застосування фізичної реабілітації після перенесеної трубної позаматкової вагітності і проведеного хірургічного лікування цієї важкої гінекологічної патології, що вимагає невідкладної допомоги. Актуальність застосування методів і засобів фізичної реабілітації

після хірургічного лікування лапароскопічним методом трубної позаматкової вагітності обумовлена тим, що ця операція проводиться у жінок в репродуктивному віці і кількість проведених операцій щорічно зростає. Достовірно встановлено численними вітчизняними і зарубіжними дослідженнями, що перенесена трубна вагітність, її оперативне лікування і численні післяопераційні ускладнення є, в майбутньому, для багатьох жінок причиною трубно-перитонеального безпліддя.

Ключові слова: пацієнтки; трубна позаматкова вагітність; ЛФК; гінекологічний масаж; рефлексотерапія стоп; фізична реабілітація; фітбол.

Постановка проблеми. Питання лікування при позаматкової вагітності є на сьогоднішній день дуже актуальним, оскільки ця патологія несе в собі безпосередню загрозу для життя пацієнтки. Згідно різних літературних джерел позаматкова трубна вагітність становить 1,6-25% серед гінекологічних захворювань і займає друге місце в структурі причин материнської смертності в цивілізованих країнах світу [3, с. 59–62; 6; 8, с. 122–124]. Окрім того частота позаматкової вагітності залишається стабільно високою в структурі невідкладних станів в гінекології, складаючи 1-12% по відношенню до всіх пацієнток, госпіталізованих в гінекологічні [3, с. 59–62; 6; 8, с. 122–124]. Майже у 50% жінок, які перенесли трубну позаматкову вагітність, розвивається вторинне трубно-перитонеальне безпліддя, а у 8-20% є можливість виникнення повторної ектопічної вагітності, найчастіше вже в іншій матковій трубі, що надає проблемі важливе соціальне значення, пов'язане із зростанням жіночого безпліддя [3, с. 59–62; 6; 8, с. 122–124].

Якщо питанням оперативного лікування та медичної реабілітації різних форм позаматкової вагітності приділено багато уваги, то в доступній літературі, ані вітчизняними, ані закордонними дослідниками практично не висвітлені питання застосування методів і засобів фізичної реабілітації після перенесеної позаматкової вагітності та її оперативного лікування. Хоча дуже актуальними в сучасному відновлювальному лікуванні є питання застосування методів і засобів фізичної реабілітації як в ранньому, так і в пізньому післяопераційному періодах, а також на санаторно-курортному етапі реабілітації [2, с. с. 112–116; 6; 9]. Головне завдання проведення післяопераційних відновлювально-реабілітаційних заходів, це попередження таких ускладнень, як повторна позаматкова вагітність, вторинне безпліддя, утворення злукових утворень навколо маткових труб і порушення їх функціональної активності [4, с. 194–195; 5; 7, с. 25–26].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання етіології, патогенезу, відновного лікування та фізичної реабілітації пацієнток, після перенесеної трубної позаматкової вагітності, приділяли увагу ряд вітчизняних

та російських дослідників та практиків-реабілітологів, таких, як П.Д. Куранов, О.О. Ликов, Н.В. Кабанова, 1992; Т.С. Кривоногова, І.Д. Євтушенко, Л.А. Матвєєва та ін., 2002; Л.В. Каушанська, 2008; Є.В. Петрова, 2008; І.Ю. Майскова, 2008; К.О. Заїка, 2009; Г.М. Філатова, 2009; М.І. Мазітова, А.Б. Ляпахін, 2010; С.І. Жук, О.І. Яцина, 2010; М.Г. Шнейдерман, 2011.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є розробка комплексу реабілітаційних заходів у жінок, після оперативного лікування прогресуючої трубної вагітності, оцінка ефективності запропонованих реабілітаційних заходів у програмі відновлення репродуктивної функції жінок, з використанням ЛФК, різних видів масажу, низки спеціальних вправ.

Виклад основного матеріалу. Після вивчення первинної медичної документації, нами була відібрана група пацієнок, для проведення дослідження щодо ефективності застосування комплексу методів фізичної реабілітації після оперативного лікування позаматкової трубної вагітності. Група була однорідною за віком, діагнозом, комплексом лікувально-діагностичних заходів. До експериментальної групи увійшло 36 жінок, яким проводили реабілітаційні заходи за запропонованою нами схемою.

Середній вік пацієнок в досліджуваній групі достовірно не відрізнявся між собою ($p > 0,05$) і становив $29,8 \pm 6,2$ років. Всі жінки, на час проведення дослідження, спостерігалися в умовах гінекологічного відділення та жіночої консультації. У пацієнок вивчався загально-соматичний та акушерсько-гінекологічний анамнез, проводилося повне клінічне обстеження загальноприйнятими методами, що включали в себе оцінку загального соматичного та гінекологічного статусу.

Первинною документацією у зазначених жінок була також, спеціально розроблена нами анкета, яка містила дані анамнезу про перенесені захворювання, екстрагенітальну патологію, функціонування репродуктивної функції жінок, а також про реабілітаційні заходи, які проводилися після оперативного лікування та їх ефективність, дані лабораторних та додаткових досліджень (вимірювання базальної температури, УЗД в динаміці проведення дослідження та застосування реабілітаційних заходів).

Для дослідження, в комплекс запропонованих методів фізичної реабілітації після оперативного лікування позаматкової (трубною) вагітності, нами використовувалися засоби лікувальної фізичної культури (ЛФК) за методикою В.Є. Васильєвої, лікувальна гімнастика (ЛГ), вібраційний і гінекологічний масаж, рефлексотерапія біологічно-активних точок (БАТ) статевої та ендокринної систем на стопах та підшвах, фітбол [2, с. 112–116; 5; 9; 10].

Ефективність реабілітаційних заходів оцінювали відразу після застосування і в динаміці: через 1, 3 і 6 місяців після перенесеного оперативного лікування. Для визначення якості життя та суб'єктивного

оцінювання психологічного та соматичного стану жінок, які перенесли позаматкову трубну вагітність та її оперативне лікування, було проведено їх анкетування, як під час їх стаціонарного лікування, так і через 6 місяців після нього та проведення комплексу фізичної реабілітації.

Згідно даних, отриманих нами після обстеження та анкетування пацієнток, нами було достовірно встановлено, що основними чинниками виникнення прогресуючої трубної вагітності у пацієнток були: порушення менструального циклу у вигляді дисменореї (51,6%), наявність штучного переривання вагітності в анамнезі (50,2%), раніше перенесені різноманітні оперативні втручання (41,0%), прояви, діагностування та лікування безпліддя різного генезу і спроби його лікування (32,3%), застосування жінками в попередні роки внутрішньо-маткової контрацепції (2,6%) [3, с. 59–62; 7, с. 25–26; 8, с. 122–124].

Згідно даних опитування та анкетування, у передопераційному періоді стан пацієнток у групі характеризувався таким чином: 54,1% пацієнток досліджуваної групи відзначали порушення менструальної функції до операції у вигляді альгоменореї та дисменореї. При їх повторному анкетуванні через 6 місяців після операції 63,2% пацієнток досліджуваної групи відзначали нормалізацію менструальної функції. Їх післяопераційна фізична реабілітація включала ЛФК у вигляді комплексу спеціальних вправ, що зміцнюють м'язи живота і тазового дна (за методикою В.Є. Васильєвої) [2, с. 112–116; 9].

Для активізації та стабілізації менструальної та ендокринної функцій яєчників ми застосовували, як альтернативний медикаментозному лікуванню, метод рефлексотерапії стоп та підощв, з активним впливом на БАТ, що відповідають за репродуктивну та ендокринну функцію [4, с. 194–195; 9]. При оцінюванні функції яєчників в післяопераційному періоді, за допомогою вимірювання базальної температури (БТ) в досліджуваній групі, в перші 2-3 місяці, овуляторні цикли відновилися у 12 жінок (33,33%), на 3-4 місяці після операції овуляції визначалися ще у 15 жінок (41,67%), на 5-6 місяці овуляція фіксувалася ще у 6 жінок (16,67%). Овуляторні цикли через 6 місяців не були зафіксовані у 3 (8,33%) жінок в групі.

У ранньому післяопераційному періоді (з першої доби після операції) ми застосовували курс вправ лікувальної гімнастики (ЛГ), спрямованих на загальне зміцнення організму, протягом 15 днів в ранньому післяопераційному періоді. Ці вправи були націлені на покращення дихання, мали статичний і динамічний характер [2, с. 112–116; 5; 9]. Важливе значення відігравав комплекс ранкової гігієнічної гімнастики щадного режиму, який ми вважали доцільним, зважаючи на те, що всі пацієнтки, задіяні в нашому дослідженні були прооперовані сучасним лапароскопічним методом, який полегшує як

перебіг післяопераційного періоду, так і фізичну післяопераційну реабілітацію [2, с. 112–116; 5; 6].

Також нами, із застосуванням через день, застосовувалися вібраційний масаж на низ живота (15-20 сеансів) [4; 9, с. 194–195] і гінекологічний масаж по І.І. Бенедиктову, в модифікації М.Г. Шнейдермана (по 15-20 сеансів на курс реабілітації) [2, с. 112–116; 9; 10]. Ці види масажу використовувались нами як засіб, що поліпшує гемодинаміку, для профілактики і немедикаментозної терапії утворення злуків і застійних явищ в порожнині малого тазу. На абулаторно-поліклінічному етапі проведення реабілітаційних заходів, з метою зміцнення м'язів тазового дна, черевної стінки та попереку, поліпшення крово- і лімфообігу, а також для профілактики можливих злукових утворень, 3-4 рази на тиждень ми застосовували вправи на фітболі [2, с. 112–116; 5; 9].

У наступні три місяці післяопераційного періоду у 14 (38,9%) пацієнток досліджуваної групи, після застосування запропонованого нами комплексу фізичної реабілітації, настала вагітність. У 12 (33,3%) пацієнток була зафіксована прогресуюча маткова вагітність. На жаль, у 2 (5,56%) жінок стався самовільний викидень на 6-8 тижні їх вагітностей. Так, після застосування запропонованого нами реабілітаційного відновного лікування, через 6 місяців, у 41,67% жінок досліджуваної групи репродуктивна функція була відновлена, 18 (50%) жінок з досліджуваної групи надалі завагітніли і народили.

Індивідуальний моніторинг якості життя проводився нами до початку лікування, в процесі проведення лікування, а також на етапах ранньої та пізньої реабілітації з використанням анкети-опитувальника «Якості життя жінок», з оцінкою 5 параметрів (фізичний і психічний стан, соціальне і рольове функціонування, загальне суб'єктивне сприйняття стану свого здоров'я). Оцінка якості життя пацієнток, дозволяла нам здійснювати постійне спостереження за ходом реабілітації та, при необхідності, проводити її корекцію [1, с. 132–1346; 7, с. 25–26].

У періоді реабілітації, після перенесеного оперативного лікування трубної вагітності у 65,0% жінок мала місце сприятлива психологічна адаптація, у 35,0% була виявлена патологічна психологічна адаптація. Застосування нами психологічної підтримки жінок в періоді реабілітації сприяло більш швидкій нормалізації менструальної (53,8%) і фертильної (30,8%) функції пацієнток.

Аналіз найближчих та віддалених результатів лікувально-реабілітаційних заходів після хірургічного лікування трубної вагітності показав, що застосування комплексу методів фізичної реабілітації сприяє зменшенню термінів перебування в стаціонарі, зниженню частоти рецидивів ектопічної вагітності, ранньому відновленню менструальної і репродуктивної функції, поліпшенню якості життя хворих [3, с. 59–62; 6; 7, с. 25–26]. У ранньому і в пізньому реабілітаційному

періоді жінкам, які перенесли оперативне лікування з приводу трубної вагітності, нами рекомендовано спостереження клінічного психолога або психотерапевта по місцю їх лікування та/чи реабілітації [1, с. 132–134].

Крім того, в комплексі реабілітаційних заходів для пацієнток, які перенесли оперативне лікування при трубній позаматкової вагітності, на нашу думку, доцільна реабілітація їх репродуктивного здоров'я, у вигляді корекції їх менструального циклу та ендокринної функції, за допомогою використання рефлексотерапії БАТ на стопі та підшвах, профілактичне застосування різних видів масажу (вібромасаж, гінекологічний масаж), а також використання ЛФК, у вигляді спеціальних фізичних вправ (за методикою В.Є. Васильєвої, А. Кегеля, Ф.А. Юнусова [1, с. 132–134; 2, с. 112–116; 4, с. 194–195; 5].

Висновки. Розроблений комплекс фізичної реабілітації, будучи методично простим і не потребуючим великих матеріальних витрат, може бути використаний на практиці в широкій мережі лікувально-профілактичних установ, що спеціалізуються на реабілітації гінекологічних хворих. Включення в практику відновного лікування у гінекологічних пацієнток запропонованого комплексу лікувально-реабілітаційних заходів, на стаціонарному, амбулаторному та санаторно-курортному етапах, може значно зменшити частоту і ризик рецидивів трубної позаматкової вагітності, злукових ускладнень та вторинного трубно-перитонеального безпліддя.

Перспективи подальших досліджень полягають в вивченні клінічних випадків, матерів досліджень, що стосуються методам відновлення та фізичної реабілітації стану репродуктивного здоров'я пацієнток, з іншим видами позаматкової вагітності.

Список використаних джерел

1. Жук С. І. Оцінка якості життя жінок, пролікованих з приводу позаматкової вагітності альтернативними методами. / С.І. Жук, О.І. Яцина // Здоровье женщины. – 2008. – №3 (35). – С. 132–134.
2. Заїка К. О. Застосування фізіотерапії та ЛФК у хворих після операції з приводу позаматкової вагітності / К.О. Заїка // Проблеми фізичного здоров'я фахівців ХХІ століття: матеріали ІІІ Всеукр. наук.-практ. конф. – Кіровоград. – 2009. – С. 112–116.
3. Каушанская Л.В. Особенности клинического течения внематочной беременности / Л.В. Каушанская // Российский вестник акушера-гинеколога, 2008. – Т. 8. – № 4. – С. 59–62.
4. Кривоногова Т.С., Евтушенко И.Д., Матвеева Л. А. и др. Немедикаментозные методы в реабилитации женщин с вторичным бесплодием // Мать и дитя: Матер. ІV Российского форума. – М., 2002. – С. 194–195.
5. Куранов П.Д. Реабилитация гинекологических больных немедикаментозными методами в раннем послеоперационном периоде / П.Д. Куранов, А.А. Лыков, Н.В. Кабанова // Состояние и актуальные проблемы оперативной гинекологии: Тез. докл. – СПб, 1992. – 54 с.

6. Майскова И.Ю. Оздоровление женщин после хирургического лечения трубной беременности: автореф. дис...канд. мед. наук / И.Ю. Майскова. – М., 2008. – 132 с.
7. Мазитова М.И. Репродуктивное здоровье женщин после трубной беременности / М.И. Мазитова, А.Б. Ляпахин // Трудный пациент, 2010. – Т. 8. – №8. – С. 25–26.
8. Петрова Е.В. Внематочная беременность в современных условиях / Е.В. Петрова // Акушерство и гинекология: научно-практический журнал / Научный центр акушерства, гинекологии и перинатологии РАМН, 2008. – №1. – С. 122–124.
9. Філатова Г.М. Комплексна фізична реабілітація жінок в ранньому післяопераційному періоді після хірургічного лікування з приводу порушеної трубної вагітності: магістерська робота / Г.М. Філатова. – Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка – 2009. – 109 с.
10. Шнейдерман М.Г. Гинекологический массаж: практическое руководство для врачей. 2-е изд., испр. и доп. М.: РИТМ, 2011. – 96 с.

Бугаевский К. А.
ПРАКТИЧЕСКОЕ ПРИМЕНЕНИЕ ФИЗИЧЕСКОЙ
РЕАБИЛИТАЦИИ ПОСЛЕ ПЕРЕНЕСЁННОЙ ТРУБНОЙ
ВНЕМАТОЧНОЙ БЕРЕМЕННОСТИ

В данной статье рассмотрены особенности применения физической реабилитации после перенесённой трубной внематочной беременности и проведённого хирургического лечения этой тяжёлой гинекологической патологии, требующей неотложной помощи. Актуальность применения методов и средств физической реабилитации после хирургического лечения лапароскопическим методом трубной внематочной беременности обусловлена тем, что эта операция проводится у женщин в репродуктивном возрасте и количество проводимых операций ежегодно возрастает. Достоверно установлено многочисленными отечественными и зарубежными исследованиями, что перенесённая трубная беременность, её оперативное лечение и многочисленные послеоперационные осложнения являются, в будущем, для многих женщин причиной трубно-перитонеального бесплодия.

Ключевые слова: пациентки; трубная внематочная беременность; ЛФК; гинекологический массаж; рефлексотерапия стоп; физическая реабилитация; футбол.

Bugaevskiy K. A.
PRACTICAL APPLICATION OF PHYSICAL REHABILITATION
AFTER UNDERGOING TUBAL ECTOPIC PREGNANCY

This article describes the features of the application of physical rehabilitation after undergoing tubal ectopic pregnancy and conducted surgical treatment of severe gynecological pathology requiring emergency care. Topical application of methods

and means of physical rehabilitation after surgery laparoscopic tubal ectopic pregnancy due to the fact that this operation is performed in women of reproductive age and the number of transactions is increasing every year. It is well established by numerous national and international research that moved tubal pregnancy, it's surgery and postoperative complications are numerous, in the future, for many women is the cause of tubal-peritoneal infertility. The task of this work was conducted at the research group of patients after undergoing tubal ectopic pregnancy; develop a comprehensive program of physical rehabilitation, the practical application of it in the early and late postoperative periods.

In the methodology of the study we presented the author's physical rehabilitation program in the early and late postoperative periods, in which the applied methods and means of physical rehabilitation, such as different methods of physical therapy and special exercises, reflexology, massage and gynecological fitball to restore reproductive function in patients, conducted after surgery tubal ectopic pregnancy options and promoting prevention and alternative treatment of inflammatory pain and adhesions in the pelvic cavity in patients after surgery.

The results obtained from practical implementation in practice of the range of methods and means of physical rehabilitation, led to a significant improvement of the reproductive health of women who participated in the research. In 41.67% of the women in the study group reproductive function was restored, 18 (50%) patients among the patients who participated in the experiment had a subsequent pregnancy and birth. In addition, involvement in research and remedial actions psychologist with carrying out the survey and correction of psychological state of patients, significantly seize the state of their mental health.

Keywords: *female patients; tubal ectopic pregnancy; exercise, pelvic massage; foot reflexology; physical rehabilitation; fitball.*

Стаття надійшла до редакції 24.05.2017 р.

УДК 796.4

ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ ЧЕРЛІДЕНГУ В УКРАЇНІ

Т. О. Синиця,

викладач кафедри фізичного виховання, спорту та здоров'я людини

ПолтНТУ імені Юрія Кондратюка,

e-mail: sinicahp@mail.ru

У статті наведено класифікацію змагальних програм черліденгу, яка має розгалужену систему, а також мотиви дітей та молоді до відвідування занять у секції черліденгу. Розкрито структуру змагальної програми,

схарактеризовано два основні види програм: чер і данс. Чер-програма містить акробатичні елементи, станти, піраміди, стрибки, кричалки, плакати, помпони та інші засоби, що закликають глядачів підтримувати команди. Данс-програма будується в основному, на елементах різних танцювальних стилів (джазу, фанку, хіп-хопу, рок-н-ролу, твісту та ін.), з використанням піруетів, стрибків, шпагатів та ін. (без кричалок і акробатики). Подано в статті результати проведеного анкетування респондентів, які займаються у секціях черліденгу різних міст та районних центрів України.

Ключові слова: черліденг, класифікація, номінації, мотиви занять.

Постановка проблеми. XXI століття характеризується розвитком технічного прогресу. Це є однією з причин зниження рухової активності населення України від дитячого до дорослого та похилого віку, що тягне за собою погіршення самопочуття, емоційного стану та рівня здоров'я взагалі. Часто причиною цього стають новітні розробки, які замінюють живе спілкування людей на онлайн-бесіди, які позбавляють людей можливості прогулянок на користь знаходження в тому місці, де є wi-fi підключення, або вдома за комп'ютером. Особливо гостро ця проблема стосується дітей шкільного віку, які більшу половину дня проводять сидячи за партою у школі. Нажаль, уроків фізичної культури не достатньо для вирішення проблеми низького рівня рухової активності школярів, тож дітям необхідні додаткові заняття у спортивних секціях, спеціально-організованих колективах та самостійних заняттях у позанавчальний час [2]. Це зумовлює пошук шляхів вирішення проблеми підвищення рівня рухової активності дітей шкільного віку та формування зацікавленості у них до відвідування занять у спортивних секціях.

На сьогодні існує велике різноманіття видів спорту та рухової активності взагалі, які б вирішували порушену проблему. Проте сучасна молодь прагне до чогось нового, універсального та, в той же час, популярного. На сьогодні одним із популярних видів спорту та тих, що стрімко розвиваються можна вважати черліденг [13]. Даний вид спорту завдяки видовищності, емоційності і красі захоплює увагу дітей та молоді та, певною мірою, стимулює активність до занять у секціях із цього виду спорту [8]. Тож вважаємо доцільним визначення класифікації змагальних номінацій черліденгу та визначення мотивів дітей та молоді до обрання занять в даній секції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Популярність черліденгу в наш час дуже швидко розвивається серед молоді України, це сучасний вид спорту який охоплює багато напрямків, основних прийомів техніки, тактики фізичних вправ та теоретичних знань [3, 6, 10].

Підвищення рівня спортивних досліджень в різноманітних видах спорту, раціональний тайм-менеджмент спортсменів потребує пошуку нових засобів і

методів, напрямків, які б сприяли підвищенню ефективності тренувального процесу, та бездоганності системи підготовки спортсменів, що є основною проблемою теорії і методики даного виду спорту [1, 4, 12].

Бала Т. М. досліджувала вплив вправ черліденгу на рівень фізичного здоров'я школярів 5–9 класів [1]. Зінченко І. А. опрацьовувала особливості підготовки студентських команд в черліденгу [4]. Піщенко І. В., Синиця С. В., Вовк М. І., Синиця Т. О. досліджували розвиток фізичних якостей молодших школярів під впливом черліденгу [7]. Проте в існуючих дослідженнях не наводилася класифікація змагальних номінацій черліденгу та мотиви дітей молоді віком 8–20 років до відвідування занять у секції черліденгу, тож даний напрям дослідження вважаємо актуальним.

Формулювання цілей статті. Мета дослідження – розкрити класифікацію змагальних номінацій черліденгу, проаналізувати результати анкетування та визначити мотиви дітей та молоді до обрання занять в секції черліденгу. Дослідження проводилося з дітьми та молоддю які займаються в секціях з черліденгу різного спрямування в містах та районних центрах України. Під час розробки анкет застосовувалися відкриті та закриті питання для запобігання механічно стереотипних відповідей. В ході дослідження використовувалися такі методи: теоретичний аналіз та узагальнення наукової літератури, соціологічні методи дослідження (бесіда, анкетування), методи математичної статистики.

Виклад основного матеріалу. В наш час діяльність черліденгу існує як самостійний міжнародний вид спорту який розповсюджується і вдосконалюється в Україні.

Процес підготовки черлідерів можна розглядати як складну динамічну саморегулюючу систему [5]. Актуальність роботи визначається у всіх формах своєї діяльності та сприяє різнобічному розвитку дитини, загальному оздоровленню його організму. Черліденг сприяє зміцненню фізичних і духовних сил, вихованню естетичного смаку, надбанню навичок самостійної діяльності, а разом з тим і формування інтересу до здорового способу життя. Він формує такі навички та риси характеру як уважність, точність, наполегливість, логічне мислення, ініціативність, дисциплінованість [14].

Черліденг – це складно координаційний вид спорту, який включає елементи гімнастики, акробатики, технічні елементу балету, передбачає виконання комплексних підтримок та синхронних групових вправ, дозволяє використати багатогранність вправ та різноманітність вікової категорії як юнаків так і дівчат з різним рівнем фізичної підготовленості [11].

Черліденг має свою структуру, яка ділить змагальні номінації на дві групи: чер і данс (рис. 1). В свою чергу кожна з груп включає кілька номінацій. Так, змагання в категорії чер ділиться на такі номінації, як: індивідуальний

виступ, групові станти, групові-мікст-станти, парні станти, чер-команда, чер-мікст-команда. Категорія данс складається зі змагань у номінаціях фрістайл, хіп-хоп та джаз, кожна з яких передбачає сольні виступи, дуети, квартети та команди.

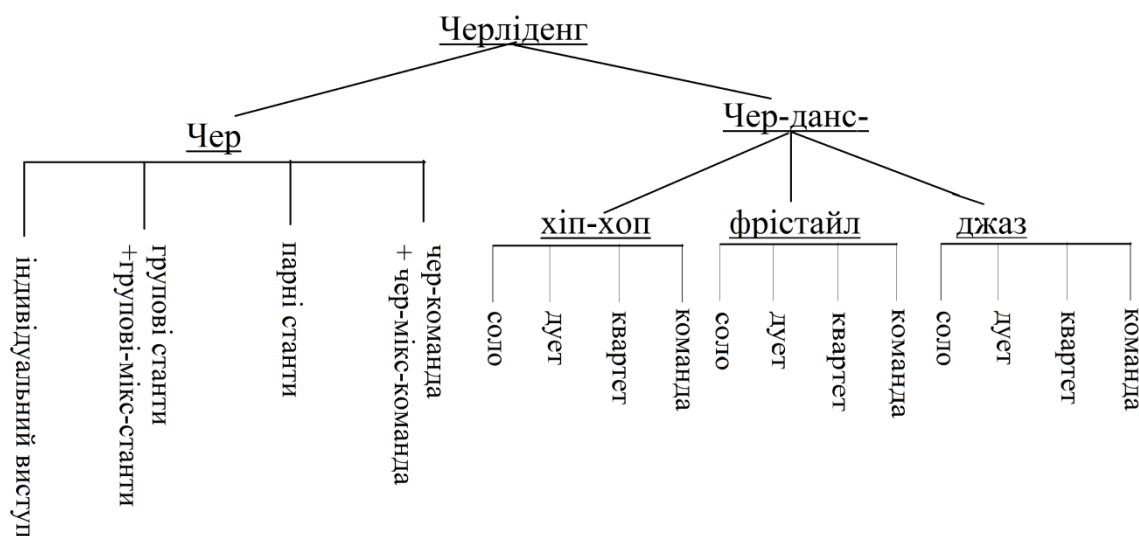

Рис. 1. Класифікація змагальних номінацій черліденгу.

Отже, особи, які обрали для себе вид спорту черліденг (який включає багато різноманітних елементів з групової акробатики та спортивної гімнастики) мають можливість визначитися з пріоритетними для них видами чер номінацій (індивідуальний виступ, груповий стант, групові-мікст-станти, парні станти, чер-команда, чер-мікст-команда (мікст-команди в яких обов'язково тренуються хлопці і приймають участь у змаганнях), або чер-данс (чер-данс-фрістайл, чер-данс-хіп-хоп, чер-данс-джаз), кількістю учасників (соло, дует, квартет, команда) які додатково поділяються на вікові категорії [9].

В анкетуванні приймали участь 258 респондентів, з них 182-дівчинки і 76-хлопчиків, які займаються різними напрямками в черліденгу. Анкети включали питання, які дали можливість визначити мотиви занять черліденгом у дітей різної вікової категорії, частоту тренувань на тиждень, пріоритетні вправи в програмі черліденгу, вид черліденгу, який більше подобається.

У анкетуванні прийняли участь діти та молодь віком від 8 до 20 років, які займаються у секціях з черліденгу у містах Київ, Харків, Суми, Полтава, Дніпропетровськ, Черкаси, Луцьк, Львів, Запоріжжя, а також районних центрів Боярка, Дніпродзержинськ, Тростянець, Южний, Чутово. Аналіз анкет респондентів дозволив встановити, що із загальної кількості опитуваних (258 осіб) більшість респондентів були у віці 10–11 років (24,4%), дещо менше – 23,6% віком 8–9 років, 22,4% віком 12–13 років, 17,4% – 14–15 років та найменше – 12,2% у віці 16–20 років.

Аналіз загальної тривалості занять черліденгом показав, що 2 роки займаються цим видом спорту у секціях свого міста 22,8% опитуваних, 3 роки відвідують секції 23,8%, найбільша кількість анкетованих 30,6% займаються черліденгом 4 роки, та найбільше часу – 5 років тренуються у секціях 22,8% юнаків та дівчат.

Заняття в спортивних секціях можуть включати різноманітний графік занять, який може сягати щоденних тренувань від 1,5 год. до 4 год. на день. У практиці черліденгу зустрічається тренувальний процес, який складається як мінімум з трьох (рідше двох) занять на тиждень, або ж частіше, тривалістю від 60 хв. Так, анкетування показало, що найбільша частина опитуваних – 37,2% тренуються 5 годин на тиждень, дещо менше – до 4 годин на тиждень тренуються 30,3% респондентів, 2 години на тиждень відводять на тренування 16,6% досліджуваних, та 15,9% дівчат та юнаків займаються 3 години на тиждень. Проаналізувавши вікову класифікацію опитуваних, можна зробити висновки, що більшість дітей віком 8–9 років займаються в секції черліденгу по 2–3 години на тиждень. Діти віком 10–13 років займаються в середньому від 3-х до 5 годин на тиждень. Респонденти у віці від 14 років і старші займаються по 4–5 годин на тиждень.

Визначення мотивів обрання занять з черліденгу опитуваними дозволив встановити, що провідними мотивами до початку тренування в секції черліденгу є сучасність цього виду спорту та зовнішня привабливість спортсменів, які ним займаються (22,4%). 17,5% опитуваних займаються черліденгом з метою підтримки гарної фізичної форми. Наявність широкого арсеналу видів та підвидів черліденгу зацікавлюють 21,8% дітей, які ним займаються, тому, що можна обрати цікавий для себе характер рухових дій, темп виконання рухів та танцювальний стиль. 18,6% респондентів займаються черліденгом, а саме в номінації чер, так як цей вид спорту та рухової активності представлений у їх місті, і включає акробатичні вправи які є привабливими для даної групи спортсменів. Решта – 19,7% анкетованих займаються черліденгом з метою досягнення високих спортивних результатів.

У ході опитування було з'ясовано ставлення спортсменів до різних вправ черліденгу. Черліденг в залежності від номінації (чер або данс) включає обов'язкові елементи, які повинна містити змагальна комбінація. Так, діти, які виступають у номінації чер повинні володіти на високому рівні технікою виконання акробатичних елементів, спеціальних рухових дій: кричалок, пірамід, баскет-тосів, чер-стрибків, махів, базових чер-данс рухів тощо.

Підготовка спортсменів у номінації данс передбачає володіння на високому рівні технікою виконання махів, поворотів, ліп-стрибків, чер-стрибків.

Так, результати анкетування показали, що найбільшою популярністю серед спортсменів користуються чер-стрибки (26,6%). Ймовірно такий вибір респондентів пояснюється тим, що дані вправи зустрічаються у обох номінаціях черліденгу, а отже 100% анкетованих тренуються їх виконувати на своїх заняттях. Виконання фуєте та інших різновидів поворотів у черліденгу подобається 16,6% опитуваних. Дещо менше – 14,7% респондентів акцентують свою увагу на виконанні фляків та інших акробатичних елементів. Виконання базових чер-данс рухів та відпрацювання їх на тренуваннях виокремили для себе 13,4% спортсменів. Найменше – 12,4% опитуваних відмітили усі перелічені рухові дії, і зазначили, що під час тренування у своїх секціях із задоволенням виконують усі спеціальні та загальні рухові дії. Таким чином можна констатувати факт, що у всіх респондентів було виявлено зацікавленість у виконанні складних вправ із різних дисциплін черліденгу.

Також вважали актуальним визначення пріоритетних напрямів черліденгу, серед яких виокремлюємо: чер-команди, групові станти, чер-данс-фрістайл, чер-данс-джаз та чер-данс-хіп-хоп. Так, проаналізувавши відповіді респондентів можемо засвідчити, що переважна більшість опитуваних (29,1%) вважають цікавою для себе номінацію чер-команда, яка включає кричалки, побудову пірамід, виконання акробатичних елементів, чер-стрибків, базових чер-данс рухів, а також танцювальних рухів. Друге місце серед опитуваних (21,8%) посідає номінація чер-данс-джаз, яка передбачає виконання стилізованих рухів у відповідності до музичного супроводу, виконання великої кількості рухів, які розкривають гнучкість спортсменок та припускають можливість застосування додаткових засобів агітації (тростини, парасольки, шляпи тощо). Наступне місце посідає номінація чер-данс-фрістайл, так як її обрали 20,5% анкетованих. Дещо менше 20,1% респондентів пріоритетною вважають номінацію чер-данс-хіп-хоп. Остання включає поєднання рухів з різноманітних стилів вуличних танців та синхронізація рухів з обраним музичним супроводом. Найменшою популярністю користується номінація групові станти (9,3%).

Таким чином, можна зробити висновки, що широке різноманіття видів черліденгу дозволяє задовольнити інтереси дітей та юнаків, які обрали для себе заняття в секції з даного виду спорту.

Слід зазначити, що відповіді респондентів стосовно виду черліденгу, який найбільше подобається, напряду залежали від видів, які викладаються у населених пунктах, де живуть і тренуються анкетовані. Ймовірно припустити, що якби у всіх містах були представлені секції з усіх напрямів черліденгу, то дітей, які обирають даний вид спорту, було б іще більше. Так, частина анкетованих дітей у своїх коментарях зазначили, що хотіли б тренуватися і виступати на змаганнях у номінації чер-команда, адже вона включає поєднання

гнучкості з виконанням акробатичних рухів та інших спеціальних елементів. Проте, у їх місті тренування з даного напрямку черліденгу не проводяться, а про її існування вони дізналися виступаючи на змаганнях.

Отже, заняття черліденгом привертають увагу дітей та молоді. Існує проблема відсутності тренерів, а разом з тим і секцій з черліденгу, які б займалися підготовкою спортсменів у групах чер та чер-данс.

Висновки. Класифіковано черліденг на дві змагальні номінації чер і данс. Кожна зі змагальних номінацій має свою систему підпорядкування, а саме: чер-програма включає: індивідуальний виступ, групові станти, групові-мікст-станти, парні станти, чер-команда, чер-мікст-команда; данс-програма складається з: фрістайл, хіп-хоп та джаз соло, дуетів, квартетів та команд. Провідними мотивами опитуваних до відвідування занять у секції черліденгу є сучасність цього виду спорту та зовнішня привабливість спортсменів, дещо менше респондентів відвідують секцію з метою підтримки гарної спортивної форми. Перспективи подальших досліджень полягають у створенні програми занять у секції черліденгу за програмою чер для дітей середнього шкільного віку.

Список використаних джерел

1. Бала Т. М. Вплив вправ черліденгу на рівень фізичного здоров'я школярів 5–9-х класів / Т. М. Бала // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : збірник наукових праць під редакцією проф. Єрмакова С. С. «Физическое воспитание студентов творческих специальностей». – Харків, 2012. – № 4. – С. 12–16.
2. Венглярський Г. Б. Рухова активність як стимулятор розвитку організму // Сучасні проблеми фізичного виховання і спорту школярів і студентів України : Зб. наук. статей галузі фіз. культ. і спорту. – Суми : СумДПУ. – 2004. – С. 178-183.
3. Земцова І. І. Спортивна фізіологія / І. І. Земцова. – К. : Олимпийская литература, 2008. – 206 с.
4. Зинченко І. А. Особенности подготовки студенческих команд в черлидинге / И.А.Зинченко, Л.С.Луценко // Слобожанський науково-спортивний вісник : [зб. наук. праць] – Х. : ХДАФК, 2007. – № 11. – С. 101–103.
5. Зинченко І. А. Факторная структура физической и технической подготовленности спортсменов в черлидинге на этапе специализированной базовой подготовки / И. А. Зинченко // Физическое воспитание студентов творческих специальностей. – Харьков : ХГАДИ, 2010. – № 6. – С. 22–25.
6. Носкова С. А. Чирлидинг как инновационный вид спорта в преподавании физической культуры в высшей школе (на примере спецкурса в Московской гуманитарно-социальной академии) / С. А. Носкова // Теория и практика физ. культуры. – 2002. – № 6. – С. 49–51.
7. Піщенко І. В. Характеристика рівня розвитку фізичних якостей черлідерів під впливом занять з оздоровчої аеробіки / І. В. Піщенко, С. В. Синиця, М. І. Вовк, Т. О. Синиця // Актуальні проблеми сучасного фізичного виховання і спорту : матеріали регіон. наук.-

практ. конф., (м. Полтава, 12 листопада 2015 р.). – Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2015. – С. 97–102.

8. Andy F. Discovering statistics using SPSS (second edition) / F. Andy. – London, SAGE Publication Ltd, 2005. – 780 p.

9. Chappell Linda Rae. Coaching cheerleading successfully (second edition) / Linda Rae Chappell // Human Kinetics: In Canada, 2005. – 207 pages.

10. Coaching Youth Cheerleading (Coaching Youth Sports Series) by ASEP: Human Kinetics, 2009. – 152 p.

11. Katch V. L. Physical conditioning of children / V. L. Katch // Health Care. – 1983. – V.3. – p. 241–246.

12. Leslie Wilson The ultimate guide to cheerleading: three rivers press; 2 edition / Leslie Wilson. – New-York, 2003. – 216 p.

13. Pom Headridge 101 School Spirit Ideas / Human Kinetics, 2009. – 105 p.

14. Wilmore J. H. Physiology of sport and Exercise / J. H. Wilmore, D. L. Costill. – Human Kinetics, 1984. – 116 p.

Синиця Т. А.

ПОПУЛЯРИЗАЦИЯ ЧЕРЛИДИНГА В УКРАИНЕ

В статье раскрыты соревновательные номинации черлиденга, проанализированы результаты анкетирования и определено мотивы детей и молодежи к выбору занятий в секции черлиденга. Поданы результаты исследования, которые показали, что черлиденг включает в себя две группы соревновательных программ: чер и данс. Чер программа, в свою очередь включает такие номинации: индивидуальное выступление, групповые станты, групповые-микст-станты, парные станты, чер-команда, чер-микст-команда.

Обосновано категорию данс, которая состоит из номинаций: фристайл, хип-хоп та джаз, каждая из которых предусматривает сольные выступления, дуэты, квартеты и команды. Выводы. Описано специфику соревнований по черлиденгу.

Ключевые слова: черлиденг, классификация, номинации, анкетирование, мотивы занятий, секция.

Sinica T. O.

POPULARIZING CHEERLEADING IN UKRAINE

The article presents the classification of competitive cheerleading program, which has an extensive system and motivation to children and young people in attendance of cheerleading trainings.

Thus, according to the competition rules of the All-Ukrainian Cheerleading Federation competitive program consists two main types of programs are cheer and dance. Cheer program contains acrobatic elements, stunts, pyramids, jumps, cheer,

posters, pompons and other means to urge crowd to support the team. It includes the following nominations: individual performance, group stunts, group mixed-stunts, partner stunts, cheer-team, cheer-mixed team.

Dance program is based primarily on the elements of different dance styles (jazz, funk, hip-hop, rock and roll, twist, etc.), using pirouettes, jumps, twine and others. (No cheer and acrobatics). It consists of competitions in the categories: freestyle, hip-hop and jazz, each of which provides for solo performances, doubles, quartets and team.

The conducted survey respondents who are engaged in cheerleading sections for different cities and regional centers of Ukraine found that the leading explanation for attendance is the present of this sport and visual appeal of athletes who engaged them (22,4%). 17,5% of respondents are engaged in cheerleading to maintain good physical shape. A wide arsenal of groups and subgroups of cheerleading are engaging 21,8% of children who are involved in it, because they can choose an interesting character of moving action, the pace of movements and dance style. 18,6% of respondents involved in cheerleading, namely in nomination cheer, as the sport and moving activity represented in their city and includes acrobatic skills which are attractive for this group of athletes. The rest – 19,7% surveyed engaged in cheerleading to achieve high sports results.

Keywords: cheerleading, classification, nomination, questionnaires, motivation to training, section.

Стаття надійшла до редакції 24.05.2017 р.

УДК 796.1

ВИЗНАЧЕННЯ ПРОВІДНИХ МОТИВІВ СТУДЕНТОК ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ТЕХНІЧНОГО ПРОФІЛЮ ПІД ЧАС ЗАНЯТЬ ФІЗИЧНИМ ВИХОВАННЯМ

Н. М. Микитенко

*викладач кафедри фізичного виховання, спорту та здоров'я людини
ПолтНТУ імені Юрі Кондратюка?
e-mail: nata_mikutenko@i.ua*

У статті наведено результати анкетування студенток першого та другого року навчання Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка. Анкетування проводилося з метою визначення спортивно-оздоровчих потреб студенток, та рівня задоволення їх навчальним процесом фізичного виховання в умовах вищого технічного навчального закладу

III-IV рівнів акредитації. Відповіді респонденток також характеризували рівень їх зацікавленості на заняттях з фізичного виховання, рівень стану здоров'я та визначення їх вподобання стосовно видів рухової активності, на прикладі спортивних ігор. Згідно результатів дослідження встановлено, що мотивом для більшості опитуваних є отримання залікової оцінки. Актуальними також вважають мотиви: удосконалення форми тіла, зниження маси тіла, та зняття втоми та емоційної напруги, найменше респондентів займаються фізичним вихованням з метою виховання вольових якостей. Серед видів рухової активності, на прикладі спортивних ігор, студентки віддали перевагу волейболу, а найменш привабливим видом рухової активності виявився бадмінтон.

Ключові слова: студентки, анкетування, мотиви, фізичне виховання, спортивні ігри.

Постановка проблеми. Стан здоров'я сучасної молоді належить до важливих медико-соціальних проблем, адже від нього залежить майбутнє держави, її трудовий та інтелектуальний потенціал (Т.Ю. Круцевич, 2014; Г.Є. Іванова, 2000; М.М. Булатова, 2004).

Проблема збереження і зміцнення здоров'я підростаючого покоління була і залишається однією з найважливіших проблем сучасного суспільства. На сьогоднішній день лише звучать заклики бути здоровим, а соціальне середовище і реальна практика свідчать про погіршення здоров'я молоді, загостренні серцево-судинних захворювань та інших хронічних та інфекційних захворювань, а також сучасний рівень урбанізації, науково-технічного прогресу, комфорту є причиною гіподинамії. Студентство, особливо на початковому етапі навчання, є найбільш вразливою частиною суспільства, адже зіштовхується із низкою труднощів, пов'язаних з збільшенням навчального навантаження, низькою руховою активністю, відносною свободою студентського життя, проблемами в соціальному та міжособистісному спілкуванні. У зв'язку з цим величезну роль відіграє вивчення мотивів, інтересів і потреб сучасної молоді в заняттях фізичними вправами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові праці Р. Є. Франкена, Т. Ю. Круцевич свідчать, про те, що мотивація до фізичної активності – це особливий стан особистості, спрямований на досягнення оптимального рівня фізичної підготовленості та працездатності.

В. І. Григорєва, М. О. Третьякова дозволяють стверджувати, що процес формування інтересу до занять фізичною культурою і спортом – це не миттєвий, а багатоступінчастий процес: від перших елементарних гігієнічних знань та навичок до глибоких психофізіологічних знань теорії і методики фізичного виховання і інтенсивних занять спортом.

В.В. Пастернацький, І. І. Куртов, вважають, що основними мотивами до занять фізичним вихованням у вузі є: оздоровчі, рухливо-діяльнісні, змагально-конкурентні, естетичні, комунікативні, пізнавально-розвиваючі, творчі,

професійно-орієнтовані, виховні, статусні, культурологічні, адміністративні та психолого-значущі [2].

Процес навчання у ВНЗ технічного профілю пред'являє високі вимоги як до навчальної діяльності, так і до здоров'я студентської молоді. Фізична підготовленість – важливий результат фізичного виховання студентів. Фізичне виховання студентської молоді обумовлено його тісним зв'язком із покращенням фізичної підготовленості, зміцненням здоров'я та фізичним удосконаленням майбутніх високоосвічених фахівців [1; 3; 4].

Формулювання цілей статті. Мета дослідження – визначити спортивно-оздоровчі потреби студенток вищих навчальних закладів технічного профілю.

Виклад основного матеріалу. Дослідження проводилося з студентками I -II курсів (156 осіб) на базі Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка. Під час розробки анкет застосовувалися відкриті та закриті питання для запобігання механічно стереотипних відповідей.

Анкета включала питання, які дали можливість встановити спонукаючі чинники до занять фізичним вихованням, а також дозволили визначити рівень здоров'я респондентів, дотримання ними здорового способу життя, а також визначити пріоритетний вид рухової активності, засобами якого в подальшому буде здійснюватися корекція стану фізичної підготовленості.

Для оцінки рівня свого здоров'я респондентам було запропоновано питання: « Як ви оцінюєте рівень свого здоров'я ?» , кожна студентка мала обрати варіант, який найбільше їй підходить. Ось які результати ми отримали: 34% респондентів оцінили свій стан здоров'я , як «задовільно» і лише 12% оцінили як «відмінно», з оцінкою «добре» — 22% дівчат і 32% обрали варіант «незадовільно». Під час бесід, які проводилися під час анкетування, більшість студенток повідомило що часто хворіють, більшість має різні хронічні захворювання, постійно перебуває у стресових ситуаціях.

Здоровий спосіб життя — це спосіб життя окремої людини, спрямований на профілактику хвороб і зміцнення здоров'я та включає такі принципи, як дотримання режиму дня, раціональне харчування, фізичну культуру, дотримання правил гігієни, відсутність шкідливих звичок, доброзичливе ставлення до оточуючих, активний відпочинок, сприятливі умови життя. Опитавши студенток ми визначили, що 51% не дотримуються здорового способу життя, 13% взагалі не задумувалися над цим питанням і лише 34%, а це лише 53 респонденти дотримуються здорового способу життя. Щоб визначити причину, яка заважає дотримуватися здорового способу життя було запропоновано наступне питання: «Що заважає Вам визначити свій спосіб життя здоровим?» і ось, які дані ми отримали 56% зізналося, що мають шкідливі звички (переважно тютюнопаління та вживання алкогольних напоїв), 34% відповіли, що мають недостатній рівень рухової активності, так, як маю на день по 5-6 пар і більшість часу проводять за

партою чи комп'ютером у сидячому положенні, 10% скаржилося на нераціональне харчування, бо проживають у гуртожитку та не мають достатніх на це коштів

Рис. 1. Пріоритетність розподілу вільного часу студенток I – II курсів навчання ВНЗ технічного профілю

Захоплення у вільний час неабияк впливає на формування та збереження здоров'я. Тому дослідження питання присвяченого саме розподілу та визначенню пріоритетності щодо вибору занять у вільний час є на нашу думку актуальним. Отже, найбільша кількість респондентів 36% -проводять свій вільний час у соціальних інтернет мережах та грають у комп'ютерні ігри, а найменша кількість, лише 9% займаються безпосередньо спортом, 13 % охоче займаються фітнесом і 10% віддає перевагу перегляду телепередач та фільмів (рис 1).

Фізичне виховання у вищих навчальних закладах зосереджено на зміцненні фізичного й психічного здоров'я, комплексному підході до формування розумових і рухових якостей особистості, удосконалення фізичної та психічної підготовленості до активного життя та підготовці студента до подальшої професійної діяльності на принципах індивідуального підходу, пріоритету оздоровчої спрямованості, широкого використання різноманітних методів і форм фізичного вдосконалення. Результати нашого дослідження показав, що респонденти відвідуючи заняття з фізичного виховання переслідують дещо інші цілі (рис 2).

Респонденти визначали для себе найважливіші рушійні чинники відвідування занять з фізичного виховання. Серед запропонованих були такі: зміцнення та збереження здоров'я, зняття втоми та емоційної напруги, активізація розумової діяльності, підвищення працездатності, виховання волевих якостей, формування та корекція фігури, отримання залікової оцінки. Результати опитування дають можливість стверджувати, що для більшості опитуваних 60% головним мотивом виступає отримання залікової оцінки. Дещо менше – 43%

респондентів приваблює можливість удосконалити та корегувати фігуру під час занять фізичним вихованням. З метою зміцнення та збереження здоров'я відвідують заняття 33% учасників опитування, 15% опитованих відвідують пару з метою зняття втоми та емоційної напруги. Лише по 2% респондентів займаються з метою активізації розумової діяльності та виховання вольових якостей і найменшу кількість 1% респондентів віддали перевагу підвищенню працездатності.

Рис. 2. Рушійні чинники відвідування занять з фізичного виховання студенток I-II курсів навчання ВНЗ технічного профілю

На думку вчених (В.П. Романюк.2007; Е.І. Імрейрович, 2008) спортивні ігри – ефективний вид рухової активності. Своєю емоційністю та динамічністю спортивні ігри особливо приваблюють молодь (Е.В.Андреева, 2001; М.М. Філіппов, 2006, 2007). На сучасному етапі розвитку суспільства зростає кількість прихильників цього виду рухової активності, особливо серед студентської молоді. Фізкультурно-оздоровчі заняття спортивними іграми сприяють пропорційності розвитку, як окремих частин, так і всього тіла в цілому, розвитку фізичних якостей, зміцненню фізичного здоров'я, підвищенню функціональних можливостей організму (А.В. Дулібський, 2001; Г. В. Коробейніков, 2011). На нашу думку, важливим та доцільним питанням було визначити, який вид спортивних ігор приваблює студенток найбільше. Серед запропонованих видів були такі: волейбол, баскетбол, гандбол, футбол, настільний теніс, бадмінтон. Результати опитування дозволили визначити, що серед студенток найбільшою популярністю користується волейбол 43% респондентів віддало перевагу цьому виду рухової активності, найменша кількість опитованих обрала бадмінтон лише 2 %, досить не поганою

популярністю користується баскетбол 19% студенток обрали цей вид спорту, 16% респондентів обрали настільний теніс, гандбол і футбол обрали по 10% опитуваних, пояснивши це, тим що ці види спорту дуже цікаві та емоційні, але досить травматичні та контактні.

Висновки. Результати анкетування, отримані в процесі дослідження, дають можливість зробити наступні висновки:

- Стан здоров'я опитуваних знаходиться на низькому рівні, респонденти майже не дотримуються здорового способу життя.
- Більша частина студенток проводить вільний час у соціальних мережах та за комп'ютером, майже не займається додатковою руховою активністю, що в свою чергу негативно позначається на рівні фізичного здоров'я, фізичній працездатності та фізичній підготовленості.
- Переважна частина респондентів відвідує заняття з фізичного виховання з метою отримання залікової оцінки.
- Опитування дозволило визначити пріоритетний вид рухової активності на заняттях з фізичного виховання, респонденти віддали перевагу волейболу, баскетболу та настільному тенісу.

Перспективи подальших досліджень. Полягають розробці практичних рекомендацій щодо застосування на практиці фізкультурно-оздоровчих занять з елементами спортивних ігор, а також доповнення навчальної програми з фізичного виховання у ВНЗ технічного профілю.

Список використаної літератури

1. Волков В. М. Контроль і оцінка фізичної підготовленості студентської молоді : навч.-метод. посіб. / В. Волков, О. Терещенко. – К. : Нора-Друк, 2006. – 65 с.
2. Грибан Г. Оцінка стану здоров'я студентів в навчальному процесі з фізичного виховання / Григорій Грибан // Молода спортивна наука України : зб. наук. пр. з галузі фіз. виховання, спорту і здоров'я людини. - Л., 2011. - Вип. 15, т. 4. - С. 25-29.
3. Доленко В. Ф. Пути повышения эффективности физического воспитания в вузе / Ф. Л. Доленко, С. И. Резцов // Теория и практика физической культуры. – 1982. – № 9. – С. 38.
4. Коханець П. Контроль і диференційована оцінка показників фізичної і функціональної підготовленості студентів різного віку / П. Коханець, А. Антонюк // Спортивний вісник Придніпров'я : зб. наук. ст. – Дніпропетровськ : ДДІФКС, 2006. – № 2. – С. 103–115.
5. Круцевич Т. Ю. Научные подходы к определению нормативов физической подготовленности школьников и студентов / Т. Ю. Круцевич, Д. Даджани, Т. И. Лошицкая // Современный олимпийский и паралимпийский спорт и спорт для всех : тез. докл. XII Междунар. науч. конгр. - М., 2008. - Т. 3. - С. 129-130.
6. Кузнецова О. Т. Оздоровче тренування студентів : навч. посіб. / О. Т. Кузнецова. - К. : Вид-во Європейського ун-ту, 2010. - 310 с
7. Ніколасв Ю. Визначення рівня фізичної підготовленості й рухової активності студенток 1-х курсів навчання та дівчат випускного 11-го класу (абітуріенток) / Юрій

Ніколаєв, Сергій Ніколаєв // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : зб. наук. пр. - Вінниця, 2010. - № 3(1). - С. 39-42.

8. Сергієнко Л. П. Спортивна метрологія і практичні аспекти : підручник. –К : КИТ. 2010. - 776 с.

9. Робоча програма навчальної дисципліни «Фізичне виховання» для студентів всіх напрямів підготовки [За вимогами Європейської кредитно-трансферної системи]. - Рівне : НУВГП, 2013. - 28 с.

10. Семенова Н. Характеристика рівня добової рухової активності студенток I-II курсів медичного коледжу / Наталія Семенова, Анатолій Магльований // Молода спортивна наука України : зб. наук. праць з галузі фізичного виховання, спорту і здоров'я людини. - Л., 2012. - Вип. 16, т. 4. - С. 136-142.

11. Academy Women // US News and World Report. - 1980. - Vol. 88. - No 22. - P. 5.

12. Agassis Y.B. Women on the Job. The Attitudes of Women on Their Work. - Toronto : Leexington Books, 1979. - 110 p.

13. Athletic Business. - 1995. - No 9. - P. 34-76.

14. Battke W. Frauen in der Marine // Truppenpraxis. - 1984. - No 4. - P. 287-293.

15. Brewer M. Military Women : Recognizing Realities // Marine Corps Gazettes. - 1985. - Vol. 63. - No 3. - P.60-64.

16. Equal Opportunities and Equal Treatment for Women and Men in Employment. - Geneva, 1985. - P. 20-28.

Микитенко Н. М.

ОПРЕДЕЛЕНИЕ ВЕДУЩИХ МОТИВОВ СТУДЕНТОК ВІСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ ТЕХНИЧЕСКОГО ПРОФИЛЯ ВО ВРЕМЯ ЗАНЯТИЙ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ

В статье представлены результаты анкетирования студенток первого и второго года обучения в Полтавском национальном техническом университете имени Юрия Кондратюка. Анкетирование проводилось с целью определения спортивно-оздоровительных потребностей студенток, и уровня удовлетворения их учебным процессом физического воспитания в условиях высшего технического учебного заведения III-IV уровней аккредитации. Ответы респонденток также характеризовали уровень их заинтересованности в занятиях по физическому воспитанию, позволили определить уровень состояния здоровья и их предпочтения относительно видов двигательной активности на примере спортивных игр. Согласно результатам исследования было определено, что мотивом для большинства опрошенных является получение итоговой оценки. Актуальными также считают мотивы: совершенствование формы тела, снижение массы тела, снятия усталости и эмоционального напряжения. Наименьшее количество респондентов занимаются физическим воспитанием с целью воспитания волевых качеств. Среди видов двигательной активности на примере спортивных игр, студентки отдали предпочтение волейболу, а наименее привлекательным видом двигательной активности оказался бадминтон.

Ключевые слова: студентки, анкетирование, мотивы, физическое воспитание, спортивные игры.

Mikitenko N.M.

VISIBLE PROVIDER MOTIVES STUDENTS OF VIRTUAL NATIONAL CHURCHES OF TECHNICAL PROFILE PID HOURS TO ACQUIRE FISCAL WRITING

In the article results of a survey of students of the first and second year in Poltava National Technical University. Questioning was conducted to determine the sports and recreation needs of students and the level of satisfaction of their educational process of physical education in terms of higher technical educational institutions III-IV accreditation levels. Answers of respondents also described their level of interest in the classroom for physical education, health and standard to determine their preferences regarding types of physical activity, sports for example. According to the survey results revealed that the motive for most respondents is to record assessment. Relevant also consider the motives: improving body shape, weight loss, and fatigue and emotional stress, least of all respondents involved in physical education to foster volitional qualities. Among the types of physical activity, sports for example, students prefer volleyball, and the least attractive type of motor activity was badminton.

The problem of preserving and strengthening the health of the younger generation has been and remains one of the major problems of human society. To date, only hear calls to be healthy and social environment and the actual practice indicate deterioration in the health of young people, exacerbation of cardiovascular disease and other chronic and infectious diseases, as well as the current level of urbanization, technological progress, comfort is the reason for inactivity. Students, especially at the initial stage of training is the most vulnerable part of the youth, as turns a number of difficulties associated with the increase in workload, low physical activity, relative freedom of college life, problems in social and interpersonal communication. Current students - is the main manpower in our country, it is the parents and their health and wellbeing is the key to health and well-being of the nation. In this regard the huge role played by studying motives, interests and needs of today's youth in physical exercise. Student education, especially on the parachute stage of navchannya, є naybilsh pesky part of the young, ajzhe opinyaetsya in low difficulty, povyazyannyh iz zbilshennyam navchalnogo navantazhennya, a little rukovoi active, vidnosnoyu freedom student zhittya, problems in the social and mozhozobistinomu spilkuvani.

Keywords: Students, questionnaires, motives, physical education, sports games.

Стаття надійшла до редакції 24.05.2017 р.

Розділ 4. Філологія

УДК 81'255.2:6

ГОЛОВНІ АСПЕКТИ ГРАМАТИЧНИХ ПРОБЛЕМ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ПЕРЕКЛАДУ

А. О. Агейчева,

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри іноземної філології та перекладу
ПолтНТУ імені Юрія Кондратюка,
e-mail: ageycheva@i.ua*

О. І. Комарова,

*викладач кафедри іноземної філології та перекладу
ПолтНТУ імені Юрія Кондратюка,
e-mail: komarova_poltav@gmail.com*

Метою даного дослідження є виявлення основних граматичних труднощів при перекладі англомовних науково-технічних текстів українською мовою і пропозиція способів їх подолання. Порушена проблема граматичного буквалізму і його наслідків, що позначаються на якості перекладу. З метою подолання труднощів перекладу граматичного характеру запропоновано проведення ряду перекладацьких трансформацій, а саме: пермутації, субституція, додавання, опущення і комплексна трансформація. Зроблено висновок про те, що вміння і навички виконання перекладацьких трансформацій є істотним компонентом професійної компетенції перекладача, тому вироблення цих навичок і правильне вживання трансформацій при перекладі вимагають достатнього часу і уваги. Застосування трансформацій має бути направлено на адекватну передачу сенсу оригінального тексту з урахуванням норм мови перекладу.

***Ключові слова:** труднощі перекладу, функціональні характеристики, трансформації, пермутації, субституція, додавання, опущення, комплексна трансформація, змішана трансформація.*

***Постановка проблеми.** Проблема труднощів перекладу науково-технічних текстів набула особливої актуальності протягом останніх двох років за рахунок значного збільшення кількості спеціалізованих текстів, що*

підлягають перекладу. В контексті інтеграції України до ЄС потік документації, що підлягає перекладу з англійської мови на українську і навпаки (міжнародні угоди, наукові статті для публікації у виданнях, що входять до світових наукометричних баз даних, патенти, державні стандарти, технічна документація на побутове, офісне та промислове обладнання, ліки тощо) досяг величезних обсягів. Професійні перекладачі змушені виконувати великі обсяги робіт у найкоротші можливі терміни. Саме тому автори взяли на себе завдання допомогти перекладачам у перекладі найбільш проблемних аспектів англійської граматики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Хоча вказана проблема набула своєї актуальності лише за останні два роки, ціла плеяда українських науковців опікувалася проблемами труднощів перекладу і зробила свій внесок у рішення цих проблем. Більшість дослідників концентрують свою увагу переважно на лексичних (особливо термінологічних) труднощах, але граматичні аспекти також були описані та вивчалися видатними філологами України, такими як В.І. Карабан [5], Г.Е. Мірам [9], А.Я. Коваленко [6], К.О. Рябова [12], Я.А. Костін [7], І.В. Онушканич [10], О.М. Білоус [2], М.І. Зимомря [4], А.О. Кульчицька [8], Н.П. Бідненко [1]. Видатний білоруський лінгвіст та перекладач А.Л. Пумп'янський [11, с.157] зробив багато для допомоги професіоналам і студентам у подоланні труднощів науково-технічного перекладу, у тому числі і граматичних.

А.Я. Коваленко [6, с.78] виокремлює основні особливості англійського спеціалізованого тексту: 1) наявність дуже довгих речень, що містять велику кількість другорядних і однорядних членів; 2) вживання багатокomпонентних атрибутивних словосполучень; 3) вживання означень, утворених шляхом поєднання цілих синтаксичних груп; 4) вживання синтаксичних конструкцій, пасивних конструкцій, зворотів; 5) наявність пропусків певних службових слів (артиклів, допоміжних дієслів), особливо у таблицях, графіках, специфікаціях. На погляд К.О. Рябової [12, с.152], ще однією із проблем перекладу є неясність змісту речення, «прірва нерозуміння», що виникає через громіздкість синтаксичних конструкцій у тексті оригіналу.

Тим часом, Н.П. Бідненко [1, с.54] стверджує протилежне: «Ясність викладення є важливою складовою наукового стилю. Її можна досягти, обираючи більш прості засоби мови у наукових статтях, оскільки це полегшує розуміння викладеної інформації іншими вченими. Речення не повинні бути дуже довгими і містити в собі занадто багато підрядних речень. Якщо речення дуже довге, його слід розділити на декілька коротших.» Ця ідея дещо суперечить раніше наведеним висловлюванням дослідників, але, на думку авторів цієї статті, її можна легко пояснити тим фактом, що за останні роки вимоги до наукової та технічної літератури значно змінилися у бік спрощення.

Це можна помітити, якщо порівняти стиль статей, опублікованих у 1990 рр. із сучасними науковими публікаціями: останні написані більш зрозумілою мовою, а речення мають більш чітку структуру.

Формулювання цілей статті. Мета цього дослідження – визначити найзначніші граматичні труднощі, що трапляються у процесі перекладу текстів з англійської мови на українську і навпаки, а також запропонувати способи їх подолання.

Виклад основного матеріалу. Поділ складних випадків перекладу на граматичні та лексичні явища - досить умовний, адже в кожній мові граматичне тісно пов'язане з лексичним і спосіб передачі в перекладі граматичних форм і конструкцій нерідко залежить від їх лексичного наповнення. Одне й те ж граматичне явище залежно від конкретного лексичного вираження може перекладатися різними способами.

Однак існують певні загальні закономірності співвідношення та відповідності граматичних форм і конструкцій мов оригіналу і перекладу, тому докладний опис таких співвідношень, орієнтований на переклад, видається не тільки доцільним, а й необхідним, аби достатньо чітко уявляти, які можливості має перекладач у своєму розпорядженні для адекватної передачі у перекладі граматичних явищ оригіналу.

Мова науково-технічної літератури відрізняється від розмовної мови або мови художньої літератури певними лексичними, граматичними та стилістичними особливостями. Якщо лексичні відмінності помітні навіть для нефахівця (а це передусім значна наявність спеціальної лексики, термінів), то у граматичному плані вони значно менш виразні, однак не менш різноманітні.

Необхідно підкреслити, що тут йдеться не про інвентарні відмінності, тобто відмінності у складі синтаксичних конструкцій або морфологічних форм (що майже відсутні між текстами різних письмових стилів), а про відмінності у функціонуванні граматичних елементів. Однією з найпомітніших граматичних особливостей науково-технічних текстів є велика кількість різного роду поширених складних (у першу чергу - складнопідрядних) речень, що вживаються для передачі типових для наукового викладу логічних відношень між об'єктами, діями, подіями та фактами.

Між науково-технічними текстами, написаними різними мовами, також існують значні граматичні відмінності, зумовлені особливостями граматичної будови мови, нормами і традиціями письмового наукового мовлення. Так, в англійських фахових текстах значно частіше, ніж в українських, вживаються форми пасивного стану та неособові форми дієслів, дієприкметникові звороти й специфічні синтаксичні конструкції, особові займенники першої особи однини та одночленні інфінітивні й номінативні речення тощо.

Та все ж найбільше між англійськими та українськими науково-технічними текстами граматичних розбіжностей інвентарного характеру, зумовлених особливостями побудови цих мов. Так, в українській мові відсутні неозначений та означений артиклі, що вживаються в англійській мові не тільки як певні означення, а й сигналізують про особливості розподілу інформації у англійському реченні. Обов'язковою умовою адекватного перекладу є вміння правильно аналізувати граматичну будову іншомовних речень, правильно визначати граматичні труднощі перекладу й конструювати речення у перекладі відповідно до норм мови і жанру перекладу.

Зрозуміло, що перекладач повинен бути добре обізнаним з граматичними особливостями вихідної та цільової мов, основами теорії перекладу взагалі та науково-технічного перекладу зокрема, а також із перекладними відповідниками у галузі граматики та лексики, перекладацькими трансформаціями, способами перекладу різних мовних та мовленнєвих явищ. Все це становить частину загальної компетенції перекладача, яка, звичайно, значно ширша від означеної нами.

Для перекладача науково-технічної літератури особливо важливе знання предмета перекладу - він повинен орієнтуватися у тій предметній галузі, до якої належить призначений для перекладу текст. Під час перекладу потрібно правильно зрозуміти зміст речень, смислові відношення між реченнями та значення метатекстових елементів, що беруть участь в організації тексту.

Природно, що перша група (найбільший комплекс) граматичних проблем перекладу пов'язаний із розумінням синтаксичної структури та морфологічного складу речень як мовних елементів, що є безпосередніми носіями предметної інформації. Як відомо, англійська і українська мови належать не тільки до різних гілок індоєвропейської родини мов (перша - до германської, друга - до слов'янської), а й до різних структурних типів мов: перша – переважно аналітична мова, де граматичні відношення у реченні передаються вільними граматичними морфемами, а друга - флективна мова, де граматичні значення й відношення передаються за допомогою зв'язаних граматичних морфем - флексій. Саме розбіжності в будові мов, у наборі їхніх граматичних категорій, форм та конструкцій і становлять першу велику групу граматичних труднощів перекладу.

Так, в українській мові немає артиклів, герундія, часових форм дієслова груп Continuous та Perfect, складних підметових та додаткових інфінітивних конструкцій, а в англійській мові - категорії роду іменників і прикметників тощо. Певні відмінності існують у побудові речення: на відміну від української мови, де група підмета нерідко може міститися після групи присудка, в англійській мові порядок головних членів речення значно фіксованіший, що може вимагати перебудови речення при перекладі.

Друга група граматичних труднощів перекладу пов'язана з різним обсягом змісту подібних у двох мовах форм і конструкцій. Так, форма теперішнього часу дієслова-присудка в українській мові відповідає за своїм змістом англійським відповідним формам Present Indefinite, Present Continuous та частково Present Perfect, а форма родового відмінку українського іменника може відповідати за своїм граматичним значенням англійській прийменниково-іменниковій конструкції "of + N" або формі загального відмінку іменника в препозиції до іншого іменника.

Третю групу граматичних труднощів перекладу складають ті граматичні явища мови тексту оригіналу, що мають відмінні від відповідних граматичних явищ мови перекладу функціональні характеристики, наприклад, форми однини і множини іменника наявні і в українській, і в англійській мовах, однак форми конкретних іменників можуть не збігатися (англійське evidence вживається тільки в однині, але може перекладатися формою і однини, і множини).

Четверта група граматичних труднощів перекладу складається з тих граматичних явищ, що мають різні частотні характеристики в англійській та українській науково-технічній літературі. Так, у першій частотність форм пасивного стану дієслова-присудка значно більша, ніж у другій, тому в перекладі такі форми нерідко доводиться замінювати на форми активного стану. Такі труднощі викликані розбіжностями у мовностилістичних нормах текстів мовами оригіналу й перекладу.

П'яту групу труднощів перекладу для початківців становлять граматичні омоніми — формально тотожні граматичні форми або конструкції, що мають різне граматичне явище (наприклад, дієслово to do може вживатися як допоміжне дієслово у заперечувальних та питальних реченнях, дієслово-репрезентант попереднього дієслова та як смислове дієслово).

Шоста група граматичних труднощів перекладу пов'язана з особливостями вираження членів речення у двох мовах, насамперед підмета і присудка. Наприклад, в англійській мові є так звані "формальний підмет" і "формальний додаток", неможливі у структурі українського речення. Тільки незначна частка англійських та українських висловлювань має ідентичну синтаксичну структуру та порядок компонентів і тільки у такому випадку англійські висловлювання можуть перекладатися відповідними українськими висловлюваннями без застосування граматичних трансформацій.

Такий переклад називається "дослівним" або "послівним". Його слід відрізнити від граматично буквального перекладу, який є дослівним перекладом граматичної форми або синтаксичної конструкції, що порушує граматичні норми мови перекладу та/або жанрово-стилістичні норми науково-технічної літератури.

Грамматичний буквализм, на думку К.О. Рябової [12, с.152], призводить не лише до порушення норм мови перекладу, а й до різних викривлень у передачі смислу оригіналу. Наприклад, у граматично буквальному перекладі речення "*A new element will be discovered sooner or later*" /"*Новий елемент буде відкрито раніше чи пізніше*" спостерігається порушення норм функціонування порівняльних форм прислівників: в українській мові у подібних випадках вживається форма позитивного, а не порівняльного ступеня ("*рано чи пізно*").

А наступний буквальний переклад викривляє смисл оригіналу і порушує деякі граматичні норми української мови, згідно з якими, зокрема, дієприкметниковий зворот не може вводитися сполучником, а анафоричний присвійний займенник повинен мати форму "*свій*", а не "*його*": *While taking part in the discussion he advanced his famous theory.* /*Коли, беручи участь у дискусії, він висунув його відому теорію* (Треба: "*Саме під час цієї дискусії він висунув свою знану тепер теорію*").

Висновок. Вміння та навички перекладацьких трансформацій становлять істотний компонент компетенції перекладача, і тому їх виробленню та правильному застосуванню слід надавати належної уваги. Застосування трансформацій у перекладі має спрямовуватися на адекватну передачу смислу оригіналу та враховувати норми мови перекладу. Обов'язково використовуються трансформації при перекладі відсутніх в українській мові граматичних явищ англійської мови. Подані основні проблеми перекладу, які пов'язані з відмінностями структур англійської й української мов та особливостями передачі пасивних конструкцій. Аналіз способів перекладу різних граматичних форм і конструкцій здійснюється у контексті речення, оскільки, з одного боку, саме речення є тим мовним об'єктом, який ще піддається систематичному розгляду, а, з другого боку, саме в ньому знаходить відображення абсолютна більшість граматичних явищ. Лише у тих випадках, де це необхідно, переклад розглядається на матеріалі сполучень речень.

Список використаних джерел

1. Бідненко Н.П., Бірюкова М.С. English Scientific and Technical Translation. Навчальний посібник. – Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля. – 2014. – 270 с.
2. Білоус О.М. Теорія перекладу : Курс лекцій: Навчальний посібник/ О.М. Білоус,; М-во освіти і науки України, Кіровоградський держ. пед. ун-т ім. Володимира Винниченка. - Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2002. – 116 с.
3. Григоров В.Б. Как работать с научной статьей : Пособие по англ. яз./ Владимир Григоров. – М. : Высш. шк., 1991. – 201 с.

4. Зимомря М.І. Переклад: теорія та практика : Навчально-методичний посібник/ М.І. Зимомря, О.М. Білоус. – Кіровоград: Редакційно-видавничий центр КДПУ ім. В. Винниченка, 2001. – 114 с.
5. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури : Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. – 4-е вид., виправлене. – Вінниця : Нова книга, 2004. – 574 с.
6. Коваленко А.Я. Загальний курс науково-технічного перекладу. – К. : "Фірма "Інкос", 2002. – 317 с.
7. Костін Я.А. Особливості науково-технічного тексту та труднощі його перекладу. // Мандрівець, 2014. – irbis-nbuv.gov.ua.
8. Кульчицька А.О. Переклад термінів: матеріали Всеукраїнської конференції [«Актуальні проблеми перекладу»]. – 2006. – 237 с.
9. Мирам Г.Э. Профессия: переводчик. - Киев, Ника-Центр Эльга, 2000. – 158 с.
10. Онушканич І.В. Закономірності перекладу науково-технічної літератури./ І.В. Онушканич. – Наукові записки Національного університету. – 2013. – irbis-nbuv.gov.ua.
11. Пумпянский А.Л. Чтение и перевод английской научной и технической литературы: лексика, грамматика, фонетика, упражнения / А.Л. Пумпянский. – Минск: ООО «Попурри», 1997. – 608 с.
12. Рябова К.О. Особливості проблематики навчання перекладу текстів науково-технічного стилю студентів у внз. – Національний технічний університет України «КПІ» // Організаційний комітет: Голова оргкомітету. – 2013. – 152 с.

Агейчева А. А., Комарова А. И.

ГЛАВНЫЕ АСПЕКТЫ ГРАММАТИЧЕСКИХ ПРОБЛЕМ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОГО ПЕРЕВОДА

Целью настоящего исследования является выявление основных грамматических трудностей при переводе англоязычных научно-технических текстов на украинский язык и предложение способов их преодоления. Грамматические трудности перевода сгруппированы в шесть групп в зависимости от вида грамматических явлений, которыми они вызваны. С целью преодоления трудностей перевода грамматического характера предложено проведение ряда переводческих трансформаций, а именно: пермутация, субституция, добавление, опущение и комплексная трансформация. Сделан вывод о том, что умения и навыки выполнения переводческих трансформаций являются существенным компонентом профессиональной компетенции переводчика, потому выработка этих навыков и правильное употребление трансформаций при переводе требуют достаточно времени и внимания. Применение трансформаций должно быть направлено на адекватную передачу смысла оригинального текста с учетом норм языка перевода.

Ключевые слова: трудности перевода, функциональные характеристики, трансформации, пермутация, субституция, добавление, опущение, комплексная трансформация, смешанная трансформация.

Ageicheva A. A., Komarova A. I.

SCIENTIFIC TECHNICAL TRANSLATION GRAMMAR PROBLEMS MAIN ASPECTS

The aim of the present study is to determine the most significant grammatical difficulties that occur in the process of translating from English into Ukrainian and vice versa and to suggest the efficient ways of their mastering. The reasons of the said difficulties existence have been explained, namely: differences and significant discrepancies in the grammatical structure of the both languages, the first being mostly an analytical, and the latter a synthetic, flexible language.

Grammatical difficulties of translation are classified into the following six groups: 1) connected with misunderstanding of the syntactic structure and morphological composition of the sentence; 2) connected with the different content volume of analogous forms and constructions in the two languages; 3) the grammar features of the original text's language possessing functional characteristics different from the respective grammar features in the target language; 4) grammar features possessing different frequency characteristics in English and Ukrainian scientific and technical literature; 5) grammar homonyms, formally identical grammar forms or constructions performing different grammar functions; 6) peculiarities of expressing the sentence parts in the both languages, primarily that of the subject and the predicate.

The problem of grammatical literalism and its consequences affecting the translation's quality has been touched upon. Certain ways of mastering grammatical difficulties have been suggested, namely performance of translational grammatical transformations which fall under five categories: permutations (reordering), substitution (replacement), addition, omission and a complex transformation. Reasons explaining the necessity of transformations performance is presented.

As a result of the study the conclusion has been made that skills and habits of performing translational transformations constitute an important component of the translator's competence. Therefore, proper attention should be paid to their training and adequate use. Translational transformations should be aimed at adequate rendering of the original text's ideas with account of the target language's norms.

Keywords: translational difficulties, functional characteristics, transformations, permutation, substitution, addition, omission, complex transformation, mixed transformation.

Стаття надійшла до редакції 24.05.2017 р.

РОДОВІ ПРИЗВИЩА ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Т. К. Ісаєнко,

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри українознавства, культури та документознавства

ПолтНТУ імені Юрія Кондратюка,

e-mail isaenko02@mail.ru

У статті розкрито поняття антропонімів, їх функціонування в лексичній національній системі. Доведено, що антропонімія є важливим джерелом історичних, географічних, етнографічних досліджень. Окреслено здобутки української антропоніміки та найважливіші проблеми, що стоять перед ономастичною наукою. Визначено період формування та становлення українських прізвищ, досліджено шляхи їх виникнення, словотвірну будову, географічне поширення. Показано розмаїття прізвищ як відображення історії та розвитку українського суспільства, етимологію, яка розкриває особливості етнічних контактів, відносини в суспільстві на території України.

***Ключові слова:** антропоніми, ономастика, етимологія, словотвірна будова, суспільні відносини.*

***Постановка проблеми.** Вивчення національних антропонімічних систем – одне з найактуальніших завдань сучасного мовознавства. Особисті імена, прізвища людей та їх форми яскраво відображають стан того чи іншого періоду суспільства, історію його матеріальної і духовної культури. Власні імена є продуктом історії, на них накладаються риси національної культури. Оскільки антропонімія віддзеркалює різноманітні історичні, суспільно-економічні процеси, то вона є важливим джерелом історичних, географічних, етнографічних, народознавчих досліджень.*

Як відомо, для ефективного функціонування держави її устрій повинен бути адекватним його традиціям і звичаям. Отож необхідно дотримуватись національної пам'яті не лише у сферах економіки, науки, культури, політики тощо, а й антропонімії. Людина повинна розуміти, яка ж природа її прізвища, як і природа власного родоводу та історії нації.

***Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Українські прізвища досліджували такі вчені-мовознавці, як І. Єфіменко, І. Железняк, Ю. Карпенко, Ю. Редько та ін. Їхні розвідки присвячені встановленню правописних, граматичних та акцентуаційних норм уживання українських прізвищ,*

досліджувались шляхи їх виникнення, словотвірна будова, географічне поширення тощо. Високої оцінки заслуговують монографічні дослідження української історичної антропонімії різних століть, виконані М. Худашем, М. Демчук, М. Сенів, Р. Осташем.

Ученими-мовознавцями окреслено здобутки української антропоніміки та найважливіші проблеми, що стоять перед ономастичною наукою. Насамперед це визначення періоду формування та становлення українських прізвищ. Так, І. Сухомлин у свій час твердив, що українські прізвища сформувалися в XIII–XIV ст., а О. Неділько вважала, що вони стабілізувалися в XVII ст. Історик української літературної мови В. Франчук дотримувалася думки, що період формування українських прізвищ припадає на початок XVII ст., а Ю. Редько зазначав, що становлення українських прізвищ відбулося в основному в кінці XVIII на початку XIX ст. Ґрунтовно вивчивши українську антропонімію XIV–XVII ст., зафіксовану у письмових пам'ятках цього періоду, М. Худаш стверджує, що навіть іменування однієї і тієї ж особи в різних списках показує, що ті додаткові, крім імені, означення особи – це не завжди спадкові назви, а безпосередні найменування за батьком-матір'ю або прізвиська.

Про українські прізвища в сучасному розумінні терміна, на думку мовознавця, можна говорити умовно, починаючи з 30-х років XIX ст., тобто з часів, коли на етнічній території України діяло кодифіковане право. Основні особливості прізвищ як однієї з груп онімної лексики найповніше окреслює М. Худаш у монографії «З історії української антропонімії». Дослідник указує на їх здатність: 1) виконувати номінативно-ідентифікаційну функцію; 2) служити для розпізнавання, не давати квалітативної оцінки; 3) носити винятково денотативний характер; 4) підлягати правовому регулюванню.

Дискусійними залишаються питання класифікації прізвищ. В українській і взагалі у слов'янській антропоніміці дослідники сучасних східнослов'янських прізвищ аналізують свій матеріал у двох аспектах: за лексико-семантичними ознаками основ, від яких утворилися прізвища, і структурно граматичними та словотвірними характеристиками прізвищ [6].

Формулювання цілей статті. Ми ж ставимо за мету показати розмаїття прізвищ як відображення історії та розвитку українського суспільства, етимологію, яка розкриває особливості етнічних контактів, відносини в суспільстві на території України.

Виклад основного матеріалу. Прізвище, як відомо, – частина власної назви особи її повного імені. У більшості народів вона ідентифікує її родову приналежність, що передається від покоління до покоління і вказує на спорідненість, але існують і інші традиції прізвищ.

Українські прізвища мають велику інформативну цінність. Інколи за прізвищем можна визначити ймовірний регіон або навіть місцевість України, з

якої походив предок певної людини, також можна припустити про його рід занять, належність до козаків чи церковнослужителів, звання або чин, особливу прикмету, давність прізвища. Проте, слід зважати, що трактування прізвищ цілком може бути неоднозначним, особливо в плані визначення національності, так, наприклад, прізвище з тюркським коренем може й не означати, що предок татарин, його просто могли назвати тюркським словом, оскільки воно було поширене в ті часи (Сагайдак, Сагайдачний, Сагайдаченко і т. п. – через використання козаками сагайдака зі стрілами).

Застосовувати родові прізвища в офіційному діловодстві почали доволі рано через необхідність доведення права власності на щось. Особливо масово родові прізвища зустрічаються в письмових джерелах XIV–XVI ст. Спочатку родові прізвища мали переважно багаті люди, які мали статки (купці, бояри, магнати, власники земель), проте вже в XVII ст. ледь не всі українці мали власні прізвища, щоправда вони часто трансформувалися, на їх основі могли створюватися нові, наприклад, син людини з прізвищем Коваль міг отримати прізвище Коваленко (син Коваля). Багато прізвищ з'явилися в часи Запорізької Січі, оскільки при вступі на Січ козак міняв своє старе прізвище на нове. Стабільності прізвища набули лише в XIX ст. Поширеною також була заміна старих прізвищ на аристократичний (шляхетсько-панський) лад, хоча шляхтичі та пани в ряді періодів намагалися протидіяти цьому через заборону приймання певних прізвищ простолюдинами. Паралельно співіснували офіційні прізвища та неофіційні прізвиська, які знаходили своє відображення в українській діловій та художній літературі [5].

Кодифікована література нам підтверджує, що прізвище – найменування особи, набуте при народженні або вступі в шлюб, що передається від покоління до покоління і вказує на спорідненість. На селі побутували зазвичай прізвиська, або так звані вуличні імена; на їх основі й поставали майбутні офіційні прізвища. У Запорозжжі задля козацьких реєстрів часто вигадували нові наймення для того чи іншого козака, з приводу чого І. Франко писав: «Запорозька Січ була кузнею таких свіжих прізвищ; значна частина людей, що знаходила тут захист, мала причини заховати від світу свої давні, родові прізвища і надати собі нове». Спроби письмового закріплення прізвищ бачимо тільки в першій половині XVI ст., а посилюються вони за Петра Могили, що впровадив метрики [3].

Українські прізвища відзначаються надзвичайною строкатістю форми й змісту тих слів, від яких вони утворені. Чи не найоригінальніші серед них – козацькі прізвища: це складні (складені з двох частин) прізвища, перша основа в яких – форма наказового способу дієслова, друга – іменник: Убийвовк, Підпригора, Деришапка та ін. Ці прізвища давало козакам січове товариство (власно кажучи, це були прізвиська, які пізніше ставали прізвищами).

Українці можуть пишатися прізвищами, що походять від козацьких прізвиськ і не мають аналогій в антропонімії інших слов'янських мов, – метафоричних форм, які передають як певні атрибути, так і гумористичний настрій козацтва: Задерихвіст, Куйбіда, Нагнибіда, Непийпиво, Підкуймуха, Паливода, Перебийніс, Убийвовк, Нетудихата, Панібудьласка, Заїка, Кордун, Чмих, Перервирядно, Прядун, Ропкало, Гопкало, Будяк та ін.

Відчуття жалю та деяку поблажливість викликають прізвища Безпояско, Бездольний, Безклубий, Кривохижа – як показники бідності, а також Малик, Коротун, Кривоніс, Щербанюк, Мовчан, Горбатенко, Плаксій – як особи, що мають якісь зовнішні вади.

Отже, прізвища як офіційна назва з'являються в українських документах XIV–XV ст., їх мали представники тодішньої суспільної верхівки. Купівля і продаж майна, передавання його у спадок, інші юридичні дії потребували точності в оформленні. Тож лише самого імені стало замало. Так з'явилися спадкові родові прізвища. Основна ж маса населення України здобула прізвища після того, як у 1632 році київський митрополит Петро Могила доручив парафіяльним священикам вести метрики народжених, одружених, померлих.

Зміцнення торгівельно-економічних шляхів у містах і селах спричинилося до юридичного закріплення майново-правових відносин козацької старшини, міської шляхти і духовенства в обліково-реєстрових відомостях епохи. Переписи населення засвідчують у ролі прізвищ вихідні назви осіб за ремеслом, соціальним становищем, службовою підлеглистю.

Козацькі реєстри та інші канцелярські відомості, укладені на Лівобережній Україні упродовж 1721–1769 років, переконливо доводять, що основу колоритних українських прізвищ становили прізвиська первісних їх носіїв за реаліями довкілля – Пугач, Кулик, Капуста, Борсук, Семен, Чайка, Сич, Дубина, Кавун, Гусак, Лелека, Вовк та ін. [4].

Ю. Редько детально розглядає семантику твірних основ прізвищ, виділяючи чотири основні лексико-семантичні групи: 1. Прізвища, утворені від особових власних імен – чоловічих і жіночих. 2. Прізвища, утворені від топонімів, етронімів і вказували на походження або місце проживання. 3. Прізвища за соціальною (класовою) належністю або за постійним заняттям (професією). 4. Прізвища, утворені від якоїсь індивідуальної ознаки (фізичної чи психічної властивості) їх першого носія [8].

Багатим є також масив поширених в українській мові прізвищ, що означають: Назви продуктів харчування та пов'язаних із ними понять: Сметанка, Молочко, Крохмальний, Паляниця, Галушка, Лемішка, Прісний, Ковбаса, Гречаний, Бурда, Наливка, Куліш, Кисіль.

Назви побутових речей, одягу, приміщень, засобів пересування: Казан, Лопата, Дудка, Мисник, Мажара, Лантух, Люлька, Решітко, Сковорода,

Макітра, Макогон, Борщ, Сало. Назви за професіями ремісників і знаряддями праці: Ситник, Копил, Коваль, Бондаренко, Тертичник, Ткач, Кравець, Мірошниченко, Мельник, Швець, Чумак, Маляр, Столяр, Шевченко.

Назви тварин, рослин, птахів та риб: Тур, Ведмідь, Вовк, Віл, Лисиця, Бик, Заєць, Соловей, Кріль, Котик, Орел, Сокіл, Кібець, Горобець, Сом, Щупак, Береза, Вербa, Осика, Тополя.

Назви доглядачів за худобою: Телятник, Чередник, Скотаренко, Сивокінь, Білокінь, Чорновіл, Рябовіл, Багрій, Смаглий, Мазій, Чубрій, Гулий, Гнідий та ін. Назви осіб за соціальним станом, місцевістю, етнічними ознаками: Урядник, Бездольний, Чигиринець, Компанієць, Половець, Гайдамаченко, Опришко, Дніпровий, Польовий, Гайовий, Лановий, Луговий, Озірний, Садовий, Комірний, Загребельний, Полковченко, Сотник, Хорунжий [2].

Народні найменування осіб за родом діяльності зберігають, зокрема, такі популярні українські прізвища, як Швець (та похідні від нього Шевченко, Шевчук, Шевців, Шевчишин), Гончар (Гончаренко, Гончарук), Кравець (Кравченко, Кравчук, Кравців), Ткач (Ткаченко, Ткачук), Чабан (Чабаненко), Пастух (Пастушенко), Кухар (Кухаренко, Кухарчук).

Етимологічно прозорі прізвища діалектного походження цікаві як своєю конкретикою, так і можливою метафоричністю, таким чином через етнічні контакти закріпились тюркські значення, які згодом оформили офіційні українські прізвища: *Сердюк* – тюрк. «охоронник гетьмана» (від тюрк. «провідник»); *Куделя* – «бавовна, жмутик конопель» (певно, за зовнішністю – волоссям, як *Кучма*); *Потебня* – частина козачого сідла; *Ковтун (Колтун)* – «занехаяна людина» (від «сплутане волосся»); *Левада* – «гладкий» (асоціація: «широкий», «безмежний»); *Варава* – «грубий» (асоціація – варвар) [7].

Зрештою можна зазначити, що в плані деривації українські прізвища походять: від апелятивів: Кабан, Хижак, Кучма; від означень: Головатий, Дикий, Горілий; від імен: Богдан, Павлусь; від патронімів: Максимович, Петрович; від етронімів: Бойко, Лемків, Волощук; від місцевості: Долина, Підгірний; від діяльності: Слюсар, Пасічний; від числівників: Половинко, Третяченко, Півторак; від дієслівних форм: Рева, Чуйко; від службових слів: *Гевко, Гайдученко*; від словосполучень: *Паливода, Дерипана* [1].

Українське прізвище має розгалужену морфологію формування. Найпоширеніші суфікси, які формують українське прізвище: -енк: Коваленко, Ткаченко, Петренко, Павленко, Шевченко; -очк: Семеночко, Ромочко, Борочко; -ецьк: Борецький, Корецький, Маковецький; -к: Бутько, Гойко, Громико, Гречко, Гришко, Данилко, Лучко, Сірко, Сушко, Цушко; -ськ: Скоропадський, Коцюбинський, Лобачевський; -цьк: Кульчицький, Потоцький, Савицький, Троцький, -вич: Андрухович, Зінкевич, Шухевич, Малкович; -шин: Григоришин, Дмитришин, Демчишин, Іванишин; -ій: Мамій, Палій, Плаксі, Повалій; -ак: Єрмак, Приймак, Шестак, Щербак, Ярмак; -як: Вітряк, Коряк, Третяк; -ук (-юк): Дмитрук, Гайдук, Сердюк, Кравчук, Паламарчук; -ло: Бурмило, Мазило, Трясило; -да: Майборода, Лагойда, Негода, Пригода; -ай:

Гарай, Мамай, Поривай, -ра: Вегера, Магера, Петлюра, Сосюра; -ун: Балакун, Вередун, Гарун, Кордун, Мазун;; -ух: Бабух, Дідух, Карпук, Сплюх [7].

Висновки. Таким чином, українські прізвища – це одне із джерел вивчення історії рідного краю, мови та культури. Ці найменування ще раз підтверджують істину про безмежний талант народу, його мудрість, спостережливість, кмітливість, здатність до гумору та витівок, працьовитість, гостинність та ще багато інших рис, які лягли в основу української ментальності. Безмежне розмаїття прізвищ повною мірою відображає історію українського суспільства, його розвиток, становлення, особливості етнічних контактів, відносин у суспільстві на території України.

Список використаних джерел

1. Демченко В. М. Українські прізвища: історія, походження, правопис: [науково-практичний посібник] / В. М. Демченко. – Херсон: ХЮІ ХНУВС, 2009. – 117 с.
2. Єфименко І. В. З історії виникнення та розвитку українських прізвищевих назв / І. В. Єфименко // Мовознавство. – 2002. – № 5. – С. 72 – 77.
3. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: словник-довідник / В. В. Жайворонок. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.
4. Железняк І. До історії українських прізвищ / І. Железняк // Мовознавство. – 1987. – № 5. – 68 – 73 с.
5. Масенко Л. Т. Українські імена і прізвища. – Київ: Знання, 1990. – 48 с.
6. Панчук Г. Д. Антропонімія Опілля: автореф. дис... к-та філол. наук: 10.02.01 / Галина Дмитрівна Панчук. – Тернопіль: ТДПУ ім. Володимира Гнатюка, 1999. – 20 с.
7. Редько Ю. К. Довідник українських прізвищ / Ю. К. Редько. – К., 1969. – 255 с.
8. Редько Ю. К. Сучасні українські прізвища / Ю. К. Редько. – К.: Наукова думка, 1966. – 217 с.

Исаенко Т. К.

РОДОВЫЕ ФАМИЛИИ КАК ОТОБРАЖЕНИЕ ФОРМИРОВАНИЯ УКРАИНСКОГО ОБЩЕСТВА

В статье раскрыто понятие антропонимов, их функционирование в лексической национальной системе. Доказано, что антропонимия – важный источник исторических, географических, этнографических исследований. Очерчено достижения украинской антропонимики и важнейшие проблемы, которые стоят перед ономастической наукой.

Определено период формирования и становления украинских фамилий, исследовано пути их возникновения, словообразовательное строение, географическое распространение. Показано разнообразие фамилий как отображение истории и развития украинского общества, этимологию, которая раскрывает особенности этнических контактов, отношений в обществе на территории Украины.

Ключевые слова: антропонимы, ономастика, этимология, словообразовательное строение, общественные отношения.

Isaieko T. K.

GENERIC SURNAMES AS A REFLECTION OF THE UKRAINIAN SOCIETY FORMATION

The achievements of Ukrainian anthroponymy and the major problems facing onomastic science are outlined. Anthroponomy is an important source of historical, geographical, ethnographic researches was proved. The concept of anthroponyms, their functioning in the national lexical system is disclosed in the article.

The period of formation and establishment of Ukrainian surnames is determined. The ways of surnames origin, their word-building structure, and geographical distribution are studied. Variety of surnames as a reflection of history and development of Ukrainian society, etymology, which reveals the features of ethnic contacts, relations in society on the territory of Ukraine are shown in the article.

Ukrainian name - is one of the sources of the study of local history, language and culture. These names reaffirm the truth about the boundless talent of the people, their wisdom, observation, intelligence, capacity for humor and pranks, generosity, hospitality and many other features that formed the basis of Ukrainian mentality.

Endless diversity of surnames fully reflects the history of Ukrainian society, its development and formation, especially ethnic contacts and relations in society in Ukraine.

Keywords: *anthroponyms, onomastics, etymology, word formation structure, public relations.*

Стаття надійшла до редакції 24.05.2017 р.

УДК81'367.633: 81'37

СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНА КОРЕЛЯЦІЯ ОПОЗИТИВНИХ ПРИЙМЕННИКОВО-СУБСТАНТИВНИХ ТЕМПОРАТИВІВ

Л. І. Дерев'яно,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри українознавства, культури та документознавства

ПолтНТУ імені Юрія Кондратюка,

e-mail: lyudochka-derevyanko@mail.ru

У статті проаналізовано прийменниково-іменникові темпоральні конструкції з опозитивним типом відношень, схарактеризовано чинні двокомпонентні парадигми опозитивних корелятивів із семантикою часової попередності й часової наступності, складниками яких виступають первинні та вторинні часові прийменники. Розкрито особливості реалізації семантико-

синтаксичної кореляції прийменниково-іменникових темпоративів з первинними та вторинними прийменниками з опозитивним типом відношень.

Ключові слова: *темпоратив, кореляція, первинні та вторинні прийменники, прийменниково-іменникова конструкція, субстантиви часової й нечасової семантики.*

Постановка проблеми. Важливою проблемою сучасного мовознавства є дослідження лінгвістичної природи та структури співвідносних часових прийменниково-іменникових структур. Функціонування, специфічні властивості й можливості складників темпоральних корелятивів, а також різноманітні особливості їхньої взаємодії вивчаються й аналізуються в межах цілісної системи, оскільки прикметною ознакою категорії темпоральності є та, що її утворюють одиниці різних рівнів, будучи пов'язаними між собою загальною ідеєю часу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Потребу цілісного дослідження як семантичної, так і синтаксичної структур обґрунтовують у своїх граматичних розвідках В. Г. Адмоні, Н. М. Арват, І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, М. Я. Плющ й інші мовознавці. З огляду на це прийменниково-відмінкові форми, що є реалізаторами залежних синтаксем у структурі простого речення, потребують такого семантико-синтаксичного аналізу.

Різні аспекти функціонування часових конструкцій у межах української мовознавчої концепції знаходимо в працях О. І. Бондаря, І. Р. Вихованця, Т. М. Голосової, А. П. Загнітка, З. І. Іваненко, П. С. Каньоси, Р. А. Куцовой, М. В. Мірченка, С. А. Романюк та інших лінгвістів. У русистичі ця проблема знайшла своє відображення в науковому доробку О. В. Бондарка, М. В. Всеволодової, Г. О. Золотової, Н. Ю. Шведової й інших дослідників.

Однак, попри широкий діапазон опрацьованих питань, у граматичній площині мовної системи недостатньо вивченою на сьогодні є проблема функційних можливостей непохідних і похідних прийменників, їхньої співвідносності у структурі часових семантико-синтаксичних відношень, безпосередньо пов'язаної із семантико-синтаксичною кореляцією, що ґрунтується на опозитивних зв'язках. Вибір теми дослідження та його актуальність зумовлені потребою удокладненого вивчення цього фрагменту сучасного синтаксису.

Формулювання цілей статті. Мета статті – дослідження особливостей реалізації семантико-синтаксичної кореляції прийменниково-іменникових темпоративів з первинними та вторинними прийменниками з опозитивним типом відношень. Об'єктом пропонованої розвідки стали прості речення з прийменниково-субстантивними темпоральними корелятивами, а її предметом – опозитивні прийменниково-іменникові часові конструкції.

Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань:

1) дослідження специфічних характеристик непохідних і похідних часових прийменників у складі опозитивних прийменниково-іменникових темпоральних конструкцій ;

2) аналіз усіх можливих опозитивних прийменниково-субстантивних корелятивних темпоративів;

3) вирізнення диференційних ознак аналізованих структур.

Виклад основного матеріалу. У сучасній українській літературній мові окремий тип становлять прийменниково-іменникові темпоративи, об'єднані опозитивними відношеннями. Їм не властива та формально-синтаксична й семантико-синтаксична поліфункційність, яка притаманна семантично близьким темпоральним структурам із первинними та вторинними прийменниками.

Корелятивні часові сполуки семантично спорідненого типу закріплені за різними опозиціями темпоральної сфери – одночасність / різночасність подій чи явищ, означена / неозначена часова тривалість, проміжний та приблизний час. Специфіка опозитивних корелятивів полягає в тому, що вони передають лише семантику різночасності – „часову попередність і часову наступність” [2, с.117]. Виражаючи крайні протилежності в межах тих самих сутностей, корелятиви з опозитивним типом відношень представлені різними конструкціями, проте всім їм властиве бінарне протиставлення, як наслідок – двокомпонентні парадигми: **prep до + Ngen – prep по + Nlok; prep до + Ngen – prep після + Ngen; prep перед + Ninstr – prep після + Ngen; prep перед + Ninstr – prep по + Nlok; prep за + Ngen – prep після + Ngen; prep на початку + Ngen – prep у (в) кінці + Ngen; prep перед початком + Ngen – prep після закінчення + Ngen; prep на початку + Ngen – prep наприкінці + Ngen; prep раніше + Ngen – prep пізніше + Ngen.**

У конституюванні темпоральних конструкцій – репрезентантів опозитивних відношень беруть участь первинні та вторинні прийменники. Вони задіяні в керуванні, яке „в рамках ... моделі мови розуміють як формальний засіб залучення іменників до тих або тих синтаксичних утворень” [1, с. 33-34]. Стосовно іменників, що структурують синтаксичні позиції корелятивів із розглядуваним типом семантико-синтаксичних відношень, то їхній склад формують субстантиви часової й нечасової семантики. З-поміж перших зафіксовано лексеми – назви загальних часових понять (*мить, момент, час, пора*), конкретних вимірів часу (*хвилина, година, день, рік (роки, літа)*), пір року (*зима, весна, літо, осінь*), місяців (*січень, лютий, березень, квітень, травень, червень, липень, серпень, вересень, жовтень, листопад, грудень*). Іменники нетемпоральної семантики представлені такими лексико-семантичними групами: а) назви природних явищ (*буря, вітер, вітровий, гроза, дощ, завірюха, землетрус, злива, мороз, повінь, розлив, сонцестояння, спека, хуртовина, шторм* тощо, а також лексеми *погода, непогода, негода*); б) назви державних і релігійних свят (*Новий рік, 8 Березня, 1 Травня, День Перемоги, День Конституції, День Незалежності України, Різдво Христове, Водохреща, Євдокії, Олексія, Благовіщення, Великдень (Паска), Вознесіння Господнє, Трійця, Івана Купала* й ін.); в) назви трапез (*сніданок, обід, вечеря*, а також слова *їжа, трапеза*); г) назви періодів і явищ за певними календарями – церковним (*піст, середопістя, масляна, м'ясниці*), сільськогосподарським (*сівба, сапання, сінокіс, жнива, молотьба, копання*) та академічним (*семестр,*

чверть, сесія); г) назви періодів відпочинку (*відпустка, канікули, перерва, вихідні*); д) назви подій, пов'язаних із періодом розвитку людського суспільства (*повстання, революція, неп, війна, окупація, колективізація, перебудова, вибори*); е) назви заходів та форм суспільної організації часу (*зліт, збори, конференція, з'їзд, мітинг, нарада, урок, лекція, спектакль, концерт, репетиція*); є) назви навчальних, лікувальних закладів, місць відпочинку тощо (*школа, гімназія, коледж, лицей, училище, технікум, інститут, університет, академія, аспірантура, докторантура, консерваторія, лікарня, госпіталь, поліклініка, санаторій, театр, музей, цирк, зоопарк*).

Експлікаторами внутрішньої семантико-синтаксичної кореляції в межах первинних часових прийменників є темпоративи **prep до + Ngen** та **prep по + Nlok**. Синтаксична структура **prep до + Ngen** загальноно реалізує семантику часової попередності, напр.: *До вісімнадцяти літ* вона [Марія] *всміхалась хлопцям по бульварах задьористо, весело, до двадцяти – ласкаво, до двадцяти трьох – допитливо, до двадцяти семи – тривожно, а там ... перестала всміхатись, з біллю відчувши, що вона вже стара й негарна* (В. Бабляк). Конструкція **prep по + Nlok** виражає значення часової наступності, напр.: *Пам'ятається, по війні* хтось із партизанських командирів *надумався влаштувати зустріч бойових друзів* (Ю. Бедзик).

Прийменниково-іменникова парадигма **prep до + Ngen – prep після + Ngen** реалізує зовнішню семантико-синтаксичну кореляцію, оскільки в ній протиставлені темпоративи, структуровані різними за походженням прийменниками зі значенням семантики передчасу та післячасу, напр.: *Парубкувати тоді – це до революції* – починали рано і козакували довго (Г. Тютюнник); ... *До війни* [Олексій Савич] *працював бухгалтером* ... (М. Колесников) – *Після революції* його переселили в світлу квартиру, допомогли одягом, харчами, але Пузанок не був вдячним (О. Бойченко); *Тільки після війни* дізнався Кіндрат Дем'янович про те, як боровся син з окупантами ... (Ю. Яновський).

Протиставлення часова попередність – часова наступність може бути реалізоване також за участю синтаксем **prep перед + Ninstr – prep після + Ngen**. Оскільки розглядувані темпоративи утворені вторинними прийменниками, то констатуємо вияв внутрішньої семантико-синтаксичної кореляції. Темпоратив **prep перед + Ninstr** маніфестує семантику часової попередності з відтінком близького передудання, напр.: *Нема на світі більшого дару, ніж уміння промовчати перед смертю* (В. Земляк); *І все ж таки перед весіллям* починається гарячка (З. Тулуб). Синтаксема **prep після + Ngen** виражає значення часової наступності, напр.: *Вже після смерті Марії ... в Росії* знайдеться людина, яка силкуватиметься провести між Нероном і нею аналогію (М. Слабошпицький); ... *Після весілля* капельмейстер прийшов просити залишити пастуха в оркестрі (Ф. Бурлака). Виділені синтаксеми вступають в опозитивні відношення саме завдяки темпоральним прийменникам. Субстантивний корпус у них ідентичний. Однак навіть за

умови сполучення прийменників з іменниками різних лексико-семантичних груп опозиція *передчас / післячас* зберігається.

Саме часові прийменники **до, перед і по, після** вможливають протиставлення синтаксем **prep до + Ngen – prep по + Nlok, prep до + Ngen – prep після + Ngen, prep перед + Ninstr – prep після + Ngen, prep перед + Ninstr – prep по + Nlok**. Це власне-темпоральна опозиція, оскільки пов'язана тільки з часовою сферою й не притаманна іншим типам адвербіальних відношень. Прийменники на позначення часової попередності й часової наступності – **до, передта по, після** – не мають відмінностей щодо сполучуваності із субстантивами. За нашими спостереженнями, з-поміж значеннево споріднених синтаксем – репрезентантів семантики часової наступності **prep після + Ngen, prep по + Nlok** – найчастіше вступає в опозитивні відношення темпоратив **prep після + Ngen**. Він є стилістично нейтральним, а отже, наділений функційним універсалізмом, на відміну від синтаксеми **prep по + Nlok**, сфера вживання якої обмежена художнім і розмовним стилями. Обстежений фактичний матеріал дає право констатувати, що найактивніше протиставляються темпоративи **prep перед + Ninstr – prep після + Ngen**.

Діапазон опозитивних прийменниково-іменникових темпоративів доповнюють синтаксеми **prep на початку + Ngen – prep у (в) кінці + Ngen**. Перша з них виражає семантику початкових часових меж дії, напр.: *На початку зими ходити Олесеві до школи можна двома стежками: одна бором, друга – річкою* (Г. Тютюнник); *І отець Діяковський ... з'явився в селі на початку травня* (Т. Осьмачка). Друга синтаксема **prep у (в) кінці + Ngen** репрезентує значення „найближчі кінцеві рамки події чи явища”, напр.: *Якось у кінці зими Настуся, обернувшись на стук у вікно, впізнала ... приплющений до шибки кирпатий ніс та круглі веснянкуваті щоки* (І. Христенко); *В кінці травня бджоли почали роїтись* (М. Івченко). Обидві вони утворені за одним принципом: вторинні прийменники виступають у сполученні із субстантивами ідентичних лексико-семантичних груп у формі родового відмінка. Протиставлення структур уможливають часові прийменники **на початку, у (в) кінці**. Їхні опозитивні зв'язки закладені генетично, оскільки протилежними за значенням є компоненти вторинних прийменникових одиниць – лексеми **початок і кінець**.

Опозитивні корелятиви **prep на початку + Ngen – prep наприкінці + Ngen**, як і проаналізовані вище **prep на початку + Ngen – prep у (в) кінці + Ngen**, протиставляються за умови реалізації семантики „початкова межа дії або кінцева межа дії”, напр.: *На початку серпня 1941 року внаслідок зради мене було заарештовано разом з іншими членами групи, ув'язнено до одиночної камери тюрми Шерш-Міді* (В. Коротич); *А що робилось на початку літа – огірки цвітуть, гарбузи цвітуть, картопля цвіте* (О. Довженко) – *То там, то там бачили НЛО. Мешканці шотландського міста Файнбі наприкінці серпня нарахували їх аж 16* (Л. Костенко); *Опівдні піднялося те, що не раз підіймалося ранніми веснами та наприкінці літа над цим знедоленим, беззахисним краєм* (О. Гончар). Похідні темпоральні прийменники **на початку та наприкінці** –

компонентирозглядуванихсинтаксем – протиставляються не лише планом змісту, але й генетично, оскільки утворені від різних частин мови: перший співвідносний із адвербіалізованою прийменниково-іменниковою формою, а другий – із морфологізованим прислівником.

Темпоративи **prep перед початком + Ngenі prep після закінчення + Ngen** виявляють подвійне протиставлення: антонімічними за своєю семантикою є вторинні темпоральні прийменники **перед** та **після** – компоненти прийменникових еквівалентів **перед початком і після закінчення**. Перший із них – репрезентант значення часової попередності, а другий – часової наступності. Ця опозиція доповнена діаметрально протилежними планом змісту субстантивними конституентами похідних прийменникових одиниць – **початок і кінець**. Синтаксема **prep перед початком + Ngen** позначає дію, яка передує часовому орієнтирові, напр.: *Перед початком спектаклів буде мітинг ...* (Б. Антоненко-Давидович); *Перед початком концерту до людей, що заповнили зал, з гарячою промовою звернувся батько* (І. Цюпа). Темпоратив **prep після закінчення + Ngen** репрезентує семантику часової наступності, тобто номінує дію, що реалізується після вказаного терміну, напр.: *Наступного ранку, одразу після закінчення комендантської години, Оксана Шевчук вирушила в дорогу* (О. Гуреїв); *Подібні послуги [пан Кислицький] робив і в Римі та Мюнхені вже після закінчення війни* (В. Сичевський). Темпоративи **prep перед початком + Ngen– prep після закінчення + Ngen**, незважаючи на низку спільних рис, – 1) однакова будова (похідний прийменник + іменник у родовому відмінкові), 2) сполучення з обома прийменниковими одиницями субстантивів нечасової семантики, 3) уживання в тих самих функційних різновидах, – кваліфікуємо як корелятиви, оскільки вони протиставлені за семантикою, репрезентованою вторинними прийменниковими одиницями.

Похідні часові прийменники **раніше (раніш), раніше (раніш) за (від), пізніше (пізніш), пізніше (пізніш) за (від)** виявляють опозитивні корелятивні зв'язки, оскільки протиставляються, як і проаналізовані вище, семантикою передчасу / післячасу, напр.: *Губернатор раніше за ЦВК вітає переможців виборів із „чесною перемогою”* (З журналу) – *Концепцію змін до Конституції буде представлено не пізніше 6 грудня* (З газети). Той факт, що у структуруванні опозитивних корелятивів беруть участь здебільшого вторинні часові прийменники, засвідчує вияв внутрішньої кореляції опозитивних темпоративів у межах похідних часових прийменників.

Висновки. Отже, опозитивні відношення прийменниково-субстантивних синтаксичних структур виявлено в межах категорії різночасності: прийменниково-відмінкові конструкції, що позначають семантику часової попередності, протиставляються синтаксичним сполукам зі значенням часової наступності. Їх зафіксовано у складі двокомпонентних парадигм – реалізаторів внутрішньої та зовнішньої семантико-синтаксичної кореляції.

В утворенні темпоральних конструкцій, що репрезентують опозитивні відношення, беруть участь непохідні й похідні прийменники, які сполучаються з іменниками часової й нечасової семантики.

Список використаних джерел

1. Всеволодова М. В. Предлог : поле и категория (аспект функционально-коммуникативной грамматики) / М. В. Всеволодова // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць / Донец. нац. ун-т ; [редкол.: А. П. Загнітко (наук. ред.) та ін.]. – Донецьк, 2003. – Вип. 11, ч. I. – С. 33–38.
2. Romaniuk Switlana. Структура категорії темпоральності в сучасній українській мові : [монографія] / Switlana Romaniuk. – Warszawa, 2012. – 235 с.

Деревянко Л. И.

СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧЕСКАЯ КОРРЕЛЯЦИЯ ОППОЗИТИВНЫХ ПРЕДЛОЖНО-СУБСТАНТИВНЫХ ТЕМПОРАТИВОВ

Статья посвящена важнейшей проблеме современного синтаксиса – характеристике внутрисистемных связей в составе разных по происхождению и семантике темпоральных предлогов, также их коррелятивных отношений, в основе которых – оппозитивные связи.

В статье проанализированы предложно-надежные темпоральные конструкции с оппозитивным типом отношений, схарактеризованы действующие двокомпонентные парадигмы оппозитивных коррелятивов со значением временного предшествования и временного последования, составляющими которых выступают производные и производные темпоральные предлоги.

Ключевые слова: *темпоратив, корреляция, производные и производные предлоги, предложно-надежная конструкция, субстантивы временной и невременной семантики.*

Derevyanko L. I.

THE SEMANTIK-SYNTACTIC CORRELATION OF OPPOSED PREPOSITIONAL-SUBSTANTIVE TEMPORATIVES

The article focuses on one of the important problems of modern syntax – the characteristics of intrasystem links between temporal prepositions, various in origin (primary, secondary) and semantics, as well as their correlative relations, based on the opposed connections.

It was logically proved the prepositional-substantive temporatives, incorporated by opposed connections, ascertain the separate pattern in modern literary Ukrainian. These units under analysis do not reveal formal syntactic and semantic-syntactic polyfunctionality, peculiar to the temporal structures, embodying primary and secondary prepositions, with semantic propinquity.

The propound scientific research envisages the semantically related correlative temporal combinations are appointed to simultaneity / time difference of events or phenomena, defined / undefined time duration, and intermediate / approximate time – different oppositions of the temporal field. It was carried out opposed correlations explicate the only time difference semantics of time

precedence and time sequence as the specific description. Those correlations of the opposed type relations expound extreme contrasts of the same substances, being realized by various structures. They have binary oppositions, causing the two-component paradigms model.

Temporal constructions – opposed relations representatives – constituting mechanism correspondingly involves primary and secondary prepositions. The fact the nouns, filling in syntactic positions of correlations with this semantic-syntactic relations type, can be enlarged by temporal and non-temporal semantics substantives was thoroughly examined.

The tendency of syntaxemes to form opposed relations due to temporal prepositions was brought forward. The substantive composition of them claimed to be identical. The idea the prepositions combine with nouns of various lexical-semantic groups, preserving the time precedence / time sequence opposition, was clarified in succession. The temporal prepositions make possible the declared temporatives contrasting. This opposition is of proper-temporal type, so far as it is connected with temporal field and isn't inherent in other types of adverbial relations.

Key words: *temporative, correlation, primary and secondary prepositions, prepositional-substantive constructions, temporal and non-temporal semantics substantives.*

Стаття надійшла до редакції 24.05.2017 р.

УДК 81'25.347.78.034

ТРУДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ ТА АДАПТАЦІЇ НАЗВ АНГЛОМОВНИХ КІНОФІЛЬМІВ, ЩО МІСТЯТЬ ВЕРБАЛЬНІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ФОНОВИХ ЗНАНЬ

Н. О. Грінченко,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземної філології та перекладу

ПолтНТУ імені Юрія Кондратюка,

e-mail: nekode@ukr.net

Стаття присвячена проблемі адекватного перекладу та прагматичної адаптації українською мовою вербальних репрезентацій фонових знань, що функціонують у англomовному кінодискурсі. Авторка приділяє значну увагу структурі фонових знань як важливій частині процесу комунікації, який передбачає оволодіння певними знаннями-концептами, перекладацьким стратегіям, основним засобам передачі вербальних репрезентацій при перекладі та типовим помилкам, які можуть спотворити їх зміст. Труднощі

адаптації вербальних репрезентацій розглядаються на прикладі назв англомовних фільмів, що містять у своїй структурі різні компоненти фонових знань: культурні, релігійні, ідіоматичні, тощо.

***Ключові слова:** фонові знання; вербальна репрезентація; дискурс; концепт; експлікація; ідіома.*

Постановка проблеми. Процес комунікації при перекладі значно відрізняється від комунікації природної. Ключова відмінність полягає у тому, що оригінальний текст і текст перекладу функціонують за різних комунікативних обставин і навіть у різний час, якщо мова йде про письмовий переклад. Крім того, адресат та адресант під час такого комунікативного акту – це не просто носії двох різних мов, але і представники двох відмінних культур, що володіють різними картинами світу. У такому випадку особливого значення набуває проблема структури та змісту фонових знань, що лежать у основі соціокультурної компетенції та країнознавчої, лінгвокраїнознавчої та предметної (галузевої) субкомпетенцій перекладача.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фонові знання як один із компонентів значення слова розглядалися ще у 1970-х роках у рамках лінгвокраїнознавчої теорії слова в роботах Є. М. Верещагіна та В. Г. Костомарова. Вчені з'ясували, що у семантичному складі лексичних одиниць містяться т. з. «національно-культурні семантичні долі», які репрезентують семантичні ознаки, сформовані у межах певної національно-мовної спільноти або «культурно-історичний компонент значення», який створює певний фон, що асоціюється з даною лексичною одиницею [0, с. 67].

Крім того, у семантичній структурі слова ці фонові додаткові ознаки можуть реалізовуватись як на денотативному, так і на конотативному рівні.

Російська дослідниця І. Г. Ігнат'єва визначає термін «фонові знання» як частину знань із когнітивної системи комунікантів, яка активізується у процесі спілкування і необхідна для взаєморозуміння, однак безпосередньо не пов'язана з умовами протікання процесу комунікації [6, с. 8] Очевидно, що подібна інформація сприяє втіленню кумулятивної функції мови як засобу зберігання та передачі культурно-історичної інформації.

На думку Т. В. Ганічевої, фонові знання є неоднорідними. За ступенем поширеності розрізняють їхні три види: загальнолюдські, регіональні та країнознавчі. Сюди можна також додати соціально-групові знання, притаманні певним професійним спільнотам — педагогам, лікарям, правникам [3].

Л. М. Черноватий визначає 14 основних компонентів у структурі обсягу фонових знань майбутнього перекладача, яка у ідеалі мала б наближатися до аналогічного обсягу освіченого носія відповідної мови. За основу даної класифікації була взята концепція «культурної грамотності» Е. Д. Хірша [11],

викладена у його роботі *Cultural Literacy: What Every American Needs to Know*, яка передбачає оволодіння певними знаннями-концептами, що є спільними для всієї цивілізації: 1. Біблія: структура, походження, основні персонажі, Палестина часів Ісуса Христа, найбільш вживані біблійні алюзії; 2. Релігійні групи; 3. Міфологія та фольклор; 4. Географія; 5. Історія; 6. Культура: 6.1. – література, 6.2. – живопис та скульптура, 6.3. – архітектура, 6.4. – театр, кіно та музика; 7. Освіта; 8. Політика; 9. Юриспруденція; 10. Економіка та підприємництво; 11. Техніка; 12. Природничі науки; 13. Медицина; 14. Гуманітарні науки; 14. Ідіоми, прислів'я та приказки [10, с. 5].

Формулювання цілей статті. Цікавим полем для дослідження є питання про конкретні форми реалізації фонових знань у межах різних типів дискурсу, зокрема художнього та суспільно-політичного.

Для позначення конкретних мовних одиниць, що потребують адекватного перекладу, І. Г. Ігнат'єва застосовує термін «вербальні репрезентації» (далі – ВР), що активізують наявні у когнітивних системах комунікантів фонові знання. На думку дослідниці, у сучасному світі людина ніби одночасно живе у двох сферах: реальній, де функціонують певні події, викликані конкретними причинами, та культурній, що складається з елементів прецедентних текстів літератури, телебачення, кіно, фольклору, які формують алюзивно-ремінісцентний пласт. При сприйнятті та вербальному відтворенні реальної дійсності зазвичай виділяють сім категорій ВР різних складових фонових знань: персоналії; власні назви неістоти; терміни; ідеологеми; функціональні складові; асоціативні складові та подієві складові.

ВР фонових знань у галузі кіноіндустрії належать до надзвичайно динамічних груп лексем, що постійно розвиваються та поповнюються за цілим рядом ознак. Наприклад, Є. В. Жук виділяє 13 класів кіно- та телереалій за їх тематичними ознаками: назви кінокомпаній, основних кінонагород, жанри фільмів, їх типи тощо [5, с. 86]. Вживання певних кінореалій безпосередньо пов'язано з основними типами кінотекстів, де особливе місце разом зі сценарієм, титрами та субтитрами посідає назва фільму. Адекватний переклад назви фільму виступає одним з вирішальних чинників його успішного прокату. Власне, феномен назви, на думку В. Є. Горшкової, можна розглядати з річних точок зору, насамперед лінгвістичної, філософської та перекладознавчої [4, с. 27]. Такий різновид перекладу потребує особливої майстерності, оскільки в даній ситуації перекладач не може застосувати метод експлікації, позатекстові посилання або примітки, які дають найбільш повне уявлення про соціокультурні особливості ВР і сприяє її універсалізації. Саме тому *мета* даної статті – розглянути типові помилки та труднощі, з якими може зіткнутися перекладач у процесі перекладу та адаптації наявних у назвах англомовних фільмів ВР.

Виклад основного матеріалу. Перекладу будь-якого тексту має передувати аналіз, під час якого перекладач визначає загальну стратегію перекладу, а також аналізує потенційні труднощі та можливі принципи відбору мовних відповідників для їх подолання. Саме на цій стадії відбувається зчитування та розшифровка корпусу вербальних репрезентацій фонових знань та формування стратегії і відбору прийомів для їх адекватної передачі.

При перекладі назв фільмів залучають три основних стратегії адаптації. Першою стратегією є дослівний переклад, до якого вдаються у тих випадках, коли назва фільму не містить ВР або соціально-культурних реалій, що не піддаються буквальному перекладу.

Другою стратегією є трансформація назви, що може бути обумовлена різноманітними факторами: лексичними, стилістичними, функціональними, прагматичними. Смилова адаптація також може відбуватися за допомогою заміни, додавання або вилучення певних лексичних елементів, пов'язаних із сюжетом фільму.

Ще однією стратегією є повна заміна назви фільму через неможливість передати прагматичний зміст вихідного тексту. На думку В. С. Слепович, найбільшу складність при перекладі викликають фразеологізми, гра слів й навмисно змінені стійкі вирази, зміст яких є прозорим лише для тих, хто добре знає культуру англomовних країн [9, с. 89]. Прагматична адаптація за допомогою повної заміни також може бути викликана використанням реалій та авторської словотворчості, які несуть певне смислове навантаження і є незрозумілими при дослівному перекладі. Повернення до оригінальної назви, до першоджерела, також призводять до зміни назви.

Одним із найвдаліших та найбільш поширених засобів прагматичної адаптації та актуалізації фонових знань є експлікація, коли лексична одиниця іноземної мови замінюється словосполученням, яке адекватно передає зміст цього слова, але при цьому опис не повинен бути надто докладним і складним.

Основною метою експлікації фонових знань є заповнення семантичних лакун у свідомості реципієнта перекладу. Однак, перекладачеві дуже важко іноді буває вирішити, яка саме інформація відсутня у реципієнта і які фонові знання потребують експлікації для продукування адекватного та рівноцінного перекладу. Тому разом з описовим перекладом доцільно застосовувати калькування, транскрибування та гіпонімічного переклад, тобто заміну видового поняття на родове при передачі іншомовної реалії лексичною одиницею, яка має більш широке значення.

Типові помилки, пов'язані з перекладом вербальних репрезентацій фонових знань російська дослідниця І. Г. Ігнат'єва розподіляє на 4 основних групи: 1) вербальна репрезентація залишилась нерозпізнаною; 2) перекладач розпізнав вербальну репрезентацію, але вона була перекладена з порушенням норм і конвенцій target language; 3) вербальна репрезентація була розпізнана, але вона перекладена лише на основі денотативного значення слова; 4) вербальна репрезентація розпізнана, але експлікована неповно або недостатньо [6, с. 16]. Ця класифікація може бути застосована при розгляді конкретних випадків як адекватного, так і неадекватного перекладу назв кінофільмів

(див. таблицю 1), але, як і будь-яка інша класифікація, вона не є вичерпною. У деяких випадках очевидно, що перекладач був змушений використати контекстуальну заміну через неможливість адекватної передачі конотативного значення англomовної назви або з метою формування у глядача більш точного уявлення про жанрові особливості фільму.

Таблиця 1

Переклад англomовних назв фільмів, які містять ВР фонових знань

№	Оригінальна назва	Офіційний російський/український переклад	Труднощі/помилки при перекладі
1.	The Square Peg (1958)	«Мистер Питкин в тылу врага» (рос.)	ВР не розпізнана
2.	Silver Linings Playbook (2012)	«Мій хлопець – псих»	ВР не розпізнана, назва дає хибне уявлення про жанрову належність
3.	Sweet Home Alabama (2002)	«Стильная штучка» (рос.)	ВР не розпізнана, назва дає хибне уявлення про жанрову належність
4.	Concussion (2015)	«Защитник» (рос.) «Оборонець»	ВР не розпізнана, назва частково створює хибне уявлення про жанрову природу
5.	The Good Shepherd (2006)	«Ложное искушение» (рос.)	ВР розпізнана, але експлікована неповно, зі спотворенням культурної референції
6.	Safe House (2012)	«Код доступа «Кейптаун» (рос.)	Контекстуальна заміна ВР на більш нейтральну лексичну одиницю, яка зміщує акценти на місце дії
7.	Cinderella Man (2005)	«Нокдаун»	Повна контекстуальна заміна назви, яка, однак, дає більше чітке уявлення про жанрову природу
8.	The Accountant (2016)	«Расплата» (рос.) «Аудитор»	ВР розпізнана і експлікована адекватно

9.	The Bucket List (2007)	«Пока не сыграл в ящик» (рос.) «Список останніх бажань»	ВР розпізнана і експлікована адекватно
10.	Hell or High Waters (2016)	«Любой ценой» (рос.) «Будь-якою ціною»	ВР розпізнана і експлікована адекватно
11.	Pulp Fiction (1994)	«Криминальное чтение» (рос.)	ВР розпізнана, один з елементів словосполучення замінено на більш стилістично забарвлений
12.	Die Hard (1988)	«Крепкий орешек» (рос.)	ВР розпізнана і адекватно адаптована

Висновки. Незважаючи на різні точки зору відносно лінгвістичної чи екстралінгвістичної природи фонових знань, потрібно акцентувати увагу на їх складній, динамічній, багаторівневій системі, яка включає як універсальні, так і специфічні знання, що стосуються різних сферах життєдіяльності людини та здобуті емпіричним або опосередкованим шляхом. Переклад, як основний інструмент міжмовного та міжкультурного спілкування, забезпечує адаптацію культур, зокрема, шляхом адекватної передачі вербальних репрезентацій фонових знань. При перекладі конкретних вербальних репрезентацій фонових знань доцільно застосовувати різні прийоми перекладу, зокрема, прийом експлікації.

При вирішенні питання про необхідність експлікації перекладачу доводиться враховувати цілу низку факторів, зокрема: доступність інформації для «середнього» респондента; актуальність інформації у діяхронічному аспекті, приналежність вербальної репрезентації до універсальних чи до специфічних знань, асоціативні та конотативні зв'язки, що спрацьовують при використанні конкретних вербальних репрезентацій.

Список використаних джерел

1. Верещагин Е. М., Костомаров В. Г. Лингвистическая проблематика страноведения в преподавании русского языка иностранцам / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1971. – 84 с.

2. Игнатьева И. Г. Вербальные репрезентации фоновых знаний в медиатекстах и способы их передачи в переводе (на материале медиаиздания «The Economist») : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / И. Г. Игнатьева. – Москва, 2010. – 20 с.

3. Ганічева Т. В. Соціокультурний компонент перекладацької компетенції / Т. В. Ганічева // Вісник Сумського державного університету. Сер. Філол. науки. – 2005. – № 5. – С. 94–98.
4. Горшкова В. Е. Название фильма как неотъемлемая часть образа-смысла // Перевод в эпоху постмодерна: коллективная монография. – Иркутск: ИГЛУ, 2011. – С. 28–37.
5. Жук Е. В. Особенности перевода англо-американских реалий в области кино и телевидения/ Е. В. Жук // Межкультурная коммуникация и профессионально ориентированное обучение иностранным языкам: материалы II Международной конференции, посвященной 87-летию образования Белорусского государственного университета, 30 октября 2008 г. / редкол.: В. Г. Шадурский [и др.]. – Минск: Тесей, 2008. – С. 85–86.
6. Игнатьева И. Г. Фоновые знания как составляющая компетенции переводчика медиатекстов // Актуальные вопросы филологии теория и методика преподавания иностранных языков. Межвузовский сборник научных статей. Выпуск 5. – Ростов н/Д: Изд-во РИНЯЗа, 2009. – 356 с. – С. 89–96.
7. Лукьянова Т. Г. Основи англо-українського кіноперекладу : навчальний посібник для студентів 4 курсу освітньо-кваліфікаційного рівня «Бакалавр» денної форми навчання факультету іноземних мов / Т. Г. Лукьянова. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. – 104 с.
8. Скоромыслова Н. В. Теоретический аспект перевода художественных фильмов / Н. В. Скоромыслова // Вестник Московского государственного университета имени М. В. Ломоносова. – 2010. – № 1. – С. 153–156.
9. Слепович В. С. Курс перевода (английский – русский язык): учеб. пособие [для студентов учреждений, обеспечивающих получение высшего образования по специальности «Мировая экономика и международные экономические отношения»] / В. С. Слепович. – [7-е изд.]. – Минск : ТетраСистемс, 2008. – 320 с.
10. Черноватий Л. М. Навчально-методичний комплекс для підготовки перекладачів з англійської мови. Серія DICTUM FACTUM / Л. М. Черноватий // Наукові записки. – Випуск 89 (1). – Серія: Філологічні науки (мовознавство): У 5 ч. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2010. – с. 5–13.
11. Hirsch, E.D. Cultural Literacy: What Every American Needs to Know / E.D. Hirsch. – NY: Vintage Books, 1988. – 253 p.

Гринченко Н. А.

ТРУДНОСТИ ПЕРЕВОДА И АДАПТАЦИИ АНГЛОЯЗЫЧНЫХ НАЗВАНИЙ КИНОФИЛЬМОВ, СОДЕРЖАЩИХ ВЕРБАЛЬНЫЕ РЕПРЕЗЕНТАЦИИ ФОНОВЫХ ЗНАНИЙ

Данная статья посвящена проблемам адекватного перевода и прагматической адаптации вербальных репрезентаций фоновых знаний, функционирующих в англоязычном кинодискурсе. Автор статьи уделяет особое внимание структуре фоновых знаний как важной составляющей процесса коммуникации, предполагающего усвоение определенных знаний-концептов, и типичным переводческим ошибкам, которые могут исказить первоначальный смысл вербальной репрезентации. Среди трех основных стратегий перевода и способов передачи английских вербальных репрезентаций на украинском языке особое место занимает экспликация. В

процессе экспликации переводчик заменяет оригинальную лексическую единицу словосочетанием, адекватно передающим смысловую нагрузку вербальной репрезентации. Трудности адаптации вербальных репрезентации рассматриваются на примере названий англоязычных фильмов, содержащих в своей структуре разные компоненты фоновых знаний: культурные, религиозные, идиоматические.

***Ключевые слова:** фоновые знания; вербальная репрезентация; дискурс; концепт; экспликация; идиома.*

Grinchenko N. O.

THE DIFFICULTIES IN TRANSLATION AND ADAPTATION OF ENGLISH FILM TITLES CONTAINING VERBAL REPRESENTATIONS OF BACKGROUND KNOWLEDGE

The article summarized highlights the problems adequate translation and pragmatic adaptation of verbal representations that function in English cinema discourse. The article's author pays special attention to background knowledge structure as a vital component of communication, assuming the mastery of particular concepts, transfer of those verbal representations when translating and typical mistakes, which can distort their original meaning.

Regardless of the view point as for linguistic or extra linguistic origin of background knowledge, one should note their dynamic nature and complex structure. The latter includes both universal and special types of knowledge that concerns different field of human activity and are usually obtained in empiric, non-personalized manner.

Among three basic translation strategies of verbal representations' adaptation which are singled out in modern studies the most important place is taken by explication or descriptive translation. In the process of explication the translator substitutes the original lexical units for the word combination which can render the verbal representation's original meaning adequately. Though, this descriptive or explicative pattern should not be too long or too complicated.

The substitution mentioned above can also be dependent from the number of additional factors. They usually include the importance of the adapted information in diachronic aspect, its accessibility by an average respondent, universal or special nature of the background knowledge rendered in verbal representation, its associative and connotative relations, etc.

Summing it all up, it should be noted that translation serves as a basic tool of intercultural communication providing the adaptation of cultural phenomena by means of verbal representation of background knowledge adequate transmitting.

***Keywords:** background knowledge, verbal representation, discourse, concept, explication, idiom.*

Стаття надійшла до редакції 24.05.2017 р.

ДЕРИВАТОЛОГІЧНІ СПОСТЕРЕЖЕННЯ ПРО СПОСІБ ТВОРЕННЯ ЖІНОЧИХ ВЛАСНИХ ІМЕН В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

О. І. Мізіна,

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри українознавства, культури та документознавства
ПолтНТУ імені Юрія Кондратюка,
e-mail: ola_mizina@mail.ru

Стаття містить опис системи імен, що побутує в українського народу, виділено кілька шарів найпоширеніших антропонімів, розглянуто особливості системи імен на окремих територіях. У розвідці окреслено різні точки зору на способи творення жіночих власних імен в українській мові. Встановлено відмінності між флективним (флексійним) і нульсуфіксальним способами словотвору та конверсією, розглядаються дериваційна та реляційна функції флексії. З'ясовано, що на синхронічному зрізі відповідні антропоніми чоловічого і жіночого роду – це паралельні запозичення із іноземних мов, які переважно є непохідними, вони існують паралельно й оформлені за аналогією, тобто увійшли в систему української мови, підпорядковуючись її законам.

Ключові слова: антропонімія, антропоніміка, антропонім, флективний (флексійний) спосіб словотвору, синкретичність, нульсуфіксальний спосіб словотвору, конверсія, аналогія.

Постановка проблеми. Система імен, що побутує в українського народу, формувалася протягом багатьох століть. У дохристиянських іменах доволі прозора етимологія. Дітей називали здебільшого відповідно до обставин родинного життя. Наприклад, довгоочікуваного сина називали *Ждан*, а доньку – *Ждана*, небажану дитину – *Неждан* (*Неждана*), *Нечай*, перший син діставав ім'я *Одинець*, третій у сім'ї – *Третяк* тощо. В іменах відображалися певні риси (*Буян*), пора року, коли дитина з'явилася на світ (*Зима*), віра в магичну силу імені, спільного із назвою рослини, тварини (*Береза*, *Лев*, *Орел*, *Сокіл*) тощо. Поряд з одноосновними власними іменами функціонували і двоосновні антропоніми з компонентами **-слав**, **-мир**, **-волод**, **-гост**, **-бор**: *Милослав*, *Радослав*, *Володимир*, *Всеволод*, *Ратибор*, *Житомир*, *Боримир*, *Творимир*, *Брячислав*, *Мстислав*, *Ростислав*, *Ярослав*, *Ярополк*, *Святополк*, *Доброгост* тощо. Згодом основу системи власних імен склали імена християнського календаря.

Уся сукупність особових імен (індивідуальні імена, імена по батькові, прізвища, прізвиська, псевдоніми тощо) називається антропонімією, а відповідна галузь знання, яка вивчає систему особових імен, антропонімікою. Антропоніміка досліджує особливості утворення антропонімів, основні принципи номінації людини, шляхи переходу апелювання в антропоніми, і навпаки, хронологічні характеристики антропонімів, їх зміни в часі, виникнення різних форм найменування людини, словотвір різних класів антропонімів, функціонування тих чи інших антропонімів у мові на різних хронологічних зрізах.

Наукова українська антрономіка зародилася в ХХ столітті, хоч окремі дискусії пояснення антонімів відомі починаючи з давньоруських літописців. На сьогодні до кола питань дериватології, які потребують теоретичного осмислення, належить проблема вивчення динаміки та словотворення найменувань людей у певні історичні періоди. Питання виникнення и будови власних імен здавна було предметом зацікавлення мовознавців. У поглядах на спосіб творення саме жіночих антропонімів в українській мові існують різні думки, чим і зумовлена **актуальність дослідження**.

Формулювання цілей статті. Мета статті – проаналізувати способи творення сучасних жіночих антропонімів в українській мові. Окреслена мета передбачає розв’язання таких **завдань**: висвітлити сучасний стан дослідження власних імен в українській мові; розглянути особливості системи українських антропонімів; з’ясувати різні підходи мовознавців щодо способу словотвору, за допомогою якого утворені жіночі імена в українській мові; висловити власну точку зору на відповідну проблему.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Початок ХХ століття ознаменований появою праць з елементами наукового узагальнення, з’ясування національних рис української антропонімії та продовженням регіонального вивчення антропонімів на основі діалектних особливостей. 1960-90 рр. характерні особливим розвитком української антропоніміки, у цей період написано низку ґрунтовних праць (П. Чучка, М. Худаш, І. Сухомлин, О. Недільно, Р. Керста, Л. Кракалія, Р. Сташ та інших). Наукові роботи останнього часу присвячено походженню (етимології), словотвірній будові, регіональній характеристиці українських антропонімів; створено антропонімічні словники різних типів.

Словники українських імен почали видавати уже на початку 20 століття. Важливу роль відіграв словник «Крестные имена людей», що вийшов у 1909 році як додаток до четвертого тому «Словаря української мови» за редакцією Б. Грінченка. У 1954 році в Інституті мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР було створено (укладачі Н. Дзятківська, С. Левченко, Л. Скрипник) і надруковано за редакцією члена-кореспондента АН УРСР І. Кириченка

«Українсько-російський і російсько-український словник власних імен людей», який став основою для наступних чотирьох доповнених і уточнених видань (1961, 1967, 1972, 1976).

Систематичне наукове вивчення східнослов'янської антропонімії розпочалося порівняно недавно – в останні три десятиліття, але за цей час українська антропоніміка вже досягла значних успіхів. У 1986 р. побачила світ праця Л. Скрипник та Н. Дзятківської «Власні імена людей» за редакцією академіка НАН України В. Русанівського, яка помітно відрізняється від п'ятого видання «Словника власних імен людей» (1976) назвою, типом видання (словник-довідник), структурою (введено нові розділи), обсягом інформації про імена і прізвища та ін., що стало підставою вважати цю працю не повторенням попереднього видання, а новим.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні українці продовжують послуговуватися традиційним набором імен, який складався, очевидно, тисячоліттями. На думку Л. Скрипник та Н. Дзятківської, авторів словника-довідника «Власні імена людей» [6, с. 8], у складі сучасних імен дослідники виділяють кілька шарів, зокрема:

– візантійські християнські імена, або імена християнського календаря, запозичені разом із введенням християнства на Русі у X столітті (*Іван, Олексій, Михайло, Григорій, Петро, Федір, Ганна, Олена, Катерина*). На українському мовному ґрунті вони набули специфічного звукового оформлення, обросли різноманітними варіантами і вже давно не сприймаються як запозичені. Канонізовані церквою імена на території сучасної України приживалися поступово;

– давньоруські – *Володимир, Всеволод, Ростислав, Людмила* та ін., у тому числі кальки з грецької мови типу *Богдан, Віра, Надія, Любов*, і окремі імена скандинавського походження, що побутували в Давній Русі, – *Ігор, Олег, Ольга*;

– імена, запозичені з західнослов'янських і південнослов'янських мов: *Ванда, Рушена, Власта, Квітослава* та ін.;

– нові імена, які почали з'являтися на початку ХХ століття. Помітну групу склали імена, що відображали нові явища суспільного життя, реалії тогочасної дійсності: *Воля, Свобода, Слава, Октябрина, Кім, Тракторина; Вілен, Вілена, Віленін, Віленіна, Віль, Віліна, Владилен, Владилена, Владлен, Владлена*, (скорочені від *Володимир Ілліч Ленін*), *Нінель* (утворене від зворотного прочитання слова *Ленін*) та ін. Імена-неологізми поповнювалися також за рахунок назв квітів: *Лілія, Піонія, Георгіна* тощо. Іменами ставали слова типу *Геній, Ідеал, Ідея, Новела, Іскра* та под. Як показує мовна практика, перевірку часом витримали далеко не всі імена-неологізми 20-х років;

– імена, запозичені із західноєвропейських мов, типу *Альберт, Арнольд, Артур, Вільгельм, Франц, Жанна, Елеонора* та под. Їх поширенню сприяли популярні твори зарубіжної художньої літератури, преса, радіо, кіно;

– індивідуальні імена-новотвори, які виникають у колі тієї чи іншої родини. До таких, наприклад, можна віднести ім'я *Вальженна*, згадане у творі І. Григурка «Ватерлінія»:

– А Вальжанна – це хто з таким чудним ім'ям?

– Донька. Ім'я ... – подвійне. Жінка хотіла Жанною назвати, а я Валентиною. Вирішили піти на компроміс.

Переважає більшість імен, якими називають новонароджених у наші дні, належить до системи традиційних імен, успадкованої від попередніх поколінь, але естетично відшліфованої, вивіреної століттями.

Спільна для всієї України система імен має на окремих територіях свої особливості. В силу ряду історичних, політичних та географічних факторів деяка специфіка імен помітна на західноукраїнських землях. До складу імен, які функціонують серед корінного українського населення, особливо на межі з іншими етнічними регіонами Закарпаття, увійшли угорські запозичення (*Йовшка, Пішта, Фері, Імрі, Тібор, Гіза, Жужа*), чеські (*Воженна, Влоста*), польські (*Юзик, Броня, Кася*), румунські (*Даць, Флорій, Думіка, Никора, Ляна, Нуця*), німецькі (*Вілі, Руді, Герміна, Герта, Йоганка*) та ін. [6, с. 34].

У поглядах на словотворення жіночих імен в українській мові існують різні думки. Одні мовознавці, зокрема В. Ващук, В. Виноградов, В. Горпинич, І. Ковалик, З. Потіха, Г. Циганенко вважають, що більшість власних імен жіночого роду утворена від власних імен чоловічого роду за допомогою суфікса-закінчення **-а** (*Антонін – Антоніна, Олександр – Олександра, Анастасій – Анастасія, Феодосій – Феодосія* тощо), тобто флективним (флексійним) способом. Так В. Ващук зазначає, як видно з прикладів, власні імена чоловічого роду, від яких за допомогою флексії **-а** утворюються власні імена жіночого роду, за характером основи діляться на дві групи:

1) власні імена з основою на приголосний (крім **й**): *Богдан – Богдана, Владислав – Владислава, Мирослав – Мирослава, Руслан – Руслана, Ярослав – Ярослава* та ін. При творенні деяких жіночих імен від чоловічих за допомогою суфікса-флексії **-а** наголос пересувається з одного складу на інший, як у таких: *Володімир – Володиміра, Людвіг – Людвіга, Павло – Півла, Федір – Федора*. Флективний спосіб творення власних назв жіночого роду від імен чоловічого роду з основою на приголосний поширюється і на нові імена, як наприклад: *Вілен – Вілена, Владилен – Владилена, Владлен – Владлена, Комунар – Комунара*;

2) власні імена з основою на **й**: *Анатолій – Анатолія, Валерій – Валерія, Євстахій – Євстахія, Зіновій – Зіновія, Онисій – Онисія, Юлій – Юлія* [2, с. 39–44].

Дехто з лінгвістів вважає, що в творенні жіночих власних імен від відповідних чоловічих є синкретичність флексії (тобто закінчення одночасно виконує і формотворчу, і словотворчу функцію).

Зокрема О. Грещук переконана, що існує ряд випадків, коли флексія окрім формотворчої виконує ще й словотворчу функцію, тобто суміщає в собі як реляційне, так і дериваційне значення, наприклад, у жіночих іменах, співвідносних з чоловічими, типу *Валентин – Валентина, Валерій – Валерія, Олександр – Оксандр, Євгеній – Євгенія, Богдан – Богдана*. Флексія *-а* (в тому числі і відповідна система відмінкових закінчень), крім граматичного значення, вказує і на стать особи (а не лише на формальну ознаку роду). Такими ж синкретичними є закінчення також: у жіночих прізвищах, співвідносних з чоловічими: *Волошин – Волошина, Степанов – Степанова*; у загальних назвах жіночого роду, співвідносних з назвами чоловічого роду: *раб – раба, кум – кума* та ін.[1, с. 4–5]

Натомість іншу позицію займають прибічники нульсуфіксального способу словотвору, зокрема О. Земская, В. Лопатін, А. Тихонов, М. Шанський. На думку В. Лопатіна, словотвірний тип іменників другої відміни зі значенням особи жіночої статі, мотивованих відповідними іменниками чоловічої статі, є продуктивним. Цей тип представлений кількома власними іменами, що характеризуються відсутністю матеріально вираженого афіксального елемента: *Олександр – Оксандра, Валентин – Валентина* та інші [5, с. 83–84].

Дещо інший підхід до витлумачення способу словотвору, за допомогою якого утворені власні жіночі імена, має Є. Кротевич [4; с. 89]. На його переконання вищезазначені іменники утворені завдяки конверсії – способу словотворення, при якому не використовуються спеціальні словотворчі афікси. Прибічники цієї точки зору вважають, що словотворчим засобом при конверсії виступає морфологічна парадигма слова. Є. Кротевич зазначає, що в українській та російській мовах є випадки конверсії, тобто такі співвідношення, як *Валентин – Валентина, Валерій – Валерія*, пов'язані з різницею парадигми іменників залежно від граматичного роду. На його переконання, в українській мові поширене явище, коли слова, що належать до однієї частини мови, скажімо, до іменника, мають при різних граматичних родах у деяких відмінках омонімічні словоформи, подібно до *веремій – ім. чол. р. Н. в. однини (у Р. в. веремія) і веремія – ім. жін. р. Н. в. одн.*

Але нам видається більш точним погляд Н. Клименко, яка вважає, що чоловіче ім'я *Валентин* і жіноче *Валентина* – це паралельні запозичення із іноземних мов. «Потрібно зазначити, – пише українська дослідниця, – що в таких випадках, як Н. в. однини *Валентин*, Р. в. одн. *Валентина*, Р. в. мн. *Валентин* (можлива, але не обов'язкова форма!), ніякої конверсії не

спостерігається, бо тут ідеться про звичайну омонімію форм запозичених із іноземних мов власних імен. Отже, в українській мові ні форма *Валентина* не утворена від форми *Валентин*, ні навпаки (пор. *Valens* > *Valentinus*, *Valentina* тощо) [3; с. 402].

До таких «непохідних пар», на наш погляд, можна віднести поширені українські імена іншомовного походження: *Август* – *Августа*, *Альбін* – *Альбіна*, *Альфред* – *Альфреда*, *Анатолій* – *Анатолія*, *Антонін* – *Антоніна*, *Антоній* – *Антонія*, *Аполлінарій* – *Аполлінарія*, *Аркадій* – *Аркадія*, *Артемій* – *Артемія*, *Афанасій* – *Афанасія*, *Валерій* – *Валерія*, *Вікторин* – *Вікторина*, *Вірослав* – *Вірослава*, *Віталій* – *Віталія*, *Густав* – *Густава*, *Іларій* – *Іларія*, *Казимир* – *Казимира*, *Клавдій* – *Клавдія*, *Корнелій* – *Корнелія*, *Леонард* – *Леонарда*, *Леонід* – *Леоніда*, *Леонтій* – *Леонтія*, *Лукій* – *Лукія*, *Лук'ян* – *Лук'яна*, *Людвіг* – *Людвіга*, *Мавр* – *Мавра*, *Маркіян* – *Маркіяна*, *Мелетій* – *Мелетія*, *Милан* – *Милана*, *Нил* – *Нила*, *Олексій* – *Олексія*, *Онисій* – *Онисія*, *Орест* – *Ореста*, *Павло* – *Павла*, *Раймонд* – *Раймонда*, *Руслан* – *Руслана*, *Севастьян* (*Севастіан*) – *Севастьяна* (*Севастіана*), *Северин* – *Северина*, *Семен* – *Семена*, *Серафим* – *Серафима*, *Теодор* – *Теодора*, *Устин* – *Устина*, *Федір* – *Федора*, *Фелікс* – *Фелікса*, *Феодосій* (*Федосій*) – *Феодосія* (*Федосія*), *Феоктист* – *Феоктиста*, *Феофіл* – *Феофіла*, *Філарет* – *Філарета*, *Флорентій* – *Флорентія*, *Флорентин* – *Флорентина*, *Франко* – *Франка*, *Юзеф* – *Юзефа*, *Юній* – *Юнія* та інші.

Підтвердженням цієї думки, як нам здається, є існування подвійних варіантів деяких жіночих імен: *Дарій* – *Дарія*, *Дар'я*; *Дорофій* – *Дорофея*, *Доротея*; *Еміль* – *Емілія*, *Еміла*; *Іван* – *Іванна*, *Іванина*; *Олександр* – *Олександра*, *Олександрина*; *Парфен* – *Парфена*, *Парфенія*; *Петро* – *Петрина*, *Петрана*, *Петрунеля*; *Роман* – *Романа*, *Романія*; *Юлій* – *Юлія*, *Юліна*; *Юхим* – *Юхима*, *Юхимія*, *Юхимина*; *Ян* – *Яна*, *Яніна*.

Великою фонетичною та словотвірною різноманітністю відзначаються також сучасні варіанти чоловічих та жіночих імен давньоруського та слов'янського походження: *Богдан* – *Богдана* (*Богданна*), *Богуслав* – *Богуслава*, *Болеслав* – *Болеслава*, *Борислав* – *Борислава*, *Броніслав* – *Броніслава*, *Владислав* – *Владислава*, *Всеслав* – *Всеслава*, *В'ячеслав* – *В'ячеслава*, *Зорян* – *Зоряна*, *Любомир* – *Любомира*, *Мечислав* – *Мечислава*, *Милослав* – *Милослава*, *Мирослав* – *Мирослава*, *Мстислав* – *Мстислава*, *Радислав* – *Радислава*, *Ростислав* – *Ростислава*, *Світлан* – *Світлана*, *Світозар* – *Світозара*, *Святослав* – *Святослава*, *Станіслав* – *Станіслава*, *Чеслав* – *Чеслава*, *Ярослав* – *Ярослава* тощо. Нам здається, що на синхронічному зрізі відповідні жіночі та чоловічі власні імена є непохідними словами й існують паралельно. Вони оформлені за аналогією, бо увійшли в систему української мови,

підпорядковуючись її законам: іменники чоловічого роду мають нульове закінчення, а жіночого роду – закінчення *-а*.

Спробуємо припустити, що за тим же законом мовної аналогії утворились свого часу запозичені жіночі імена від чоловічих за допомогою матеріально виражених формантів. На українському мовному ґрунті вони набули специфічного звукового оформлення, пристосувавшись до фонетичних та морфологічних законів української мови (*Альберт – Альбертина, Василь – Василина, Віталій – Віталіна, Георгій – Георгіна, Данило – Даниїла, Євген – Євгенія, Лука – Лукина, Микола – Миколая, Михайло – Михайлина, Платон – Платонида, Рафаїл – Рафалина, Соломон – Соломонида, Степан – Степанида, Феофан – Феофанія* і т.п.).

Стосовно сучасного найменування людей, автори словника-довідника «Власні імена людей» Л. Скрипник та Н. Дзятківська зауважують, що на тлі спільних тенденцій, властивих трьом східнослов'янським народам проявляється деяка своєрідність у функціонуванні імен в Україні. Вона найбільш очевидна у сфері жіночих імен: подружні пари досить часто звертаються до жіночих імен, утворених від чоловічих (*Адріана, Богдана, Василина, Віталіна, Володимира, Іванна, Леоніда, Михайлина, Павла, Романа, Руслана* та ін.); активізується вибір давньоруських і слов'янських складних імен з компонентами *-мир, -слав*: *Дзвенимира, Дзвенислава, Златослава, Зореслава, Квітослава, Мирослава, Ярослав* та под. [6, с. 12].

В український іменний репертуар, також зазначають дослідники, широко входять імена, пов'язані з конкретними історичними особами, з видатними діячами української культури. На тлі спільних тенденцій сучасного найменування людей, властивих трьом східнослов'янським народам, проявляється деяка своєрідність. Широко побутує в Україні як документальне ім'я *Леся* – скорочений варіант від ряду імен (*Лариса, Олександра* та ін.), яке батьки дають дівчаткам на честь видатної поетеси Лесі Українки. Під впливом літературних найменувань *Лесь Мартович, Лесь Курбас, Олесь Гончар, Олесь Донченко* з'являються також документальні імена *Лесь* і *Олесь* – скорочені варіанти від ряду імен (*Олександр, Олег* тощо) [6, с. 13]. Нам здається, що у цьому випадку можна говорити про ще один спосіб словотвору – усічення.

Нині на вибір старих традиційних імен, стверджують інформанти, впливають такі чинники:

- прагнення відтворити занедбану культуру українського народу, яка обов'язково відображалася в іменнику;
- підвищений інтерес окремих українців до історії рідного краю;
- бажання вибрати дитині оригінальне українське ім'я та ін.

Висновки. У галузі антропоніміки існує ще ряд спірних і малодосліджених питань, які чекають наукового розв'язання. У складі сучасних чоловічих і жіночих імен дослідники виділяють кілька шарів, зокрема: візантійські християнські імена; давньоруські імена; кальки з грецької мови; імена скандинавського походження; запозичення з західнослов'янських, південнослов'янських та західноєвропейських мов; імена-неологізми, що у великій кількості з'явилися на початку ХХ століття, але не всі витримали перевірку часом; індивідуальні імена-новотвори.

У поглядах на способи творення жіночих імен в українській мові існують різні погляди: одні мовознавці вважають, що вони утворилися флективним (флексійним) способом; інші дотримуються думки, що в творенні жіночих власних імен від відповідних чоловічих варто говорити про синкретичність флексії; прибічники нульсуфіксального способу впевнені, що досліджувані антропоніми утворилися завдяки форманту з матеріально не вираженим суфіксом; дехто з дослідників переконаний, що власні жіночі імена виникли завдяки конверсії. На нашу думку, переважна більшість чоловічих і жіночих імен – це паралельні запозичення із іноземних мов. На синхронічному зрізі відповідні антропоніми є непохідними, існують паралельно й оформлені за аналогією, тобто увійшли в систему української мови, підпорядковуючись її законам.

У перспективі передбачено проаналізувати словотворчий тип іменників зі значенням особи жіночої статі, альтернативні або парні аналогічним іменникам чоловічого роду, типу *кум – кума, раб – раба, онук – онука, інфантø – інфанта, маркізø – маркіза, сеньйорø – сеньйора*.

Список використаних джерел

1. Грещук О. Б. Словотвір у процесі породження тексту [Текст]: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. філол. наук : 10.02.01 – українська мова / Грещук О. Б.; Прикарпатський ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 1996. – 24 с.
2. Ващук В. О. Флективний спосіб творення похідних іменників / О. В. Ващук // Укр. мова і літ. в шк.. – 1973. – № 10. – С. 39–44.
3. Клименко Н. Ф. Конверсія в українській та новогрецькій / Н. Ф. Клименко // Лінгвістичні студії : [зб. наук праць]. – Донецьк : ДонНУ, 2003. – Вип. 11. – Ч. 2. – С. 402–411.
4. Кротевич Є., Родзевич Н. Словник лінгвістичних термінів / [за заг. ред. С. В. Кротевича]. – К. : Вид-во АН УРСР, 1957. – 236 с.
5. Лопатин В. В. Нулевая аффиксация в системе русского словообразования / В. В. Лопатин // Вопросы языкознания. – 1966. – № 1. – С. 76–87.
6. Скрипник Л. Г., Дзятківська Я. Я. Власні імена людей: Словник-довідник. – К.: Наук, думка, 1986. – 310 с.

Мизина О. И.

ДЕРИВАТОЛОГИЧЕСКИЕ НАБЛЮДЕНИЯ О СПОСОБЕ ОБРАЗОВАНИЯ ЖЕНСКИХ ИМЕН СОБСТВЕННЫХ В УКРАИНСКОМ ЯЗЫКЕ

Статья содержит описание системы имен, которая бытует у украинского народа, выделено несколько слоев распространенных имен, рассмотрены особенности системы имен на отдельных территориях. В исследовании очерчены различные точки зрения на способы словообразования женских имен в украинском языке. Установлены различия между флективным (флексионным) и нульсуффиксальными способами словообразования, а также конверсией, рассматриваются деривационная и реляционная функции флексии. Выяснено, что на синхроническом срезе соответствующие антропонимы мужского и женского рода – это параллельные заимствования из иностранных языков, которые преимущественно являются производными, они существуют параллельно и оформлены по аналогии, то есть вошли в систему украинского языка, подчиняясь ее законам.

Ключевые слова: антропонимия, антропонимика, антропоним, флективный (флексионный) способ словообразования, синкретичность, нульсуффиксальный способ словообразования, конверсия, аналогия.

Mizina O.I.

THE DERIVATION STUDIES OF FEMALE PROPER NAMES WAYS OF CREATION IN MODERN UKRAINIAN

It was logically approved the problem of the ways of female anthroponyms creation in modern Ukrainian tends to have different variants of solution. The aim of the proposed article is to make these anthroponyms creation ways all-embracing research. This fact, actually, opens broad perspective to the target string carrying out, envisaging the proper names disquisition modern status as well as ascertaining the Ukrainian anthroponyms system peculiarities, revealing the whole spectrum of linguists approaches concerning the word building way of female names creation, and enouncing the author point of view on the problem in particular.

The modern names composition investigation brings to several separate groups, they are, especially, Christian Byzantine names, Old Kyivan linguistic loans from Greek, individual names of Scandinavian origin, names from West Slavic, South Slavic, and West European languages, new names, which appeared at the beginning of XXth c., denoting realia of that time, likewise personal names-neologisms in some families. Ukrainian female names word creation process thorough analysis integrated various ideas of the scientists. Some linguists, firstly, consider the majority of proper female names to be formed by inflexional (flexion) way; certain explorers, secondly, make stress on the flexion syncretism and its role in appropriate

names creation; nough-suffix word building way grammarians, thirdly, ascertain the thesis nouns of the type are characterized as units with non-realized material affix. Conversion tendency representatives, fourthly, assume the word morphological paradigm to be dominant female corresponding anthroponyms word building means.

This article grounds on the attempt to qualify principle distinctions between inflexional (flexion), nough-suffix word building ways and conversion. Derivation and relative flexion functions were examined in succession. The fact male and female appropriate anthroponyms have been being elicited on the synchronous dimension as foreign languages parallel borrowings, was brought forward. The latter are disclosed to be generally underived, function in parallels, and get registered in the system of Ukrainian language according to its laws.

Keywords: *anthroponymy, anthroponymic, anthroponym, inflexional (flexion) word building way, syncretism, nough-suffixes word building way, conversion, analogy.*

Стаття надійшла до редакції 24.05.2017 р.

УДК 821.111.–3(73).09

МОТИВ ВІДЧУЖЕННЯ У ТРАГЕДІЇ В. ШЕКСПІРА «ТІМОН АФІНСЬКИЙ» ТА РОМАНІ Е. Л. ДОКТОРОУ «ГОМЕР І ЛЕНГЛІ»

А. С. Кравченко,

викладач кафедри іноземної філології та перекладу

ПолтНТУ імені Юрія Кондратюка,

e-mail: annetz2111@gmail.com

У статті здійснюється порівняльний аналіз двох відомих творів англійської і американської літератури, простежуються паралелі у поетиці трагедії Вільяма Шекспіра «Тімон Афінський» і романі сучасного американського письменника Едгара Лоуренса Доктороу «Гомер і Ленглі», детально досліджуються причини добровільної ізоляції від людей головних героїв творів, виявляється їх схожість. В сюжетній матриці обох творів простежується спільний мотив відчуження, зображене душевне та фізичне самовигнання головних героїв. Образи об'єднує схожий психологічний стан неприйняття суспільства, маргінальність, відсторонення від світу.

Ключові слова: маргінальність; мотив відчуження; Едгар Лоуренс Доктороу; Вільям Шекспір.

Постановка проблеми. Термін «маргінал» в кінці 1920-х років запровадив американський соціолог Роберт Парк для позначення ситуації неадаптації іммігрантів до нових соціальних умов. Надалі поняття маргінальності увійшло в культурологію, філософію і літературознавство. Маргінальність (від лат. *margo* — край) — граничне положення соціальної життєдіяльності людини щодо домінуючої тенденції свого часу або загальноприйнятої філософської або етичної традиції [8, с. 7]. Образ маргінального героя, який є феноменом літератури другої половини ХХ ст., пройшов довгий історичний шлях в західноєвропейській літературі, починаючи з античних часів і закінчуючи епохою модернізму, яка передує епосі постмодернізму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У західній критиці творчість американського письменника Е. Л. Доктороу привертала увагу таких відомих літературознавців як Е. Альтерман, Л. Шіллінджер [1; 6], серед вітчизняних — Е. Захарової, І. Мокіна та ін. [7]. В статтях Е. Альтермана та Е. Захарової аналізується художня сутність образів братів Кольєр як емігрантів від зовнішнього світу в свій будинок, проводяться паралелі з іншими романами Е. Л. Доктороу. Л. Шіллінджер досліджує особливості композиції роману як прикладу настроїв та героїв початку минулого століття.

Наукова новизна дослідження полягає в здійсненні компаративного аналізу п'єси В. Шекспіра — «Тімон Афіньський» (“*Timon of Athens*”) і роману Е. Л. Доктороу — «Гомер і Ленглі» (“*Homer and Langley*”). Метою статті є співставлення поетики даних творів. У статті простежуються мотив відчуження від суспільства, що впливає на проблематику та філософічність вищеназваних творів. Робота дає матеріал для теоретичних обґрунтувань стосовно закономірностей сучасного літературного процесу та для більш повного осмислення розвитку світової літератури.

Другий період творчості В. Шекспіра (1601–1608) О. Смірнов назвав «часом трагічного гуманізму» [9, с. 108]. В цей час написана так звана «римська трагедія» «Тімон Афіньський» (1623). Основу сюжету цього твору становить трагічна доля Тімона Афіньського – багатія, який роздає свої багатства численним друзям, радо допомагає людям. Він вірив, що їхня вдячність, похвали і схиляння перед ним є щирим проявом дружби, правдивого захоплення ним як людиною. На початку п'єси Тімон вважає, що всі люди населяють ідеальний світ нескінченної взаємності: “*We are born to do benefits: and what better or properer can we can our own than the riches of our friends?*” [5] («Ми народилися для того, щоб чинити добро людям. І що ми

можемо з більшим правом назвати своєю власністю, як не маєтності наших друзів!») [10]. Свій оптимістичний погляд на суспільство Тімон різко змінює після того, як численні друзі покинули його у скрутну годину. Невдячність людей викликає у нього гнів, він тепер розуміє, що вони і раніше були з ним нещирими, керувалися корисливістю.

Тімон проймається ненавистю до людей і йде жити в ліс. За межами Афін він живе на відкритому повітрі і проклинає лицемірство, говорячи Алквіаду: “Promise me friendship, but perform none” [5] («Пообіцяй мені дружбу, але не виконуй своєї обіцянки») [10]. Перехід від уявлення Тімона про багатство, що полегшує життя спільноти «як братів» до відчуження від соціального світу повсюдно поглинутого прагненням грошей традиційно символізує перехід від феодалізму до капіталізму, або від соборності до корисливості: “I am Misanthropos, and hate mankind. For thy part, I do wish thou wert a dog, That I might love thee something?” [5] («Я мізантроп, мені остило людство. Якби ти обернувся на собаку, Тоді б я, може, полюбив тебе») [10].

Виклад основного матеріалу. Тімон – людина, яка впала в убогість і покинута багатьма, яка розчарувалась і уражена важкою формою мізантропії, стала затворником і закінчила своє життя в печері. Коли навколишній світ ігнорує душевні пориви людини, тоді перемагає безумство та гине особистість. Саме такі ключові мотиви розвиває й Е. Л. Доктороу у своєму романі «Гомер і Ленглі» (2009) про долю братів Кольєр. В його романі події, які визначають життя братів, – відображення подій, які, визначили долю їх покоління. Кольєри живуть в особняку своїх батьків, які померли в 1918 році. Пережите на війні спричиняє появу в Ленглі душевної хвороби накопичення речей. Гомер грав імпровізовані мелодії для німого кіно, чим заробляв на життя, а виникнення звукового кінематографу значно вплинуло на його майбутнє.

Гомер і Ленглі Е. Л. Доктороу, як і шекспірівський Тімон є маргіналами. У своїй ізоляції, брати Кольєр поступово наблизились до стану «на межі», який наклав вирішальний відбиток на їхній спосіб життя [8, с. 7]. В інтерпретації Е. Л. Доктороу і в проникливому викладі подій Гомера Кольєр навіть рокове накопичення речей в домі братів йде паралельно з накопиченням епохальних подій в світі за стінами їхнього дому. Газети та книги, які збирає Ленглі Кольєр, молодший брат Гомера, повинні слугувати основою створення універсальної, вічно актуальної газети, яка в свідомості Ленглі має охопити одним виданням все американське життя. Не дивлячись на душевну хворобу, Ленглі залишається єдиною опорою сліпого брата. Він любить і захищає Гомера, втішає його: “You know, Homer, he said, among the philosophers there is endless debate as to whether we see the real world or only the world as it appears in our minds, which is not necessarily the same thing. So if that’s the case, if the real world is A, and what we see projected on our minds is B,

and that's the best we can hope for, then it's not just your problem" [2, с. 31] («В суспільстві здавна йдуть безкінечні суперечки про те, чи ми бачимо світ реальним, чи таким, яким він з'являється в нашій свідомості. Можливо, ми теж лише уявляємо світ навкруги. Отже, це не тільки твоя проблема») (тут і далі пер. наш – А. К.). Письменниця Джойс Керол Оутс зауважує, що роман «Гомер і Ленглі» це «одна з тих наших домашніх страшних історій, які мучать американців своєю загадковістю багато десятиліть». Дж. К. Оутс називає роман «пригніченою, споглядальною та нечутливою оповіддю фатального переплетіння долі братів Кольер, які стають жертвами власної свідомості» [4, с. 80].

На думку англійського літературного критика Г. В. Найта, розрив в характері Тімона ділить шекспірівську п'єсу на «дві абсолютно контрастні частини»: ідеалізація суспільства та відчуження від нього [3, с. 24]. Тімон в першій половині трагедії не мізантроп, а навпаки, маргінальний філантроп. Проповідник Апемант стверджує, що Тімон став відлюдником тільки через розчарування в людях. Він каже: "The middle of humanity thou never knewest, but the extremity of both ends: when thou wast in thy gilt and thy perfume, they mocked thee for too much curiosity; in thy rags thou knowest none, but art despised for the contrary" [5] («Ніколи в житті не знав ти середини, а самі тільки крайнощі. Коли ти ходив у золоті, напахчений, люди сміялися над твоєю надмірною делікатністю. Ставши голодранцем, ти втратив її, і тепер тебе зневажають за її відсутність») [10].

На відміну від різкої зміни ставлення до світу та ізоляції героя у В. Шекспіра, Е. Л. Доктороу зобразив поступове протікання процесу відчуження головних героїв від нормального життя. Уява головного героя Гомера захоплює своєю глибиною та заплутаністю. Після смерті батьків брати почали поступово відчужуватися від світу, але все одно деякий час зустрічали людей, запрошували їх до свого будинку та навіть жили з ними. Сам Е. Л. Доктороу вважає: «Існують два види екзистенції, історична та міфічна, які іноді взаємодіють. Брати відмовилися від світу – це головний факт. Маючи аристократичне походження з усіма його можливостями, вони закрили двері, зачинили віконниці та відчужилися від життя навколо них. Це було значним кроком, що перетворив життя в еміграцію. І це було насправді своєрідною еміграцією, від'їздом. Але куди саме? Яка країна була в межах цього будинку? Що підштовхнуло їх стати сумнозвісними відлюдниками П'ятої авеню?» [1, с. 4].

Е. Л. Доктороу знав історію братів з дитинства. Йому завжди здавалось, що в ній важлива не сенсація і не душевна хвороба братів, а свідомий відхід від реального світу в область власної уяви: «Вони сказали світу "ні" – ось що головне. На мій погляд, вони пішли геть від цивілізації та взяли світ за собою» [7, с. 282]. За історичними документами, брати Кольєри загинули під горою сміття у власному домі в Нью-Йорку і стали персонажами міського анекдоту. Але Е. Л. Доктороу в співчутливому, майстерно написаному портреті братів,

підняв їх за межі карикатури і перетворив їх з предмету насмішок в символічні фігури свого часу — в його творців, свідків та жертв» [6, р. 7].

Реальні брати Гомер та Ленглі Кольєр стали відомими героями нью-йоркського фольклору середини ХХ століття завдяки бруду в домі. Вони стали прикладом диспософобії – хвороби нав'язливого безпорядку, страху перед викиданням чогось. За документальними свідченнями Гомер Ласк Кольєр та Ленглі Кольєр народилися в Нью-Йорку у 1881 р. та у 1885 р. відповідно. Їх батьки були знатного походження. Брати закінчили університет Колумбії, Гомер отримав юридичну освіту, а його молодший брат інженерну. Ленглі ніколи не працював, лише займався грою на піаніно. Гомер працював помічником адвоката і купив їх роковий будинок. Батько залишив їх в 1909 р., а мати померла в 1929 р. В 1930 р. Гомер в результаті приступу став сліпим та паралізованим. Ленглі залишив музику і залишок свого життя присвятив догляду за братом [6, р. 1].

Люди думали, що в будинку сховані скарби родини і почали докучати братам, кидаючи каміння у вікна та стукаючи у двері. Ленглі забив вікна і двері та навіть поставив пастки, на випадок, коли хтось зайде. Таким способом ще більше ізолюючи себе і брата від суспільства. Але на відміну від паралізованого брата, що був повністю ізольований від дійсності, простір свідомості Ленглі в романі все ж трохи пересікається із зовнішнім світом – під час його нічних прогулянок з ціллю збирання їжі на смітниках. Тільки виходив Ленглі зазвичай після опівночі, і його називали «людина-привид». Не дивлячись на те, що їх родина була заможною, Ленглі ходив за залишками з м'ясного магазину та міг пройти велику відстань, щоб купити хліб дешевше. 1947 року Ленглі Кольєр попав в пастку зі сміття, яку зробив колись власноруч, і не доніс обід брата, і той помер від голоду. Їх будинок знесли і зараз на його місці створено Парк братів Кольєр, до якого, з причини моторошної атмосфери, заборонено заходити з дітьми. Братів зустріла сумна слава «відлюдників Гарлему» [6, р. 2].

Героїв у романі Е. Л. Доктороу зображено як ексцентриків, але з великим співчуттям. Американський критик Майкл Дірде пише про братів: «Вони, здається, є символами як американського матеріалізму, так і американської самотності. Згадуються одинаки Мелвілла, всі покинуті чоловіки та пригнічені жінки з картин Едварда Хоппера» [1, р. 3].

П'єса «Тімон Афінський», у свою чергу, теж психологічне дослідження патологічного стану. Одержима людина зображена тут на двох стадіях: спочатку він роздає гроші, потім – прокляття. Тімон – патологічний «дарувальник». Людей можна розділити на тих, кому простіше віддавати, і тих, кому простіше брати. Мотивовано поводяться в п'єсі хіба що ті люди, яких Тімон вважав друзями, тобто ті, хто бере. Наївна щедрість Тімона, що роздає

свої статки корисливим людям є гротескним варіантом довірливості і «жертвності» епічного героя.

Саме особливості середовища того часу та життєві обставини підштовхнули як Тімона, так і братів Кольєрів до вибору стати відлюдниками. Соціальний світ прирік Гомера до шукання сховища та порятунку у світі власної уяви. Переживання стану ізольованості героя передається в таких рядках: “I feel my typewriters, my table, my chair to have that assurance of a solid world, where things take up space, where there is not the endless emptiness of insubstantial thought that leads to nowhere but itself” [2, p. 207] («Я торкаюся друкарської машинки, мого столу, мого стільця, щоб відчутти цілісний світ, де речі займають місце, де немає безкінечної пустоти ілюзорних думок, які ведуть всередину себе і більш нікуди»). Е. Л. Доктороу зображує братів як «внутрішніх емігрантів», які створили «музей нашого життя»: «Брати не працювали; Ленглі добував їжу на смітниках, побирався, купував все найдешевше. За будинком ніхто не доглядав, і він потроху розвалювався. Коли Ленглі загинув під купою сміття (його ж пасткою для грабіжників), паралізований і сліпий Гомер був приречений - покликати на допомогу він не міг. Поліція розкрила будинок тільки через кілька днів після смерті братів; при описі їх майна з'ясувалося, що вони зібрали понад 100 тонн різноманітних речей, якими ніколи не користувалися» [7, с. 282]. Безмежна довіра Тімона суспільству призводить до трагедійної розв'язки. Тімон визнає, що віра в правомірність цього світу є оманною. Переломом у трагедії стає перехід героя від філантропії до крайньої мізантропії.

Висновок. Як висновок, в сюжетній матриці обох творів простежується спільний мотив відчуження, зображене душевне та фізичне самовигнання головних героїв, передає дух ізольованої в собі цивілізації. Образи об'єднує схожий психологічний стан неприйняття суспільства, маргінальність, відсторонення від світу. Різняться причини відчуження: персонажі роману Е. Л. Доктороу замикаються від соціуму із-за життєвих обставин, а шекспірівський Тімон усамітнюється в наслідок краху ілюзій, трагічного прозріння та ненависті до людей. Складний і суперечливий духовний світ особистості героїв-маргіналів зображуються в стані напруженої боротьби з оточуючою дійсністю, яка спричиняє в кінці їхню загибель.

Список використаних джерел

1. Alterman E. How E. L. Doctorow Does It / E. Alterman // Daily Beast. – 2009. – September 6. – P. 3 – 4.
2. Doctorow E. L. Homer and Langley / E. L. Doctorow. – N. Y. : Random House, 2009. – 224 p.
3. Knight G. Wilson. Principles of Shakespearian Production / G. Wilson Knight. – London: Pelican Books, 1949.– 224 p.
4. Oats J. C. Love and Squalor / J. C. Oats // The New Yorker. – 2009. – Septebmer 7. – P. 80.

5. Shakespeare W. The complete works of William Shakespeare / W. Shakespeare / Edited by W. J. Craig. – London: Parragon, 1993. – 1442 p.
6. Schillinger L. The odd couple / L. Schillinger // New York Times. – 2009. – September 8. – P. 7.
7. Захарова Е. По материалам зарубежной прессы / Е. Захарова, И. Мокин, Л. Хесед // Иностранная литература. – 2010. – № 2. – С. 280 – 286.
8. Маргінал політичний // Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І.О. Поліщук та ін.– Х.: Право, 2015.– 434 с.
9. Смирнов А. А. Шекспир / А. А. Смирнов // Ранний буржуазный реализм.– Гослитиздат. Л., 1936.– С. 107–144.
10. Шекспір В. Зібрання творів у 6-ти томах / пер. з англ. Василь Мисик – К.: Дніпро, 1986.– Т. 6. – 838 с.

Кравченко А. С.

МОТИВ ОТЧУЖДЕНИЯ В ТРАГЕДИИ В. ШЕКСПИРА «ТИМОН АФИНСКИЙ» И РОМАНЕ Э. Л. ДОКТОРОУ «ГОМЕР И ЛЕНГЛИ»

В статье осуществляется сравнительный анализ двух известных произведений английской и американской литературы, прослеживаются параллели в поэтике трагедии Вильяма Шекспира «Тимон Афинский» и романе современного американского писателя Эдгара Лоуренса Доктороу «Гомер и Ленгли», подробно исследуются причины добровольной изоляции от людей главных героев произведений, оказывается их сходство. В сюжетной матрице обоих произведений прослеживается общий мотив отчуждения, изображенное душевное и физическое самоизгнания главных героев. Образы объединяет схожее психологическое состояние неприятия общества, маргинальность, отстранение от мира.

Ключевые слова: маргинальность; мотив отчуждения; Эдгар Лоуренс Доктороу; Уильям Шекспир.

Kravchenko A. S.

ALIENATION MOTIVE IN THE PLAY «TIMON OF ATHENS» BY W. SHAKESPEARE AND THE NOVEL «HOMER AND LANGLEY» BY E. L. DOCTOROW

This article deals with the comparative analysis of two famous works of English and American literature, the author observes common motif of alienation in the poetics of W. Shakespeare's tragedy «Timon of Athens» and the novel «Homer and Langley» by modern American writer E.L. Doctorow. Images of the main characters are thoroughly analysed, their similarity is revealed. In the plot matrix of both works common motif of alienation is traced, mental and physical protagonists' estrangement can be seen. Characters of both works integrate the psychological state of society rejection, marginality, exclusion from the world. Timon in the play by

W. Shakespeare – the person who was abandoned by his false friends, disappointed in society and affected by severe form of misanthropy. He became a recluse and ended his life in a cave. When the surrounding world ignores emotional impulses of man, the madness wins and leads person to death. Same key motives are developed in the novel «Homer and Langley» by E. L. Doctorow about the fate of Collier brothers. They became famous characters of New York folklore of mid-twentieth century due to dirt in their house. They became an example of dysphobia – disease of obsessive disorder, fear of throwing something away. Characters are depicted as eccentrics, but with great compassion. There are different causes of exclusion: Colliers sequestered from society because of life circumstances, and Shakespeare's Timon secluded as a result of tragic insight and hatred of people. Homer and Langley as Shakespeare's Timon are marginals. In their isolation brothers Collier gradually approached to the state «on the edge» which has left crucial impact on their lives.

Keywords: *marginality; alienation motive; Edgar Lawrence Doctorow; William Shakespeare; tragedy; postmodernism.*

Стаття надійшла до редакції 24.05.2017 р.

УДК 811.11

ВЖИВАННЯ МЕТАФОР В МЕДИЧНОМУ ДИСКУРСІ

О. І. Ситник,

викладач кафедри іноземної філології та перекладу

ПолтНТУ імені Юрія Кондратюка,

e-mail: sytnyk_ole@mail.ru

С. Д. Скурта,

вчитель англійської мови

КЗ «Полтавська загальноосвітня школа I-III ступенів №5»,

e-mail: sveta_polt@ukr.net

Метафора – це один з найпоширеніших стилістичних засобів в англійській та інших мовах, який базується на принципі ідентифікації двох об'єктів. В процесі метафоризації взаємодіють дві структури знань – когнітивна структура «джерела» та когнітивна структура «мети», відбувається «метафорична проекція» або «когнітивне відображення».

Науковці досліджують та обговорюють когнітивні функції метафори, такі як категоризація та концептуалізація, та її комунікативну функцію.

Медичний дискурс не тільки дозволяє спілкуватися фахівцям в галузі медицини, але також є сполучною ланкою між медичними працівниками та суспільством, в тому числі пацієнтами. Проаналізовані тексти виявляють продуктивне функціонування метафоричного концепту хвороба є війна, який в свою чергу розгалужується на низку похідних концептуальних метафор. Використання відповідної метафори адресується безпосередньо до сфери раціонального сприйняття та почуттів читача, допомагаючи зрозуміти сутність сказаного. Метафора – це засіб пізнання навколишнього світу та невід’ємна складова мови та спілкування.

Ключові слова: метафора; концептуальна метафора; медичний дискурс; сфера джерела; сфера мети.

Постановка проблеми. Метафора – один із найпоширеніших тропів і засобів творення художньо-образної мови. При метафоризації – процесі досить складному та багатоаспектному – утворюється слово з похідним лексичним значенням, яке співвідноситься з автологічним значенням та характеризується суб’єктивною оцінкою предмета, явища або дії.

Зацікавленість мовознавчої спільноти у питаннях, пов’язаних з інтерпретацією метафор, механізмами їх утворення, зумовлена зростанням вживання метафор в різних видах текстів, починаючи з художніх творів, й закінчуючи мовами різних галузей науки, публіцистики, суспільно-політичної сфери. Поширення метафори в різних жанрах художнього, повсякденного та наукового мовлення змушує звернути увагу на метафору не лише як на ефективний засіб вербалізації емоцій, не лише на її естетичну цінність, на виконання нею образної функції, але й на її потенціал при термінологічній номінації, тобто реалізацію пізнавальної та номінативної функції. Тому експансія метафори в професійний дискурс перебуває в колі дослідницьких інтересів багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним підґрунтям запропонованого дослідження стали роботи таких лінгвістів, як І.Р. Гальперін, В.А. Кухаренко, Дж. Лакофф та М. Джонсон, Ю.В. Бережанська, С.В. Вострова. Дж. Лакофф у своїй роботі «Metaphors We Live by» зазначає, що метафора пронизує наше повсякденне життя, проявляється не тільки в мовленні, а й в мисленні та діях. Учення Дж. Лакоффа та його послідовників отримало назву «теорія концептуальної метафори». Своїм твердженням, що наша понятійна система, в рамках якої ми мислимо і діємо щодня, є метафоричною за своєю суттю, автор підкреслює когнітивну роль метафори.

Стилістичний прийом, який базується на принципі ідентифікації двох

об'єктів, називається метафора [4]. Метафора – це слово або словосполучення, яке вживається в переносному значенні на основі подібності, порівняння, аналогії чи тотожності двох предметів або явищ [2]. Метафоризація у мові – властивість людського мислення, що відбиває особливості осмислення навколишнього світу. Вона невичерпна, бо зближення явищ, предметів, дій і властивостей – неперервний мисленнєво-мовленнєвий процес. Метафори скеровують повсякденну діяльність людини, упорядковують осмислену через призму її світосприйняття реальність та способи поведінки. На думку Дж. Лакоффа, метафора – це основний механізм, який допомагає не лише усвідомлювати абстрактні концепти, а й забезпечує здатність абстрактно мислити.

Медичний дискурс вважають однією з життєво важливих сфер людської діяльності. Дискурс медицини – це дискурс професійного спілкування, що включає конституційні ознаки дискурсу в цілому та ознаки інституційності, властиві соціальному інституту «медицина». Так, концептуальними домінантами медичного дискурсу є здоров'я, хвороба, норма / відхилення від норми, лікування, профілактика, які перебувають у певних структурно-смыслових та функціональних стосунках. Роль метафори в медичному дискурсі ще не отримала вичерпного опису та аналізу, що і спонукає нас звернутися до цієї проблеми і зумовлює *актуальність запропонованого дослідження*.

Виклад основного матеріалу. Основна теза когнітивної теорії метафори полягає в ідеї: в основі процесів метафоризації знаходяться процедури обробки структур знань – фреймів (з англійської frame «рамка, структура») та сценаріїв. Знання, які реалізуються у фреймах та сценаріях, представляють собою узагальнений досвід взаємодії людини з навколишнім світом – як зі світом об'єктів, так і з соціумом. Особливу роль відіграє досвід безпосередньої взаємодії з матеріальним світом, який відображається на мовному рівні у вигляді онтологічних метафор [3].

Метафоризація ґрунтується на взаємодії двох структур знань – когнітивної структури «джерела» (source domain) та когнітивної структури «мети» (target domain). Область джерела в когнітивній теорії метафори представляє собою узагальнення практичного життя людини у світі. Знання в області джерела організовані у вигляді «схем образів» (image schemas) – відносно простих когнітивних структур, які постійно відтворюються в процесі фізичної взаємодії людини з дійсністю. До схем образів відносяться також такі категорії, як «вмістилище», «шлях», «баланс», вісь «вгору-вниз», «частина-ціле».

Сталі відповідності між областями джерела та мети, які зафіксовані у мовній та культурній традиціях суспільства, отримали назви «концептуальних метафор». До них відносять метафоричні проєкції типу ліки – це зброя, наприклад: Interferon is a protein made by the body's immune system that combats viruses. Its anti-viral properties make it a powerful weapon against viral hepatitis B

and C; хвороба – це війна: Alzheimer's disease is a modern scourge and is likely to become increasingly so in the future, with increasing longevity. Your real enemies are the disease itself, stress, and guilt. Концептуальні метафори можуть утворювати узгоджені концептуальні структури більш глобального рівня – «когнітивні моделі» [7].

Вивчення та аналіз концептуальної метафори становить одне з провідних завдань сучасної лінгвістики. Як зазначила Ю.В. Бережанська, теорія концептуальної метафори активно розвивається, постійно набуваючи нових наукових інтерпретацій та переходячи в нові сфери застосування.

Концептуальні метафори визначають способи номінації однорідних понять через серію метафор, які ґрунтуються на загальних та подібних асоціаціях. Концептуальна метафора – це стійкі відповідності між сферою джерела й цілі, зафіксовані в мові. В результаті сфери людської діяльності презентуються певними, заданими концептуальними метафорами.

В системі концептуальних метафор Дж. Лакофф та М. Джонсон виділяють 3 типи метафор: орієнтаційні, структурні та онтологічні.

Структурні метафори об'єднують ті випадки, коли один концепт метафорично структурується в термінах іншого. Наведемо приклад структурної метафори в концепті хвороба – це ворог: These toxins (botulism) are some of the most powerful known to science. They attack the nervous system (nerves, brain and spinal cord) and cause paralysis. Ці токсини вважаються одними із найбільш сильних серед усіх відомих науці токсинів. Вони атакують нервову систему (нерви, мозок, спинний мозок) та викликають параліч.

Є інший тип метафоричних концептів, які організують цілу систему концептів відповідно до іншої системи. Такі метафори називаються орієнтаційними. В основі орієнтаційних метафор – наш досвід просторової орієнтації «вгору-вниз», «всередині-зовні». Орієнтаційні метафори надають концептам просторову локалізацію: концепт health and life are up (здоров'я та життя) орієнтований вгору, sickness and death are down (хвороба та смерть) – вниз. He's at the peak of health. He is in top shape. He fell ill. He came down with the flue.

Подібно до того, як досвід просторової орієнтації людини спричиняє виникнення орієнтаційних метафор, досвід взаємодії з матеріальними об'єктами (особливо з людським тілом) створює основу для різноманітних онтологічних метафор, способів сприйняття подій, діяльності, емоцій як матеріальних сутностей та речовин. Такі поняття як енергія, життя, інфляція, рак не є живими істотами, але для того, щоб ми зрозуміли їх краще, їм надаються якості живих істот. Cancer finally caught up with him.

Одним із головних завдань медичного дискурсу є вирішення проблеми порозуміння між лікарями та пацієнтами, фахівцями в сфері медицини та широким загалом. Спілкування у площині «лікар-пацієнт» ускладнюється

необхідністю використання медичних термінів для опису стану хворого та стратегії лікування. Для вирішення проблеми взаєморозуміння в професійно-непрофесійному медичному дискурсі вживаються лексичні та стилістичні засоби, важливе місце серед яких посідає метафора.

Проаналізувавши тексти медичних статей, ми визначили нижче наведені метафори як стерті: *root of the lung* – корінь легень; *eardrum* – барабанна перетинка; *eyeball* – очне яблуко; *dental crown* – зубна коронка. Ці метафори зафіксовані в словнику і знаходяться у широкому вжитку серед медичних працівників та пацієнтів.

Оригінальні метафори виразні, неочікувані та непередбачені. До оригінальних метафор можна віднести такі: *Prescribing holidays could help fight infections*. Рекомендований відпочинок міг би допомогти боротися з інфекцією. *Does going on holidays help boost the immune system?* Чи відпочинок допоможе підтримати імунну систему? Ці метафори є заголовками коротких статей рекламного характеру, їх завдання – привернути увагу читача та викликати інтерес.

До номінативних метафор, які створюють нові назви засобами старого лексичного запасу, ми віднесли такі метафори: *kidney stones* – камені в нирках; *arch of the foot* – склепіння стопи; *goblet cell* – келихоподібна клітина; *sickle-cell disease* – серповидно-клітинна анемія. Номінативні метафори не передають ніякої стилістичної інформації.

Для позначення слухових кісточок у середньому вусі людини вживаються такі номінативні метафори: *hammer (malleus)* – молоточок; *anvil (incus)* – коваделко; *stirrup (stapes)* – стремінце.

Для медичного дискурсу є прийнятним використання великої кількості когнітивних метафор, які утворюються, коли предмет набуває якоїсь характерної риси, яка є типовою для іншого предмета. *Adenoids are a part of the immune system, which helps fight infection and protects the body from bacteria and viruses*. Аденоїди – це складова імунної системи, яка допомагає боротися з інфекцією і захищає організм від бактерій та вірусів.

The nervous system is the human's information center and control system. Нервова система – це інформаційний центр та система контролю людини.

The cells in the brain, known as neurons, conduct electrical signals and communicate with each other in the brain using chemical messengers. Клітини в мозку, відомі як нейрони, проводять електричні сигнали і спілкуються один з одним у мозку, використовуючи хімічні речовини-посланці.

Allergens are substances that are foreign to the body. Алергени – це речовини, які є сторонніми (чужими) для тіла людини.

Severe eczema often has a significant impact on daily life and may be difficult to cope with physically and mentally. Тяжка екзема часто завдає значного удару

повсякденному життю, і буває дуже важко боротися з нею і фізично, і морально.

Most children will catch chickenpox at some point. Більшість дітей підхоплять вітряну віспу в певний момент.

Cancer cells lack the controls that stop growth. Раковим клітинам не вистачає засобів контролю, які б зупинили зростання.

Когнітивна метафора дозволяє осмислити одні концепти з опорою на інші. Аналогії, які створюються за допомогою когнітивної метафори, дають нам можливість побачити будь-який предмет в світі іншого предмету, це дозволяє нам застосувати свої знання та досвід, придбаний в одній області, для вирішення проблеми в іншій.

Відповідно до структури ми визначили прості та розгорнуті метафори. Проста метафора складається з одного слова або словосполучення, що означає єдине поняття: filling – зубна пломба; dental bridge – міст (зубний протез). You should harden your body. Вам слід загартовувати своє тіло.

Розгорнута метафора з'являється в тому випадку, коли слово, яке було вжито в якості метафори призводить до того, що інші слова в реченні або абзаці також реалізують свої метафоричні значення. Фактично, розгорнута метафора – це послідовність простих метафор, більшість з яких є когнітивними.

Your brain holds details about where you are and how you're moving. It constantly updates this with information from your eyes and vestibular system. The vestibular system is a network of nerves, channels and fluids in your inner ear, which gives your brain a sense of motion. If there's a mismatch of information between these two systems, your brain can't update your current status and the resulting confusion will lead to symptoms of motion sickness, such as nausea and vomiting.

Для англомовного медичного дискурсу характерною є взаємодія концептуальних сфер war (source domain – сфера джерела метафоризації, концепт, за допомогою якого ми намагаємося зрозуміти аналізоване поняття) та disease (target domain – сфера мети, поняття, яке ми намагаємося зрозуміти). В результаті цієї взаємодії утворюється ряд метафоричних моделей, таких як the disease is an enemy (хвороба є ворог) та treating a disease is fighting a war (лікування хвороби є боротьба у війні).

Коли вірус потрапляє в організм людини, пацієнт має чинити опір для того, щоб одужати або вижити. В цьому випадку віруси або захворювання розглядаються як вороги, з якими людина повинна боротися. Diphtheria usually attacks the respiratory tract. Дифтерія зазвичай атакує дихальні шляхи. How your body defends against disease. Як ваше тіло захищається від хвороби.

Концептуальна метафора the disease is an enemy стимулює осмислення пацієнтом сутності хвороби та наводить на думку, що ворога можна подолати

за допомогою певної зброї або тактики. Коли людина хворіє, в її організмі відбуваються невидимі нам хімічні процеси, тому джерело метафоризації війна часто вживається для структуризації концепту боротьба з хворобою. Слова, які асоціюються з військовими діями, допомагають нам зрозуміти, що боротьба організму людини з фізичною хворобою схожа на війну. The aim of the immune system is to mobilize its forces at the site of invasion and destroy the enemy. Мета імунної системи – мобілізувати свої сили в місці потрапляння інфекції та знищити ворога.

З метафоричною моделлю the disease is an enemy пов'язана метафорична модель medicine is a weapon (ліки є зброєю), яка підкреслює основну роль медичних препаратів у підтриманні життя та здоров'я людини, у подоланні хвороби.

New weapon in superbug war may be right under our noses. Нова зброя у боротьбі з мікроорганізмами, стійкими до антибіотиків, можливо, знаходиться прямо перед нами.

Висновки. Під час дослідження було виявлено значну кількість метафор, що виконують важливу когнітивну функцію. Вони структурують не лише певну інформацію про перебіг та лікування хвороби, але й певний спосіб бачення даної сфери. Проаналізовані когнітивні метафори були використані і в професійному, і в професійно-непрофесійному медичному дискурсі. У професійному дискурсі вони уособлюють фрагменти медичного знання про хворобу та її лікування, в той час як у професійно-непрофесійному дискурсі вони виконують важливу функцію, яка полягає у викликанні в адресата-хворого емоційної реакції та зміні його ставлення та сприйняття хвороби.

Серед метафор, використаних авторами статей, більшість становлять прості метафори (97%). Когнітивні метафори (83%) складають переважну більшість серед проаналізованих метафор порівняно з номінативними (17%).

Виокремивши 152 метафори із медичних статей та проаналізувавши їх, ми зробили такі висновки:

1. Відповідно до класифікації за структурою найбільш поширеними є прості метафори (97%).
2. Відповідно до класифікації за ступенем стилістичного потенціалу в тексті найбільше представлені когнітивні метафори (83%).
3. Метафора виступає засобом пізнання людиною навколишнього світу, бере участь у створенні нових слів, сприяє розумінню тексту читачем.
4. Концептуальні метафори отримують широке застосування в англомовному медичному дискурсі.

Таким чином, метафора завжди була в центрі уваги науковців: лінгвістів, філософів, психологів тому, що вважається одним із основних шляхів пізнання навколишнього світу за допомогою перенесення понять з однієї сфери в іншу.

На сучасному етапі розвитку науки метафора вийшла за межі лінгвістики і розглядається з урахуванням когнітивного підходу до аналізу мовних явищ. Науковці трактують метафору як мисленнєвий та когнітивний феномен, який присутній у концептуальних структурах людського мислення. Слідом за Дж. Лакоффом та М. Джонсоном, ми дотримуємося думки, що наша буденна понятійна система, категоріями якої ми мислимо, є метафоричною за своєю суттю. Оскільки саме метафори структурують образи та уявлення і визначають спосіб мислення людини, існує необхідність постійної лінгвістичної інтерпретації когнітивних та аналізу концептуальних метафор, та метафор медичного дискурсу зокрема.

Список використаних джерел

1. Бережанська Ю.В. Концептуальна метафора в англомовному медичному дискурсі [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://journal.kdpu.edu.ua/filstd/article/viewFile/1034/910>
2. Дейнан Э. Метафоры: справочник по английскому языку / Э. Дейнан; пер. с англ. С.Г. Томашина. – Москва: Астрель АСТ, 2003. – 251с.
3. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон; пер. с англ. А.Н. Баранова, А.В. Морозовой; под.ред. и с предисл. А.Н. Баранова. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 256 с.
4. Galperin I.R. Stylistics / I.R. Galperin. – 2nd ed., revised. – Moscow: Higher School, 1977. – 336 p.
5. Kukhareno V.A. A Book of Practice in Stylistics / V.A. Kukhareno. – Москва : Высшая школа, 1981. – 144 с.
6. Lakoff G. Metaphors We Live by / G. Lakoff, M. Johnson. – Chicago : Chicago University Press, 1980. – 242 p.
7. Pisotska O. English for Medical Specialists : Textbook of English for Students of Higher Medical Educational Establishments of Ukraine III and IV Levels of Accreditation : Part II / O. Pisotska, I. Znamenska, V. Kostenko. – Poltava : ASMI, 2010. – 192 p.

Сытник А. И., Скирта С. Д.

УПОТРЕБЛЕНИЕ МЕТАФОР В МЕДИЦИНСКОМ ДИСКУРСЕ

Метафора – это один из самых распространенных стилистических приемов в английском и других языках, основанный на принципе идентификации двух объектов. В процессе метафоризации взаимодействуют две структуры знаний – когнитивная структура «источника» и когнитивная структура «цели», происходит «метафорическая проекция» или «когнитивное отображение». Ученые исследуют и обсуждают когнитивные функции метафоры, такие как категоризация и концептуализация, а также ее коммуникативную функцию.

Медицинский дискурс не только позволяет общаться специалистам в области медицины, но и является связующим звеном между медицинскими

работниками и обществом, в том числе пациентами. Проанализированные тексты показывают продуктивное функционирование метафорического концепта болезнь – это война, который в свою очередь разделяется на ряд производных концептуальных метафор. Употребление соответствующей метафоры адресуется непосредственно сфере рационального восприятия и чувствам читателя, помогая понять суть сказанного. Метафора – это способ познания окружающего мира и неотъемлемая составляющая языка и общения.

Ключевые слова: метафора; концептуальная метафора; медицинский дискурс; область источника; область цели.

Sytnyk O. I., Skyrta S. D.

USE OF METAPHORS IN MEDICAL DISCOURSE

The present-day discourse of medicine is encouraging dialogue between diverse perspectives and is becoming an increasingly integrative area of knowledge, aware of the importance of meeting the needs of society. The study of medical discourse has gradually incorporated new perspectives resulting from the integration of input from other related fields, such as applied linguistics, sociology, cognitive linguistics. Medical discourse not only allows medical professionals to communicate with each other, but it is also the link between the medical profession and the public, including lay persons – patients, their relatives, etc.

Metaphor is very common in English and other languages. Metaphor is a stylistic device based on the principle of identification of two objects. Metaphors connect two conceptual domains: the target domain and the source domain. In the course of metaphorical processes there is a mapping or a projection between the source domain and the target domain. The target domain is understood in terms of the source domain.

Many cognitive theorists have researched and written about the importance of metaphor in the way we understand the world around us. The analyzed texts reveal productive functioning metaphorical concept disease is a war which in turn falls into a number of derivative conceptual metaphors.

The use of metaphors in medical discourse aims to facilitate the public's understanding of the specialized medical context by constructing an informative and explanatory discourse. Metaphors help today's medicine in its efforts to build bridges between the two main participants of medical discourse: professionals and patients.

Keywords: *metaphor; conceptual metaphor; medical discourse; source domain; target domain.*

Стаття надійшла до редакції 23.05.2017 р.

Розділ 5. Історія

УДК 929 Липинський: 32(477)

ПЕРІОДИЗАЦІЯ ПОЛІТИЧНОГО МИСЛЕННЯ В. ЛИПІНСЬКОГО: ІСТОРИОГРАФІЧНІ СТЕРЕОТИПИ ТА НОВІТНІ ПІДХОДИ В ОСМИСЛЕННІ ПРОБЛЕМИ

І. Г. Передерій,

*доктор історичних наук, доцент,
завідувач кафедри українознавства, культури та документознавства
ПолтНТУ імені Юрія Кондратюка,
e-mail iryna1006@ua.ua*

У статті на основі широкого кола джерел запропоновано нову, науково обґрунтовану періодизацію політичного світогляду В. Липинського – видатного українського діяча національно-визвольного руху першої третини ХХ ст., основоположника консервативної течії в українській політології та практичній політиці, ідеолога й фундатора гетьмансько-монархічного руху в українській еміграції міжвоєнного періоду. Автором учебічно осмислена дискусійна історіографічна проблема еволюційності – сталості поглядів В. Липинського, на основі вагомих аргументів підважені усталені історіографічні стереотипи про демократизм дореволюційних політичних переконань мислителя.

Доведено тяглість консервативного характеру його поглядів протягом усієї політичної діяльності, при цьому особлива увага приділена деякій їх трансформації під безпосереднім впливом подій Української революції 1917-1921 рр.

***Ключові слова:** В. Липинський (1882 – 1931), громадські й політичні погляди, консерватизм, демократія, Український гетьмансько-монархічний рух.*

Одним із пріоритетних завдань вітчизняної історичної науки залишається дослідження українського національно-визвольного руху. Адже боротьба будь-якого народу за незалежність, що виступає доказом його прагнення до самостійного політичного існування, є однією з важливих підстав легітимізації сучасного державотворення. Багатоаспектність історії національно-визвольних змагань українців вимагає вивчення всіх їх виявів, у тому числі й нетипових.

Реалізація цих дослідницьких завдань можлива, зокрема, через аналіз життя, діяльності та ідейної спадщини головних репрезентантів окремих течій національно-визвольного руху.

В історії української нації чимало постатей, які за своїм духовним потенціалом набагато випередили час. Серед них і постать В'ячеслава (Вацлава) Казимировича Липинського (05/17.04.1882 – 14.06.1931) – поляка за походженням, але справжнього політичного українця за переконаннями. Український політичний діяч, дипломат, історик, історіософ, публіцист, політолог, релігієзнавець, соціолог, ідеолог гетьмансько-монархічного руху – ось перелік лише основних іпостасей цієї непересічної особистості.

Незважаючи на чималу кількість наукових публікацій щодо життя та творчості цієї видатної постаті, у царині липинськоставства залишається ще низка проблем, які потребують додаткового аналізу з метою остаточного з'ясування. Серед таких – необхідність осмислити дискусійну історіографічну проблему про еволюційність чи сталість консервативного політичного світогляду діяча, запропонувати відповідну, науково обґрунтовану періодизацію його політичного мислення.

Дискусія про еволюційність чи сталість поглядів В. Липинського була започаткована вченими – представниками українського зарубіжжя ще від 1950-их рр. Зокрема, Л. Білас стверджував, що еволюція політичних поглядів В. Липинського була незначною і практично протягом усього свого життя він дотримувався консервативно-монархічного світогляду, а ідеї демократії були йому чужими [1, 2]. Його точку зору поділяла більшість українських істориків зарубіжжя, за винятком хіба що Я. Пеленського, котрий переконаний у тому, що дореволюційний період у житті В. Липинського слід вважати демократичним, а консервативні його погляди сформувалися лише з накопиченням досвіду та під впливом розчарувань поразкою національно-визвольних змагань 1917 – 1921 рр. Саме такий висновок він обґрунтував у статті, опублікованій ще 1957 р. у збірнику «Української літературної газети», котра власне й започаткувала відповідну наукову дискусію [3].

Пізніше, на початку 1990-их рр., Я. Пеленський запропонував періодизацію еволюції світогляду В. Липинського, що включала три періоди: ранній (демократичний) – 1908-1919 рр., консервативно-монархічний (гетьманський) – 1919-1929 рр., незалежно консервативний з орієнтацією на майбутню українську конституанту як найвищий легітимний орган – 1929-1931 рр. [4]. На наш погляд, ця періодизація є доволі штучною і не зовсім виправданою. Взагалі, зазначена дискусія залишається актуальною й досі й потребує глибшого аналізу еволюції поглядів В. Липинського на основі вивчення всієї доступної його спадщини – творчої, епістолярної, а також різноманітних документальних джерел.

Дослідження істориків українського зарубіжжя післявоєнного періоду ґрунтувалися переважно на глибокому вивченні насамперед наукової та доступної публіцистичної спадщини видатного діяча, документальних матеріалів, збережених, упорядкованих та частково опублікованих науковцями Східноєвропейського дослідного інституту імені В. Липинського у Філадельфії (заснованого 1963 р.). Цей період розвитку історіографії українського зарубіжного липинськознавства був надзвичайно плідним та результативним. Однак для його представників були недоступними архівні документи в Україні, що, безумовно, суттєво обмежувало можливості наукового пошуку й об'єктивного з'ясування всіх липинськознавчих проблем, у тому числі й проблеми формування та подальшого трансформування світогляду видатного діяча.

Дискусію про еволюційність – сталість політичних поглядів мислителя продовжили своїми розвідками сучасні вітчизняні науковці С. Лінецький [5] і Т. Осташко [6]. Їхня візія проблеми близька до поглядів Я. Пеленського і зводиться до переконання, що дореволюційний період діяльності В. Липинського і його світогляду можна вважати загалом демократичним, а пореволюційний – консервативним.

У 2012 р. нами була підготовлена й видана перша повна синтетична праця, присвяченої життю, діяльності та творчості В. Липинського [7]. Автор опиралася на доробок попередників та широку документальну основу. Монографія пропонує комплексний, системний погляд на постать діяча, висвітлює недостатньо досліджені періоди його життя й діяльності, виправляє низку фактографічних помилок його біографії, пропонує аналіз дискусійних наукових проблем, послуговуючись при цьому новітніми підходами.

Аналіз усіх залучених у процесі підготовки згаданої монографії джерел дозволив укласти авторові цієї розвідки нову періодизацію політичного світогляду В. Липинського, котра, на наш погляд, найбільш точно відбиває специфіку його поглядів на український національно-визвольний рух та шляхи реалізації українського державного будівництва на різних етапах його громадсько-політичної діяльності. Отже, ми виділяємо 4 головні періоди в житті та активній громадсько-політичній діяльності В. Липинського, а саме:

1908 – 1917 рр. – територіалістично-консервативний з орієнтацією на самостійну Україну як недалеку перспективу;

1917 – 1919 рр. – державницько-територіалістичний;

кінець 1919 – 1929 рр. – консервативно-монархічно-гетьманський;

1930 – 1931 рр. – класократично-монархічний [8, с. 26].

У дореволюційний період підвалинами політичного мислення видатного діяча виступали постулати територіалізму, консерватизму та орієнтація на самостійну Україну як кінцеву мету українського національно-визвольного руху. Причому два перші виступали як першорядні, оскільки ідею української

незалежності діяч розглядав як перспективу, хоч і не надто віддалену. Тому можна визначити дореволюційну добу в його діяльності та політичному мисленні (1908 – 1917 рр.) як територіалістично-консервативну з орієнтацією на самостійну Україну. Адже саме на поширення ідеї територіалізму серед консервативної частини українського суспільства, котру В. Липинський розумів як ідею української політичної нації, він спрямовував основні сили своєї громадської активності та публіцистично-ідеологічної діяльності того періоду. Цю ж ідею він намагався поширити і серед очільників українства, доводячи необхідність переорієнтації українського руху з екстериторіального напрямку (боротьба за національно-культурну автономію) на територіальний, що на перший план висував змагання за національні права українців і в перспективі передбачав повне усамостійнення України. Отже, визначення цього періоду в житті діяча, як «демократичного» не є правомірним.

Спробу В. Липинського привернути консервативні елементи до українського національно-визвольного руху слід вважати безперечною його заслугою. Її підставою було глибоке розуміння діячем неможливості успішної боротьби за незалежнення України лише силами несвідомих у політичному відношенні народних мас та нечисленною поступовою частиною українства, що декларувала народницько-соціалістичні ідеали, а гасло самостійної України навіть не ставила на порядок денний.

У добу Української революції 1917 – 1921 рр. В. Липинський сформувався як зрілий політик та державний діяч. Тоді він яскраво виявив себе у кількох сферах громадсько-політичної й державотворчої діяльності, як-от: пам'яткоохоронна, публіцистично-агітаційна, організаційно-військова, організаційно-партійна, ідеологічно-партійна, виборча і дипломатична. При цьому в усіх цих сферах він послідовно відстоював ідею української державної самостійності.

Діяч стояв біля витоків першої української національної партії консервативного спрямування – УДХП. Його роль полягала не лише в безпосередній участі в організаційному становленні політичної організації, а й ідеологічному оформленні її програмових засад, котрі фактично визначали всю політичну діяльність партії протягом доби національно-визвольних змагань [9]. Аналіз окремих положень партійної програми, складеної В. Липинським, відображає еволюцію його політологічних поглядів, свідчить про далекоглядність її автора як політика, гнучкість його політичного мислення, оскільки він при готовності на деякі компроміси у питаннях державотворення (саме так слід розцінювати тодішню його орієнтацію на демократичну форму правління), не відступав від головної мети – незалежної Української держави.

За часів Гетьманату П. Скоропадського та Директорії УНР В. Липинський виявив себе як талановитий дипломат, що був безпосередньо причетний до

налагодження зовнішньополітичного співробітництва української держави, піднесення її авторитету на міжнародній арені [10]. Як державний діяч він неухильно відстоював ідею єдиного національного фронту в боротьбі за збереження української незалежності, а також територіально-державний принцип внутрішньої й зовнішньої політики. Тому період у житті В. Липинського протягом 1917 – 1919 рр. можна визначити як *державницько-територіалістичний*, оскільки ідея Української держави набула реального втілення і діяч вважав необхідним за всяку ціну втримати та зберегти її. Саме на збереження державної незалежності за допомогою реалізації принципу територіалізму, поширеному на все українське суспільство, він спрямовував свої зусилля.

В еміграційний період В. Липинському вдалося за короткий час – менше ніж 12 років – започаткувати і розвинути новий політичний напрям в українському національно-визвольному русі ХХ ст., що ввійшов в історію як монархічно-гетьманський. Роль діяча полягала як в організаційному оформленні головної політичної структури руху – УСХД, так і в розробленні стрункої, теоретично обґрунтованої ідеології, на котрій базувалася його діяльність. В основу згаданої ідеології були покладені консерватизм, територіальний патріотизм та ідея діничної конституційної монархії у формі традиційного для України гетьманства.

Створюючи теорію української трудової монархії, В. Липинський прагнув відтворити структуру української нації, урівноваживши її ліву поступову і праву консервативну частини, та наполягав на тому, що успішне державотворення можливе лише за умови соціальної консолідації суспільства. Ще однією важливою політичною засадою творення власної держави мислитель уважав принцип територіалізму, котрий він протиставляв націоналізмові. Лише на його основі можливо було втілити у життя реальну суспільну солідарність усіх мешканців України, котра дозволила б в ім'я «спільних інтересів спільної Землі» [11, с. 154] творити, а не руйнувати власну державу. Провідну державотвірну роль він відводив консервативній верстві, ядром котрої вважав український хліборобський елемент, найбільш тісно зв'язаний з українською землею як своїм економічним, так і політичним інтересом.

Єдино можливою формою державного устрою в Україні, котра б забезпечила відповідну організацію консервативної верстви з метою виконання нею державотворчих функцій уважав конституційну спадкову монархію на чолі з гетьманом, котра обмежувалася б спільним для всіх громадян законом. Такий тип державності, на думку В. Липинського, забезпечив би можливість самоорганізації та якнайширшого розвитку всіх продуктивних здібностей кожного класу. Сам же діничний монарх – гетьман – мав бути насамперед уособленням принципу національної й державної єдності, сталості національної традиції, що убезпечило б Українську державу від руїни та

розкладового впливу сторонніх сил. Близьким до пропонованого В. Липинським типу монархічної влади була англійська монархія, де король чи королева виконують не законодавчі функції, а репрезентативні й тим забезпечують історичну традицію і спадковість держави [12, с. 89].

У боротьбі за відновлення української державності мислитель і політик заперечував можливість опертя на сторонні сили, оскільки вбачав у цьому, по-перше, небезпеку нового чужоземного поневолення, а по-друге, підважування консервативних підвалин державотворення, котрі мали забезпечити своєрідну «точку опори», сталість, а, отже, і міцність майбутньої держави.

В. Липинський відіграв значну роль у справі ширення осередків гетьманського руху, ведучи активне листування з їх провідниками та скеровуючи їхню політичну діяльність у необхідне русло. Внутрішньоорганізаційну структуру гетьманського проводу він розглядав як своєрідну проекцію на майбутній державний устрій у незалежній Україні. Тому гетьман мав бути не лідером політичного руху, а лише його символом, репрезентантом, утіленням маєстату державної ідеї.

Виходячи зі здійсненого аналізу політичного мислення та діяльності В. Липинського, можемо позначити період у його житті від кінця 1919 р. до 1929 як *консервативно-монархічно-гетьманський*.

Конфлікт між двома течіями в середині гетьманського проводу – ідеалістичною та реалістичною – призвів до розколу в середині політичного напрямку, наслідком якого стала спроба В. Липинського заснувати новий гетьманський рух із наголосом на його класократично-монархічній суті, а також відмова мислителя від ідеї персоніфікації гетьманства. Відповідно цей останній період у житті видатного діяча (1930 – 1931 рр.) на наш погляд, слід визначати як *класократично-монархічний*.

Список використаних джерел

1. Білас Л.Р. Липинський і «територіалізм» / Лев-Ростислав Ростиславович Білас // Сучасність. – Мюнхен, 1962. – № 2. – С. 95 – 111, № 3. – С. 61 – 72.
2. Білас Л.Р. Краків, Женева і філіяція «Кричевського»: До родовідної мислення Липинського / Лев-Ростислав Ростиславович Білас / В.Липинський. Твори, Т. 2: Участь шляхти у великому українському повстанні під проводом Гетьмана Богдана Хмельницького. – Філадельфія, 1980. – XVII – ХCVIII.
3. Пеленський Я. В'ячеслав Липинський / Ярослав Пеленський // Збірник «Української літературної газети» за 1956 р. – Мюнхен, 1957. – С. 197 – 213.
4. Пеленський Я. Спадщина В'ячеслава Липинського і сучасна Україна / Ярослав Пеленський / В'ячеслав Липинський. Історико-політологічна спадщина і сучасна Україна.: [Матеріали Міжнародної наук. конф., яка відбулася 2 – 6 червня 1992 року у Києві, Луцьку і Кременці з нагоди 110 роковин з дня народження вченого] / Я. Пеленський (ред.);

Східноєвропейський дослідний ін-т ім. В. Липинського та ін. – К.; Філадельфія, 1994. – 284 с. – С. 15 – 29.

5. Лінецький С. Чи був В. Липинський антидемократом? (До питання про оцінку політичних поглядів мислителя) // Молода нація: Альманах. – К.: Смолоскип, 1996. – № 2. – С. 29 – 42.

6. Осташко Т. В'ячеслав Липинський і українська національна демократія // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Історія, економіка, філософія». – Вип. 14 «Український консерватизм і гетьманський рух: історія, ідеологія, політика» / Гол. ред. Ю.І. Терещенко. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2008. – 264 с. – С. 96 – 113.

7. Передерій І.Г. В'ячеслав Липинський: етнічний поляк, політичний українець: Монографія / І.Г. Передерій. – Полтава: Видавництво ПолтНТУ, 2012. – 622 с.

8. Передерій І.Г. В'ячеслав Липинський у громадсько-політичному та науковому житті України й української еміграції першої третини ХХ століття: Автореферат дис. на здобуття наукового ступеня доктора іст. наук / Ірина Григоріївна Передерій. – К., 2013. – 35 с.

9. Турченко Ф., Заліська Н. В'ячеслав Липинський – ідеолог Української демократичної хліборобської партії / Ф.Г. Турченко, Н. Заліська // В'ячеслав Липинський. Історико-політологічна спадщина і сучасна Україна.: [Матеріали Міжнародної наук. конф. 2 – 6 червня 1992 р. у Києві, Луцьку і Кременці з нагоди 110 роковин з дня народження вченого] / Я. Пеленський (ред.); СЄДІ ім. В. Липинського та ін. – К.; Філадельфія, 1994. – С. 171 – 181.

10. Передерій І.Г. В'ячеслав Липинський як очільник та організатор роботи українського посольства у Відні (1918 – 1919 рр.) // Наукові записки. Серія: педагогічні та історичні науки. Збірник наукових статей Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова — К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2010. – Вип. 87. – С. 249 – 262.

11. Липинський В. Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму / В'ячеслав Казимирович Липинський / В'ячеслав Липинський. Твори, Архів, Студії. / Східноєвропейський дослідний інститут ім. В.К. Липинського. – К., Філадельфія, 1995. – Т. 6: Твори. Політологічна секція. / За ред. Я. Пеленського. – С. 154.

12. Осташко Т. В'ячеслав Липинський: від посла Української Держави до УСХД / Тетяна Сергіївна Осташко // Молода нація: Альманах. – К.: Смолоскип, 2002. – № 4 (25). – С. 89.

Передерій І. Г.

ПЕРИОДИЗАЦІЯ ПОЛІТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ В. ЛИПИНСКОГО: ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЕ СТЕРЕОТИПЫ И НОВЕЙШИЕ ПОДХОДЫ В ОСМЫСЛЕНИИ ПРОБЛЕМЫ

В статтє на основє широкого круга источників предложєно нову, научно обоснованную периодизацию политического мировоззрения В. Липинского – выдающегося украинского деятеля национально-освободительного движения первой трети ХХ ст., основоположника консервативного течения в украинской политологии и практической политике, идеолога и основателя гетманско-монархического движения в украинской

эмиграции межвоенного периода. Автором всесторонне осмыслена дискуссионная историографическая проблема эволюционности – постоянства взглядов В. Липинского, на основе весомых аргументов подвергнуты сомнению устоявшиеся историографические стереотипы о демократизме дореволюционных политических предпочтений мыслителя.

Доказана преемственность его консервативных взглядов от начала и до конца политической деятельности, при этом особое внимание обращено на некоторую их трансформацию под непосредственным воздействием событий Украинской революции 1917-1821 гг.

Ключевые слова: В. Липинский (1882 – 1931), общественные и политические взгляды, консерватизм, демократия, Украинское гетманско-монархическое движение.

Perederiy I.G.

PERIODS IN V.LYPYNSKYI'S POLITICAL THINKING: HISTORIOGRAPHIC STEREOTYPES AND NEW APPROACHES TO THE PROBLEM UNDERSTANDING

In the article, based on a wide range of sources, a new, scientifically substantiated periodization of the political worldview of V. Lypynskyi, an outstanding Ukrainian figure in the national liberation movement of the first third of the 20th century, the founder of the conservative trend in Ukrainian political science and practical politics, the ideologist and founder of the hetman-monarchist movement in Ukrainian emigration of the interwar period. The author comprehensively comprehends the debatable historiographic problem of evolutionism-the constancy of V. Lypynsky's views, reveals the very essence of this discussion, which has lasted for more than half a century, and on the basis of weighty arguments the established historiographic stereotypes about the democracy of the pre-revolutionary political preferences of the thinker have been questioned.

The connection between the practical experience of a real politician's policy and the process of crystallization of his world-view postulates is shown, both in spruce and in part of his concept of creating a Ukrainian state.

The author draws attention to the continuity of the conservative nature of his views from the beginning to the end of political activity is proved, with particular attention paid to some of their transformation under the direct impact of the events of the Ukrainian Revolution of 1917-1821.

Keywords: V. Lypynskyi (1882 – 1931), social and political views, conservatism, democracy, Ukrainian Hetman -monarchist movement.

Стаття надійшла до редакції 2.06.2017 р.

**TO THE QUESTION OF FAMOUS SCIENTISTS, ENGINEERS,
INVENTORS, SPECIALISTS OF THE POLTAVA REGION IN HISTORY
OF ROCKET AND SPACE TECHNOLOGY**

I. O. Pistolenko,

*Head of Research Sector Research and Education of the Poltava
Air and Space Museum, Ph.D., Senior Research Fellow,
e-mail: list_28@ukr.net*

N. K. Kocherga,

*PhD, Associate Professor
of the Ukrainian culture and dokumentation Department
Poltava National Technical University named after Yuri Kondratyuk,
e-mail: Nadiya.Kocherga@ukr.net*

Professional activity and the facts of biographies of the greatest scientists, engineers, inventors Yu. Kondratyuk, O. Zasyadko, V. Chelomey, pilot-cosmonaut G. Beregovy as Poltava region representatives, their contribution to the development of rocket and space science and technology has been analyzed in the article.

Keywords: *battlefield powder missile, conquest of interplanetary space, elevator complexes, wind aggregate and farm, theory of vibrations, dynamical stability of elastic systems.*

Poltava, an ancient Ukrainian city, is one of the precious pearls of Ukraine. There are many historical and architectural monuments in Poltava, including memorable places related to aerospace history of our city [1, c. 3, 5, 7].

There are many museums in Poltava too. And Poltava Air and Space Museum is one of the known among other because many important events in the fields of aircraft and astronautics are related to our edge. The Poltava land gave to mankind the whole pleiad of prominent figures in aviation and space fields.

And Yuri V. Kondratyuk by right belongs to a group of these outstanding persons. 2017 a year is the year of 120 year from the day of birth of this scientist. Government of Ukraine in 1997 Name Yuri Kondratyuk the occasion of 100th anniversary of birth of theoretical astronautics, distinguished engineer and inventor, was awarded Innovator Poltava National Technical University.

In the history of national science it is difficult to find more dramatic fortune than the life and career of the outstanding self-taught scholar from Poltava. He started writing his manuscripts, devoted to the theory of interplanetary flights, when

he was 16 (in 1913), and by the age of nineteen (in 1917) he was the author of numerous discoveries and theories on that subject.

One of the cosmism pioneers and space era forerunners, Olexander Ignatovych Shargey, lived and worked for many years under another name Yuriy Vasyliovych Kondratyuk. During the Civil War in Russian Empire he had to take someone's name though he did not commit any crime against people or the country, and he had never taken his real name back, as it was the period of Stalin's repressions.

Making a close study of Yu.V. Kondratyuk's activity, the outstanding scientists, academicians M.S Burov, B.M. Vorobyov, V.P Glushko, Y.O.Pobedonostsev, I.A. Merkulov, B.V. Raushenbah, V.M. Sokolsky carefully analyzed his ideas of a composite rocket, his creative contribution to the theory of space flights and formation of interplanetary communications theory.

The first Yu.V. Kondratyuk's biographers, A.V.Datsenko, B.I. Romanenko, O.G. Rappoport, and V.I. Grab thoroughly examined his "fortune trajectory". Yu.V. Kondratyuk's (O.G.Shargey's) bibliography numbers over 920 works.

Stars, space, interplanetary flights were vitally decisive factors in his life. We will try to answer the question, what inspired the self-taught scholar for new discoveries and, being his cosmic destiny, finally brought him immortality.

The name of Yuriy Kondratyuk had only gained the worldwide recognition in the period of American Moon exploration. On March, 31, 1969, American magazine "Life" published the article about the NASA research center employee, John Hubolt, and the long period of ignoring the very possibility "to have a date with the moon". He said, "When I was watching the "Apollo 11" launch which was my "child" LEM and the first manned flight to the Moon, I recalled the engineer, whose dream had been broken by people's skepticism." Hubolt read about the Russian (for Americans USSR meant Russia, and Russians were identified with Ukrainians) self-taught engineer Yuriy Kondratyuk, who had calculated the LOR scheme 50 years before and it became the best one for reaching the Moon's surface. – "My God, my way of thinking and that of his were the same!" – Hubolt said. - Thinking about it, I cannot help being excited when I am watching "Apollo -11" launching"

Yuri Kondratyuk (born Olexander Shargey) was an engineer of genius, one of the pioneers of missilery and the theory of space flights, theorist of the use of wind to produce power.

He was born in Poltava, where, in 1916, he graduated from the Second Boys' Gymnasium. Later, he entered the mechanical faculty of the Petrograd Polytechnic Institute. O. Shargey was called up for military service in 1916.

Thenceforth, he was forced to serve in the White Army in 1919, escaped from it and was on the run. These events made Olexander Shargey to change his name.

The beginning of his scientific research in the field of interplanetary travel falls on 1914-1915. In 1917, Yuri Kondratyuk finished working on the Petrograd

Manuscript, where he suggested the way of reaching surfaces of big celestial bodies of the Solar System and described construction of the jet engine and spaceship. In the book “For Those Who Will Read to Build”, the scientist gave an original method of deducing the basic equation of missile movement, scheme and description of 4-stage missiles based on oxygen and hydrogen fuel and other. The book “Conquest of Interplanetary Space” of 1929 also included many original ideas, calculations, suggestions, which approaching the solution of complex matters of missile building and space exploration in a new way.

Designed by Yu. Kondratyuk, the scheme of landing people on the surface of the Moon by separating the landing module from the base ship was successfully utilized for the flight of the American “Apollo 11” half a century later.

From 1919 to 1938 Yuri Kondratyuk successfully was engaged also in design and construction of elevator complexes, wind aggregates, units and wind farms.

In July of 1941, Yu. Kondratyuk volunteered to the front line. The last piece of information on him was dated January and February of 1942 [2, c. 254, 255].

The International Academe of Astronautics recommended that the name of Yu. Kondratyuk be added to 78 world scientists presented in the International Space Hall of Fame in the city Alamogordo (New Mexico, United States). A positive decision was taken in 2014. The solemn ceremony took place on October 18. The Gallery of International Space Glory is the only authoritative organization among the cosmonauts that celebrates the contribution of individual people to the exploration of outer space. According to the participants of the conference, the introduction of Kondratyuk in this gallery is a fact of international recognition of the scientist's creative merits in the theory of world cosmonautics. Also in the information distributed by the organizers, it was openly stated that when preparing the Apollo expedition to the Moon, the Americans used Kondratyuk's idea of landing on another heavenly body [3].

In his honor the small planet-asteroid and a crater on a reverse side of the Moon were called after Kondratyuk.

According to the academician Baryakhtar the pioneer of space exploration Yu.V. Kondratyuk is a treasure of world science, national asset of the Ukrainian people [4, c. 102-103].

“From battlefield to interplanetary missiles... Time will come, people will settle in other worlds. I can see this time”, – so inventor, designer battlefield missile, military figure **Olexander D. Zasyadko** dreamed once.

O. Zasyadko was a scientist in the field of artillery, designer of the salvo missile, inventor of the incendiary and explosive missiles. He was born into a well-to-do Cossaks family in Lutenka, Gadiach povit (now in the Poltava region), graduated from Artillery and Engineering Noble Military schools. During the military service, he was an active companion of O. Suvorov, M. Kutuzov,

participating in many military campaigns. He becomes famous for exclusive bravery and ingenuity, for what he was awarded 8 orders and gold sword with inscription for Courage. In 1815, O. Zasyadko began working on the designing of battlefield powder missiles, having sold for this purpose his family manor. O. Zasyadko designed battlefield missiles of three calibers, developed the technology of their manufacture and also the salvo missile launcher and missile targeting device. He produced a manual on selection of the optimal parameters of missiles, determination of distance of their flight and dispersion depending of launching angle, considered methods of the transportation and use of battlefield missiles. The achievements and inventions were in depth described by him in his work "About Incendiary and Explosive Missiles". Besides, the designer organized production of missiles in a special "missile facility" in Sankt-Petersburg.

In 1820, O. Zasyadko headed up newly established Sn. Petersburg Artillery School and, in 1827, was appointed chief of staff of general-feldseikhmeister. On his initiative, the first in the army battlefield missile unit was formed. It successfully proved itself during the storm of Brailov and Varna in the Russian-Turkish War. For the successful operation of artillery during the war, O. Zasyadko was promoted to the rank of general-lieutenant. After his retirement, he moved to Harkiv, where he was engaged in development works until his death.

The designing activity of O. Zasyadko became an important stage in the development of missilery and space exploration [4, c. 78-79; 2, c. 208-209].

Volodimir M. Chelomey was a designer and director of the development of rocket and spacecraft. His works were devoted to the problems of design and dynamics of machinery, vibration theory, dynamical stability of elastic systems, and the theory of servomechanisms. His ideas as a designer were implemented in aircraft, rockets and spacecraft.

The scientist of genius was born in Seidlets, but, some months later, his family moved to Poltava, where he graduated from Seven Years School 10. V.M. Chelomey recollected that period with warmth and through all his life retained a love to Poltava, calling it his native land. In 1926, he moved to Kyiv.

After his graduation from the Kyiv Aviation Institute, he began teaching in it and, at the same time, worked for the Institute of Applied Mathematics and Mechanics of the Academy of Sciences of the Ukraine. In 1936, he published his first book "Vector Calculus".

When V. Chelomey moved to Moscow in 1941, he began working in the Central Institute of Aviation Engines, where he designed the first in the USSR pulsating aerojet engine. V. Chelomey was a chief designer from 1944, shortly afterwards, general designer of space-missile engineering. The advanced samples of space-missile engineering, designed by him, had then no analogues in the world.

The operation of Design Bureau under V. Chelomey served to share up national defense. He suggested the idea of transportation of a missile with a folding wing in a container and launching it from it. These strategic missiles were taken to arm. One of the notable achievements of that time became the satellite «Cosmos 1870», developed by the designer of genius. It was the first in the world satellite, which enabled, at any time of the day and in any weather conditions, to receive the image of any object on the Earth.

The scientific, engineering and designing schools farmed by him brought up a whole galaxy of scientists, designers, development engineers of aerospace machinery and played an extremely important role in cosmonautics.

For notable achievements, V. Chelomey received many state and scientific awards. An academician Ye. Fedosov wrote that V.M. Chelomey belonged to the pioneers of missilery. He designed a whole generation of missile systems having no analogues in world practice [4, c. 194-195; 2, c. 572-573].

The names of such outstanding pilot-cosmonauts as O.A. Leonov, P.I. Klimuk, A.S. Levchenko, V.O. Aksenov are connected with the region. O.A. Leonov graduated from the school of primary flight training in Kremenchug. P.I. Klimuk, A.S. Levchenko, V.O. Aksenov started to study at this school, and then they continued their studies in Chernigov.

George T. Beregovy was one of the first and most outstanding pilot-cosmonauts. He was born into an office worker family in Fedorovka (now in the Karlovka district of the Poltava region). He dreamed of becoming a pilot from the very childhood.

Before being called up for military service, G. Beregovy worked at the Yenakievo Metallurgical Plant and studied at Air School at the same time. He completely devoted himself to aviation there, and when he reached only 16, he drove a plane for the first time. He managed to enroll in the Voroshilov School of Military Pilots of 17.

During the Second World War, he served in the 5th Air Corps as a pilot bomber. For heroism and courage, shown in the struggle with German fascist aggressors, Captain G. Beregovy was named Hero of the Soviet Union in 1944. His military career finished in Czechoslovakia, where Squadron Commander G. Beregovy fields his last 185th mission.

After the war, he studied at Higher Officers' School. In 1956, he graduated from the Red Banner Air Force Academy. In a space of 16 years of excellent work, G. Beregovy "tamed" hundreds of new planes, for what he was awarded the honorary title Honored Pilot –Tester of the USSR in 1961.

In 1964, G. Beregovy joined the squad of cosmonauts. On October 26, 1968, he made a space flight. On board "Soyuz 3" spaceship, he performed 64 orbits around the Earth. In the course of the flight, the spaceship "Soyuz 3" made many

maneuvers and 2 rendezvous with the unmanned spacecraft “Soyuz 2”. G. Beregovy received his second title Hero of the USSR for his successful space flight. He implemented a lot of important scientific and engineering experiments and collected a useful piece of information, which allowed resolving a number of practical missions [4, с. 18-19; 5, p.1, 3-48; 6, p. 1, 2, 5-8].

A heroic, full of continuous struggle life of the famous Poltava fellow was devoted to the service of science and people. The epoch of considerable achievements in the history of the exploration of outer space is connected with his name.

This article is composed on the materials of:

1. Данилюк Л.В. Полтава та її видатні люди. – Полтава, 1999. – 24 с.
2. Видатні діячі України минулих століть: мемор. альм. = Outstanding Ukrainian Personalities of the Past : Memorial anthology / Упоряд.: Компанія «Євроімідж»; Ін-т історії України; Т-во «Україна-Світ»; Ін-т біогр. дослідж; Ред. Рада: В. Смолій (Голова), Ю. Богуцький, І. Дзюба та ін.; Голов. ред. О. Онопрієнко. — К.: Євроімідж, 2001. – 623 с.
3. Музей Новосибирска. Новосибирский ученый Юрий Кондратюк вошел в Галерею международной космической славы. 19.11.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mnsk.ru/novosibirskiy-uchenyiy-yuriy-kondratyuk-voshel-v-galereyu-mezhdunarodnoy-kosmicheskoy-slavyi>
4. Альманах пошани й визнання Полтавщини: 100 видатних особистостей Полтавщини минулих століть. – Полтава-Київ: АТ «Книга», 2003. –208 с.
5. Glushko V.P. Development of Rocketry and Space Technology in the USSR. – Moscow: USSR Academy of Sciences, Novosty Press Publishing House, 1973. – 68 p.
6. Glushko V.P. Rocket Engines “GDL-OKB” – Moscow: USSR Academy of Sciences, Novosty Press Publishing House, 1973. – 71 p.

У статті розглядаються діяльність і факти біографії видатних учених, інженерів, винахідників Ю. Кондратюка, О. Засядка, В. Челомея, льотчика-космонавта Г. Берегового як представників Полтавщини, їх внесок у розвиток ракетно-космічної науки і техніки.

Ключові слова: *завоювання міжпланетних просторів, елеватори, вітроагрегат, вітроелектростанція, бойова порохова ракета, теорія вібрацій, динамічна стійкість пружних систем.*

В статье рассматриваются деятельность и факты биографий выдающихся ученых, инженеров, изобретателей Ю.Кондратюка, А. Засядко, В. Челомея, лётчика-космонавта Г. Берегового как представителей Полтавщины, их вклад в развитие ракетно-космической науки и техники.

Ключевые слова: боевая пороховая ракета, завоевание межпланетных пространств, элеваторы, ветроагрегат, ветроэлектростанция, теория вибраций, динамическая стойкость упругих систем.

Стаття надійшла до редакції 24.05.2017 р.

УДК 378.31 (477) «18/19»

БЛАГОДІЙНІСТЬ У РОЗВИТКУ ПОЧАТКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ КИЇВСЬКОГО НАВЧАЛЬНОГО ОКРУГУ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Нарадько А. В.,

*Кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри українознавства, культури та документознавства
ПолтНТУ імені Юрія Кондратюка,
e-mail: ferrum.andrew@gmail.com*

Стаття присвячена дослідженню ролі благодійної допомоги у справі розвитку початкових навчальних закладів Київського навчального округу (кінець ХІХ – початок ХХ ст.). Благодійна допомога була важливою умовою розвитку та функціонування початкової освіти. Результати дослідження різних форм благодійної діяльності в галузі освіти в Україні кінця ХІХ – початку ХХ століть переконують у необхідності врахування набутого тоді досвіду для розвитку сучасної системи благодійної діяльності.

Ключові слова: *благодійність, початкова освіта, позашкільна освіта, Київський навчальний округ.*

Постановка проблеми. У силу різноманітних причин заклади освіти України переживають досить складний етап розвитку. через недостатні обсяги фінансування державою вони знаходяться вкрай скрутному матеріальному становищі. Тому дослідження благодійної діяльності у сфері освіти в Україні є актуальною проблемою сьогодення. Оскільки радянською історичною наукою благодійність тлумачилася як буржуазне явище, вона на довгий час залишалася поза межами історичних студій. Лише після здобуття Україною незалежності з'явилися перші розвідки вітчизняних учених з історії благодійної діяльності. Вони засвідчили потребу об'єктивного вивчення та використання в сучасних умовах досвіду, набутого в процесі розвитку благодійної діяльності загалом та в галузі освіти зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перші спроби дати загальну картину формування державної системи захисту пауперизованого населення та підтримки народної освіти зокрема були зроблені наприкінці ХІХ – на початку

XX століть. Особливої уваги заслуговують роботи відомого дослідника народної освіти Російської держави Я. Абрамова [1], який зробив спробу визначити добродійні джерела виникнення та розвитку освітніх закладів різного рівня. Одним із перших він наголосив на виключній ролі благодійності в заснуванні недільних шкіл, її значенні для розвитку та формування мережі закладів початкової освіти, підтримки учнів із незаможних прошарків населення.

Питання ролі благодійної діяльності в розвитку народної освіти досліджував І. Павловський. У монографії з історії полтавського дворянства він висвітлив його благодійну діяльність, зокрема допомогу початковим навчальним закладам [11]. У біографічному словнику державних, громадських, релігійних діячів він також подав відомості про найбільш визначних благодійників Полтавщини в царині освіти [12]. Деякі дані з історії створення недільних шкіл на Полтавщині ввів до наукового обігу Ф. Щербина [15].

У двадцятих роках XX ст. увага українських істориків до проблеми ролі благодійників у становленні освітніх закладів України другої половини XIX ст. значно зростає. Про це свідчать дослідження Д. Граховецького [4], Л. Миловидова [5], присвячені недільним школам та ролі громадських діячів у їх заснуванні та підтримці.

У дев'яностих роках XX ст. виходять праці, присвячені дослідженню освітньої справи, які містять відомості про благодійну складову їх життя (М. Ярмаченко [13], О. Сухомлинської [7], Л. Вовк [3]). Серед інших питання благодійної підтримки закладів освіти досліджуваного періоду висвітлено в роботах Ф. Ступака [14] в монографії про благодійні товариства Києва.

Об'єктом дослідження є процес розвитку та удосконалення форм надання допомоги з боку організацій, благодійних товариств та приватних осіб у сфері початкової освіти в Київському навчальному окрузі наприкінці XIX – на початку XX ст.

Формулювання цілей статті. Мета статті – виявити загальні принципи розвитку процесу надання благодійної допомоги у сфері початкової освіти наприкінці XIX – на початку XX ст.

Виклад основного матеріалу. Є всі підстави стверджувати, що благодійність відіграла суттєву роль у створенні та забезпеченні початкових навчальних закладів. По-перше, виключно на кошти благодійників існували недільні школи, проводились різноманітні читання. По-друге, досить суттєвим був їх внесок у фінансування початкових народних училищ.

Так, у Київському навчальному окрузі протягом 1899-1916 рр. частка благодійних внесків у фінансування початкових народних училищ складала від 9 до 43%, для ремісничих училищ – від 9 до 41%, для міських та повітових училищ – від 10 до 35%. Отже, в окремі роки благодійна допомога початковим навчальним закладам складала більше третини від загальної суми фінансових надходжень [6, с. 108].

Найбільші пожертвування протягом 1889-1908 рр. початкові народні училища отримували від сільських громад, які були зацікавлені в розвитку початкової освіти. частка сільських громад у фінансуванні початкових народних училищ складала від 1,3% до 21,6% на рік. Суми пожертвувань міських громад

початковим народним училищам протягом 1889-1916 рр. щороку збільшувалися. частка міських громад у фінансуванні початкових народних училищ складала від 6,7% до 12,7% на рік. Пожертвування приватних осіб на користь початкових народних училищ складала від 1,1% до 9,1% їх загального фінансування. Протягом 1889-1904 рр. частка відсотків із пожертвуваних банківських рахунків у фінансуванні початкових народних училищ була незначною, проте досить стабільною (від 1,3% до 2,2%) [6, с. 109].

Міські громади протягом 1889-1916 рр. надавали найбільше пожертвувань для підтримки ремісничих училищ. частка міських громад у фінансуванні ремісничих училищ складала від 4,1% до 35% (у більшості випадків – не менше 10%). Сума пожертвувань міських громад щорічно збільшувалася, крім 1902-1905 рр. На другому місці після міських громад за обсягом благодійних надходжень знаходились відсотки з пожертвуваних банківських рахунків, що становили від 0,82% до 6,9%. Станові пожертвування на ремісничі училища не були великими й складала від 0,2% до 6,1%. міські та повітові училища протягом 1905-1916 рр. отримували найбільше благодійних пожертвувань від представників міських громад. Їх витрати на благодійну допомогу училищам істотно збільшувалися кожен рік. частка міських громад у фінансуванні міських та повітових училищ складала від 6,8% до 16,6%. Відсотки з пожертвуваних банківських рахунків становили від 0,5% до 2,1%. Пожертвування приватних осіб на користь цих училищ складала від 0,3% до 17,2%, а станові пожертвування – від 0,08% до 1,9% [10, с. 238].

Нарешті, майже до кінця XIX століття благодійна підтримка була основним джерелом фінансування церковнопарафіяльних шкіл. Так, частка благодійних коштів у фінансуванні церковнопарафіяльних шкіл Київської єпархії протягом 1887-1888 рр. становила 85% (13299 крб. пожертвувань від різних осіб та організацій та 69135 крб. – від сільських громад) [8, с. 20].

Протягом 1895-1896 навчального року частка благодійних коштів у фінансуванні церковнопарафіяльних шкіл Київської єпархії складала 70% (від сільських громад – 166564 крб., від благодійників – 9646, від міських громад – 4561 крб., від церковнопарафіяльних братств та піклувань – 2500 крб.) [9, с. 53].

Щоправда в цей час спостерігалася тенденція збільшення обсягів пожертвувань, які надавалися церковнопарафіяльним навчальним закладам, і зменшення їх частки в загальному обсязі фінансування через зростання витрат Синоду та держави на утримання цих шкіл. Наприкінці XIX ст. держава збільшила фінансування церковнопарафіяльних шкіл від 12,5% загальних витрат у 1885 р. до 67,7% у 1902 р. Відповідно зменшилась частка благодійних коштів у фінансуванні церковнопарафіяльних шкіл. Так, частка церковнопарафіяльних братств та піклувань із 12,5% у 1885 р. зменшилася до 2,6% у 1902 р. частка сільських громад із 43% у 1885 р. зменшилася до 10,8% у 1902 році. частка окремих благодійників та попечителів шкіл із 16,7% у 1887 р. зменшилася до 9% у 1902 р. [2, с. 126].

Суму допомоги закладам початкової освіти важко підрахувати через те, що значну її частину надавали в натуральному вигляді (навчальні матеріали, речі, книжки та праця на користь закладу) й не завжди фіксували в документації. Тому реальні обсяги благодійної допомоги початковим навчальним закладам

часто були більшими, ніж ті, що зазначалися у звітах. Благодійна допомога для закладів початкової освіти була відчутним та життєво необхідним джерелом матеріальних надходжень. Для таких навчальних закладів, як недільні школи та талмуд-тори, припинення надходження пожертвувань на їх користь означало припинення діяльності навчального закладу.

Суб'єктами благодійної допомоги початковим навчальним закладам були приватні особи, благодійні організації, метою яких і був розвиток народної освіти, установи та організації, посадові особи, групи населення, що надавали станіві пожертвування. Значний внесок у справу благодійної підтримки здійснювали як досить заможні особи, які жертвували навчальним закладам землю, гроші, будівельні матеріали, навчальні приладдя, так і менш забезпечені, що допомагали в силу своїх можливостей. Участь у благодійній діяльності брали представники всіх без винятку станів тогочасної України. Селяни та міські жителі не залишались осторонь підтримки початкової освіти тому, що досить гостро відчували її необхідність. Вони допомагали в міру можливостей, встановлюючи обов'язкові станіві пожертви, використовуючи громадські кошти та землю. Таким чином, благодійна діяльність відіграла визначну роль у розвитку як позашкільної освіти, так і початкових навчальних закладів, що підпорядковувалися різним відомствам. Благодійна допомога в галузі освіти здійснювалася за такими напрямками: допомога навчальним закладам, допомога учням, допомога вчителям та підтримка позашкільного навчання. Допомогу навчальним закладам надавали грошима, землею, приміщеннями, речами, знижками під час продажу книжок, навчальних приладь, приміщень, особистою працею на користь закладу (благоустрій, проведення лекцій, концертів, вистав тощо). Початковим навчальним закладам надавалася допомога у створенні при них бібліотек та музеїв. Підтримку і допомогу для учнів здійснювали за такими напрямками: заснування стипендій, повне утримання учнів, безкоштовне надання підручників, навчальних посібників, одягу, харчів, забезпечення житлом, безкоштовне лікування. Допомогу вчителям надавали благодійники переважно у вигляді основної або додаткової платні за роботу. Підтримка позашкільного навчання відбувалася переважно шляхом проведення безкоштовних лекцій та читань для народу.

Висновки. Благодійна допомога була важливою умовою розвитку та функціонування початкової освіти в Україні. Результати дослідження різних форм благодійної діяльності в галузі освіти в Україні кінця XIX – початку XX ст. переконують у необхідності врахування набутого тоді досвіду для розвитку сучасної системи благодійної діяльності. Заслугує на увагу практика фінансової діяльності благодійних товариств, її адресність та підконтрольність суспільству. Виважена фінансова політика сучасних благодійних організацій є одним із необхідних чинників їх існування та можливості подальшого надання допомоги.

Список використаних джерел:

1. Абрамов Я. Хроника народного образования / Я. Абрамов // Русская школа. – 1890. – № 4. – С. 147-155.

2. Верноподданнейший отчет обер-прокурора святейшего синода К. Победоносцева по ведомству православного вероисповедания за 1905-1907 годы. – СПб. : Синодальная типография, 1910. – 572 с.
3. Вовк Л. П. Історія дореволюційної освіти в Україні / Л. П. Вовк. – К. : УДПУ, 1994. – 226 с.
4. Граховецький Д. Перші недільні школи на Полтавщині та їх діячі (1860-1862 рр.) / Д. Граховецький // Україна. – 1928. – Кн. 4. – С. 51-78.
5. Миловидов Л. Недільні школи на чернігівщині в 1860 рр. / Л. миловидов // чернігів і північне Лівобережжя. Огляди, розвідки, матеріали. – К. : Державне видавництво України, 1928. – С. 431-442.
6. Нарадько А.В. Благодійність у розвитку освіти в Україні (друга половина ХІХ – початок ХХ століть) [Текст] : Дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Нарадько Андрій Валерійович ; Полтавський держ. педагогічний ун-т ім. В.Г.Короленка. – Полтава, 2002. – 222 с.
7. Нариси з історії українського шкільництва (1905-1933). – К., 1996. – 304 с.
8. Отчет о состояниии школ церковно-приходских и грамоты Киевской епархии за 1887-1888 учебный год // Киевские епархиальные ведомости. – 1889. – № 4-5. – С. 18-22.
9. Отчет о состояниии школ церковно-приходских и грамоты Киевской епархии за 1895-1896 учебный год. – К. : Типография Н. Т. Корчак-Новицкого, 1897. – 72 с.
10. Отчет попечителя Киевского учебного округа за 1916 год. – К., 1917. – 628 с.
11. Павловский И. Ф. К истории полтавского дворянства (1802-1902 гг.). Очерк по архивным данным / И. Ф. Павловский. – Вып. 1. – Полтава : Издание Полтавского дворянства, 1906. – 277 с.
12. Павловский И. Ф. Полтавцы. Иерархи, государственные и общественные деятели и благотворители. Опыт краткого биографического словаря Полтавской губернии с половины ХVІІІ в. / И. Ф. Павловский. – Полтава : Издание Полтавской ученой архивной комиссии, 1914. – 294 с.
13. Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні (Х – початок ХХ ст.) : Нариси / М. Д. Ярмаченко. – К. : Радянська школа, 1991. – 384 с.
14. Ступак Ф. Я. Благодійні товариства Києва (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) / Ф. Я. Ступак. – К. : Хрещатик, 1998. – 208 с.
15. Щербина Ф. А. История Полтавского земства. Дореформенный период и введение земских учреждений / Ф. А. Щербина. – Вып. 1. – Полтава, 1914. – 238 с.

Нарадько А. В.

БЛАГОТВОРИТЕЛЬНОСТЬ В РАЗВИТИИ НАЧАЛЬНЫХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ КИЕВСКОГО УЧЕБНОГО ОКРУГА (КОНЕЦ ХІХ – НАЧАЛО ХХ В.)

Статья посвящена исследованию роли благотворительной помощи в деле развития начальных учебных заведений Киевского учебного округа (конец ХІХ – начало ХХ в.). Благотворительная помощь была важным условием развития и функционирования начального образования. Результаты исследования различных форм благотворительной деятельности в области образования в Украине конца ХІХ – начала ХХ веков убеждают в необходимости учета приобретенного тогда опыта для развития современной системы благотворительной деятельности.

Ключевые слова: благотворительность, начальное образование, внешкольное образование, Киевский учебный округ.

Naradko A. V.

CHARITY IN DEVELOPING PRIMARY EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS OF KYIV EDUCATIONAL REGION (THE END OF 19TH – BEGINNING OF 20TH CENTURY)

The given article is devoted to investigating the role of charitable assistance in developing primary educational establishments of Kyiv educational region (the end of 19th – beginning of 20th century). Different forms of giving assistance to educational establishments like their foundation, necessary equipment supply, and poor pupils' support are analyzed.

Charitable assistance was an important factor of primary education developing and functioning. The results of investigating the different forms of charitable assistance in the educational field of Ukraine at the end of 19th – the beginning of 20th century, convince in the necessity of considering the experience got at that time for the development of the modern charitable assistance activity.

Keywords: *charity, primary education, Kyiv educational region.*

Стаття надійшла до редакції 24.05.2017 р.

УДК 329.78(091)(477.53)

НЕФОРМАЛЬНІ МОЛОДІЖНІ ОБ'ЄДНАННЯ ТА КОМСОМОЛ ПОЛТАВИ У РОКИ «ПЕРЕБУДОВИ»: СПІВПРАЦЯ ЧИ КОНФРОНТАЦІЯ

С. М. Капко,

*магістр історії, асистент кафедри історії
ПолтНТУ імені Юрія Кондратюка
e-mail: sveta.kapko@mail.ru*

У статті досліджується процес виникнення і розвитку в м. Полтаві неформальних об'єднань молоді у період горбачовської «перебудови» (1985-1991 рр.), дається їх класифікація та оцінка діяльності. Аналізуються їх непрості стосунки із офіційними структурами, зокрема міською комсомольською організацією. Теоретичний матеріал ілюструється великим обсягом вперше введених в науковий обіг архівних матеріалів – архіву Полтавського міського комітету комсомолу за досліджуваний період. Простежується зміна ставлення комсомольських функціонерів до «неформалів», від різкого нерозуміння, ворожості, неприйняття у перші роки «перебудови» до спроб співпраці і економічної взаємодії на її останньому етапі.

Ключові слова: госпрозрахунок; громадянське суспільство; демократизація; комсомол; неформальні молодіжні об'єднання; «перебудова»; самодіяльні організації; тоталітаризм.

Зважаючи на європейський вибір незалежної України, на одне із пріоритетних місць її внутрішньої політики виходить завдання забезпечення демократичного функціонування громадянського суспільства, яке неможливе без розвитку активності всіх верств населення. Тому поряд з існуванням державних інститутів важливе значення має існування різних структур громадської самоорганізації, створення та діяльність політичних партій, клубів, громадських об'єднань, що виступають якісним показником виміру демократії в державі. Наявність у державі значної кількості розвинутих різнопланових молодіжних громадських організацій свідчить про високий рівень політичної культури, освіченості та ініціативності її молодих громадян.

Для кращого розуміння сучасних політичних процесів необхідне ретельне вивчення їх витоків і передумов. Першими в посттоталітарній історії України проявами суспільно-політичної активності молоді були реформаторські налаштовані неформальні об'єднання, що виникали як всередині існуючої структури ЛКСМУ, так і за її межами наприкінці 80-х років ХХ століття, в роки «перебудови».

Аналіз історіографії досліджуваного періоду свідчить, що більшість вітчизняних науковців зосереджувалися переважно на процесах українського державотворення, утвердження багатопартійності, тоді як причини виникнення молодіжних громадських організацій, їх роль і місце в процесі розгортання українського державотворення, внесок у розбудову громадянського суспільства – залишаються поза увагою дослідників. Разом з тим, в існуючих наукових та публіцистичних працях здебільшого увага приділяється суспільному життю Києва та Львова, неформальні організації інших міст, зокрема Полтави, вивчені недостатньо [2; 3; 22; 23; 25; 26; 28]. Втім, Полтава аж ніяк не була відсталою в цьому розумінні провінцією. «Неформальний рух в Україні розпочався із Полтави, не із Західної України. Саме у Полтаві в листопаді 1987 року був створений клуб «Рідне слово» — перша неформальна організація, а львівська організація «Спадщина», з якої ведуть відродження, аж у 1988 році. Перший мітинг у Полтаві відбувся 26 червня 1988 року» – згадувала полтавська активістка Зоя Коваленко [29].

Джерельною базою для написання даної статті стали наявні у Державному архіві Полтавської області документи Полтавського міського комітету ЛКСМУ – протоколи засідань бюро, пленумів, конференцій, довідкові та статистичні матеріали – за 1985-1991 роки, більшість з яких вперше введено в науковий обіг. Використовувалися також праці українських та закордонних дослідників періоду перебудови, опубліковані у досліджувані роки документи ВЛКСМ та ЛКСМУ.

Ленінська Комуністична Спілка Молоді у радянському суспільстві була своєрідною організацією-монополістом, через яку правляча партія здійснювала свій виховний вплив на молоде покоління. У постанові ЦК КПРС від 3 жовтня

1968 року з цього приводу зазначалося: «ВЛКСМ є організатором і вожаком не лише членів спілки, а й усієї радянської молоді» [Цит. за 26]. Комсомольці отримували широкі можливості для громадсько-політичної самореалізації і переваги у кар'єрному рості. І все ж комуністична спілка ніколи не об'єднувала абсолютної більшості молодих українців (ЛКСМУ в найкращий для неї 1986 рік налічувала 64% громадян «комсомольського віку») [26]. Водночас перебування юнака чи дівчини поза комсомолом викликало підозру органів влади та державної безпеки, блокувало доступ до вищої освіти та престижної роботи.

Із середини 1970-х рр. комсомол, як і вся радянська державна машина, ввійшов у глибоку й затяжну кризу. Серед її причин дослідники називають ідейне виродження, політичну й інтелектуальну деградацію вождів і усієї правлячої еліти. Опіка керівництва партії над ВЛКСМ та адміністративний тиск призвели до заідеологізованості форм і методів роботи з молоддю, зростання бюрократизму та формалізму в діяльності комсомольських організацій. «На жаль, вже у 80-ті роки радянське суспільство було глибоко прогнилим, у нього не було глибоких і розгалужених коренів вже на рівні дитячої та юнацької свідомості» [25]. Догматизм мислення, абсолютизація соціалістичних принципів, запізненість реформ призвели до масової втрати комсомольцями віри у проголошені ними самими гасла, дедалі більше утверджувалась подвійна мораль, здорова активність зводилась до формального виконання ритуалів та імітації руху. Невдоволення рядових членів комсомолу виявлялося у зростанні кількості дисциплінарних порушень, різних девіантних проявів, втраті моральних цінностей. Самі комсомольські працівники починають помічати «падіння інтересу у молоді до суспільних справ, прояви бездуховності, скептицизму» [8].

У 80-ті роки молодь віком 15-30 років становила більше 20% населення радянської України [1]. Починаючи «перебудову» лідери партії та держави чудово розуміли, що без підтримки молоді будь-які реформи не мають перспективи. Молодь в цілому бажала змін. Тож вже в грудні 1985 р. Пленум ЦК КПУ розглядав питання про поліпшення керівництва комсомолом. Але на той час «здолати психологічний бар'єр радянського виховання й освіти, опанувати нові категорії, відокремити найважливіше, зрозуміти загальні основи європейського уявлення про світ встигла лише мізерна частина суспільства. Бо гігантський освітній і пропагандистський апарат радянської влади не провітрював заповищені мізки, а навпаки – намагався їх консервувати» [28, с.30]. Може здатися дивним, але у цей період комсомол із «передового загону» перетворюється на «консерватора мізків» молоді. Його апаратники за звичкою чекали вказівок «зверху», а «зверху» вимагали ініціативності, від якої «низи» давно відвикли. Тільки після того як у квітні 1987 р. XX з'їзд ВЛКСМ спробував визначити конкретні напрями, завдання перебудовного процесу в комсомольських організаціях, було внесено зміни до Статуту організації – розширено права рядових членів, первинних організацій, запроваджено альтернативність виборів. Та рішення ці виявилися запізнілими – саме із 1987 року розпочинається масовий вихід комсомольців із первинних організацій без зняття з обліку.

«Аналіз діяльності ЦК Компартії України, її лідерів дає підстави для висновку, що, як і раніше, в перші перебудовні роки вони виступали не як політична організація та політичні діячі, а переважно як державно-господарський орган і державно-господарські керівники, – зазначає визнаний знавець апарату В. Литвин. – Щоправда, на це є пояснення: керівна еліта партії сформувалася за системи, коли не було потреби в знанні реальної психології мас, бо нав'язуваний нею стиль управління виключав необхідність брати до уваги настрої «низів». Маючи в своєму розпорядженні дійовий пропагандистський та репресивний апарати, вони мали можливість маніпулювати настроями, використовуючи лише ті з них, які вважали зручними й вигідними для себе» [24, с.20].

Сказане на 100% стосується і комсомольських органів. Дійсно, переважна більшість питань, що розглядалися, зокрема, на пленумах Полтавського міського ЛКСМУ та засіданнях його бюро, стосувалися участі молоді у матеріальному виробництві, трудових ініціатив, виробничої дисципліни тощо. Регулярно підводилися підсумки соціалістичних змагань, створювалися нові «почини». Так, наприклад, на XXXIV конференції Полтавської міської комсомольської організації 6 грудня 1986 р. на порядок денний було винесено наступні питання: про економію матеріально-технічних ресурсів; про якість продукції, що виробляється; про роботу комсомольсько-молодіжних колективів; про науково-технічну творчість молоді; про соціалістичне змагання; про роботу в 3-х змінному режимі. Перший секретар О. Хардін у звітній доповіді з гордістю відзначав, що «передова бригада ХПФ (Зозулі В.І.) включила до свого складу комсомольців-героїв; 1% зарплати перераховує в фонд миру; близько 300 руб. перечислила в фонд ХП всесвітнього фестивалю молоді і студентів; у день відкриття фестивалю 24.11.86 року закінчила виконання завдання п'ятирічки» та наводив ще цілий ряд аналогічних прикладів [9].

Така ідеологічно завуальована експлуатація праці, поєднана із жорстким контролем над проведенням дозвілля, спонукала молодих людей шукати віддушину у клубах за інтересами, неформальному спілкуванні з однолітками. Комсомол, боячись втратити свою монополію на мізки і душі юнацтва, постійно прагнув підпорядкувати собі всі дозвільні заходи та організації. «Важливо, щоб у вільний час юнаки і дівчата не віддавалися порожнім розвагам, щоб усі форми дозвілля сприяли їх ідейному збагаченню», – зазначали виступаючі на Пленумі Полтавського міського ЛКСМУ у серпні 1985 року. Планувалося створити Міську раду творчої молоді, яка б об'єднала усіх молодих акторів, поетів, художників, музикантів міста. Ставилося також «основне завдання – об'єднати всі самодіяльні ВІА міста з метою контролю, організації навчання і надання практичної допомоги» [4]. В грудні 1985 року було створено «Міський музичний патруль» «з метою контролю за репертуаром, музичною дисципліною ВІА та дискотек». Як бачимо, ключовим на даному етапі є «контроль» [6].

У вересні 1985 року 37 комсомольських працівників-апаратників разом із членами комсомольських оперативних загонів та працівниками міліції провели

рейд «Символіка» по робітничих гуртожитках. Серед вилучених із кімнат молодих робітників предметів значаться «порнографічні вирізки із закордонних журналів», «фігурка, що зображує янгола», «гіпсовий хрест із розп'яттям», «плакати, фото західних музичних груп, перемальовки із закордонних реклам, колекція порожніх імпортованих пляшок з-під вина», «календар релігійних заходів». Щодо останнього, то його власник, виправдовуючись, розповідав, що купив його «випадково, в поїзді дорогою до м. Лубни, перебуваючи у нетверезому стані», але це не вберегло його від догани, як і інших поціновувачів «ворожої» символіки [7].

Про існування неформальних груп молоді на комсомольських форумах говорилося зазвичай в негативному сенсі, у розділах доповідей, присвячених проблемам, наряду із випадками дисциплінарних порушень, вживання наркотиків чи алкоголю. Адже вважалося, що «саме в неформальних об'єднаннях можливі прояви різного виду негативних процесів – аполітичність, хуліганство, якщо з ними ніхто не працює» [11]. Повсякчас робилися спроби відволікти молодь від «порожніх розваг» шляхом створення підконтрольних комсомолу клубів відпочинку («Олімп» на базі ресторану «Турист», «Товариш», «Современник» на базі БК залізничників і кафе «Ювілейного») та молодіжних кафе («Дорожнє» та «Кристал»). Та жодне із цих утворень не проіснувало більше ніж півроку [5; 10; 12].

В лютому 1987 року на II Пленумі Полтавського міськкому комсомолу вперше прозвучали думки щодо того, що неформальні групи «треба шукати і з ними працювати»; «молодь із неформальних об'єднань необхідно приваблювати на свій бік і робити з неї односторонні». В цей час «головними неформалами» міста вважають «металістів» та «юнаків і дівчат із головної алеї парку «Перемога», які захоплюються скейтом». І якщо щодо перших зазначається: «є зрушення», то на других пропонується звернути увагу [11]. А в «Заходах ПМК ЛКСМУ із виконання критичних зауважень і пропозицій, висловлених у ході III Пленума» було записано: «Закріпити членів міськкому за любительськими об'єднаннями. Розробити спільно із зацікавленими організаціями загальний план культурно-масових заходів на півріччя» [13].

Та починаючи із 1988 року «процес демократизації суспільства вже випереджав швидкість «дозрівання» його ж ініціаторів» [28, с.31]. У звітній доповіді секретаря ПМК Гажієнка Г.І. на пленумі у січні 1988 р. відзначалося, що «останнім часом у значної частини молоді в зв'язку із змінами, що відбуваються у нашому суспільстві, зросла цікавість до історії країни, до аналізу перебудови в усіх сферах нашого життя. З'явилися нові об'єднання, що виникають стихійно, угруповання молоді, частина з яких носить явно чужий нашому життю ідеологічний характер» [14].

Непрогнозований розвиток неформального руху викликав невдоволення та занепокоєння компартійних структур. 1 березня 1988 р. була ухвалена постанова ЦК КПРС «Про подолання негативних тенденцій у діяльності деяких самодіяльних об'єднань». На черговому після цього пленумі Полтавський МК ЛКСМУ розглянув питання «Про роботу комсомолу міста по перебудові ідейно-морального виховання молоді». Виступаючі говорили про

необхідність створювати політклуби, вивчати історію міської комсомольської організації та посилювати антирелігійну пропаганду серед молоді. У доповіді О. Хардіна, першого секретаря МК комсомолу, вперше подано повну, так би мовити, класифікацію полтавських «неформалів». До них на цей час відносяться: «металісти» – прихильники рок-музики; футбольні фанати команди «Ворскла», яких вдалося «формалізувати» у підконтрольний МК клуб; любителі «брейк-дансу», дискоклуби, «любителі швидкої їзди на мотоциклах (рокери або роллери)», скейт-бордисти; «уголовно-романтичні тусовки, що збираються у під'їздах і підвалах нових мікрорайонів»; неформали суспільно-політичного напрямку – клуб «Рідне слово» та «немолодіжна і мало чисельна група, найменована суспільно-політичним клубом «Демократизація» [15].

Найважчим, а часто й неможливим завданням для комсомолу було налагодження конструктивних стосунків саме із суспільно-політичними неформальними об'єднаннями. Члени «Рідного слова» «проявляли націоналістичні тенденції, наприклад, висловлювалися за насильницьке навчання українській мові всіх, хто проживає на території України та повний госпрозрахунок України». «Демократизація» взагалі, на думку комсомольських функціонерів, «зловживала цілями перебудови, видаючи себе за справжніх виразників інтересів робочого класу, борців із бюрократизмом» [15].

Втім, їх кількість невпинно зростала. З квітня 1990 року в Полтаві діяла ініціативна група по утворенню СУМ-СНУМ (Спілки Незалежної Української Молоді) [21]. У червні 1990 року її активісти закликали молодь міста збирати комсомольські квитки «для розпалювання вогнищ на таборових зборах» [27]. А вже у жовтні 1990 р. в Полтаві налічувалося 15 «політизованих організацій», серед яких найбільший вплив на молодь мали «РУХ», УРП, Товариство української мови ім. Т.Шевченка, «Меморіал», «Зелений світ», СНУМ [18].

Контрзаходом міської комсомольської організації було створення навесні 1988 року госпрозрахункового об'єднання молодіжних клубів (ОМК), до якого обіцянками фінансової допомоги та забезпечення приміщенням «заманювалися» творчі колективи – клуб-вікторина «Що?Де?Коли?», дискоклуб «Діалог», театр-студія «Контраст», комп'ютерний клуб «Термінал», воєнно-патріотичні «Блакитні блискавки» та «Юність», краєзнавче об'єднання «Історична комісія», КВН, декілька рок-груп та ВІА [15]. Головою ОМК було затверджено В.Б. Ромаскевича, ветеринара за освітою, який до цього завідував лабораторією експертизи Подільського ринку. За рік роботи ОМК включало вже 32 колективних члена, а у його штаті працювали 28 співробітників із зарплатою 200-270 крб. на місяць кожен. ОМК організувало ряд масштабних розважальних заходів – гастролі Театру на Таганці, фестиваль «Пісні нашого двору», конкурс «Красуня Полтави», брало участь у відзначенні 280-річчя Полтавської битви [17; 19].

Дослідники «перебудови» відзначають, що на її останньому етапі під «дахом» комсомолу виникло чимало цікавих культурницьких ініціатив, але вони були невдовзі витіснені з поля уваги керівництва організації суто бізнесовими проектами комсомольської номенклатури [3].

Крім ОМК у 1988-1989 роках ПМК ЛКСМУ вклав кошти також у створення Госпрозрахункового центру науково-технічної творчості молоді (3

штатних співробітника, 3000 рублів фінансової допомоги), Експериментальної інформаційно-соціологічної лабораторії, МЦ «Дело-76», МК «Союз», об'єднання «Символ», кооперативу «Информатика» та інших подібних госпрозрахункових структур, які мали штатних працівників та окремі від комсомольських органів рахунки у банківських установах [16; 20].

Такий сплеск фінансової активності комсомолу був спричинений прийняттям у ході «перебудови» ряду урядових рішень, які сприяли участі молоді в реформуванні економіки. Зокрема, постанов «Про подальший розвиток зовнішньоекономічної діяльності державних, кооперативних та інших громадських підприємств, об'єднань і організацій» та «Про сприяння господарській діяльності ВЛКСМ» (1988 р.). На їх основі комсомол отримав право здійснювати різноманітну господарську діяльність на пільгових умовах. Саме завдяки цьому, як зазначають дослідники, апарат ВЛКСМ виявився найбільш готовим до нових реалій після колапсу СРСР [26]. За даними НДЦ при Інституті Молоді у Москві, серед ділової еліти на початку 90-х років так званих «комсомольців» було 7% [22]. Після розпаду СРСР ця молода колишня номенклатура очолила торговельні фірми, біржі, банки, трасти, туристичні компанії тощо. Тож виглядає не випадковим, що вона цілком спокійно сприйняла розпад СРСР і падіння комуністичного ладу. Відтак у вересні 1991 р. відбувся XXII надзвичайний з'їзд ВЛКСМ, який оголосив історичну роль комсомолу вичерпаною та ухвалив рішення розпустити організацію [3].

Таким чином, стосунки між неформальними молодіжними організаціями та комсомолом у роки «перебудови» були доволі складними і неоднозначними. Це був непростий час, коли в умовах ще не подоланого повністю тоталітаризму у формі самодіяльних об'єднань з'являлися перші паростки майбутніх інституцій громадянського суспільства. Приклади із діяльності Полтавського міськкому ЛКСМУ яскраво ілюструють загальні тенденції, які проявлялися в масштабах усієї країни. Автор статті має намір і надалі досліджувати обрану проблему, розширивши її географічні рамки та залучаючи нові архівні матеріали.

Список використаних джерел

1. Алісов Д.А. Соціокультурний вигляд міської молоді в умовах перебудови і сучасних реформ. – Режим доступу: [gumlit.in.ua/ ge_Sociokulturniy_viglyad...](http://gumlit.in.ua/ge_Sociokulturniy_viglyad...)
2. Бобровнік Ю.В. Політична діяльність громадських організацій молоді в Україні (1985 – 1996 рр.) Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. – Переяслав-Хмельницький – 2010. – 47 с.
3. Грабовський С. Комсомол: погляд із XXI століття. – Режим доступу: <http://incognita.day.kiev.ua/komsomol-poglyad-iz-xxi-stolittya.html>
4. Держархів Полтав. обл., ф. 427, оп19, спр 1, арк.90-91.
5. Держархів Полтав. обл., ф. 427, оп.19, спр.3, арк.51, 75.
6. Держархів Полтав. обл., ф. 427, оп.19, спр.3, арк.179.
7. Держархів Полтав. обл., ф. 427, оп.19, спр.8, арк.40
8. Держархів Полтав. обл., ф. 427 Оп.20 спр.1, арк.45
9. Держархів Полтав. обл., ф. 427 Оп.20 спр.1, арк.66

10. Держархів Полтав. обл., ф. 427, оп.20, спр.1, арк.104.
11. Держархів Полтав. обл., ф.427, оп.21, спр.1, арк.69
12. Держархів Полтав. обл., ф. 427, оп.21, спр.1, арк.75.
13. Держархів Полтав. обл., ф. 427, оп.21, спр.2, арк.61.
14. Держархів Полтав. обл., ф. 427, оп.22, спр.1, арк.8.
15. Держархів Полтав. обл., ф. 427, оп.22, спр.1, арк.86-105.
16. Держархів Полтав. обл., ф. 247, оп.22, спр.2, арк.56, 67;
17. Держархів Полтав. обл., ф. 427, оп.22, спр.2, арк.69
18. Держархів Полтав. обл., ф. 427, оп.23, спр.6, арк.60.
19. Держархів Полтав. обл., ф. 427, оп.23, спр.1, арк.18.
20. Держархів Полтав. обл., ф. 427, оп.23, спр.1, арк.53.
21. За Українську Державу.// Молодий націоналіст.– Квітень 1990. – Ч 2 – с.8.
22. Королев А. А. «Поздний» комсомол и «раннее» предпринимательство. – Режим доступу: http://www.zpu-journal.ru/e-zpu/2008/6/korolev_komsomol/
23. Левчук К.І. Неформальний рух в Україні (1986-1988 рр.) // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Вип. 4. Серія: Історія: Збірник наукових праць. /За заг. ред. проф.П.С. Григорчука/ – Вінниця, 2002. – С.158-164.
24. Литвин В. Україна на межі тисячоліть (1991–2000 рр.). – К.,2002. – С. 20.
25. Мухамеджанов М.М. Комсомол: последние десять лет (1981–1991).– Режим доступу: http://www.zpu-journal.ru/e-zpu/2008/6/Mukhamedzhanov_Komsomol/
26. Пагіря О. Комсомол як складова тоталітарної системи влади в СРСР.// Музей "Територія Терору". – Режим доступу: <http://territoryterror.org.ua/uk/publications/details/?newsid=609>
27. Подорожній М. Історія Спілки Української Молоді (1989-1995 роки). – Режим доступу: <http://sum.org.ua/2016.06/istoriya-spilky-ukrayinskoji-molodi-1989-1995-roky/> Спілка Української Молоді (Харків)
28. Тертичний О. Перша спроба демократичної будови політичної партії в Україні: Автобіографія української Демплатформи (1990–1991 роки). Документи / Олександр Тертичний – К. : НаУКМА, 2014. – 309 с.
29. Черногор І. Як на Полтавщині рухівці боролися за перебудову. – Полтавщина, 10.09.2014. – 14:45 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://poltava.to/news/29860/>

Капко С. М.

НЕФОРМАЛЬНЫЕ МОЛОДЕЖНЫЕ ОБЪЕДИНЕНИЯ И КОМСОМОЛ ПОЛТАВЫ В ГОДЫ «ПЕРЕСТРОЙКИ»: СОТРУДНИЧЕСТВО ИЛИ КОНФРОНТАЦИЯ

В статье освещается процесс возникновения и развития в г.Полтаве неформальных молодежных объединений в период горбачевской «перестройки» (1985-1991 гг.), дается их классификация и оценка деятельности. Анализируются их непростые отношения с официальными структурами, в частности с городской комсомольской организацией. Теоретический материал иллюстрируется большим объемом впервые введенных в научный оборот архивных материалов – архива Полтавского городского комитета комсомола за исследуемый период. Прослеживается изменение отношения комсомольских

функціонерів к «неформалам», от різкого непонимання, ворожобности, неприяття в первые годы «перестройки» к попыткам сотрудничества и экономического взаимодействия на ее заключительном этапе.

Ключевые слова: хозрасчет; гражданское общество; демократизация; комсомол; неформальные молодежные объединения; «перестройка»; самодетельные организации; тоталитаризм.

Карко S.M.

INFORMAL YOUTH ORGANIZATIONS AND POLTAVA KOMSOMOL IN THE YEARS OF "PERESTROIKA": COOPERATION OR CONFRONTATION

The article is dedicated to investigating the process of founding and development of informal youth organizations in Poltava during Gorbachev's 'perestroika' (1985 - 1991); Their classification and assessment of their activities are included; Their uneasy relations with official powers and authorities, especially with the local Komsomol organization.

The theoretical material is illustrated by a big number of archive materials for the first time introduced into the scientific exchange - Poltava local Komsomol committee archive on the investigated period; The changes in the attitudes of Komsomol officials to 'informal' youth – from strong misunderstanding, conflict and intolerance during the first years of 'perestroika', to the attempts of building up connections and economical co-operation during the last few years.

In the beginning the existence of informal organizations had been taken negatively by Komsomol members in the chapters of reports dedicated to the various problems, alongside with cases of discipline breaches, alcohol and drug abuse. In 1987 – 1988 Komsomol was looking for the ways to control the 'informal' youth. Since the end of 1988 a part of self-regulated organizations had become the members of OMK (The Union of Youth Organizations) founded by the local Komsomol committee and headed by Volodymyr Romaskevych.

Those were, mostly, artistic groups not connected to politics, theaters, bands who, with the help from Komsomol, engaged in khozraschyot activity. Nevertheless, there were 15 political organizations and unions in the town. Most influence had RUCH, SNUM, 'Ridne Slovo' and 'Democratyzatsiya'. Their ideology was opposing to the communist policy, they spread the ideas of democracy, national and cultural independence of Ukraine. For this reason the Komsomol organization had adversarial relations with such groups as long as it existed.

Keywords: khozraschyot; civil society; democratization, komsomol; informal youth organizations; 'perestroika'; self-regulated organizations; totalitarianism.

Стаття надійшла до редакції 24.05.2017 р.

ШАНОВНІ КОЛЕГИ!

Збірник наукових праць «Гуманітарний вісник ПолтНТУ імені Юрія Кондратюка» друкується два рази на рік. Прийом наукових статей здійснюється до 15 червня та до 15 листопада поточного року.

До збірника приймаються статті за *науковими напрямками*: філософія; педагогіка; фізичне виховання та спорт; філологія; історія.

На електронну адресу редколегії збірника наукових праць **gv.pntu@ukr.net** слід надіслати:

1. **Електронну версію статті у форматі doc**, оформлену згідно із вимогами (див. нижче).

Назва файлу: прізвище автора_стаття (*Іванов_стаття.doc*).

2. **Відомості про автора**, що включають: прізвище, ім'я, по-батькові (повністю), науковий ступінь, вчене звання, місце роботи, посада, коло наукових інтересів, поштова адреса, контактний телефон та електронна адреса. **Назва файлу:** Прізвище автора_відомості (*Іванов_відомості.doc*).

До розгляду приймаються наукові статті, написані **українською, англійською та російською мовою**, відредаговані та оформлені згідно вимог, які ставляться до фахових наукових статей («Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» Постанова Президії Вищої Атестаційної Комісії України від 15.01.2003 р. №7-05/1 (Бюлетень ВАК України, 2003. – №1. – с. 2).

Вимоги до статей:

Технічні вимоги: Матеріали друкуються мовою оригіналу. Обсяг статті – 8-12 стр. Статтю слід підготувати у форматі doc., розмір сторінки А4 (верхнє, нижнє і праве поле – 2 см, лівє поле – 3 см), міжрядковий інтервал - 1,5, шрифт Times New Roman, розмір шрифту – 14 кегль. Абзацний відступ ставити автоматично 1,25 см. (**Увага:** не допускається створення абзаців за допомогою пробілів чи клавіші Tab). Текст вирівнюється по ширині.

В тексті слід розрізняти тире і дефіс. (**Увага:** не допускається їх взаємна заміна). Між ініціалами та прізвищем, між ініціалами, в інших випадках, коли неприпустимим є перенос між рядками, необхідно використовувати нерозривний пробіл (комбінація клавіш Shift+Ctrl+пробіл). У статті слід використовувати лапки «». Використовуйте їх для цитат, назв творів тощо. Для внутрішньоцитатного виділення використовуйте лапки “”. Посилання давати за зразком [2, с. 45], [3, с. 5; 5, с. 67]. Рисунки, виконані у Word, мають бути згруповані і являти собою один графічний об'єкт.

На першій сторінці зліва **розміщується УДК**, через рядок – ініціали та прізвище автора, науковий ступінь, вчене звання, посада, місце роботи, , e-mail (вирівнювання по центру). Наступний рядок – великими літерами назва статті (вирівнювання по центру). З наступного рядка – анотація та ключові слова українською мовою (анотація - **600-800 символів**; ключові слова – від 3 до 8 термінів, розділених знаком «;»).

Обов'язкові елементи змісту статті:

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. **Аналіз останніх досліджень і публікацій**, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор; виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. **Формулювання цілей статті** (постановка завдання). **Виклад основного матеріалу** дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. **Висновки** дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. **Список використаних джерел**. Нумерувати джерела за абеткою, не використовуючи функцію «Список». Оформлюється список літератури за останніми вимогами МОН України (Бюлетень ВАК України. – 2009. – № 5. – С. 26–30; Бюлетень ВАК України. – 2011. – № 11. – С. 11–19).

У кінці статті розміщуються **анотації російською (обсяг 500 знаків) та англійською мовами (обсяг 2000 знаків) та ключові слова (5-7 слів)**. На початку анотації слід подати відповідною мовою прізвище автора, його ініціали та назву статті.

Редакційна колегія здійснює внутрішнє рецензування статей, що готуються до опублікування, та приймає рішення («до друку», «на доопрацювання» або «відхилити»). Статті, які мають низький науковий рівень або оформлені з порушенням вимог, не публікуватимуться. Не схвалені до друку статті авторам не повертаються. Результат повідомляється авторові електронною поштою.

За детальнішою інформацією звертатися за телефоном:

Головний редактор – **Рибалко Ліна Миколаївна** – тел. (066)393-00-91; (068)810-80-38

Наукове видання

**Збірник наукових праць
ГУМАНІТАРНИЙ ВІСНИК
ПОЛТАВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ТЕХНІЧНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ЮРІЯ КОНДРАТЮКА**

**Scientific Publications Collection
HUMANITIES BULLETIN
OF POLTAVA NATIONAL TECHNICAL
YURI KONDRATYUK UNIVERSITY**

Комп'юрна верстка
Відповідальний за випуск
Дизайн обкладинки

Рибалко Л.М.
Іваницька І.О.
Чаюн О.

Підп. до друку 4.09.2017 р. Формат 60×84 1/16
Папір офсет. Друк ризограф.
Ум.-друк. арк. – 20,0. Обл.-видав. арк. – 20,0
Тираж 100 прим. Зам. № 100.

Видавець і виготовлювач –
поліграфцентр Полтавського національного
технічного університету імені Юрія Кондратюка
36011, м. Полтава, Першотравневий проспект, 24
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготовників
і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК, № 3130 від 06.03.2008 р.